

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
KATONAI FELDERÍTŐ HIVATAL

VI. évfolyam 2. szám

2007. június

FELDERÍTŐ
SZEMLE

BUDAPEST

A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal kiadványa

Felelős kiadó

Madarász Károly mk. vezérőrnagy
mb. főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök: Tóth András mk. dandártábornok

Tagok: Gulyás József ezredes

Keszmann Oszkár alezredes

Marton Csaba mk. ezredes

Svigruha Gyula okl. mk. ezredes

Vass Jenő ezredes

Lektorálták: Gál Csaba mk. ezredes

Keszmann Oszkár alezredes

Lakatos Zsolt alezredes

Marton Csaba mk. ezredes

Dr. Sallai Imre ezredes

Dr. Tömösváry Zsigmond dandártábornok

A kötetet összeállította: Tóth András mk. dandártábornok

Olvasószerkesztő: Vass Jenő ezredes

Tördelőszerkesztő: Tóth Krisztina főtörzsőrmester

Készült 200 példányban, az MK KFH nyomdájában

Felelős vezető: Juhász József mk. őrnagy

ISSN 1588-242X

Felelős szerkesztő: Vass Jenő ezredes

TARTALOM*

AZ OLVASÓHOZ

MADARÁSZ KÁROLY MK. VEZÉRŐRNAGY A 60. ÉVFORDULÓ ALKALMÁBÓL.....	5
--	---

BIZTONSÁGPOLITIKA

DR. DEÁK JÁNOS VEZÉREZREDES – DR. SZTERNÁK GYÖRGY EZREDES AZ OROSZ GEOPOLITIKAI GONDOLKODÁS MEGVÁLTOZÁSÁNAK TÜKRÖZŐDÉSE AZ ÚJ KATONAI DOKTRÍNA TERVEZETÉBEN.....	7
--	---

HÍRSZERZÉS – FELDERÍTÉS

BÉRES JÁNOS EZREDES – SPINDLER ZSOLT FŐHADNAGY AZ ISZLÁM ERKÖLCSISÉGE ÉS MEGNYILVÁNULÁSA NAPJAINKBAN	24
KEMÉNY JÁNOS AZ ISZLÁM HARCÍ MOZGALOM KORTÁRS TEORETIKUSAI	42

KUTATÁS – FEJLESZTÉS

DR. LITS GÁBOR ALEZREDES A FELDERÍTÉS KORSZERŰ, BIZTONSÁGOS ESZKÖZEI – A PILÓTA NÉLKÜLI LÉGI JÁRMŰVEK (UAV).....	59
--	----

---

* A kézirat lezárva: 2007. június 15-én.

ORSZÁGISMERTETŐ

DR. SZILVÁGYI TIBOR MK. ŐRNAGY AZ ALBÁN KÉRDÉS BIZTONSÁGI KOCKÁZATAI ÉS MEGOLDÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI	72
--	----

FÓRUM

PROF. DR. KŐSZEGVÁRI TIBOR VEZÉRŐRNAGY A HADTUDOMÁNY FEJLŐDÉSE AZ ÓKORTÓL A 21. SZÁZADIG	100
--	-----

AMACZI VIKTOR MK. ALEZREDES A KÓDNYELV AZ ANYANYELV	130
---	-----

DR. HORVÁTH CSABA ALEZREDES A MAGYAR KATONAI HÍRSZERZÉS ÉS FELDERÍTÉS „HÁTTÉRINTÉZMÉNYEI” 1919 ÉS 1944 KÖZÖTT	137
---	-----

AZ OLVASÓHOZ

VASS JENŐ EZREDES – SZABÓ MIHÁLY EZREDES E SZÁMUNK TARTALMA	154
---	-----

MADARÁSZ KÁROLY MK. VEZÉRŐRNAGY
A 60. ÉVFORDULÓ ALKALMÁBÓL

Tisztelt Olvasó!

A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal idén ünnepli a magyar katonai rádióelektronikai felderítés kezdetének 60. évfordulóját.

A második világháborút követően, a magyar haderő újjászervezésének időszakában – 1947. augusztus 1-jén – az 1. Önálló Honvéd Rádiófelderítő Század megalakításával rakták le elődeink a magyar katonai rádióelektronikai felderítés alapkövét.

Napjainkban már nehezen képzelhető el, milyen nehézségekkel járt akkor a rádiófelderítés alapjainak megteremtése, a folyamatos üzemeltetés feltételeinek kialakítása, valamint a szakmai feladatok végrehajtása.

Később a század feladatai egyre növekedtek, ami szervezeti bővítést igényelt. 1951-ben már három önálló rádiófelderítő zászlóalj működött. 1953-ban a zászlóaljak összevonásával megalakult a 102. Önálló Rádiófelderítő Ezred, amelyet az akkor újonnan átadott Budakeszi úti laktanyában helyeztek el. Újabb szervezeti és területi elhelyezkedési változtatásokat, valamint szaktechnikai korszerűsítéseket követően 1983-ban az ezred már dandár szervezetben folytatta tevékenységét.

A nemzeti rádióelektronikai felderítés rendszerének átalakítása során 1990-ben, a dandár jogutódjaként, létrejött a Magyar Honvédség Távközlési Kutató-és Ellenőrző Intézet. A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény hatályba lépése után pedig, a Magyar Köztársaság kormányának határozata alapján, az Intézet kivált a Magyar Honvédség kötelékéből. Megalakult a Rádióelektronikai Felderítő Igazgatóság, amely 1996. szeptember 1-je óta a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal integráns részeként végzi a technikai adatszerzést.

A nemzetközi politikai és katonapolitikai viszonyok alakulásának függvényében többször módosultak a rádióelektronikai felderítés feladatai, szervezete, változtak objektumai, cserélődtek, korszerűsödtek technikai eszközei. A sok változás mellett azonban állandóságot és stabilitást mutatott a személyi állomány szakma iránti szeretete, a rádióelektronikai felderítő hivatáshoz való erős és mély érzelmi kötődése.

A katonai felderítés jelentős utat tett meg az elmúlt évtizedekben. A megnövekedett nemzeti elvárásokon túlmenően hazánk NATO-hoz, majd az Európai Unióhoz történő csatlakozása is új kihívásokat állított a felderítés elé.

Az információs társadalom és a globalizáció kihívásai, a távközlési technológia gyors ütemű korszerűsödése struktúrájában és eljárásaiban modernizált, a világ változásaira nyitott, gyors alkalmazkodásra képes hírszerző–felderítő erőket feltételeznek. A követelményeknek való megfelelés fokozott erőfeszítést követel meg mindenkitől, annak érdekében, hogy a katonai felderítés hosszú távon hazánk biztonságának hatékony garanciája legyen.

A nemzeti katonai felderítés meghatározó részét képező technikai adatszerzés elmúlt hat évtizedében felhalmozódott tudás, tapasztalat, valamint a folyamatos modernizáció, a személyi állomány áldozatkész munkája és hivatástudata együttesen eredményezte, hogy a rádióelektronikai felderítés alapjaiban megújított képességgel lépett a 21. századba. Magas színvonalú teljesítményével mind az állami és a katonai felső vezetés körében, mind a NATO szövetségi rendszeren belül is számos elismerést vívott ki.

A jubileumi évforduló alkalmából tisztelettel gondolunk az alapítók hősiességére, helytállására, hagyományt teremtő, áldozatos munkájára, amivel elévülhetetlen érdemeket szereztek a rádiófelderítés megteremtésében és nevüket örökre beírták annak történetébe.

A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal méltó módon emlékezik meg az eseményről. A rendezvények lehetőséget biztosítanak a katonai rádiófelderítés elmúlt hat évtizede legfontosabb történéseinek felidezésére, a rádióelektronikai felderítés jelenének és az előtte álló kihívásoknak a bemutatására, valamint sportrendezvények és szabadidős programok szervezésére a személyi állomány számára.

2007 emlékezetes éve lesz a magyar katonai rádióelektronikai felderítésnek, amely erőt és biztatást ad a szakterületen dolgozó hivatásos katonáknak és közalkalmazottaknak az újabb és újabb feladatok elvégzéséhez, amihez a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal vezetése nevében sok sikert kívánok!

DR. DEÁK JÁNOS VEZÉREZREDES –
DR. SZTERNÁK GYÖRGY EZREDES

**AZ OROSZ GEOPOLITIKAI GONDOLKODÁS
MEGVÁLTOZÁSÁNAK TÜKRÖZŐDÉSE
AZ ÚJ KATONAI DOKTRÍNA TERVEZETÉBEN**

Az orosz geopolitikai–geostratégiai gondolkodás jelentős változását érzékelhették 2006 júliusában a világ vezető gazdasági hatalmainak (G8) képviselői a Szentpéterváron megtartott csúcstalálkozójukon. Nem véletlen, hogy a csúcstalálkozót a Néva partján – Nagy Péter, az újkori Oroszország megalapítója által létrehozott városban – tartották, amely a Nyugatra nyitás orosz jelképe volt és maradt ma is. Az említett változás lényegét a legvilágosabban Dmitrij Trenyin, a Carnegie Alapítvány moszkvai központjának igazgatóhelyettese fogalmazta meg a *Foreign Affairs* 2006. évi nyári számában.¹ „A legutóbbi időkhöz Oroszország úgy tekintett magára, mint a nyugati naprendszer Plútó nevű bolygójára: nagyon távol a központtól, de alapvetően mégis a rendszer részeként. Most Oroszország letért erről a röppályáról, megkezdte Moszkva központi naprendszerének megteremtését.” A változás nem az elmúlt évben kezdődött, hanem sokkal korábban, az 1990-es évek elején. A legfontosabb ideológiai gondolatokat már korábban is olvashatták a témával foglalkozó kutatók egy hasznos, átfogó ismereteket adó szöveggyűjteményben.² Tanulmányozva az orosz geopolitikai gondolkodásmód történelmi összefoglalóját, néhány észrevételt célszerű tennünk, amely elősegítheti annak megértését, hogy miért vált szükségessé a 2000-ben elfogadott orosz katonai doktrína átdolgozása, korszerűsítése.

A jelenlegi helyzetről

Az orosz kutatók és szakemberek előtt nyilvánvalóvá vált, hogy 2002-től az Európai Unió és a NATO további bővítése megváltoztatta magukat a szervezeteket is. Miközben Nyugat-Európa – mint történelmileg különálló egység – megszűnt, addig az Egyesült Államok a szükségesnél jobban megerősödött. Megjelent Közép-Ázsiában (átvette e terepet Oroszországtól), továbbá teljesen átvette a brit–francia érdekeltségektől a Közel-Keletet.

A piacoknak ez a fajta újrafelosztása – az energiaforrásokhoz való hozzáférés tükrében – nem felel meg az oroszoknak, de a franciáknak és az angoloknak sem. És akkor még nem említettük a többi államot, például Németországot, Iránt, Kínát és Indiát.

A kialakult geopolitikai–geostratégiai helyzetet tovább bonyolította, hogy George W. Bush, az Amerikai Egyesült Államok elnöke meghirdette a megelőző csapás doktrínáját. Ezt Oroszország úgy értelmezte, hogy az Egyesült Államok, és az általa vezetett szövetség saját belátása szerint döntheti el, ki mikor és hol veszélyes annyira, hogy akár katonai csapással eltávolítsák a hatalomból, függetlenül attól, hogy más országok támogatják-e ezt a katonai műveletet vagy sem. Az ennek

---

¹ Gömöri Endre: *G8: A Gazprom-doktrína*. Népszabadság, 2006. július 15.

² *Oroszország és Európa*. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény, Budapest, 2004, Zrínyi Kiadó.

következtében kialakult helyzet is hozzájárult ahhoz, hogy az **Orosz Hadtudományi Akadémián 2007. január 20-án tudományos ülést tartottak Oroszország új katonai doktrínájának lehetséges tartalmáról és szerkezetéről.**³

Tanulmányunk elkészítésével arra vállalkoztunk, hogy röviden bemutassuk az orosz geopolitikai gondolkodás változásának, megújulásának lényegét; továbbá Jurij Balujevszkij hadseregtábornok, az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői vezérkari főnöke előadásának legfontosabb megállapításait ismertessük. Tesszük ezt azzal a szándékkal, hogy a témával bővebben foglalkozó kutatóknak, szakembereknek, és az egyetemeken oktató tanároknak felhívjuk a figyelmét a geopolitika–geostratégia – mint tudományos igényű vizsgálati módszer – alkalmazásának fontosságára a stratégiai szintű kérdések megválaszolásakor.

Oroszország geopolitikai–geostratégiai helyzete

Az orosz geopolitikai felfogás sajátos, mint ahogy sajátos az orosz geostratégia elmélete és gyakorlata is. Véleményünk szerint **az orosz biztonság- és katonapolitikai felfogás lényegének megismerése teljesebbé teheti az oroszországi eseményekkel kapcsolatos ismereteket és kutatási eredményeket.** Továbbá, reményeink szerint jobban megérthető Oroszország állásfoglalása a világban zajló politikai, gazdasági és katonai eseményekről.

Oroszországnak a nyugat-európai országokhoz és a keleti (iszlám, hindu, kínai) civilizációkhoz fűződő évszázados kapcsolatát két módon jellemezhetjük, amelyet minden körülmények között külön-külön célszerű vizsgálni és értékelni – javasolja több orosz szakember.⁴ *Először:* Oroszország sem Kelet, sem Nyugat, sem Európa, sem Ázsia, hanem Eurázsia. Más szóval, Oroszország Kelet is, és Nyugat is. *Másodszor:* ezt a körülményt figyelembe véve, Oroszország mindenképpen igyekszik megőrizni önállóságát a Nyugattal és a Kelettel szemben. Ez nem jelent elszigetelődést, csak ez az **orosz geopolitikai–geostratégiai gondolkodásmód** sajátossága. Ez a gondolkodásmód tükröződik vissza a mértékadó orosz szakirodalomban, és ezzel foglalkoznak Oroszországot elemző nyugati szakírók is tanulmányaikban. Ennek a gondolkodásmódnak mély történelmi, etnikai és vallási gyökerei vannak, amelyek elemzésére a terjedelmi korlátok miatt nem térünk ki. Erről bővebben olvashatnak Sz. Bíró Zoltán történész korábban és napjainkban megjelent írásaiban, amelyekben a szerző hasznos információkkal szolgál napjaink orosz politikai és gazdasági történéseihez.⁵

Az utóbbi időben számos tanulmány jelent meg arról, hogy csendben újjászerveződik az 1991-ben szétesett unió az utódállamok bevonásával, Oroszország vezetésével.⁶ A második elnöki ciklus elején Putyin elnök stratégiai célul tűzte ki az orosz szuperhatalmi státus visszaállítását, a „kormányozható demokrácia” teljessé tételét. Más szóval, a központosított, tekintélyelvű állam kialakítását a birodalom minden pontján. Igaz, ez a terv nem teljesült teljes egészében, az elért eredmények azonban figyelemre méltóak.

³ <http://www.mil.ru/847/852/1153/1342/20922/index.shtml> 2007. 02. 27.

⁴ *Oroszország és Európa.* Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Budapest, 2004, Zrínyi Kiadó. 337–353. o.

⁵ Sz. Bíró Zoltán: *Kell-e nekünk Oroszország?* Népszabadság, 2005. február 12. 4. o.

⁶ Lilia Sevcova: *Russia.* Financial Times 5. December 2004.

Véleményünk szerint – amelyet a nyugati és a hazai biztonságpolitikai szakemberek publikált kutatási eredményeire alapozunk –, **Oroszország megerősödni látszik politikai és gazdasági területeken egyaránt, katonai ereje pedig meggyőző.** Ez a körülmény lehetőséget adott a politikai vezetők számára új stratégiai célok megfogalmazására és megvalósítására. A lehetséges események folyamatát és irányát tanulmányunk témája szempontjából nem egyszerű előre látni, de **kétségtelen, hogy egy új orosz birodalom kiépítésének vagyunk tanúi.** Ezt a folyamatot az orosz vezetők nem is titkolják. A „birodalomépítés” az ország számára létszükséglet, mert a szuperhatalmi státus megvalósításához szövetségesekre van szükség. Azt mondja több orosz szakértő, hogy ha Oroszország nem kezd hozzá haladéktalanul a közel-külföld államaival egy új formátumú és tartalmú szövetség létrehozásához, akkor az Egyesült Államok, Kína, az Európai Unió, és esetleg India terjeszkedésével kell számolnia a volt (szovjet-orosz) birodalom területén. Ennek a birodalomnak mindig fontos része volt és maradt az orosz Távol-Kelet. A térség stratégiai jelentősége két szempontból fontos. *Először:* ásványkincsekben rendkívül gazdag. Az ismert készletek (kőolaj, szén, arany stb.) hosszú időre kedvező helyzetet biztosítanak Oroszországnak a világgazdasági folyamatokban. *Másodszor:* a térség geopolitikai helyzete. Hasonló térségekkel összevetve, jó infrastruktúrával rendelkezik, két vasútvonal szeli át, amelyet Szöul és Tokió irányába kívánnak tovább építeni, és ami még ennél is fontosabb, a térség összeköti Oroszországot Japánnal és Kínával. Véleményünk szerint **ez a földrajzi körülmény meghatározó lesz a világpolitikai folyamatokra.**

Az európai integrációs folyamatok alakulására a jövőben komoly hatással lehet Oroszország, amely semmilyen indok alapján nem rekeszthető ki ebből. Tulajdonképpen ezt a megállapítást jól példázza az orosz–német kapcsolatok erősödése is. Az orosz export jelentős része Nyugat-Európába irányul. Oroszország egyre szorosabb együttműködés kialakítására törekszik Európával, még az Egyesült Államok ellenében is, megváltoztatva a korábbi orosz–amerikai viszony dinamikáját. **Az ország ismét a nemzetközi politika aktív részese lett.** A külpolitikai gyakorlatában Oroszország egy sor országgal felújította kapcsolatait, elsősorban nemzeti érdekei (főként gazdasági érdekei) érvényesítése céljából. Ennek igazolása, hogy Oroszország látványosan közeledett Kínához, Iránhoz és Fehéroroszországhoz.⁷ Ezt a véleményt támasztja alá az is, hogy orosz–kínai jószomszédi, barátsági és együttműködési szerződést kötöttek a közelmúltban. A szerződés aláírásában az is figyelemre méltó, hogy annak megkötését Kína szorgalmazta. *„Mindkét ország békés ideológiát képvisel, az oroszok és a kínaiak örökre barátok, és sohasem lesznek egymás ellenségei”* – ezek a kijelentések még hosszú időre „munkát” biztosítanak az elemzőknek. Az orosz szakértők a dokumentumról szólva a „történelmi” és a „korszakalkotó” jelzőket használják, és gyakran elhangzik a „stratégiai partnerség” kifejezés is. Ezek a kifejezések azonban aligha feleltethetik a valóságot: a két ország érdekeit illetően legalább annyi az ellentét, mint a közös elem. A stratégiai partnerségre jó hatással lehet, hogy a két ország közötti kapcsolatok nagyon gyorsan fejlődnek gazdasági téren, különösen az orosz fegyverszállítások mondhatók jelentősnek.

---

⁷ Stefan Theil: *Russian Rumblings*. Newsweek, 29. November 2004. 36–39. o.

A The Economist írása szerint **Kína és India volt a világ két leggyorsabban fejlődő országa az elmúlt évben**. Szakértők szerint 2020-ban Kína gazdasági óriásként fog versenyezni a mostani nagyhatalmakkal.⁸ Olyan elemzések is ismertek, hogy a 21. század az ázsiai térség, azon belül Kína évszázada lesz. Az ország gazdasága évente 9%-kal növekszik, a külkereskedelmi forgalom több mint egybillió dollár. Az elmúlt évben Hszincsiang tartományban hatalmas olajmezőt tártak fel. Az ország vezetői pontosan tisztában vannak azzal a régi mondással, hogy az idő Kínának dolgozik.⁹

Mi ebben a kérdésben óvatosan mondunk véleményt, mivel a kínai–orosz politikai és gazdasági közeledésnek jelenleg semmilyen áthidalhatatlan akadályát nem látjuk. A két ország rendezte az évek óta meglevő vitát a közös határvonal kérdésében. Oroszország gyors ütemben növeli olajexportját Kínába. Más szakértők azt állítják, hogy a mostani közeledés háttérében valójában az amerikai rakétavédelmi rendszer közös elutasítása áll. Ez lehetséges, de az tagadhatatlan, hogy az orosz–kínai katonai együttműködés, a közös hadgyakorlatok nemcsak erről szólnak.

Az orosz biztonságpolitikai szakértők véleményére alapozva az egyre inkább „szuperhatalommá” váló **Oroszország külpolitikai aktivitása a közel-külföldön lesz a leglátványosabb**. Az ott élő 25–28 millió orosz ember érdekeinek védelme, a gazdasági befolyás erősítése lehet a közeljövő feladata. Az orosz elnök által kitűzött stratégiai cél csak úgy valósítható meg, ha a közel-külföld legfontosabb államai (Fehéroroszország, Ukrajna, Kazahsztán) „visszatérnek”, hiszen az utódállamokban sokmillió állampolgár vallja magát orosznak. Ez a folyamat „viszonylag könnyen” végrehajtható, mert napjainkig fennmaradtak a „szovjet közigazgatás” örökségei. Más szóval, a volt szovjet birodalommal összefüggésbe hozható irányítási rendszer maradványai működnek még most is az utódállamokban. Ennek az elitnek érdeke az anyaországtól való gazdasági (esetleg politikai) függőség megőrzése. Az orosz elnöknek ezt a törekvését segítette elő az „*Egységes Gazdasági Térség*” együttműködési forma megalakítása, amelynek vezetője Oroszország, tagjai pedig az említett három állam. Célkitűzésük, hogy belátható időn belül közös valutával, egységes vámtörvényekkel rendelkezzenek. Ki nem mondott cél, hogy ezzel ellensúlyozzák az Európai Uniót.¹⁰

A szakemberek szerint **ez a kapcsolat különösen Ukrajna számára lesz kedvező**, mert az ország számára sem a NATO, sem az Európai Unió nem ígért tagsági lehetőséget a közeljövőben. Véleményünk szerint Oroszország ezt a lehetőséget még nem vetette el a birodalomépítési stratégiából. **Állításunkat igazolja a következő elemzés is:** „Az új birodalomnak eleve birodalomként kell épülnie, és tervének alapjává már most a teljes értékű és fejlett, szigorúan birodalmi elveket kell tenni. Nem szabad kedvező jövőbeni körülményekben reménykedve távoli perspektivaként kezelni ezt a folyamatot. A nagy Orosz Birodalom megteremtéséhez sohasem lesznek kedvezőek a feltételek, ha a nép és a nép nevében fellépni igyekvő politikai erők nem rögzítik már most tudatosan és világosan állami és geopolitikai

⁸ Asia's era of Change and promise. The World in 2005. The Economist 74. o.

⁹ Pearl S. Buck: *Imperial Woman*. Moyer Bell Limited, Mount Kisco, New York & London, 16. o.

¹⁰ B. I. Osztankov: *Geopolitikai problémák és megoldásuk lehetőségei Oroszország biztonsága garantálásának érdekében*. Vojennaja Müszl, 2005. január. 3–11. o.

orientációjukat. Ezért kell már ma határozottan kimondani: nem Orosz Állam, hanem Orosz Birodalom. Nem társadalmi-politikai evolúció, hanem geopolitikai forradalom.

*Geopolitikai logikát követve ennek a birodalomnak stratégiaileg és területileg felül kell múlnia az előző változatot (a Szovjetuniót). Következésképpen az új birodalomnak eurázsainak, nagykontinentálisnak, perspektíváját tekintve pedig világbirodalomnak kell lennie. Az oroszok csatája a világoralomért nem ért véget.”¹¹ **Úgy gondoljuk, hogy ezt a geopolitikai, geostratégiai célkitűzést az európaiaknak ismerniük kell!***

Oroszország birodalomépítő törekvéseivel szemben Ukrajna és Grúzia együttműködési nyilatkozatot írt alá 2005 januárjában. Egyes biztonságpolitikai szakértők szerint ezzel végleg szertefoszlott a felbomlott szovjet birodalom helyreállításának lehetősége.¹² Ugyanakkor orosz szakértők véleménye szerint Ukrajna, Moldávia, Grúzia és Kazahsztán belpolitikai helyzetét elemezve, a birodalmi Oroszország kiépítése lehet a jó megoldás a jövőben. Néhányat soroltunk fel csak az egymásnak ellentmondó vélemények közül, bizonyítva, hogy a „birodalomépítés” sem elméletben, sem a gyakorlatban napjainkig nem lezárt folyamat.

Oroszország gazdasági és külkapcsolati törekvései

A szakemberek véleménye alapján **Oroszország és az Európai Unió kölcsönösen függenek egymástól, elsősorban gazdasági vonatkozásban.** Az orosz export több mint fele az Unióba irányul, miközben a kontinens számára létfontosságú az orosz energia.¹³ Vlagyimir Putyin, orosz elnök számos alkalommal hangsúlyozta, hogy a jó gazdasági kapcsolatok nem jelentik feltétlenül az Európai Unió valamennyi döntésének elfogadását, vagy támogatását. Oroszországot érzékenyen érintik az Uniónak mindazon döntései, amelyek az utódállamokkal kapcsolatosak. Az elnök kijelentései ellenére kedvezően alakulnak az Oroszország és az Európai Unió között folyó tárgyalások, amelyeknek eredményeképpen 2005 májusában újabb kereskedelmi egyezményt írtak alá. Az Európai Unió külön kérte az orosz belső gázárak emelését, az egyenlő európai piaci feltételek megteremtése érdekében. Megállapodás született a kalinyingrádi körzet gazdasági és szociális fejlesztése ügyében is, ahol a költségek többségét az Unió vállalta magára. Ez a megállapodás lehetőséget ad a környezeti károk felszámolására a körzetben, valamint arra, hogy ez a térség is elinduljon a gazdasági és szociális fejlődés útján. Putyin elnök eleget tett az Európai Unió azon kérésének, hogy az együttműködési megállapodást terjesszék ki az új uniós tagállamokra. Ezzel tovább bővülnek Oroszország kereskedelmi lehetőségei a közép-európai térségben.

Ugyanakkor napjainkra világossá vált, hogy az orosz jogrendszer átalakítása, a külpolitikai célokhoz alakítása nem egyszerű kérdés. Sőt, a napirenden lévő belpolitikai feladatok szempontjából még kockázatos is lehet. Ezért az orosz gazdasági elemzők úgy gondolják: jó az a politikai állapot, amikor nem terheli komoly ellentét az Európai Unió és Oroszország viszonyát, mert így nincs akadálya

¹¹ *Oroszország és Európa.* Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Budapest, 2004, Zrínyi Kiadó. 345–347. o.

¹² Barabás Péter: *Demokrácia és diktatúra a posztsovjét térségben.* Népszava, 2005. február 8. 10. o.

¹³ *The Economist* 6. December 2004.

a kölcsönös előnyökön alapuló kereskedelemnek. Az elemzés során nem hagyhatjuk figyelmen kívül a következő megállapítást sem: „*Európa nem ismeri Oroszországot, mert nem akarja ismerni; vagy jobban mondván olyannak ismeri, amilyennek ismerni akarja, azaz úgy, ahogy az megvetésével összhangban áll.*”¹⁴

Az orosz külpolitikai elemzők véleménye szerint a külkapcsolatok újrendezése, egyes területeken a felújítása mögött szinte minden esetben meghatározó gazdasági érdek húzódik meg. **A gazdasági érdekek érvényesítésének elsődleges szerepe:** visszaszerezni a régi szovjet hitelekből amennyit csak lehet, közben mindent eladni, elsősorban fegyvereket és olyan árukat, amelyekre vevő található, bárhol a világon. Úgy gondoljuk a vélemény nem teljesen helytálló, mert az orosz energiát nem kell nagyon kínálni a piacon, az orosz fegyverek pedig nagyon korszerűek és az áruk is kedvező. Ezt igazolja Edward Lucas, angol gazdasági szakértő: „*Két évtizeddel az után, hogy a Kreml visszavonulót fújta a szovjet birodalomból, formálódik egy új, tankok helyett csővezetéken alapuló hegemonia – amely minden jel szerint tartósnak bizonyul.*”¹⁵

Oroszország érdekei mögött felismerhető az óriási hagyományokkal rendelkező orosz nép, amelynek sajátos civilizációja alakult ki a történelem folyamán, Nagy Péter cártól a szovjet birodalomig. **Az orosz nép civilizációs állandó, amely nem egy, hanem sok állam megteremtésének tengelyéül szolgált a történelem folyamán.** Annak ellenére, hogy Oroszország egyre vonzóbb a nyugati üzletemberek körében, e hatalmas ország földrajzát, történelmét, de legfőképpen az orosz embereket igazán nem ismerjük. „*Csak nagyon kevés külföldinek adatott meg, hogy az orosz kultúra mérhetetlen gazdagságát, különleges karakterét megismerje. Sok esetben ennek az ismeretnek a hiánya okozza a meg nem értést az orosz vezetők politikai, gazdasági és esetenként katonai jellegű döntéseinek vizsgálatakor*” – állítja Alekszandr Dugin, orosz biztonságpolitikai szakértő.¹⁶ A szerző véleménye szerint az orosz nép kétségkívül a messianisztikus (egy népnek abban való hite, hogy a világot ő fogja jobb útra vezérelni, vagyis istenhordozó nép) népek közé tartozik. A jelenlegi átmeneti periódusban éppen az orosz népet kell fő politikai szubjektumnak tekinteni, s tőle kiindulva kell Oroszország geopolitikai és stratégiai, valamint társadalmi-gazdasági érdekeinek skáláját kialakítani.

Dugin véleménye szerint az első számú feladat, hogy Oroszország önmagát erősítse. A második számú feladat a birodalom kiépítése tengertől tengerig – az orosz nép segítségével –, egy olyan birodalomé, amely hatalmas versenytársa lehet az Egyesült Államoknak.

Véleményünk szerint **Oroszország számára most gazdasági szempontból az a legfontosabb,** hogy folytatódjon a gazdasági növekedés és az ország intenzívebben kapcsolódhasson be a világkereskedelemben, ezáltal előteremtse az infrastrukturális beruházásokhoz szükséges forrásokat, és lehetőséget adjon a külföldi tőke befektetéséhez. **Az orosz politikai felső vezetés tisztában van az ország**

¹⁴ *Oroszország és Európa.* Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Budapest, 2004, Zrínyi Kiadó. 16. o.

¹⁵ Edward Lucas: *Energikus csőpolitika.* The Economist (Világgazdaság). A világ 2007-ben. 28. o (magyar nyelven).

¹⁶ *Oroszország és Európa.* Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Budapest, 2004, Zrínyi Kiadó. 342–344. o.

jelenlegi politikai, gazdasági és katonai helyzetével, s ennek megfelelően keresik a lehetséges, az ország számára kedvező megoldásokat. Ezt igazolja, hogy kiemelt figyelmet fordítanak Európára és az európai kapcsolatokra, amelyektől a tartós előnyt felkínáló gazdasági lehetőségeket várják. Ennek a folyamatnak megteremtődtek a belpolitikai feltételei. *Először*: az orosz elnök egyre jelentősebb anyagi erő felett rendelkezik, a magas kőolaj és földgázárak okán. *Másodszor*: a belpolitikában legyőzte mindazon (gazdasági) ellenfeleit, akik ebből a haszonból részesednének.¹⁷ *Harmadszor*: az elnök azt is megakadályozta, hogy a külföldi befektetők tulajdont és befolyást szerezzenek az orosz nyersanyagvagyon felett, amelynek nagyságát megbecsülni még a legjobb szakemberek sem vállalkoznak.

Gazdasági elemzők véleménye alapján Oroszországban még nincs piacgazdaság, csak elkezdődött annak kialakítása. Egyfelől mérhetetlen gazdagság a természeti és ásványi kincsekben, másfelől a nyugatiaknak szokatlan szegénység van az országban. Ehhez a megjegyzésünkhöz hozzátartozik, hogy ezt a szegénységet az orosz nép nem úgy érzékeli, mint ahogy azt Nyugat-Európában a lakosság gondolja.

A gazdagság és a szegénység közötti ellentmondást erősítik a legutóbbi statisztikai elemzések, előrejelzések. Az adatok szerint Oroszország a lassú elnéptelenedés felé halad, 2075-re a népesség harmadára csökken, a lakosság száma 55–60 millió lesz. A szakemberek szerint napjainkban háromszor többen halnak meg, mint születnek az országban. A legnagyobb gondot milliók tragikusan rossz szociális helyzete jelenti. A lakosság több mint negyven százaléka a létminimum alatt él. Ha ezen a helyzeten nem sikerül változtatni, akkor **Oroszországnak a közeljövőben belső válságokkal kell szembenéznie.** Más szakemberek véleménye szerint az elmúlt tizenöt év alatt 5,5 millió fővel lett kevesebb az ország lakossága. A férfiak várható életkora 58,6 év. Különösen rémisztő a fiatalkorúak halandóságának aránya. Oroszországban szétesett az egészségügyi ellátás rendszere, nagyon magas a munkanélküliség, drámai módon visszaesett a gyermekszületés. Rendkívül magas az öngyilkosságok száma, elsősorban a férfiak körében.

Más nyugati gazdasági elemzők véleménye szerint **az orosz gazdaság fejlődése biztató, az alapok stabilak,** a belső politikai helyzet esetleges zavarai már nem ingathatják meg az eddig elért eredményeket. A gazdaság sikeres működése attól függ, hogy a korrupció ellenes harc milyen eredménnyel zárul. Továbbá, a nyugati gazdasági szakemberek milyen kapcsolatokat építenek ki az ország távolkeleti régióival, mert azok gazdaságilag napjainkban még szinte függetlenek a központi állami vezetéstől. Ezt akadályozta meg az elnök, többek között a kínai megállapodásra hivatkozva.

---

¹⁷ Ismert, hogy az orosz gazdaság jelentős részét a mamutvállalatok uralják. Ugyanakkor az orosz földgáz- és kőolaj-kitermelés jelentős mértékben állami tulajdonban van. Ezt az állapotot kívánja erősíteni az orosz elnök. Az a célja, hogy a világ energiapiacán megerősítse Oroszország helyzetét és szerepét. Természetesen Putyin elnök pontosan tudja azt, hogy a globalizációs folyamatokban (a nem egészen demokratikus) belső gazdasági döntéseinek várható hatása a kőolajpiacon nem mindig talál kedvező fogadtatásra. *The Economist* 6. December 2004.

Oroszország és az Egyesült Államok viszonyának alakulása

Folytassuk az elemzést az orosz–amerikai kapcsolat bemutatásával, amely még mindig meghatározó a világpolitikai folyamatokban. Oroszország várhatóan további javaslatokat tesz az orosz–amerikai viszony rendezésére, az amerikai rakétavédelmi rendszer orosz segítséggel történő kifejlesztésére. Ezzel a javaslattal kapcsolatban kérdés: hogyan fogadja a rendszer kifejlesztését Franciaország, Nagy-Britannia és Kína, valamint azok, akik nem kerülnek bevonásra? További kérdés lehet, hogy az önálló fejlesztésű (csak amerikai) rakétavédelmi rendszer nem irányul-e Oroszország elszigetelésére? Mértékadó elemzők szerint ennek még a látszatát is célszerű elkerülni, mert akkor valószínűleg Oroszország egy nagyon „egyszerű” válaszlépéssel fog előállni: rendszeresíti a szerződéssel tiltott, de technikailag meglévő több robbanófejes interkontinentális ballisztikus rakétáit, amelyek jelentősen megnövelik az atomháború veszélyét – állítja Emmanuel Todd, aki 1976-ban megjósolta a Szovjetunió széthullását.¹⁸ Kétségtelen, hogy a szerző idézett könyvéből a francia külpolitika jelenlegi álláspontja is kiolvasható, de egy, a válságokkal kapcsolatos teljesebb kép megrajzolásához véleménye nem kerülhető meg.

Emmanuel Todd szerint **az Egyesült Államoknak és Oroszországnak felül kellene vizsgálnia a nukleáris fenyegetettséget, a korábban megkötött szerződéseket, a rakétavédelmi rendszerek lehetséges fejlesztését.** Napjainkban ugyanis úgy tűnik, hogy az álláspontok nem közelednek egymáshoz. A szerződések többsége a katonai szembenállás időszakában keletkezett, így a biztonság- és katonapolitikai változások miatt azok felülvizsgálatra szorulnak. Több szakember azt is felvetette, hogy más államokat is célszerű lenne a tárgyalásokba bevonni.

Az Egyesült Államok szeretné elkerülni a korábban megkötött szerződés egyoldalú felbontásából keletkezett feszültségek további elmélyülését. Ennek érdekében, az elnökválasztások után az Egyesült Államok, túl az üzleti szempontokon, hajlandó a rakétavédelmi rendszer kiépítésébe bevonni Oroszországot.¹⁹ Ugyanakkor az orosz elnök is úgy nyilatkozott, hogy kész a korábban megkötött megállapodás esetleges módosítására.

A kérdés viszont az, hogy a felek hogyan tudnak túllépni az őket elválasztó szemléletbeli különbségeken?²⁰

2003 októberében Moszkvában, a védelmi minisztériumban, az orosz fegyveres erők szempontjából fontos értekezletet tartottak, amelyen részt vett Vlagyimir Putyin elnök is. A konferencián több előadó foglalkozott az orosz atomfegyver-rendszerekkel, jövőbeni szerepükkel. A konferencián döntöttek a

¹⁸ Emmanuel Todd: *A birodalom után*. Budapest, 2003, Allprint Kiadó.

¹⁹ Vlagyimir Mihajlov: *A rakétavédelmi rendszer létrehozásáról*.

<http://www.rian.ru/interview/20061122/55883355-print.html> 2006. 12. 08.

²⁰ Az amerikai elnök 2004 szeptemberére működőképes rakétavédelmi rendszert akart, de az nem valósult meg, mert eddig még nem volt sikeres harci körülmények közötti rakéta elfogás. Igaz volt öt eredményesnek mondott kísérlet, de azok „laboratóriumi” körülmények között történtek. A katonai szakértők véleménye megoszlik a készülő rakétavédelmi rendszer hatékonyságáról, különösen, ha összevetjük a ráfordítások költségével. Egyes vélemények szerint a rendszernek nem lesz akkora jelentősége, amely igazolná a korábban megkötött amerikai–orosz szerződés (ABM, Anti-Ballistic Missiles) felbontását. Emmanuel Todd szerint az Egyesült Államok a rakétarendszer telepítésével valójában a Kínával a következő évtizedben várható stratégiai szembenállásra készül. Emmanuel Todd: *A birodalom után*. Budapest, 2003, Allprint Kiadó.

fegyveres erők további korszerűsítésének irányairól és üteméről, új és korszerűen felszerelt szervezetek létrehozásáról. Ennek végrehajtása után az orosz fegyveres erők kijelölt kötelékei eredményesen fogják végrehajtani a válságreagáló műveletek feladatait, valamint sikeres harcot folytathatnak a terrorizmus ellen az ország területén és a közel-külföldön – fejtette ki a védelmi miniszter.

Véleményünk szerint eddig is nyilvánvaló volt, hogy Oroszország – interkontinentális ballisztikus rakétái, hadászati bombázói és tengeralattjárói révén – olyan katonai nagyhatalom maradt, amely érdekei védelmében a világ bármely pontján képes fenyegetni, a konfliktusokba beavatkozni.²¹ E fegyverek birtoklása miatt **világpolitikai kérdésekben nem lehet a jövőben sem Oroszország nélkül dönteni, vagy érdekeivel ellenkező döntéseket hozni.** A fegyvereknek a rendszerben tartása, folyamatos fejlesztése nem jelent elviselhetetlen költségeket az ország számára. Szergej Ivanov első miniszterelnök-helyettes, volt védelmi miniszter megerősítette, hogy a hadászati rendeltetésű rakétarendszerek a megújuló orosz haderő meghatározó fegyverei maradnak, mert az átalakuló fegyveres erőknek kellő visszatartó erővel kell rendelkeznie. Szergej Ivanov szerint reális veszéllyé vált a regionális atomháború lehetősége, sőt esetleg terroristák kezébe jutó atomfegyverek alkalmazása is. **A legnagyobb veszély, amellyel Oroszországnak is szembe kell néznie a jövőben, a nemzetközi méreteket öltött terrorizmus.** Ezt a veszélyt valóságos háborúként kell értékelni és kezelni – hangoztatta a volt védelmi miniszter.

Putyin elnök egyetértett a konferencián elhangzottakkal, és két olyan bejelentést tett, amely azt jelzi, hogy **az ország visszatérőben van a szuperhatalmi stratégia megvalósításához.** Az elnök a katonai vezetők előtt szólt arról, hogy a fegyveres erők olyan új fegyverrendszert kaptak, amely más államoknak nincs. Szakértők szerint ez a rendszer a Topol–M ballisztikus rakéta mobil változata.²²

Külön megemlítette, hogy Oroszország kellő számú UR–100NU (SS–19) kódjelű rakétával rendelkezik, amelyek 2030-ig szolgálatban tarthatók. Az elnök kijelentette továbbá, hogy az ország maradéktalanul betartja a szerződésekben vállalt kötelezettségeit, az engedélyezett mennyiség pedig kellően szavatolja az ország biztonságát. A konferencián elhangzottak azt is bizonyítják, hogy **Oroszország – érdekei veszélyeztetése esetén – bármikor kész és képes a kialakult egyensúly megváltoztatására.**

Oroszország terrorizmus-ellenes lépései

A terrorizmussal kapcsolatos legújabb orosz és amerikai kutatási eredmények szerint várható a terrorizmus második, és esetleg harmadik generációjának a megjelenése a világon.²³ A vallási fundamentalizmushoz és radikalizmushoz köthető

²¹ A közel-keleti térség geopolitikai-geostratégiai helyzetét fogja megváltoztatni Oroszország és Szíria megállapodása a hadműveleti-harcászati rakéták eladásáról. A fegyver hatótávolsága 280 km, így Szíria veszélyeztetheti Izrael valamennyi nagyobb városát és fontosabb gazdasági, katonai létesítményét. Népszabadság, 2005. január 13. 4. o.

²² A bejelentés háttere mögött az áll, hogy a Topol–M ballisztikus rakétának szárazföldi és tengeralattjáróról indítható változatát fejlesztették ki az orosz fegyveres erőknél. Nyugati szakértők is elismerik, hogy az eszköz korszerű. *The Economist* 6. December 2004. Sz. B. Ivanov védelmi miniszter előadása *Az orosz fegyveres erők fejlesztésének stratégiája* címmel, 2004. december 10. Moszkva.

²³ *A turning point for terrorism.* The World in 2005. The Economist.

terror első generációjának valószínűleg csak egyetlen célja volt: erkölcsi és anyagi károk okozása, elsősorban a gyűlölt ellenségnek, az Egyesült Államoknak, másodsorban Oroszországnak. A Beszlánban végrehajtott merénylet a maga szörnyű valóságában, teljes mértékben „siker” volt a terroristák szempontjából. Azt követően a terrorizmustól való félelem végigsöpört az egész világon. **A terrorizmus a helyi ügyektől a globális célok felé fordult.** A terroristák egyre inkább a nem kormányzati struktúrák és a védtelen polgári személyek ellen hajtják végre a terrorcselekményeket. Saját magunk, saját gyengeségeink és félelmeink a terroristák célpontjai. Más szóval, a demokratikus államok lakossága, rendezvényei, tömegközlekedési eszközei, intézményei lesznek a leggyakoribb célpontok a jövőben – állítják a szakemberek.

Orosz elemzők szerint a Csecsenföldön lezajlott műveletekben több mint ötven országból vettek és vesznek részt terroristák, akiknek száma 150–200 főre tehető. Ezért 2008-ra a válságkörzetben csak szerződéses katonák szolgálnak majd, akiknek felkészítését a terrorizmus elleni harcra a jelenleginél jobban meg kell szervezni. Ennek érdekében ez évben létrehozzák az első különleges műveleti dandárt, amely elsősorban válságreakáló feladatokat hajt végre. Más katonai körzetekben speciális (többek között) hegyivadász kiképzettségű dandárokat hoztak, hoznak létre hasonló feladatok végrehajtására.

A Csecsenföldön zajló események szerves „következménye”, hogy azok szinte követelik az erős birodalmi politika kialakítását és a gyakorlatban történő alkalmazását. Minden terrortámadás megkönnyíti a központosító, demokráciát gyengítő intézkedések bevezetését Oroszországban. A beszláni túsdráma után, 2004. szeptember 13-án Putyin elnök bejelentette a parlamenti választási rendszer és a biztonsági szolgálatok működésének megváltoztatását. A Szövetségi Biztonsági Szolgálat az elnöki hatalom további kiszélesítését, megerősítését hivatott biztosítani. A választási rendszerben az elnök megszüntetné az egyéni választói kerületeket, és a régiók kormányzóit ő jelölné ki. A helyi törvényhozás csak megerősítené az elnöki döntést, vétójoga nem lenne. Az első gyakorlati intézkedéseket Putyin elnök már meghozta, amikor leváltotta az észak-kaukázusi régió korábban, demokratikusan megválasztott elnökét, és helyére megbízható személyt nevezett ki. Ugyanakkor az intézkedéseket a fejlett nyugati országok nem fogadják el, a demokrácia megcsönkítésére hivatkoznak.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete továbbra is fontos feladatának tekinti az Oroszországhoz fűződő kapcsolatát. Ez a viszony szükséges előfeltétele Európa 21. századi biztonsága alakulásának. A jó kapcsolatok teljesebbé tétele azonban lassú és bonyolult folyamat. A terrorcselekmények hatására talán a folyamat felgyorsulhat, hiszen Oroszország egyértelműen foglalt állást a terrorizmussal szemben, és az ellene való küzdelemben felajánlotta segítségét a Nyugatnak. A NATO–Oroszország Tanács létrehozása (2002 tavaszán), tovább bővítette az együttműködés lehetőségeit. Ez a fórum teljes jogot biztosít Oroszországnak a kontinenst és a világot érintő kérdések megvitatására, valamint a döntések kialakításában való részvételre. Ugyanakkor az orosz katonai vezetés szükségesnek tartja az együttműködés további javítását a terrorizmus elleni küzdelemben, mert „közös az ellenség”. Értékelésük szerint a terrorizmusnak lehetősége van a nehezen kialakított egyensúlyt megbontani a stratégiaileg fontos térségekben.

Csecsenföldet a politikai szakértők Oroszország belügyének tekintik, de ez a probléma szorosan kapcsolódik a külügyekhez is, és összefüggésben van a más országokat is érintő terrorfenyegetésekkel is. Oroszország joggal várja el a segítséget a probléma megoldásában – hangsúlyozta Putyin elnök.

Az orosz külpolitika – a nemzetközi biztonság- és katonapolitikai helyzet hatására –, az ország gazdaságának fejlesztése érdekében élénkebbé, határozottabbá vált az elnökválasztást követően. **Putyin elnök egyértelművé tette azt a stratégiai célt, hogy helyre kívánja állítani Oroszország nagyhatalmi (szuperhatalmi) helyzetét a világban.** Ennek érdekében továbbfejlesztette az európai országokhoz fűződő politikai és gazdasági kapcsolatait. Új alapokra helyezte kapcsolatait Ázsiában, elsősorban Japánnal, Kínával és Indiával, amelynek stratégiai jelentősége felmérhetetlen, és hatással lesz a világpolitikára. A NATO és az Európai Unió keleti bővítésének hatására Oroszország fokozta együttműködését a Független Államok Közösségének országaival. Tárgyalásos rendezésre való törekvéssel kerüli az ellentéteket a nagyhatalmakkal, sőt Kínával és az Európai Unióval együtt szorgalmazza az ENSZ szerepének erősítését a válságok rendezése során. Oroszország visszafogottan nyilatkozott az Európai Unió újabb bővítési szándékáról. Cserébe nagyobb beleszólást kért az európai ügyek rendezésébe.

Összefoglalva: a sajátos orosz nézetek vizsgálatát Alekszandr Dugin gondolatával zárjuk: *„Az eurázsiai területeknek, mint a történelem tengelyének újraegyesítése Oroszország szárnyai alatt ma bizonyos nehézségekkel jár, de ezek jelentéktelenek azokhoz a katasztrófákhoz képest, amelyek elkerülhetetlenül bekövetkeznek abban az esetben, ha ez a birodalomépítés nem kezdődik el haladéktalanul.”*²⁴

Az új orosz katonai doktrínáról

Véleményünk szerint, a kidolgozás alatt lévő új orosz katonai doktrína tervezetének elemzésekor az előbbi vélemény, és az ehhez hasonló vélemények nem hagyhatók figyelmen kívül.

A konferencián, amely egyben az orosz hadtudományi akadémia éves közgyűlése is volt, a polgári és katonatudósok elméleti és kidolgozás-módszertani kérdéseket vitattak meg a katonai doktrínával összefüggésben. Az ülésen részt vettek az elnöki adminisztráció, a Szövetségi Gyűlés, a Nemzetbiztonsági Tanács képviselői, a katonai felső vezetők és más biztonsági szervezetek szakemberei.

A vezérkari főnök előadásában emlékeztetett arra, hogy a **katonai doktrína mint fogalom** már az elmúlt században, széles körben elfogadott volt a világ különböző országaiban, így Oroszországban is. Ugyanakkor a valóságban sem az 1917. októberi forradalom előtt, sem a szovjet időkben a katonai doktrína nem létezett írott formában, hivatalos dokumentumban.

1993-ban az elnök által aláírt és kiadott *„Az Oroszországi Föderáció katonai doktrínájának alapvető tézisei”* című anyag volt lényegében az első, egységes politikai–katonai dokumentum az orosz államban. A 2000-ben aláírt és kiadott katonai doktrína mondanivalója viszont már arra irányult, hogy a háború elkerülését elsősorban politikai eszközökkel kell megvalósítani. Az a doktrína az **átmeneti időszak**

²⁴ *Oroszország és Európa.* Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Budapest, 2004, Zrínyi Kiadó. 339. o.

dokumentuma volt, amikor még csak formálódóban volt a demokratikus államiság, a piacgazdaság. Akkor indult el a katonai reform az országban és dinamikus alakultak át a nemzetközi kapcsolatok Oroszország és más államok, szervezetek között.

Ez az idő elmúlt, új katonai doktrínára van szükség – hangoztatta Jurij Balujevszkij tábornok. Véleménye szerint figyelembe kell venni azokat az alapvető változásokat, amelyek végbementek az országon belül – a gazdaságban, az ideológiában, a katonai és más területeken. **A katonai doktrínára hatással vannak a nemzetközi kapcsolatok fejlődésének új jelenségei, az új fenyegetések, a napjainkban zajló konfliktusok a világ különböző térségeiben, elsősorban a Közel-Keleten és Közép-Ázsiában. Oroszországnak figyelnie kell azt a harcot, amely a piacokért és a piacok átrendezése érdekében folyik, mert ez veszélyezteti gazdasági érdekeit** – hangzott el az előadáson.

A vezérkari főnök indoklása mögött a következő politikai elemzés figyelhető meg: a közép-európai térség országai kereskedelmi és befektetési szempontból az európai nagyhatalmakhoz, energiaellátás vonatkozásában pedig elsősorban Oroszországhoz kötődnek. Oroszország pontosan tudja, hogy földgáza és olaja nem rosszabb az arabokénál, sőt sajátos, de kétségkívül erősödő stabilitása kedvezhet az energiára szoruló közép- és nyugat-európai országoknak. Különösen igaz ez az állítás, ha figyelembe vesszük, hogy a Közép-Kelet politikai, katonai helyzete folyamatosan romlik az utóbbi években. Ez hatással van a világ olaj- és földgázellátására. Oroszország nem tesz mást, mint megnövekedett gazdasági lehetőségeit, hatalmi törekvéseivel egyeztetve, kihasználja a világkereskedelmi folyamatban. Másképpen, semmi más nem történik, mint a piacokért, a piacok újrafelosztásáért folytatódik a küzdelem, amelyben egy minőségileg megváltozott szereplő egyre határozottabban próbálja érvényesíteni érdekeit a többi versenytárral szemben. Ez a szereplő az Oroszországi Föderáció.

Balujevszkij hadseregtábornok a katonai doktrína elkészítéséhez a következőket javasolta, mint gondolkodási alapot, a hasznos együttműködés jegyében:

■ A civilizációk fejlődésének folyamatában **az államok közötti ellentétek továbbra is fennmaradtak**. Ezek az ellentétek politikai, gazdasági, területi nemzetiségi-etnikai, vallási és más természetűek lehetnek, ennek alapján, belátható időn belül **létezik és fennmarad a háborúk, a fegyveres konfliktusok kitörésének valószínűsége**.

■ **Oroszország számára ma is léteznek alapvető nemzeti érdekek** (állami szintű függetlenség, hadászati egyensúly, a létfontosságú gazdasági és stratégiai térségekhez való szabad hozzáférés, területi sérthetlenség stb.), **amelyek védelme továbbra is elsődrendű feladat**. A NATO egymást követő bővítéseit a katonai szembenállás megszűnése óta Oroszország, ha nehezen is, tudomásul vette. Tudomásul vette, hogy a korábbi megállapodások ellenére az Észak-atlanti Szövetség kiterjesztette érdekeltségét az orosz határokig, továbbá eltűri az amerikai jelenlétet Közép-Ázsiában. Ugyanakkor Oroszország semmiképpen nem fogadja el ezt az egyfajta, ellene irányuló „bekerítési politikát”. Ezt a kifogást fogalmazta meg nagyon határozottan és egyértelműen Putyin elnök az ez év februárjában, Münchenben megrendezett soros biztonságpolitikai konferencián.²⁵

²⁵ Gömöri Endre: *G8: Gazprom-doktrína*. Népszabadság, 2006. július 15.

■ Ezekre az alapvető nemzeti érdekekre hatással vannak az új fenyegetések, amelyekre jellemző, hogy Oroszország katonai biztonságára veszélyes fenyegetések kiindulhatnak mind a fejlett országokból, mind az ő részvételükkel létrehozott szövetségekből; valamint olyan országokból, amelyek jól felszerelt és kiképzett fegyveres erőkkel rendelkeznek.

■ Oroszország geopolitikai-geostratégiai szempontból fontos helyet foglal el a világban, így az alapvető nemzeti érdekek sorrendjét meg kell határozni a doktrínában, politikai, gazdasági, katonai, és nem utolsósorban biztonsági szempontok alapján. A fegyveres erők vezérkari főnökének előadása igazolja azt a feltevésünket, hogy véget ért az a korszak, amikor Oroszország a fegyverkezés minden területén versenyben akart maradni – elsősorban az Egyesült Államokkal. Ma már főként a hadászati nukleáris eszközök korszerűsítésére, a legmodernebb haditechnika előállítására és rendszeresítésére, a kapcsolódó katonai szervezetek kialakítására és felkészítésére fordítják az anyagi, pénzügyi forrásokat. Ebben a stratégiai elgondolásban első helyen szerepelnek a hadászati rakétacsapatok. „Nincs kétségem afelől, hogy Oroszország hosszú távra megőrzi az egyensúlyt a hadászati eszközök tekintetében az Egyesült Államokkal” – mondta Szergej Ivanov, a volt védelmi miniszter az új beosztásba helyezése alkalmából Moszkvában, külföldi újságírók előtt. A nyilatkozatból az is kiderült, hogy Oroszország nem akarja növelni interkontinentális ballisztikus rakétáinak mennyiségét, csupán azok folyamatos korszerűsítésére és az állomány kiképzettsége minőségének fokozására törekszik. Ez az elégséges védelem elve – hangoztatják orosz katonai szakértők. Aki ismeri az orosz stratégiai gondolkodásmódot, világosan érti az amerikai rakétapajzs újabb elemeivel szemben várható orosz lépések indokát. A fegyvereknek a rendszerben tartása, folyamatos fejlesztése pedig ma már nem jelent elviselhetetlen költségeket az ország számára.

A korszerűsített interkontinentális ballisztikus rakéták ellen a jelenlegi amerikai rakétavédelmi rendszer nem nyújt megfelelő védelmet, hiszen azt egy korlátozott számú csapás elhárítására hozták létre – állítják a szakemberek. Ugyanakkor a telepítési engedély további bővítéseknek lehet az első lépése Közép- és Kelet-Európában. Ez a lehetőség pedig sérti az orosz érdekeket. Véleményük szerint a hatékony védelem a meglévő rendszer bővítésével, globális méretű kiterjesztésével képzelhető el, de ez a megoldás sem nyújt teljes védelmet.²⁶

■ Oroszország szempontjából a világ geostratégiai helyzetében alapvető változások történtek az elmúlt tíz évben. Egy sor új politikai, gazdasági és katonai természetű esemény történt mind az utódállamokban, mind pedig más térségekben. Ugyanakkor az ideológiai és katonai szembenállás vége nem eredményezte – mint ahogyan azt sokan remélték – a világpolitikai folyamatok demilitarizálódását. Oroszország kinyilvánított szándéka – miszerint együttműködik a Nyugattal –, nem segítette elő az ország katonai biztonságának az erősödését, sőt néhány létfontosságú térségben a biztonságpolitikai helyzet még bonyolultabbá vált.

---

²⁶ Bognár Imre: *Az orosz hadászati nukleáris erőkről*. Új Honvédségi Szemle, 2006. évi 3. szám, 47–58. o.

■ **A leginkább valósnak értékelhető fenyegetéseket az orosz vezérkari főnök a következőkben foglalta össze:**

- az Egyesült Államok legfelső köreinek katonapolitikai, gazdasági törekvései a világlobalmi szerep megtartása érdekében, valamint az amerikai haderő jelenléte az Oroszországhoz közeli térségekben;
- a NATO további keleti irányú bővítése és azon tevékenységei, amelyek a nemzetközi joggal nem egyeztethetők össze;
- a jelenlegi és a lehetséges háborúk, fegyveres konfliktusok, mindenképp az orosz állam határainak közelében, ezzel összefüggésben a stratégiai egyensúly megbomlásának lehetősége és veszélye;
- a tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközök elterjedése, a legkorszerűbb technológiák birtoklása egyes, a terrorizmust támogató országokban;
- a katonai szövetségek kibővítése, tevékenységük kiterjesztése és (esetleges) területi követeléseik Oroszországgal szemben;
- a belső nacionalista, szeparatista törekvések, mozgalmak és az azokhoz kapcsolható külső információs (felderítő) tevékenység.

■ **A felsorolás után a vezérkari főnök ismertette a fenyegetésekkel szembeni legfontosabb lépéseket az ország biztonságának megőrzése érdekében:**

- a nemzeti katonapolitikai célok újbóli megfogalmazása;
- ki kell dolgozni a fegyveres és más erők számára a fenyegetésekre adandó válaszok modelljét, azok lehetséges következményeivel együtt abból a célból, hogy pontosan meghatározható legyen a fenyegetések elhárításához szükséges erők és eszközök nagysága;
- létre kell hozni azt a képességet, amely biztosítja a válságreagáló (béketeremtő) műveletek eredményes végrehajtását anélkül, hogy a fegyveres erők állományát alkalmaznák, vagy a legkisebb mértékben igénybe vennék;
- tökéletesíteni kell a fegyveres erők ellátottságát, mindenoldalú támogatottságát, felkészítését, fő figyelmet fordítva a más alakulatokkal közösen végrehajtásra kerülő együttes összhaderőnemi, összfégyvernemi felkészítésre;
- keményen és pragmatikusan (adott feltételek között a legcélszerűbben) kell védelmezni az Oroszországi Föderáció érdekeit a nemzetközi szerződések megkötésekor, a kötelezettségek vállalásakor; aktívan részt kell venni a jogi normák és törvények megalkotásában minden nemzetközi szervezetben;
- az Oroszországi Föderáció számára előnyös geopolitikai–geostratégiai helyzetet kell kialakítani – elsősorban szövetségek kialakításával, biztonsági rendszerek létrehozásával –, fejleszteni kell az állam gazdasági lehetőségeit, a hadiipari képességeket.

A vezérkari főnök előadása befejező részében felsorolta azokat a formai, tartalmi és módszertani követelményeket, amelyeket az új orosz katonai doktrína kidolgozása során célszerűnek tart figyelembe venni. (Véleményünk szerint ezek a követelmények jelzik leginkább az orosz geopolitikai gondolkodásmód változását, megújulását, korszerűsödését.)

Az új orosz katonai doktrínát nyílt dokumentumként tervezik kidolgozni, amely várhatóan tartalmazni fogja a nemzeti biztonsági koncepció legfontosabb elemeit. A kidolgozás átfogó megközelítést igényel, az alapvető nemzeti érdekek felsorolásával, a nemzetközi jog alapján, az elfogadott normák és elvek betartásával. Várhatóan meghatározzák a katonai fenyegetések forrásait (a kiindulópontokat), azok mértékét és méretét, semlegesítésük elvi lehetőségeit. Az új orosz katonai doktrína így megfelelhet a világban kialakult biztonság- és katonapolitikai helyzetnek és tendenciáknak, ezzel együtt összhangban lehet az ország gazdasági lehetőségeivel. A föderáció érdekeit figyelembe véve kívánja meghatározni a békés és a katonai eszközök alkalmazásának egyensúlyát, lehetőségeit.

A hadtudomány legújabb eredményeit, a közelmúlt háborús és nem háborús katonai konfliktusainak tapasztalatait felhasználva **az előadó megadta a győzelem fogalmának új értelmezését, amely a korábbi doktrínákban nem található meg.**

A vezérkari főnök szerint a 2000-ben elfogadott katonai doktrína felett eljárt az idő, minthogy annak mondanivalója, „*mely szerint a katonai doktrína az ország és a fegyveres erők felkészítését egy lehetséges háborúra, a háborúban a fegyveres küzdelem megvívását tartalmazza*” –, már nem állja meg a helyét. A mai világban az államok „*vereséget*” szenvedhetnek úgy is, hogy fegyveres konfliktusba (háborúba) nem is bocsátkoznak. Erre nem kevés példát ismerünk a történelemből. Ennek alapján az új katonai doktrínának azt kell bizonyítania, hogy Oroszország katonai biztonságát nem csupán a *háborúban (fegyveres konfliktusban) kivívott győzelemmel*, hanem megelőző, nem katonai eszközökkel kell elsősorban biztosítani – hangoztatta Jurij Balujevszkij tábornok, vezérkari főnök az előadásában.

Doktrinális téziseket kell megfogalmazni, azokon belül:

- Az állam céljait és feladatait a katonai biztonságra veszélyes fenyegetések elhárítására, katonai műveletek megvívásának eseteire, valamint az agresszió elhárításának feladatait.
- A biztonság érdekében megfogalmazott célok elérésének formáit, módjait és szükséges eszközeit. (Elvi fontosságú, hogy meghatározzák azokat az erőket és eszközöket is, amelyek nem tartoznak a fegyveres erőhöz).
- Meg kell fogalmazni a gazdasági, pénzügyi, tudományos, technológiai támogatás lehetőségeit; tartalmilag pontosan, az Oroszországi Föderáció reális geopolitikai, geostratégiai, szociális helyzetéből kiindulva.

A fegyveres erők vezérkari főnöke **külön említette előadásában az új orosz katonai doktrínával szemben megfogalmazott elméleti követelményeket:** rendszer-szemlélet; tudományos megalapozottság; a nézetek elfogadottsága; nyíltság; feleljen meg a valóságnak; a politikai és diplomáciai megoldások elsődlegességének biztosítása;

az ENSZ Alapokmányának figyelembevételével; a nemzetközi kötelezettségek. Azt követően az Oroszországi Föderáció Nemzetbiztonsági Tanácsának kidolgozással és elfogadással kapcsolatos irányítói tevékenységéről szövegezték.

Tartalmi és formai szempontból az új orosz katonai doktrínával szemben azt a követelményt állította, hogy az legyen egységes, a fejezetek szervesen kapcsolódjanak egymáshoz. Ugyanakkor az elmondottak nem parancsok és utasítások, de **a doktrínának választ kell adnia a következőkre:**

- Milyen legyen az állam viszonya a háború és a béke kérdéseivel? Másrészt, az állam a háborút elfogadható eszköznek tekinti-e a politikája folytatására? Milyen újai és módjai vannak, lehetnek a háború elkerülésének?
- Milyen kiindulópontjai lehetnek a katonai veszélyeknek, mekkora a közvetlen katonai fenyegetés, amely veszélyezteti az ország érdekeit, értékeit és lakossága szociális biztonságát? Milyen a jelenlegi és a lehetséges katonai konfliktusok jellege?
- Melyek az állam és a fegyveres erő feladatai a katonai biztonság megőrzése érdekében? Melyek a fegyveres erő és más erők alkalmazásának formái a háborús és nem háborús katonai műveletekben?
- Az állami és a katonai vezetéssel szemben milyen követelményeket kell támasztani az ország biztonságának megőrzése érdekében? Hogyan kell felkészíteni a fegyveres erőket, a közigazgatást és a lakosságot a védelemre, milyen legyen a felkészítés módja?
- A nemzetközi együttműködés lehetséges formái és azok tartalma – fogalmazott az orosz vezérkari főnök.

Hová akar eljutni Oroszország?

Oroszország ma teljes mértékben vissza akarja állítani nagyhatalmi státuszát. Ebben a folyamatban jelentős az új orosz politikai, gazdasági és katonai elit szerepe, akik alapjaiban változtatták meg az orosz állami politika irányvonalát. Ma már egy más Oroszországot láthatunk, mint 10–15 évvel korábban – egy nemzeti önbizalmát visszanyert országot, aki pontosan tudja helyét a világban. Különlegesen fontos geopolitikai–geostratégiai helyzetének tudatában képes válaszolni a kérdésre: *Hová akar eljutni Oroszország?*

Amennyiben mi, magyarok – egy kis európai ország állampolgárai – jobban meg akarjuk érteni az orosz vezetést, illetve az azzal egyre inkább azonosuló orosz lakosság akaratát, szándékait, céljait, úgy célszerű figyelni azokra a megnyilatkozásokra, melyeket az orosz állami vezetők tettek a közelmúltban. Ezek közül Szergej Ivanov, akkor védelmi miniszter, s egyben kormányfőhelyettes, a moszkvai Izvesztyijában 2006 júliusában megjelent cikkéből emelünk ki egy, a témánkhoz kapcsolható részt, ahol a következőket fogalmazta meg:

„Az új orosz nemzeti értékek a következők: a szuverén demokrácia, az erős gazdaság és a katonai erő.

A szuverén demokrácia – ez az orosz állam berendezkedésének legfontosabb eleme, amely alatt azt értjük, hogy az állampolgárok maguk határozhatják meg saját országukban a politikát, és meg tudják védeni országukat, jogaikat bármilyen külső nyomással szemben, s ha szükséges, akár fegyveres úton is.

Az erős gazdaság – ez a biztosítéka annak, hogy állampolgáraink anyagi szükségleteit ki tudjuk elégíteni, és biztosítani tudjuk az elvárható életminőséget. Ugyanakkor az erős gazdaság biztosítja az ország magas szintű (elégéses) védelmi képességét is.

A katonai erő – melynek alapját a Fegyveres Erők képezik – a legfontosabb garanciája függetlenségünknek.”

Ma az új orosz nemzetépítés korszakának vagyunk tanúi. Oroszország modernizációs kényszerben van, egyre inkább be kell kapcsolódnia a világgazdaság folyamataiba. Ezzel párhuzamosan egyre határozottabban érvényesíti érdekeit, erősíti a birodalmi tudatot az orosz népben; ennek szellemében folytatja tárgyalásait külpolitikája gyakorlatában. Oroszország következetesen halad a fejlődés és a modernizáció irányába, ami tükröződik gazdaságpolitikája legfontosabb elemeiben, a nemzeti érdekek határozott védelmében, és nem utolsósorban katonapolitikájában.

Tisztelettel ajánljuk tanulmányunkat a témával az oktatásban és a tudományos kutatásban foglalkozóknak, s mindazoknak, akik az Oroszországról szóló tudósítások kapcsán bővebb hírmagyarázatot szeretnének kapni. Tettük ezt azért is, mert tapasztalataink szerint hazánkban az orosz geopolitikai–geostratégiai gondolkodást általában sokkal kevésbé ismerik, mint a nyugatit.

A mai világban különös jelentősége van a változó, megújuló Oroszország és a formálódó új Európa közötti kölcsönös kapcsolatok kérdésének. Szinte teljesen bizonyos, hogy a kibővített Európai Unió és Oroszország között minőségileg más kapcsolatok alakulnak majd ki, amelyek hatással lesznek Magyarországra is.

Moszkvában a döntések a Kreml falai között születnek

BÉRES JÁNOS EZREDES – SPINDLER ZSOLT FŐHADNAGY

**AZ ISZLÁM ERKÖLCSISÉGE ÉS
MEGNYILVÁNULÁSA NAPJAINKBAN**

„Mert az erkölcsös ember mindent helyesen ítél meg,
s mindenben felismeri az igazságot.”
Arisztotelész¹

A Magyar Nagylexikon Hetedik kötete (Ed–Fe) szerint az erkölcs:

„Azoknak a szabályoknak, értékeknek, magatartási és cselekvési formáknak az összessége, amelyeket egy adott kultúra közössége általánosan jónak és helyesnek tart, és betartásukat helyesnek ismeri el. Eredetileg racionális és célszerűségi szabályok által rögzített cselekvési, viselkedési mintákat takart, amelyek később a tradíció és a vallás révén mint pusztá megszokások közvetítődtek. A különböző népek erkölcséből és szokásaiból mindig meghatározott, az adott társadalom számára fontos erkölcsi szemléletek és normák következnek.

Az erkölcs a történelem folyamán mindig változott, a különböző kultúrák különböző erkölcsi normákat állítottak fel. Az erkölcs a különböző vallási rendszerek, a világi bíráskodás alapja. Nem szorul racionális igazolásra, mivel érvényessége a tradíción nyugszik; meghatározója nem a törvény és a kényszer, hanem a belső meggyőződés.”

(Budapest, 1998, Magyar Nagylexikon Kiadó)

BEVEZETÉS

Az iszlám erkölcsiségének kérdése rengeteg problémát vethet fel a mai, „nyugati” kultúrkörből származó ember számára. Az erkölcs kérdése óhatatlanul összefügg a vallási, társadalmi normákkal, ezeken belül elsősorban a házasság és a gazdasági tevékenységek körével.

Ha csak a laikus „nyugati” szemével nézzük már az is „erkölcstelennek” tűnhet, hogy – mint az köztudott –, az iszlámban engedélyezett a többnejűség, pontosabban az, hogy a muszlim férfinak négy felesége legyen (és az eredeti tanok szerint korlátlan számú rabnővel rendelkezzen). Az már kevésbé köztudott, hogy magának Mohamednek hosszú ideig egyetlen felesége volt: Khadídza. Amíg ő élt, Mohamed más feleséget nem vett magához, ám felesége halála után a források tanúsága szerint jócskán „kárpótolta magát”: „nem érte be négy törvényes feleséggel és sok rabszolgánővel, hanem külön kinyilatkoztatással azzal a kiváltsággal ruházta fel magát, hogy korlátlan számú nővel köthet házasságot”.²

Beszélhetünk-e ezek után egyáltalán erkölcsről az iszlám vallásban? A válasz egyértelmű igen! De feltétlenül figyelemmel kell lennünk arra, hogy a földrajzi, gazdasági, kulturális különbségek más jellegű társadalmat – és ezzel más

---

¹ Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*. Budapest, 1987, Európa Könyvkiadó. 67. o.

² Helmuth von Glasenapp: *Az öt világvallás*. Budapest, 1998, Talantum Kiadó. 333. o.

társadalmi normákat – hoztak létre Keleten, ebből adódóan mások az erkölcsi normák is. Sajnos ezt napjainkban hajlamosak vagyunk elfelejteni, megpróbálunk nyugati mintájú, megkérdőjelezhető hatékonyságú „sablon demokráciákat” ráerőltetni néptömegekre csak azért, mert mi így látjuk jónak. A jó szándék nem lehet mentség mindenre, hiszen ahogy a mondás tartja: „*a pokolba vezető út is jó szándékkal van kikövezve*”.

Amikor az iszlám erkölcsiségéről, vallási, jogi összefonódásairól írunk, mindig a szunnita iszlám vonalára gondolunk. A síita mozgalommal nehezebb a helyzet, hiszen jóval szerteágazóbb, mint a szunnákat, a szent iratokat követő mozgalom. Ennek köszönhetően a síita ágban nem is alakulhatott ki olyan átfogó vallásjogi rendszer és jogi gondolkodás, amely összevethető a szunnita jogrendszerrel.³

ERKÖLCS AZ ISZLÁMBAN

Ábrahámot prófétaként tiszteli három vallás is: a zsidó, a keresztény és az iszlám. Hogyan lehetséges akkor, hogy a közös tő, a közös gyökerek ellenére mégis annyi eltérés található a három vallás között? Létezett-e valamiféle őskonszenzus, ősigazság ezen vallások között? Található-e egy olyan szakasz, amíg közösen fejlődtek, és van-e egy pont, ahol meghatározható a különválás? A kérdést így feltenni véleményünk szerint nem lehet. Jóllehet manapság a zsidó, a keresztény és az iszlám vallás egyenrangú „testvérek” abban az értelemben, hogy mindahányan elterjedt, kiépített rendszerű vallások, rengeteg mellékajttal. Ugyanakkor tudjuk, hogy nem egy időben keletkeztek, így – bár rengeteg közös vonásuk van –, közös fejlődésről és egy meghatározott különválási pontról nem beszélhetünk. Egymásra gyakorolt hatásuk azonban mindenképpen kimutatható.

Az erkölcs

Ha az iszlám erkölcsiségéről elmélkedünk, akkor feltétlenül pontosítanunk kell az ezzel kapcsolatos fogalmakat.

A nyugati társadalmakban erősen elkülönül egymástól a jog és az erkölcs tartalma. Mind a jog, mind az erkölcs felfogható egy-egy normarendszerként, amely a társadalomban élő közösségek és egyedek magatartását szabályozza. Természetesen van jó néhány olyan kérdés, amit a jog és az erkölcs is szabályoz, hol megerősítve, hol lerontva egymás hatását. Legalább két alapvető különbséget azonban azonnal felfedezhetünk a két normarendszer között:

- a jog és az erkölcs különbsége először az általuk szabályozott magatartások jelentőségének és súlyának különbségében nyilvánul meg;
- ennek következménye, hogy a jogi normák betartását az állami kényszer szavatolja, míg az erkölcsi normák be nem tartása sok esetben csak a társadalom tagjainak rosszallását vonja maga után.⁴

³ William Montgomery Watt: *Az iszlám rövid története*. Budapest, 2000, Akkor Kiadó. 104. o

⁴ Dr. Visegrády Antal: *Jogi alaptan*. Pécs, 1996, Egyetemi jegyzet. 9. o.

Az iszlám esetében az erkölcs és a jog kategóriája nem választható szét ilyen egyértelműen. Az erkölcsi kérdésekre nagy hatással van a vallás az egész világon, hiszen például a Biblia, de minden más vallás szent könyve is foglalkozik erkölcsi kérdésekkel, megpróbálja rendezni azokat (például „*Ne paráználkoddj!*”). Az iszlámban a jog és a vallás sem különíthető el. Mint azt W. M. Watt írja: „*Az iszlám vallásban a teológia helyét a jog, illetve a jogtudomány vette át. Az iszlámban, akik a vallás intellektuális aspektusaival foglalkoznak jogtudósok, nem pedig teológusok.*”⁵ Ez az állítás meg is fordítható: az iszlám intellektuális aspektusaival foglalkozó teológusok jogtudósok, akik sok esetben ítélkezési jogkörrel, de minimálisan is bírói tanácsadói lehetőségekkel rendelkeznek. Dr. Visegrády Antal szavaival élve: „*az iszlám lényegében a törvény vallása*”.⁶ A muszlim vallásjog, a **saria** tehát az emberi élet minden területét átfogja, helyes tehát, ha az iszlám erkölcsiségének kérdését is ebből az aspektusból vizsgáljuk.⁷

A muzulmán jog forrásai

Campbell a keleti mitológiáról írott könyvében **három forrást jelöl meg** a muszlim jogra vonatkozóan: **a Koránt** magát; **a hádiszokat**, a kinyilatkoztatásokat, amelyek tulajdonképpen a prófétáról szóló anekdoták; valamint **a kijaszt**, az analógiát, arra az esetre, ha sem a Korán, sem a hádisz nem szabályozná az adott kérdést.⁸

Watt szerint négy jogforrás különböztethető meg: – **a Korán;** – **a szunna**, mint a próféta hagyományai; – **a kijaszt**, az analógia; – és **az idzsmá**, a konszenzus, vagy közmegegyezés.⁹

Az utóbbi véleményt, a négyes felosztást fogadja el **Dr. Visegrády Antal** is, de nála a sorrend más. Az ő véleménye **szerint a muzulmán jog az iszlám vallás egyik oldala**, amely egyrészt **a teológiából** áll, ami a hit kérdéseivel foglalkozik, másrészt **a sariából**, amely meghatározza, hogy a hívőknek mit kell és mit tilos tenniük. **A muzulmán jog forrásai** pedig **a Korán**, a szent könyv; **a szunna**, az isten küldöttére vonatkozó hagyomány; **az idzsmá**, a muzulmán közösség egységes megállapodása; valamint az analógia, **a kijaszt**.¹⁰

Az erkölcsös cselekvés és az isteni döntés

Ha az erkölcsös cselekvést vallási szempontból vizsgáljuk, felfoghatjuk úgy, hogy az erkölcsös cselekvés az, ami istennek, Allahnak, vagy éppen az isteneknek tetsző cselekedet. Felmerül azonban néhány kérdés: bárki cselekedhet-e istennek tetszően? És ha igen, ugyanaz lesz-e az isteni elbírálása a cselekedeteinek? Más szóval: létezik-e olyan csoport, akit az éppen aktuális vallás istene előnyben részesít?

---

⁵ Watt, i.m. 104. o.

⁶ Dr. Visegrády, i.m. 29. o.

⁷ Dr. Visegrády, i.m. 105. o.

⁸ Joseph Campbell: *The Masks of God: Oriental Mythology*. Amerikai Egyesült Államok, 1976, Penguin. 434.o.

⁹ Watt, i.m. 107. o.

¹⁰ Dr. Visegrády, uo.

Míg az Ótestamentum – és ezzel a zsidó vallás –, valamint a hinduizmus gyakorlatilag etnikai alapokra helyezi követőinek körét, addig az iszlám – a kereszténységgel és a buddhizmussal együtt –, koncepciója alapján is világvallás, igazi „nemzetközi vallás”.¹¹

Míg a klasszikus „nyugati” jogot a gyakorlati tapasztalat alapján emberek hozták létre (még a természetjogi irányzat képviselői esetén is), az iszlám joga Allah-tól, vagyis Istentől való, amely egy kiválasztott és megvilágosodott személyen keresztül került az emberekhez. A klasszikus jog autoritása saját működőképességében rejlik, míg az iszlámé Isten felsőbbrendűségében. Ebből adódóan más a viszony az egyén és a bírói szervek között is. A *khádi*, az iszlám bíró és a hozzá forduló személy viszonya teljesen más jellegű, mint például a praetor és a polgár viszonya. A keleti jellegű bíróság működésénél a felek nem várják el sem azt, hogy az ítélet logikus, sem azt, hogy praktikus legyen.¹²

A „nem logikus”, logikai érvekkel meg nem magyarázható isteni döntés megjelenik az Ótestamentumban is, például Káin és Ábel áldozata esetében.¹³ (Ez egyébként újabb kérdéseket vet fel: ki rekeszt ki kit először? Isten Káint, mert nem fogadja áldozatát? Káin saját magát, mert megöli Ábelt? Isten Káint, mert megölte Ábelt?) Ha nem is jogi vagy erkölcsi kérdésekről van szó, talán érezhető a párhuzam: Isten döntéséről van szó, amikor nem fogadja el az áldozatot. A döntést megkérdőjelezni nem lehet, de indokolni sem.

Érdekes, hogy a nyugati jogtörténetben később is megjelenik két helyen az isteni döntés megfellebbezhetetlensége, csak éppen megfordul az ok-okozatosság menete. Az iszlámban a Korán, az isteni kinyilatkoztatás az elsődleges alapja az ítélethozatalnak: tehát Isten kinyilvánította az akaratát egyszer, a múltban az arra érdemes személynek, ez és csak ez az igazság, a hívők feladata pedig az, hogy alkalmazzák azt. (Alapállásuk: „*Allah a mi istenünk, és Mohamed az ő prófétája.*”)

A nyugati keresztény kultúrkörben a próbák (például tüzesvas-próba) és az istenítéletek során ugyanígy az isteni igazságot keresik az emberek, csak éppen ellenkező irányból: Isten mindig figyel, mindent lát, tehát nem fogja hagyni, hogy az ártatlan elbukjon. Abból lesz nyilvánvaló az igazság, hogy kit segít meg Isten a próba, vagy az istenítélet során (tehát nem a korábbi kinyilatkoztatásokból, a Tízparancsolatból, vagy bármi másból).

Ezzel tulajdonképpen a nyugati világ embere provokálja, megszólalásra kényszeríti saját istenét: „*Ha nem vagy hajlandó szólni az égből, ha nem vagy hajlandó magadtól jelet adni, akkor tessék, mi kényszerítünk rá. Te vagy az igazságos Isten, aki nem hagyhatja magára az igazat a bajban.*” Tulajdonképpen a bírák teremtenek olyan „laboratóriumi”, „mesterséges” szituációt, ahol Istennek „muszáj” megsegítenie az igaz embert. Hiszen „*az istenítélet tágabb értelemben bizonyíték produkálására irányuló művelet (bizonyítási eszköz), szűkebb értelemben a művelet eredménye (bizonyíték), amelyben Isten döntésének, ítéletének megnyilvánulását látták. Az istenítéleteket arra a vallásos meggyőződésre alapozva alkalmazták, hogy*

¹¹ Campbell, i.m. 433.

¹² Idézi: Campbell, i.m. 435. o. Spengler, i.m. Vol. II. pp. 84-85.

¹³ *Biblia, Ótestamentum, Mózes I. Könyve 4.* Budapest, 1990, Magyar Biblia Tanács. 8. o.

*Isten mint legfőbb bíró a becsületest (ártatlant) oltalmába veszi és ezt kifejezésre is juttatja.*¹⁴

Az igazi erkölcs az iszlámban

Az erkölcs fogalma az iszlám vallásban a hittételek köré szerveződik. A legfontosabb hittételek egyben a helyes, az erkölcsös cselekvés útmutatói is. A legfontosabb hittételek az isten és az ember kapcsolatát rendezik:

- az isten (Allah) a teremtő, minden jószág és szépség forrása;
- az isten mindent arra teremtett a mennyben és a földön, hogy az embereket szolgálja;
- az isten – mivel könyörületes és bölcs –, nem vár az emberektől lehetetlent, és nem vonja őket felelősségre olyan dolgokért, amelyek fölött nincs hatalmuk;
- a becsületesség és az erkölcsösség garanciája a mértékletesség és a célszerűség egyensúlyban tartása;
- ami kötelező, azt be kell tartani, ami tiltott azt el kell kerülni (mindez részletesebben kifejtésre kerül a későbbiekben);
- az ember a Teremtő felelősségteljes, magasztos és tisztelt teremtménye;
- az ember felelős tetteiért az isten felé, és a legfőbb cél az ő tetszésének elnyerése (tehát az erkölcsös élet).¹⁵

Az erkölcs négy területen mutatkozik meg: egyrészt az isten és ember közötti kapcsolatban; másrészt az ember és ember közötti; harmadrészt az ember és más teremtmény közötti; negyedrészt pedig az ember és saját belső énjének kapcsolatában. Az erkölcsös élet csak a gondolatok és a külső viselkedés irányításával érhető el, magyarul: törekedni kell a jóra, óvni azt, ami szép, és kerülni azt, ami illetlen. Ahogy Abdulahi fogalmaz: „*az alázatosság és egyszerűség, udvariasság és könyörületesség a (muszlim) második természete.*”¹⁶

Némileg másképpen fogalmaz Kadiámi Mirza Gulam Ahmad „*Az iszlám tanításainak filozófiája*” című könyvében. Kadiámi azt írja, hogy létezik egy úgynevezett „*igazi erkölcs*”, amely akár jó, akár rossz, csak egy bizonyos életkor után érlelődik meg az emberben. Ezzel új fejezet, új szakasz kezdődik az ember életében, amelyre a Korán az „*önvádoló szakasz*” kifejezést használja.¹⁷

¹⁴ Dr. Béli Gábor: *Magyar jogtörténet – A tradicionális jog.* Budapest–Pécs, 2000, Dialóg Campus Kiadó. 273. o.

¹⁵ Hammudah Abdulahi: Fókuszban az Iszlám.
<http://nostromo.pte.hu/~carry/tex/!kek/fokusz/nter4122htm>

¹⁶ Uo.

¹⁷ Kadiámi Mirza Gulam Ahmad: *Az iszlám tanításainak filozófiája.* Budapest, 2002, Új Palatinus Könyvesház. 31. o.

De mi is ez az „igazi erkölcs”? Az iszlám tanítása szerint meg kell különböztetni a teremtést (**khalq**) az erkölcstől (**khulq**). A khalq a fizikai értelemben vett, a khulq pedig a szellemi értelemben vett születést jelenti. Csak akkor vagy teljes értékű ember, ha erkölcsöd is van. Az iszlám tanításai szerint az állatoknak, a gyengeelméjűeknek, a gyermekeknek nincs khulq-juk. Az erkölcs tartalma tehát itt összefügg a nyugati értelemben vett cselekvőképességgel.¹⁸

Az iszlám tanítása szerint téves azt gondolni, hogy az erkölcsös cselekedet egyenlő az udvariassággal, szelídséggel és az alázattal. *„Ha valaki puszta kézzel védelmezi meg magát az ellenséges támadással szemben, e cselekedetéhez a bátorság nevű belső minőség társul (...) ugyanígy, ha az ember ki próbálja szabadítani az elnyomottakat a zsarnoki elnyomásból, ehhez az irgalom nevű belső minőség társul.”*¹⁹ Ha az ember ezeket a minőségeket megfelelő helyen és időben alkalmazza, erkölcsi kvalitásról beszélünk.²⁰

Ha a fenti gondolatsort összehasonlítjuk az arisztotelészi erkölcsfelfogással, meglepően sok hasonlóságot fedezhetünk fel. Arisztotelész is azt mondja, hogy az erkölcsi erények egyike sem természetből fogva van meg bennünk; gyakorlás által fejlődnek ki a különféle lelki alkati formák, így az erkölcsös tettek tesznek erkölcsössé bennünket.²¹

A kötelesség az iszlámban

Más vallásokhoz hasonlóan az iszlám sem tesz különbséget a vallásos és világi kötelességek között. Általában a kultikus előírásokkal kezdődnek a kötelességek leírásai, majd folytatódnak a dologi és kötelmi jogra vonatkozó, az örökösödési jogi, házassági, büntetőjogi, eljárásjogi törvényekkel.

Az iszlám öt tartópillére

Az erkölcsi és szociális igények teljesítése érdekében szükség van valamire, ami összefogja a közösséget, a „muzulmánok törzsét”. Ezek az alapvető szabályok az iszlám tartópillérei:

- **az istenben és a hittételekben való hit:** ez gyakorlatilag egy szóbeli kijelentés: a hívő kijelenti, hogy az egy igaz istenben, Allahban hisz, és hogy Mohamed az ő prófétája, tehát maga a Korán is „igaz”;
- **a rituális ima:** mindig Mekka felé fordulva, rituális tisztálkodás elvégzése után kell végrehajtani, napjában öt alkalommal;
- **a böjt a Ramadán hónap folyamán:** napkeltétől napnyugtáig tilos az evés, ivás, dohányzás;
- **a szegényadó:** ami a keresztény alamizsnálkodási kötelezettség iszlám megfelelője;

---

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

²¹ Arisztotelész, i.m. 35. o.

- **a mekkai zarándoklat:** amit minden hívőnek életében legalább egyszer végre kell hajtania.²²

Az iszlám öt tartópillére pozitív szabály. Azt határozza meg, amit tenni kell. Ezenkívül vannak még preventív, megelőző szabályok is, melyeket az alábbi öt csoportra lehet bontani:

A lehetséges emberi cselekvések öt csoportja

A lehetséges emberi cselekvések csoportosítása tulajdonképpen egy szankciók szerinti felosztás:

- **ami megparancsoltatott:** ennek elmulasztása büntetést von maga után;
- **ami hasznos:** ennek elmulasztásáért nem jár büntetés, de elvégzéséért jutalom jár;
- **ami tiltott:** elkövetéséért büntetés jár;
- **ami helytelenített:** gyakorlásáért nem jár büntetés, de a „nemtevééséért” jutalom jár;
- **ami közömbös:** sem jutalom, sem büntetés nem jár érte.²³

Az öt alappillér mutatja, hogy mi az, amit meg kell tennie a muzulmán embernek. A teljes szabályrendszer minden elemére példát hozni meghaladná a dolgozat elfogadható kereteit, de mindenképpen szükségét érezzük, hogy némi ízelítőt adjunk az ellenpólusra, a tiltásokra is. **Néhány példa a tilalmak közül:**

- tilos mindenféle toxikus anyag fogyasztása (Korán 2:219; 4:43);
- tilos a sertéshús és annak származékai fogyasztása (Korán 2:172-173; 5:4-6);
- tilos a szerencsejáték és a haszontalan sport minden formája (Korán 2: 219; 5: 93-94);
- tilos minden házasságon kívüli szexuális kapcsolat (Korán 23:5-7; 24:30-33; 70:29).²⁴

Erkölcsei kérdések a gazdaságban

Vessünk most össze néhány dolgot. „Az igazi erkölcs az iszlámban” alfejezetben arról volt szó, hogy a legfontosabb hittételek között a becsületesség és erkölcsösség garanciája, a mértékletesség és a célszerűség egyensúlya szerepel. Másrészt a tiltások között található a szerencsejáték tilalma is. Csakhogy az iszlám szempontjából szerencsejátéknak minősül minden olyan tevékenység, amely bizonytalan kimenetellel jár, tehát annak minősül a biztosítás, de a határidős vagy opciós piac is!²⁵

²² Congressional Quarterly Inc. The Middle East, Washington D. C. 1991, p.130.

²³ Glasenapp, i.m. 353. o.

²⁴ Idézi: Abdulahi, i.m. 2. o.

²⁵ Simon András: *Egzotikus pénzügyi termékek VI. – Profit Allah nevében.*
www.fgyelonet.hu/cikk.php?id=5&cid=9179

A Korán szerint tilos a kamatszedés, illetve a kamatfizetés a kölcsönbe adott pénz után. „Az iszlám erkölcs szerint az ember nem várhat tőketörlesztésen kívül további fizetséget vagy más juttatásokat, mivel nem dolgozott meg érte.”²⁶

A muzulmánok körében ezért jelentős probléma a bankválasztás, hiszen csak a kamatot nem fizető, vagy kamatfizetést nem igénylő konstrukciók jöhetnek szóba. Talán ennek köszönhető, hogy például az arab világ bankrendszere sem olyan erőteljes, mint a nyugati világé. Mivel azonban az 1,2 milliárd muzulmán olyan piacot jelent, amit egyetlen bank sem hagyhat figyelmen kívül, megszületett a megoldás: A Citibank például a bankban lévő törzstőke fejében kamatmentes hiteleket biztosít muzulmán ügyfelei számára. Az Egyesült Királyság legnagyobb bankja, a HSBC kamat nélküli hitelkártyákat hozott forgalomba.

Európai vagy amerikai mércével mérve, rövid távon gyakorlati nyereséget remélni nem lehet. A nyereségek és veszteségek kezelésére csak egy mód van: a **musharaka** intézménye, amelyet a társulás szóval lehet legpontosabban körülírni. A befektetők itt csendestársak lesznek, vállalják az üzlet kockázatait is, és nem kapnak fix kamatjövedelmet.²⁷ Csakhogy a befektetések köre is jelentősen szűkül, hiszen a szeszszital-gyártó, -forgalmazó cégek, a disznóhúst feldolgozó üzemek és a kamatjövedelemből élő bankok is kiesnek ebből a körből. A biztosítások helyett az önszegélyező egyletszerű garanciavállalás működik, ahol mindenki befizet egy összeget, amelyből a bajbajutottakat kárpótolják.²⁸

Erkölc, gyilkosság és öngyilkos merényletek az iszlámban

„És ne öljétek meg egymást!”²⁹
(Korán, 4:29)

„Amikor összetalálkoztok a hitetlenekkel, akkor vágjátok el a nyakukat! Mikor azután nagy rontást tettemek bennük, akkor szorosan kötözzétek meg őket; és utána vagy (gyakoroljatok) nagylelkűséget, vagy (kérjétek) értük váltságdíjat – amíg a háborúság végét nem ér. Így (van ez). Ha Allah úgy akarta volna, bosszút állt volna rajtuk, de azért (tesz így), hogy egyeseket közületek másokkal tegyen próbára. Akik Allah útján öletnek meg, azoknak ő nem hagyja, hogy tetteik célt ne érjenek. Az igaz útra fogja vezérelni őket a Paradicsomba, amelyet az ő tudomásukra hozott.”³⁰
(Korán, 47:4-5)

Az iszlám erkölcsiségével kapcsolatosan joggal merülhet fel a gyilkosság és az öngyilkosság kérdése is. Mindenekelőtt le kell szögeznünk: az emberölés a Korán szerint is bűn! A bűnösség mértéke szerint a klasszikus iszlám jog három esetet különböztet meg: – a szándékos emberölést (qasd); – a tévedésből elkövetett emberölést³¹ (khata); – és a shibh al-amd elnevezésű felelősségi formát, amelynek

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ Korán. Simon Róbert fordítása. Budapest, 2001, Helikon Kiadó. 59. o.

³⁰ Uo. 364. o.

³¹ Ez a felelősségi alakzat tartalmában nem azonos a magyar büntető törvénykönyvben is ismert gondatlanságból elkövetett emberöléssel, bár közel áll ahhoz.

nem létezik magyar megfelelője. Az előző kettő alakzat között helyezkedik el, „kváziszándékos” emberölésként aposztrofálhatjuk.³²

A szándékos emberölés elkövetője akkor büntethető, ha az elkövető felnőtt korú, épelméjű, szabad akaratából követte el tettét. A parancsra történő végrehajtásnál már megoszlanak a vélemények: **a málikiták szerint** mind a parancs kiadója, mind a végrehajtója bűncselekményt követ el; **a hanafiták szerint** a parancs kiadója a felelős; **egyes sáfiita álláspontok szerint** csak az elkövető felelős, a parancs kiadója nem.³³

A tévedésből elkövetett emberölés esetén különbség van a célban (**fi al-qasd**) és a tettben (**fi al-fil**) való tévedés között.

A **shibh al-amd** önálló felelősségi forma létét a málikita iskola nem ismeri el, ellenben a többi iskolával. Legközelebb a halált okozó testi sértés kategóriájához áll, hiszen itt az elkövető tettét olyan eszközzel követi el, amit általában nem emberölés céljára használnak, a célja sem az élet kioltása, hanem sérülés előidézése.³⁴

A Korán szerint az emberölés szankciója lehet a vérbosszú; a vérdíj; a vezeklés (csak mellékbüntetésként). Az iszlám jog különbséget tesz még az áldozat személye alapján is. A társadalmi helyzet megállapítása során vizsgálják, hogy az áldozat muszlim volt-e vagy sem, szabad volt-e vagy rabszolga, férfi vagy nő.³⁵

A büntethetőséget kizáró okok között találjuk többek között azt a Hammurapiig visszavezethető keleti tradíciót, miszerint nem büntethető az a férfi, aki feleségét, vagy más nőnemű rokonát jogellenes közönségesen éri tetten, s mind a nőt, mind a férfit megöli. A büntethetőséget kizárja továbbá az, ha az emberölés önvédelemből történt. Itt található a merényletek egyik ideológiai alapja: az alapelv szerint ugyanis, **ha egy muszlimot megtámadnak, köteles védekezni, „azaz a védekezés lehetőségéről nem mondhat le”.**³⁶ A védekezés kötelessége akkor merül fel, ha a támadás élet ellen irányul; ha azonban csak a vagyon ellen, a védekezés megmarad jogszerűnek, de nem kötelező.³⁷

Az iszlám szélsőségesek által elkövetett merényletek másik alapja az, **hogy a büntethetőséget teljes mértékben kizárja, ha az áldozat olyan személy, „akinek államával az iszlám állam háborúban áll”.**³⁸

A sajtóban nap mint nap olvashatunk öngyilkos merényletekről, akik életükben többnyire az iszlám híveinek mondták magukat. A nyugati sajtóban egyre merészebb hangok nyilatkoznak elítélően nem csak az öngyilkos merényletekről, de az iszlám vallásról is. Mi tehát a valóság ezzel kapcsolatban? Az iszlám tényleg az öngyilkos merényletek vallása lenne?

³² Jany János: *A klasszikus iszlám jog*. Budapest, 2006, Gondolat. 422-423. o.

³³ Jany, i.m. 423. o.

³⁴ Jany, i.m. 424. o.

³⁵ Jany, uo.

³⁶ Jany, i.m. 425. o.

³⁷ Jany, uo.

³⁸ Jany, i.m. 424. o.

A választ mindenki a Koránból próbálja kiolvasni. Fontos azonban megjegyezni, hogy kiragadott példamondatokkal bárki bizonyíthatja a saját igazát pro és kontra is. **A szent könyv teljes szellemisége azonban a békés, boldog egymás mellett élés szabályait igyekszik felállítani.** Amikor társadalmi jelenségekre, társadalmi konfliktusok megoldására tesz javaslatot, akkor egy adott kor – nevezetesen a középkor – életviszonyaira reagál, középkori módszerekkel. Amikor a lelki étlettel kapcsolatos szabályokat, megoldásokat, gondolatokat vetíti elénk, azok természetesen jóval időtállóbbaknak tűnhetnek. Ennek nagyon egyszerű oka van. A társadalmi problémák az idővel változnak, így megítélésük is változhat. A társadalmi berendezkedés változása, a gazdaság változása, az új találmányok, az új javak és a velük kapcsolatban felmerülő problémák, a népesség növekedése olyan új életviszonyokat hozott létre, amelyek új szabályozást követelnek (például az autók elterjedésével a KRESZ megjelenése). A napi konfliktusok kapcsán az egyénben vagy a csoportban létrejövő érzelmi változások azonban nem változnak a társadalommal: a szomorúság, az elkeseredettség ugyanaz az érzés, függetlenül attól, hogy az ökrös szekere borult-e föl, vagy az autóm. **A Korán – éppúgy, mint a Biblia is – hitet és erőt próbál adni a mindennapi élet nehézségeinek elviseléséhez, és emellett társadalmi viszonyokat is szabályoz.** A téma alapos kutatást igényelne, itt csak azt kívántuk jelezni, hogy a szövegelemzés során nem elégséges a nyelvtani, szó szerinti elemzés, nem vonatkoztathatunk el a szöveg keletkezésének idejétől, a keletkezés körülményeitől és a szöveg céljától. A maga komplexitásában kell tehát vizsgálnunk a Koránt is. A Bibliában is találunk rabszolgaságra, háborúra utaló mondatokat és emellett megtaláljuk a „*Ne ölj!*” parancsát is.

A másik fontos probléma **a Biblia – és ezzel együtt a kánonjog –, valamint a Korán** mint „jogszabálygyűjtemény” jogforrási szerepének különbözőségében rejlik. A kánonjog jogforrásnak ismerte el a Szentírás Ó- és Újszövetségét, az egyetemes és nemzeti zsinati határozatokat, az egyes királyi, császári törvényeket. A **canon** eredetileg olyan regulát, szabályt jelentett, ami a keresztény tanításokban, a Bibliában a helyes cselekvés és a hit számára meghatározott vezérfonalat jelentett. **Míg a keresztény világban a kánonjog és a római jog a történelem során egymás mellett létezett, s valamilyen szinten mindig elvált egymástól, addig a Korán és a saria teljesen kiszorította az iszlám világban az egyéb normarendszereket.** Napjainkra az egyházjog az egyház helyzetének rendezésére vonatkozik az államon belül, és ahhoz képest. A középkorban a legtágabb értelemben vett európai jog, az *ius commune* az egyházjogból (*ius canonicum*) és az „újrafelfedezett” római jogból (*ius civile*) állt. Már Accursius is kihangsúlyozta „*Glossa ordinaria*” című munkájában, hogy a római jog és a kánonjog egymástól független rendszert alkotnak; a pápa tartózkodjon a világi ügyekbe, a császár az egyház ügyeibe való beavatkozástól.³⁹ Ez a fajta elhatárolás az iszlám világban nem történt meg.

---

³⁹ A témáról bővebben: Kecskés László: *A polgári jog fejlődése*. Pécs, 2006, Dialóg Campus. 131–162. o. és 245–266. o.

A Dr. Bolgár Judit – Szternák Nóra – Dr. Szternák György szerzőhármas is egyetért abban, hogy az iszlám világhoz köthető terrorizmus csak akkor győzhető le, ha az iszlám kivonul az államból, vallássá, meggyőződéssé válik, megtörténik a szekularizáció, elfogadja azokat a világi és humanista elveket, amelyek a modern világ alapját adják⁴⁰, s amelyek egy részét egyébként a Korán is megfogalmazza.

Paul Sperry „*A Korán: szövegekönyv öngyilkosoknak*” című cikkében többek között az alábbi idézetet hozza fel bizonyítékként az iszlám szent könyvének „vérességére”:

„*És ha Allah útján megölettek, vagy meghaltok, (akkor is) bizony jobb a megbocsátás és az irgalom Alláhtól (mind) annál, amit (az evilági javakból) összegyűjtötök*” (Korán 3:157).⁴¹

Szó sincs arról, amit egyes amerikai elemzők hangsúlyoznának, nevezetesen arról, hogy a „*hívők nem azzal mentetik meg a lelküket, ahogyan élnek, hanem amiképpen meghalnak*”.⁴²

Ha csak nyelvtani szinten értelmezzük a szöveget, akkor is látszik, hogy a **Korán pontosan arra buzdít, a hívők életükben ne tagadják meg istenüket, ne tagadják meg az igaz utat: „Ne habzsoljátok föl egymás között javaitokat...”** (Korán 4:29). „*Legyetek jók a szülőkhöz, a rokonokhoz, az árvákhoz, a szegényekhez, a rokon-szomszédhoz, az idegenből jött szomszédhoz, a bizalmas társhoz, ahhoz, aki úton van...*” (Korán 4:36). Ez Allah útja, erről ír úgy a Korán, hogy nem érdemes letérni akár az élete árán sem az embernek.

Az amerikai védelmi tárca belső elemzése szerint „*az öngyilkos terroristák döntő hányada Iraktól Afganisztánig a Korán szellemében cselekszik, nem örült merénylő, hanem az iszlám szentírás parancsait logikusan követő hívő*”.⁴³

A nyugati világ – és főként az Egyesült Államokból származó elemzők egy része – erősíteni és radikalizálni próbálja a Huntington-i „civilizációk összecsapása” elméletet. 2006 szeptemberében került nyilvánosságra a Pentagon egy belső jelentése, amely szakított az amerikai kormány addigi álláspontjával és kifejtette, hogy az öngyilkos merénylők igenis a Korán követői. Ugyancsak a Pentagon egyes elemzői szerint a terroristák nem forgatják ki a Koránnak a szent háborúról, a dzsihádról szóló tanait, amikor erőszakot, gyilkosságokat hirdetnek és hajtanak végre⁴⁴, egyik elhárító és elemző részlege, a CIFA pedig az afganisztáni öngyilkos merényleteket vizsgálva jutott erre a következtetésre. Ehhez képest a The Christian Science Monitor szerint az iraki öngyilkos merényletek mögött már nem csak muszlimok, hanem egyszerű, elkecseregetett emberek is állnak.⁴⁵

⁴⁰ Dr. Bolgár Judit – Szternák Nóra – Dr. Szternák György: *A terrorizmussal kapcsolatos kutatás legújabb eredményei*. Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, Budapest, 2006. X. évfolyam, 3. (tematikus) szám.

⁴¹ *Korán*. 50. o.

⁴² *A Pentagon szerint az öngyilkos merénylők a Korán követői*.
<http://index.hu/politika> 2006. szeptember 28.

⁴³ Uo.

⁴⁴ *A Pentagon szerint az öngyilkos merénylők a Korán követői*.

<http://index.hu/politika/kulfold/pentm0928/?print> 2006. szeptember 28. 16:18.

⁴⁵ Idézi: <http://www.mtv.hu/cikk.php?id=51856>. *Kialakult az iszlámista, öngyilkos merénylők kultúrája*.

Vértanú, mártír, öngyilkos. Öngyilkos merénylők mindig is voltak. Nem maga a jelenség újkeletű, sokkal inkább az utóbbi időkben megfigyelhető gyakorisága. Irakban, ahol korábban egyáltalán nem voltak jellemzőek az öngyilkos merényletek 2003 augusztusa és 2005 augusztusa között különböző források legalább 188 és 400 közé teszik az öngyilkos merényletek számát.⁴⁶ A kérdés csak az, hogy **kit tekintünk öngyilkos merénylőnek**: ha valaki a biztos halálba rohan, vagy csak azt, aki önkézüleg vet véget a saját- és mások életének? Öngyilkos-e az az ókeresztény vértanú, aki nem tagadta meg Istent még akkor sem, amikor az orozslánok elé vetették?

Vallási kérdésekben állást foglalni ilyen módon botorság lenne, de érdemes visszakanyarodni a történelmi gyökerekhez. Maga az önfeláldozás, annak hősiesség motívuma majd' minden kultúrkörben megjelenik. Az ókori görög halál-felfogás szerint az embernek addig kell élnie, ameddig azt tisztességgel és méltósággal teheti. Az önfeláldozó római hősök, a japán szamurájok rituális öngyilkossága, keresztény mártírok mind történelmi, mind irodalmi szempontból népszerű hősök, pozitív alakok.

A mai Irán északi részén 1243-ig állt fenn a síiták között is szélsőségesnek számító iszmaeliták országa. Az elit fedajin harcosok (akik később a Saddam Feddayin csoport névadói is lettek) úgy ölték meg ellenségeiket, hogy ők maguk nem menekülhettek el a helyszínről. Ez a „mártír” szemlélet kiváló lélektani alapot biztosított a későbbi öngyilkos merényletekhez, mint ahogyan a szamurájok önfeláldozása lett az alapja a kamikazék, az „*isten szél*”⁴⁷ harcosai ideológiájának is.

Az iszlám tiltja az öngyilkosságot. Afgán–pakisztáni vonatkozásban vizsgálva a kérdést, a Da'wa wal-Irshad fegyveres szárnya, a Lashkar-i-Taiba 1999 óta követ el kvázi-öngyilkos merényleteket. A harcosok célja nem maga az öngyilkosság, hanem az, hogy akkora kárt és félelmet okozzanak az ellenségnek, amekkorát csak tudnak, s ha eközben meghalnak, akkor az Allah akarata.⁴⁸ Az is hozzátartozik az igazsághoz, hogy – hitük szerint – aki mártírrá válik, az nem halott, hiszen Allah jobb keze felől ül a mennyekben. A Káshmírban eltemetett mártírokkal kapcsolatban például az a közhiedelem, hogy testük nem kezd el bomlani, húsuk még hat hónappal haláluk után is rózsaszín és friss.⁴⁹ „*Az öngyilkosságot a muszlimok is megvetik. Ugyanakkor az öngyilkos merényletekben elpusztult merénylők nem halnak meg és nem bűnösök, hanem hősök. Ők örök életet nyernek – tanítja a Korán. Amikor a szomszédok, ismerősök az öngyilkos merénylő házában tiszteletüket teszik, nem őszinte részvétüknek adnak kifejezést, hanem örömeiknek... Az öröm és dicsőség a családban annál nagyobb, minél több a merénylő áldozata.*”⁵⁰

Ezt a lélektani kettősséget – az öngyilkosság elutasítását és mellette a mártíromság felmagasztalását – ideológiai csúsztatással könnyű az öngyilkos merényletekkel és a terrorizmussal azonosítani, és az egészet az iszlám vallás számlájára írni. Ez azonban éppúgy igaztalan és felháborító következtetés, mintha a

---

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Utalás a mongol inváziós hajóhadat elpusztító szélviharra.

⁴⁸ Mariam Abou Zahab – Oliver Roy: *Islamist Networks – The Afghan–Pakistan Connection*. Columbia University Press, New York, 2004, 34–40. o.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Dr. Bolgár Judit – Szternák Nóra – Dr. Szternák György, i.m. 22. o.

spanyol inkvizíció rémtettei miatt a teljes katolikus egyházat tartanánk terrorista szervezetnek, benne például azzal a magyar, vidéken élő kisnyugdíjossal, aki vasárnaponként eljár a templomba. A Bibliának, a kereszténység szellemiségének semmi köze a kínzásokhoz, még ha egyes korokban ideológiai alapul használták is fel a politikai hatalom megszilárdítására. Éppen ugyanígy: a Koránnak és az iszlám vallásnak semmi köze a terrorista merényletekhez, még akkor is ha sokan – fundamentalisták, szélsőségesek – ideológiai alapként használják is azokat.

Al Ghaoui Hesna cikkét idézve: „*Ha felütünk egy arab nyelvű Bibliát, a keresztények Istenét is Allahnak írják. De ha a repülőn mellettünk ülő mégis egy Koránt venne elő, jussanak eszünkbe e cikk utolsó szavai: nem minden arab terrorista!*”⁵¹ Gyorsan tegyük hozzá azt is: Pentagon-elemzések ide vagy oda – nem minden muszlim terrorista!

A házasságról

Ha azt vizsgáljuk, hogy mi a háttere a Korán által engedélyezett „négy feleség” szabálynak, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy annak a legvalószínűbb oka: a háborúskodások miatt rengeteg férfi halt meg, támasz nélkül maradt családokat maguk mögött hagyva. Azzal, hogy az iszlám ösztönözte a férfiakat, hogy több asszonyt vegyenek magukhoz, gyakorlatilag egy szociális hálót létesített: a megölt muszlimok feleségeit és gyermekeit más muszlim férfiak tartották így el.⁵²

A házasságról, a házassággal kapcsolatos normákról a Korán több helyen is ír, nagyon komolyan meghatározva az ezzel kapcsolatos erkölcsi rendet:

„*A parázna férfi csak parázna nővel házasodhat!*” (Korán, 249; 24:3)⁵³

„*És házasodjatok azokkal, akik magányosak közöttetek, és rabszolgáitok között azokkal, akik jóra valóak.*” (Korán, 251; 24:32)⁵⁴

„*Akiknek nincs módjuk megházasodni, azok tartóztassák meg magukat, amíg Allah gazdaggá teszi őket a kegye révén!... És az evilági élet forgandó javai után áhítozva ne kényszerítsétek rabszolganőiteket prostitúcióra – ha meg akarják őrizni tisztességüket!*” (Korán, 251; 24:33)⁵⁵

Az első két idézettel nincs semmi probléma. Nyilvánvaló, hogy erkölcstelen életvitelt folytató személy csak erkölcstelen életvitelű személlyel kötheti össze az életét. A Korán még azt is hozzáteszi: „*Ha egy férfi és egy nő paráználkodik, mindegyiküket száz korbácsütéssel korbácsoljátok meg!*” (Korán, 249; 24:2)⁵⁶ Tehát egyenlő büntetést rendel mindkettőjüknek. A második idézettel sincs baj: azokkal kell házasodni, akik még magányosak, tehát más feleségét ne kívánd el, és ha jóra való a rabszolgád, őt is elveheted.

⁵¹ Al Ghaoui Hesna: *Csadoros nőt kecskére cserélnék*. Népszabadság, 2004. augusztus 21.

⁵² Watt, i.m. 111. o.

⁵³ *Korán*. Budapest, 1997, Magyar Helikon. 249. o.

⁵⁴ I.m. 251. o.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ I.m. 249. o.

De lássuk a harmadik idézetet! Addig rendben is van, hogy vagyoni helyzethez köti a házasságot, hiszen a muzulmán férfinak el kell tudnia tartani saját magán kívül feleségét és születendő gyermekeit is. De mi a helyzet a rabszolganők prostitúcióra kényszerítésével? Ne kényszerítsétek őket – ha meg akarják őrizni a tisztességüket! De ha nem akarják megőrizni, akkor semmi gond vele... És ott szerepel még egy mondat: „*Ha valaki kényszeríti őket, akkor* – ha már megtörtént a kényszerítésük – *Allah megbocsátó és könyörületes.*” (Korán, 251; 24:33)⁵⁷ Allah tehát megbocsátó és könyörületes, de kivel kapcsolatban? A kényszerítő személlyel, vagy a kényszerített rabszolganővel szemben? Esetleg mind a kettőjükkel? Ez mindenképpen furcsa lehet az európai ember számára, de ne feledjük: a Korán keletkezésének idején a rabszolgaság intézménye teljesen elfogadott dolog volt, és nem csak Keleten, hanem Európában is.

A Korán rendelkezik a két házasság közötti minimális „várakozási időről” is. A Korán szerint az elvált nőnek három hónapos várakozási időt (**‘idda**) kellett megtartania, mielőtt újból férjhez megy, hogy ha születik gyermeke, apja kilétét pontosan meg lehessen állapítani. Csak összehasonlításképpen: A Római Birodalomban az újabb házasság kötését a gyászév leteltéhez kötötték, amelynek praktikus magyarázata szintén a születendő gyermek apjának megállapítása volt. A rómaiak a magzat fogantatásának napját a születés előtti 182–300 napban határozták meg.⁵⁸ A magyar tradicionális jogban csak a legnagyobb intervallum, a születés előtti 300 nap (10 hónap) volt meghatározva.⁵⁹ Úgy tűnik, a muzulmánok számára nem volt szükséges kivárni a szülést, elegendő bizonyítéknak számítottak a terhesség egyértelmű, fiziológiai jelei. A válás különbözősége az említett kultúrákban egy újabb dolgozat témája lehetne, így azzal itt nincs lehetőségünk foglalkozni.

BEFEJEZÉS

Láthattuk tehát, hogy **az iszlám vallás igen komolyan foglalkozik erkölcsi kérdésekkel**, és sok esetben az, ami első pillantásra furcsának tűnhet, az adott helyzetben logikus és érthető.

A gazdasági, pénzügyi élet területén – úgy tűnik – sikerült megtalálni azokat a kiskapukat, amelyek segítségével a nyugati és keleti érdekek sérelme nélkül folyhat az együttműködés: a nyugati pénzügyi szakértő és a keleti befektető is elégedett lehet.

Talán léteznek az élet más területein is ilyen kiskapuk. A kezdetek biztatóak lehetnek, de emlékeztetünk arra, hogy az Európai Unió is a gazdasági érdekek szükségességéből nőtte ki magát.

Az iszlám erkölcsisége sok bonyolult kérdést vethet fel, de a muszlim ember számára ennél is bonyolultabb az a kérdés, hogy hogyan lehet a két oldalról jelentkező elvárásokat, a Nyugat és a Kelet követelményeit a lehető legkevesebb érdeksérelemmel együtt működtetni? Bizonyos, hogy az ember nem csak akkor tud higgadtan, kompromisszumra nyitottan cselekedni, ha pénzről van szó, hanem akkor is, ha felismeri az erkölcsi alapokat, és a megváltoztathatatlant elkülöníti a megváltoztathatótól.

---

⁵⁷ I.m. 251. o.

⁵⁸ Benedek Ferenc: *Római jog – Személyjog (kézirat)*. 2. o.

⁵⁹ Dr. Béli, i.m. 32. o.

Azt sem szabad elfelejteni, hogy az írásban szereplő példák a dogmatikus, ortodox módon vallásos csoportokról szólnak. Ez azonban megtevesztő lehet a többség magatartásának értelmezése szempontjából. Mint ahogy másképpen katolikus egy szicíliai földműves, mint egy magyar vállalkozó, éppúgy másképpen muzulmán egy bosnyák polgármester, mint egy arab vallási vezető. A bosnyák polgármester feltehetően semmi kivetnivalót nem lát abban, ha bankszámlája kamatozik, és hogy egy felesége van. A magyar vállalkozó talán nem jár minden vasárnap templomba, mégis katolikusnak vallja magát.

Azzal a mondattal zárjuk a dolgozatot, amelyet mottóul is választottunk. Napjaink súlyosnak látszó problémáiból van kiút és bizonyos, hogy létezik megoldás: „mert az erkölcsös ember mindent helyesen ítél meg, s mindenben felismeri az igazságot”.⁶⁰

ZÁRÓ GONDOLATOK, AJÁNLÁSOK

A tanulmány szakmai–gyakorlati használhatóságának vizsgálata kapcsán felmerül a kérdés: katonai szempontból használhatóak-e ezek az információk? Kik azok, akiknek fontos lehet tudni arról, hogyan működik az iszlám erkölcsisége?

Az Amerikai Egyesült Államok hadserege sajátos terminológiát, a „*cultural intelligence*” kifejezést használja azoknak a társadalmi, gazdasági, történelmi, vallási, szociológiai, antropológiai és kulturális háttéranyagoknak az összegyűjtésére és rendszerezésére, amelyek segítségével felkészítik a hadműveleti területre érkező katonákat és civil szerződéseket. Így történt ez például Irakban is, ahol az elemzők 30–40 oldalas tanulmányokban foglalták össze azt a lényegi tudást, amit elengedhetetlenül szükséges tudni a térség lakóiról. Tanulmány készült a kurdokról, az arabokról, a síita és a szunnita vallásról, de az iraki keresztényekről is. Természetesen nem minden, a hadműveleti területen tevékenykedő személynek kell azonos mértékben felkészülnie az adott térség kultúrájáról, így a kiképzés és a felkészítés is differenciált: más mélységű ismeretanyagra van szüksége a harcjármű vezetőjének és más mélységűre a felderítőtisztnek. Ugyanakkor a hadműveleti terület minél alaposabb megismerése csak a hasznára válik minden ott szolgáló katonának.

Kik tehát azok, akiknek elsődlegesen segítségükre lehet a tanulmányban közreadott ismeretanyag? Nyilvánvalóan mindenekelőtt azok számára lehet hasznos, akik napi kapcsolatba kerülnek az iszlám követőivel.

■ A HUMINT-feladatokat ellátó személyek számára elengedhetetlen az adott terület kultúrájának ismerete, hiszen nekik kapcsolatot kell teremteniük a helyi lakossággal, rá kell őket bírni arra, hogy információkat szolgáltatassanak az adott területről. Az amerikai terminológiával „*rapport building*”-nek nevezett folyamat során a felderítőtisztnek azt kell elérnie, hogy a forrás szívesen találkozzon és beszéljen vele, ne csak egy lerázhatatlan kötelesség, vagy kizárólag az anyagi érdekek jelentsék a kapcsolat bázisát. Mivel hadműveleti területen az adott célszemélyről a környezettanulmány készítése szinte lehetetlen, a személyes adatokra, érdeklődésre vonatkozó információk beszerzése is nehéz, így a legjobb, amit a felderítő tehet, ha a célcsoportról, annak gondolkodásmódjáról tájékozódik. Ennek segítségével elkerülhet

---

⁶⁰ Arisztotelész, uo.

olyan baklövéseket, amelyek már a kapcsolat kezdeti szakaszában elvágják a továbblépés lehetőségét, pusztán az ellenszenv, a sértettség, a meg nem értettség érzése miatt. A hadműveleti területeken élő őslakosság egyébként is hajlamos betolakodóként tekinteni a katonákra, akik nem értik, nem érthetik őket, akik nem tudnak semmit az ő életükről. Azzal, hogy a felderítőtiszt az adott terület történelméről, vallási kérdéseiről, megosztottságáról tesz fel adekvát, hozzáértő kérdéseket, ha a forrás válaszait kötni tudja valahová, és így halad tovább, máris megtörtént az, ami az információszerzés alapja: a kommunikáció. Nagyon fontos, hogy már a kérdésfeltevésből is kitűnjön a hozzáértés. A rosszul feltett, pontatlan információkon alapuló kérdések, vagy a teljes tájékozatlanságra utaló kérdésfeltevés (például „*Most akkor mi is ez az egész a síták meg a szunniták között?*”) többet ronthat, mint amennyit használ.

■ A következő csoport, akik használhatják ezeket az információkat, a 2. és 3. kategóriájú (CAT II, CAT III) tolmácsok. A terminológia szerint a CAT I az a tolmács, aki helyi lakos, de beszél a hadműveleti területen tevékenykedő katonák nyelvét (az angolt, vagy adott esetben a magyart). Ők nyilván jól ismerik a saját kultúrájukat, jobban, mint mi, de megbízhatóságuk korlátozott, így nem minden kontaktszemélyhez lehet odavinni őket. Előnyük viszont a helyismeret. A CAT II tolmácsok azok, akik bár a hadműveleti területeken tevékenykedő katonák állományából származnak, de akár tanulmányaik miatt, akár második vagy harmadik generációs bevándoroltságuk miatt még bírják az adott nyelvet. A CAT III tolmácsok ezenfelül még hivatásos vagy szerződéses katonák is, így ők tekinthetők a legmegbízhatóbbaknak. Mivel azonban életüket egy másik környezetben éltek le, számukra is szükséges a kulturális háttéranyag ismerete ahhoz, hogy a kapcsolati személyek elfogadják őket.

Általános gyakorlati tapasztalat, hogy a kapcsolati személyek a legtöbb esetben szívesebben beszélnek CAT II és CAT III tolmács előtt, mint a CAT I jelenlétében. Egyrészt, mert a CAT II és III esetében valószínűbbnek tartják, hogy az általuk közölt információk, vagy a kapcsolat ténye nem jut az adott, helyi mikroközösség tudomására, míg a CAT I tolmácsok eleve a helyiek közül verbuválódnak, így nekik több a lehetőségük a „fecsegésre”, valamint a helyi ellenérdekű erők által is könnyebben megfélemlíthetők.

■ Az iszlám lakosságú hadműveleti területeken NIC-ekben dolgozó katonák, vagy az S-2 beosztásban tevékenykedők, ha ritkábban kerülnek is közvetlen kapcsolatba a helyiekkel, a jelentések, információk megírása, felterjesztése során mégis hasznos háttéranyagként kezelhetik a fentieket.

Az információ megszerzését követő elemző munka végzésekor a kulturális háttéranyagok ismeretében olyan összefüggések is feltárhatók, amelyek egyébként rejtve maradnának az avatatlan szem előtt. A miértek, az okok, a vallási, jogi, gazdasági és tradicionális gyökerek ismerete az információk értékelése során is előtérbe kerül, s nem utolsósorban iránymutatást jelent az elemző számára a specifikus információs igény megfogalmazásához, az információhoz kapcsolódó szükséges háttéranyagoknak a hírszerző / felderítő tiszt számára történő biztosításához. Jóllehet a magyar elemző-értékelő munka a hagyományos, régi típusú hírszerzés információinak feldolgozására rendezkedett be, így elsősorban értékel és csak ritkán elemez, munkavégzése során pedig jobbra egyoldalúan továbbítja az értékelt

információt a felső vezetés felé, a nemzetközi gyakorlat ennél sokkal összetettebb feladatok elé állítja az elemző-értékelő tisztet. Az információ áramlásának kétoldalúnak kell lennie. Természetesen nem maradhat el a napi, heti, havi összesítő jelentések elkészítése, amely a katonai és politikai vezetés tájékoztatását szolgálja, de éppilyen fontos az is, hogy a hírszerző / felderítő által megszerzett információra az elemző reagáljon: a megszerzett információhoz kapcsolódva olyan háttéranyagot biztosítson a HUMINT-vonalon tevékenykedő tisztnek, amely alapján a hírszerző tervezheti a forrással, kapcsolati személlyel történő következő találkozó témaköreit. A háttéranyagok az elemző rendelkezésére álló információkból kereshetők ki, sokszor fáradtságos munkával, de a forrással, vagy a forrás által említett személlyel kapcsolatba hozható személyek, gazdasági társaságok, vallási csoportok, szokások ismerete nagyban segíti a HUMINT-tiszt munkáját, s így gyümölcsöző lehet mind a hírszerző, mind az elemző, végső soron az egész katonai közösség számára.

■ Végezetül, nem szabad figyelmen kívül hagynunk a lakossággal érintkező, a felderítéshez csak másodlagosan kapcsolódó szakembereket sem: a CIMIC és a PSYOPS szakterületen tevékenykedők kölcsönösen segíthetik egymás munkáját a helyi igények felmérésében és az információs adatbázisok feltöltésében. Közvetve a hadműveleti területen katonai rendészeti feladatokat ellátók és a hadműveleti tervező tiszték is profitálhatnak a műveleti terület és az ott élő lakosság alaposabb megismeréséből.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *A Pentagon szerint az öngyilkos merénylők a Korán követői.*
<http://index.hu/politika/kulfold/pentm0928/?print>
- Al Ghaoui Hesna: *Csadoros nőt kecskére cserélnék.*
Népszabadság, 2004. augusztus 21.
- Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika.*
Európa, Budapest, 1987.
- *Az elméleti matematika és az öngyilkos merénylők.*
www.agent.ai/main.php?folderID
- *Biblia.* Budapest, 1990, Magyar Biblia Tanács.
- Congressional Quarterly Inc. *The Middle East.*
Washington D. C. 1991.
- Dr. Béli Gábor: *Magyar jogtörténet – A tradicionális jog.*
Budapest–Pécs, 2000, Dialóg Campus.
- Dr. Benedek Ferenc: *Római jog – Személyjog (kézirat).*
- Dr. Bolgár Judit – Szternák Nóra – Dr. Szternák György:
A terrorizmussal kapcsolatos kutatás legújabb eredményei.
Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, Budapest,
2006. X. évfolyam 3. (tematikus) szám.

- Dr. Visegrády Antal: *Jogi alaptan*. Pécs, 1996, Egyetemi jegyzet.
- *Film az öngyilkos merényletekről*. www.fn.hu/index.php?action=nyomtat&id=10&cid=109282
- Hammudah Abdulahi: *Fókuszban az Iszlám*. <http://nostromo.pte.hu>
- Helmuth von Glasenapp: *Az öt világvallás*. Budapest, 1998, Talentum.
- Jany János: *A klasszikus iszlám jog*. Budapest, 2006, Gondolat Kiadó.
- Joseph Campbell: *The Masks of God: Oriental Mythology*. Amerikai Egyesült Államok, 1976, Penguin.
- Kadiámi Mirza Gulam Ahmad: *Az iszlám tanításainak filozófiája*. Palatinus, Budapest, 2002.
- *Az öngyilkos harcos*. Kempelen Farkas Felsőoktatási Digitális Tankönyvtár. <http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b170/ch16s03.html>
- *Kialakult az iszlámista, öngyilkos merénylek kultúrája?* www.mtv.hu/cikk.php?id=51856
- *Korán*. Budapest, 1997, Helikon Kiadó.
- Mariam Abou Zahab – Oliver Roy: *Islamist Networks – The Afghan–Pakistan Connection*. Columbia University Press, New York, 2004.
- Michael Coren: *A mártírság szirénéneke*. <http://xikkek.soti.ca/hot-for-martyrdom.html>
- *Öngyilkos merényletek: a palesztin érdekeket szolgálják?* www.bbc.co.uk/hungarian
- Paul Sperry: *The Koran: Suicide playbook*. http://www.worldnetdaily.com/news/article.asp?ARTICLE_ID=27149
- Scott Shiloh: *Az öngyilkos merénylek családja havidíjat kap Abbas jóvoltából*. <http://cikkekek.soti.ca/pa-stipend-to-suicide-bomber-families.html>
- Simon András: *Egzotikus pénzügyi termékek VI. – Profit Allah nevében*.
- *Suicide Attacks*. <http://www.apologeticsindex.org/s37.html>
- William Montgomery Watt: *Az iszlám rövid története*. Budapest, 2000, Akkor Kiadó.
- www.fgyelonet.hu/cikk.php?id=5&cid=9179

KEMÉNY JÁNOS

AZ ISZLÁM HARC MOZGALOM KORTÁRS TEORETIKUSAI

Az iszlám harci mozgalom (röviden: dzsihádi mozgalom) nagy múltra tekint vissza. Egyiptomban a Muzulmán Testvériség már az 1940-es években szervezett merényleteket a kormányhatalom ellen. Később más radikális csoportok hajtottak végre erőszakos akciókat, amelyek Szadat elnök meggyilkolásában csúcspontot értek el. Szíriában is indítottak a szervezetek fegyveres akciókat az államhatalommal szemben, az 1960-as évektől egészen az 1980-as évekig. Ez a harc az 1982-es „hamai mészárlásban” (a szervezet főhadiszállásának tartott Hama városban) tetőzött, amikor a szír hadsereg 10–15 ezer embert ölt meg, akik a militáns iszlámistákhoz tartoztak, vagy szimpatizáltak velük. 1979-ben megindult az afgán háború „nemzetközi” szakasza, amely az „afgán-arabok” tevékenysége miatt érdemel említést. **Az afganisztáni háború katalizátor szerepet töltött be a dzsihádisták mozgalom nemzetközivé válásában.** Az „afgán-arabok” azok a harcosok, akik önkéntesként érkeztek Pakisztánba, hogy valamelyik afgán frakcióhoz csatlakozva segítsék a szovjetek elleni harcot. Fontos megjegyezni, hogy végig az afgán csoportok voltak az erősebbek, az arabok csak a háború vége felé játszottak jelentősebb szerepet a harcokban. Az afgán események harci lehetőséget adtak olyan személyeknek, akik a hazájukban tevékenységük vagy nézeteik miatt nemkívánatosaknak számítottak. Az ellenállási tevékenység ugyancsak lehetőséget nyújtott a már meglévő szervezeteknek, hogy újoncokat toborozzanak és tagjaik valóságos harci tapasztalatokra tegyenek szert. Az afganisztáni háború végével nyilvánvalóvá vált a jelentősége ennek az új erőre kapott mozgalomnak, ami a hazatérő „afgán-arabok” tevékenységében mutatkozott meg: az olyan országokban, ahol az elégedetlenség nagy volt a fennálló kormányzattal szemben, az „afgán-arabok” a fegyveres harc élére álltak. A közreműködésükkel szerte az arab világban megnövekedett a militáns tevékenység. Egyiptomban és Algériában ennek különösen brutális hatása volt, de kihatott egészen Bosznia–Hercegovináig.

Az 1990-es évek elején ilyen körülmények között jelentkezett Oszama bin Laden, akinek szerepe 1996-ig, Afganisztánba érkezéséig nem volt jelentős (először az 1980-as években tűnt fel Afganisztánban), akkor viszont szinte berobbant a mozgalomba. Új koncepciót vitt, amelynek lényege, hogy a távoli, nagy, közös ellenség ellen kell összefogni, azt kell először legyőzni. A korábbi dzsihádi szervezetek a klasszikus muzulmán megközelítés szerint előbb a közeli ellenséget (vagyis az országuk élén álló kormányzatot) akarták legyőzni, és csak azután a távolit.

Oszama bin Laden szerint első lépésben a távoli ellenség, vagyis a muzulmánokat elnyomó rezsimeket támogató Egyesült Államok ellen kell fordulni.¹ A hagyományos dzsihadista mozgalom tagjai ezt a fajta megközelítést elvetették. Bin Laden támogatására született meg 1998-ban – igen látványos körülmények között – az „*Iszlám világfront a zsidók és keresztetek ellen*” című deklaráció, amely elvben öt csoport szövetségét jelentette. A deklaráció szövege 1998. február 23-án megjelent az al-Quds al-Arabi nevű, londoni arab nyelvű lap hasábjain, később a ceremóniáról készült videofelvétel is nyilvánosságra került.²

A dzsihadista szervezetek ideológusai szakértők és teoretikusok széles körére támaszkodhatnak. Az alábbiakban három dzsihadista teoretikus gondolatait fogom ismertetni. **Az első:** Ajyman al-Zawahiri, az al-Kaida második számú vezetője; **a második:** Abu Musab al-Suri (eredeti nevén Mustafa Setmariam Nasar), az al-Kaida egyik főideológusa; **a harmadik:** Abu Bakr Naji dzsihadista ideológus. Meg kell jegyezni, hogy munkáik nehezen hozzáférhetők, ugyanakkor ezek (akárcsak felületes) ismerete nélkül nehéz megérteni az iszlám harci mozgalomban részt vevők motivációját és céljait.

Zawahiri³ szerint „*a gyűlölet az iszlámisták szívében, Izraellel és Amerikával szemben, őszinte és töretlen. És akkora, hogy az al-Kaidát és a hatalmas afganisztáni dzsihadot folyamatosan el tudta látni afgán-arabokkal.*”⁴ **Véleménye szerint az Egyesült Államokkal kapcsolatos fordulat a dzsihadista mozgalomban 1991-ben következett be, amikor az beavatkozott Irakban a saját érdekeinek védelmében:** „*Az Egyesült Államok a szízfalak mögötti eseményformáló szerepéből előlépett a muzulmánok közvetlen ellenségévé. (...) Az amerikai hatalom célja világossá vált Irak megtámadásával, a kőolajforrások védelmével és egyes arab országok belső biztonsági ügyeihez való viszonyulásával.*”⁵ Az 1998-ban közzétett iszlám világfrontos alapító nyilatkozatban ezt így fogalmazták meg: „*Az amerikaiak már több mint hét éve megszállva tartják az iszlám földjét, legszentebb területét, Arábiát. Fosztogatják a gazdaságát, elnyomják a vezetőit, megszegyenyítik a népét, fenyegetik a szomszédait. Bázisait a félszigeten támadó ékként használják a szomszédos iszlám népek elleni harchoz.* (...) *A hatalmas pusztítás után, amit az iraki nép elszenvedett a zsidó–kereszties szövetségtől,*

¹ Kemény János: *Az al-Kaida mozgalom*. Hadtudomány, 2005/1. szám.

² Nic Robertson: *Previously unseen tape shows bin Laden's declaration of war*. CNN August 19, 2002.

³ Az Al Shaq al-Awsat nevű londoni kiadású arab nyelvű lap 11 részben közölte a könyv kivonatát, amit a Federation of American Scientists nevű szervezet lefordított és publikált. Ezt a publikációt időközben levették az internetről, de ismertetése a téma jobb megismerése miatt szükséges.

⁴ Al Shaq al-Awsat.

⁵ Uo.

a halottak hatalmas – több millióra rúgó – száma ellenére, az amerikaiak meg akarják ismételni a szörnyű mészárlást.”⁶

Zawahiri sok más sérelmet is felvet az Egyesült Államokkal kapcsolatban: Izrael katonai, gazdasági és politikai támogatását; az arab rezsimek (különösen az egyiptomi rendszer) támogatását; a sariával (iszlám törvénykezés) szembeni tiszteletlenséget; a két igazi muzulmán ország (Csecsenföld és Afganisztán) elleni fellépést stb. Szerinte az Egyesült Államok katonai beavatkozása Irakban logikus következménye volt az arab világban folytatott korábbi politikájának. Ezért szükség-szerű, hogy az Amerikai Egyesült Államok is a dzsihádi mozgalom célpontjává váljon.

Zawahiri fő műve, *A Próféta zászlaja alatti lovagok – Elmékedések a dzsihádi mozgalomról* című könyv **2001-ben jelent meg**. Ebben ismerteti az életútját, elmondja, miként került a dzsihádi mozgalomba, megkísérli bemutatni a mozgalom fejlődését és vázolni a jövőjét. Mindezt azzal a céllal, hogy felhívja a muzulmán nemzet figyelmét a saját fontosságára és a kötelességeire. Rámutat arra, hogy „az új keresztes hódítók” gyűlölik a muzulmán nemzetet, és hogy a muzulmán nemzetnek fel kell tudni ismerni az ellenségei és a hű támogatói között húzóó határvonalat.⁷

Zawahiri 1951. június 19-én született Egyiptomban. Jó körülmények között nevelkedett. Apai ágon közeli rokona Mohammed al-Ahmadi al-Zawahiri, aki 1929-ben az al-Azhar egyetem (a legjelentősebb egyetem az arab világban) imámja lett. Anyai nagyapja, Abd al-Wahab Azzam a kairói egyetem igazgatója és a Szaúd Király Egyetem megalapítója Rijádban. Ő maga orvos, 1974-ben végzett az Al-Qasr Al-ain egyetemen.⁸

A mozgalom történetének ismertetésekor az 1950-es évek Egyiptomába megy vissza. Akkor ott a bizonytalanság volt a legjelentősebb tényező. A királyság 1952-ben megbukott, helyét az Abdel Gamal Nasszer vezette rendszer vette át. Nasszer kezdetben teret engedett a Muzulmán Testvériségnek, de a köztük lévő jó viszony rövid életű volt. 1954-ben megpróbálták Nasszert megölni, és a merénylettel a Muzulmán Testvériséget gyanúsították. Nasszer keményen lépett fel ellenük. A mozgalmat betiltották, sok tagját bebörtönözték.⁹ Köztük volt a 20. századi dzsihádistá filozófia legjelentősebb alakja – Szajid Qutb –, akit tevékenysége miatt 1966-ban kivégeztek. Qutb a börtönben írta meg máig ható a munkáját, melynek „*Mérföldkövek*” (más fordítás szerint „*Jelzőpontok az úton*”) a címe.¹⁰

⁶ *Jihad Against Jews and Crusaders*. World Islamic Front Statement, 23 February 1998. <http://www.fas.org/irp/world/para/docs/980223-fatwa.htm>

⁷ Al Shaq al-Awsat (első rész).

⁸ Lawrence Wright: *The Man Behind bin Laden*. The New Yorker, Issue of 2002. 09. 16. Posted 2002. 09. 09

⁹ A Muzulmán Testvériségről lásd bővebben: Adel Guindy: *The Islamization of Egypt*. Middle East Review of International Affairs Journal Volume 10, No. 3, Article 7/10 – September 2006.

¹⁰ Életével és munkásságával kapcsolatban lásd: Rostoványi Zsolt: *Az iszlám világ és a Nyugat*. Budapest, 2004, Corvina. 117–133. o.

Nasszert az 1970-ben bekövetkezett halála után Anwar Sadat követte az ország élén, aki a saját legitimitása érdekében rendezni akarta a viszonyt a Muzulmán Testvériséggel. Amnesztiát adott a tagjainak, de akkorra már felnőtt egy új, az elődjénél radikálisabb nemzedék, amely később Gamat al-Islamiya (Iszlám Csoport) néven vált ismertté.

1974-ben zajlott le az első iszlámista hatalomátvételi kísérlet Egyiptomban. A Katonai Akadémiai Csoportnak nevezett szervezet megpróbálta elfoglalni a héliopoliszi katonai akadémiát, és meg akarta ölni Szadat elnököt. Ennek a csoportnak az egyik túlélője, Salam al-Rahal alapította meg a magját annak a szervezetnek, amely később al-Dzsihadként vagy más néven Iszlám Dzsihadként vált ismertté.¹¹ A csoport ideológusa, Mohamed Faraj a „*Szent háború: Az elhanyagolt kötelesség*” című munkájában a saria bevezetését jelölte meg célként még annak árán is, ha muzulmánokat kell megölni. Ő a közeli ellenség elleni küzdelemre helyezte a hangsúlyt.¹² **1979-ben újabb jelentős események rázták meg az iszlám világot:**

- Iránban végbement az iszlám forradalom. 1979 februárjától, Ruhollah Khomeini ajatollah hazatérése után a 20. századi iszlám világban addig példa nélküli államképződmény kezdett kialakulni. Annak ellenére, hogy Irán síita állam, és a radikálisok szemében a felekezeti kérdés (síita és szunnita) mindig jelen van, sokak számára inspiráló volt az iráni siker.¹³

- 1979. március 26-án Egyiptom békét kötött Izraellel.¹⁴

- 1979. november 20-án iszlám radikálisok elfoglalták a mekkai nagymecsetet és csak véres harcok árán sikerült őket onnan kiverni. Az akció meggyengítette a szaúdi monarchia vallási legitimitációját, mivel a királyi család a szent helyek legfőbb védelmezője.¹⁵

- 1979. december 24-én indult meg a szovjet katonai beavatkozás Afganisztánban.¹⁶

Zawahiri már a gimnáziumi éveiben kapcsolatba került a radikális iszlámista mozgalommal. Az afganisztáni harcok hírére 1980-ban Peshawarba ment, ahol, mint orvos, a harcokban megsebesült afgánokat gyógyította. Négy hónapot töltött ott, azután visszatért Egyiptomba. Szadat elnök meggyilkolása (1981) után, az akkori rendkívüli intézkedések során letartóztatták, mivel kapcsolatban állt azzal a csoporttal, amelyik a merényletet elkövette. Három évig volt börtönben, ahol többször megkínozták. Többek szerint ez volt az a pont az életében, amikor radikálisból militánssá vált. Az ügy kapcsán lett ismert a nyilvánosság előtt: a per közvetítése alatt – mivel jól beszélt angolul –, ő lett a foglyok szóvivője.

¹¹ *Islamism in North Africa II: Egypt's Opportunity*. ICG Cairo/Brussels, 20 April 2004.

¹² Angel M. Rabasa, Cheryl Benard, Peter Chalk, C. Christine Fair, Theodore Karasik, Rollie Lal, Ian Lesser, David Thaler: *The Muslim World after 9/11*. RAND MG246.

¹³ http://en.wikipedia.org/wiki/Islamic_Revolution

¹⁴ http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/themes/conflict_and_war/middle_east/default.stm

¹⁵ Cameron W. Barr: *A Day of Terror Recalled*. The Washington Post, November 27, 2004.

¹⁶ <http://en.wikipedia.org/wiki/Afghanistan>

A per során került kapcsolatba az egyik legismertebb iszlámista spirituális vezetővel – a vak sejjel, Omar Abdel Rahmannel¹⁷ –, a Gamat al-Islamiya csoport tagjával, aki nagyon keményen bírálta Szadatot és sokat időzött a Közel-Keleten. Útjai során sok gazdag és befolyásos támogatóra tett szert. A per kapcsán csak rövid ideig volt börtönben, mert annak ellenére, hogy vallásjogi nyilatkozatban szentesítette a hitetlen uralkodók megölésének jogosságát, az ügyvédjének sikerült a bíróságot meggyőzni arról, hogy nem tudott a merényletről. Zawahiri és Rahman között nagyon kemény viták voltak. Zawahiri nem szimpatizált a Rahman által képviselt „puhább” vonallal, ő a felülről diktált rend híve volt.¹⁸

Szabadulása után Zawahiri elhagyta Egyiptomot. Először Szaúd-Arábiában, pontosabban Jiddában vállalt munkát orvosként. Jidda volt a radikálisok egyik fellegvára. Oszama bin Laden is ott tanult a '70-es években, és ott tanított Abdullah Azzam,¹⁹ az afganisztáni dzsihád legnagyobb hatású teoretikusa, akinek az volt a jelmondata, hogy „*csak dzsihád és puska: semmi tárgyalás, semmi konferencia, semmi párbeszéd*”. Azzam fogalmazta meg, hogy „*minden elvnek szüksége van egy élharcos csoportra, amely előreviszi az ügyet, és felkészít a nehéz feladatokra és a nagy áldozatokra. Ez az élharcos csoport egy erős bázist képez (al-qaeda al-sulbah²⁰) a jövődő társadalom számára*”.²¹ Azzam alapította meg a Szolgáltatási Irodát (Maktab al-Khidamat), ami az arab önkéntesek afganisztáni részvételét volt hivatva segíteni.²²

Jiddából 1986-ban Afganisztánba, Peshawarba ment. Vele tartott az egyik testvére, Mohammed (aki később az Iszlám Dzsihad műveleti főnöke, s mint ilyen, a szervezet második embere lett) és egy közeli barátja, Sayed Imam. **Egyiptomi források szerint 1987-ben ők hárman kezdték meg az Iszlám Dzsihad újjászervezését** az Afganisztánba érkező egyiptomiak között.²³

Az Iszlám Dzsihad súlya Egyiptomban közben egyre csökkent. A mozgalom túlélte a Szadat meggyilkolása utáni megtorlásokat, de tevékenysége folyamatos kudarc volt. Nem sikerült felkelést kirobbantania, több jelentős vezetőjét is elfogták. Mindez 1984-ben a szervezet szakadásához vezetett.²⁴ Ennek ellenére a belügyminisztert, a miniszterelnököt és az elnököt is megpróbálták megölni, sikertelenül.

¹⁷ Életrajzi adatait lásd a <http://www.tkb.org/KeyLeader.jsp?memID=5651> címen.

¹⁸ Lawrence Wright: *The Man Behind bin Laden*. The New Yorker, Issue of 2002-09-16 Posted 2002-09-09.

¹⁹ Életrajzi adatait lásd: http://en.wikipedia.org/wiki/Abdullah_Yusuf_Azzam

²⁰ Lásd Jason Burke: *What is al-Qaeda?* The Observer, July 13, 2003. Életével és munkásságával kapcsolatban lásd: Rostoványi Zsolt: *Az iszlám világ és a Nyugat*. 2004, Corvina. 97. o.

²¹ Jason Burke: *What is al-Qaeda?* The Observer, July 13, 2003.

²² Lásd például Juan José Escobar Stemann: *Middle East Salafism's Influence and the Radicalization of Muslim Communities in Europe*. Middle East Review of International Affairs, Volume 10, No. 3, Article 1/10 – September 2006.

²³ Lawrence Wright: *The Man Behind bin Laden*. The New Yorker, Issue of 2002. 09. 16. Posted 2002. 09. 09

²⁴ *Islamism in North Africa II: Egypt's Opportunity*. ICG Cairo/Brussels, 20 April 2004.

A belügyminiszter elleni merénylet komoly fiaskó volt a szervezet számára. Az akció során meghalt egy 12 éves kislány, Shayma Abdel-Halim, emiatt a közvélemény szembefordult velük (ez volt az ún. Shayma-effektus). Az 1990-es évek közepére az egyiptomi dzsihádi mozgalom egésze komoly válságba került.²⁵ A csúcspont 1997-ben következett be, amikor az al-Gama al-Islamiya bejelentette, hogy felhagy a fegyveres harccal, és ehhez az Iszlám Dzsihád szabadlábbon lévő tagjai is csatlakoztak. Zawahiri közben folyamatosan pénzt próbált szerezni a mozgalomnak, főként az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában. Sokat időzött Szudánban, ahol különböző terrorista szervezetek tartottak fenn irodákat. A Hoszni Mubarak ellen 1995-ben megkísérelt merénylet után az egyiptomi és az amerikai kormány nyomást gyakorolt Szudánra, aminek következtében a dzsihádista csoportok jelentős részét eltanácsolták az országból.²⁶ Zawahiri akkor ismét Afganisztánba ment, amit már az 1980-as évektől a dzsihád bázisának tekintett.

Afganisztán azért volt fontos számára, mert:

- az a dzsihádi mozgalom gyakorlótere volt a fegyveres harcban, valamint politikai és szervezeti kérdések megoldásában;
- a muzulmán ifjúság folytatott ott háborút azért, hogy felszabadítsa a muzulmán földet;
- az afganisztáni sikerekkel nyomást lehetett gyakorolni azokra a vezetőkre, akik az iszlám ellenségeivel szöveteztek;
- az afgán dzsihád lerombolta a szuperhatalmi mítoszt a fiatal mudzsahid harcosok fejében; a szovjet politika vereséget szenvedett, hadseregének maradványai elmenekültek Afganisztánból.²⁷

Zawahiri meglátása szerint két hatalom van a világban: a hivatalos hatalom és a népi hatalom. Utóbbi az iszlámban és az emberekben gyökerezik, és magát az iszlám mozgalmat jelenti. A hivatalos hatalmat a Nyugat (Egyesült Államok, Izrael stb.) és az arab „uralkodók” alkotják.

Véleménye szerint ez a csoport arra törekszik, hogy

- felszámolja az iszlámot, erőszakkal és manipulált választásokkal távol tartsa az élet minden területétől;

²⁵ Jarret M. Brachman William F. McCants: *Stealing al Qaeda's Playbook*. Combating Terrorism Center at West Point February 2006 <http://www.ctc.usma.edu/Stealing%20Al-Qai'da's%20Playbook%20-%20CTC.pdf>

²⁶ Az amerikai politikával kapcsolatban lásd Richard A. Clarke: *Against All Enemies – Inside America's War on Terror*. Free Press, 2004. 140–147. o.

²⁷ Al Shaq al-Awsat (második rész).

- békeszerződések és nemzetközi konvenciók (például: a tömegpusztító fegyverek tilalmára vonatkozó szabályozások) elfogadtatásával megnyissa az országokat az iszlám ellenségei előtt.²⁸

Szerinte ez ideológiai háború, lényegében a túlélésért folyó küzdelem egy tűzszünet nélküli háborúban. Az alábbi következtetéseket vonta le belőle:

- a dzsihádisták mozgalom teret nyert, különösen a fiatalok körében;
- a mozgalom bemutatta elszántságát és az iszlám ellenségeivel folytatott küzdelemben folyamatosan támadólag lépett fel;
- a mozgalom jelentős áldozatokat hozott ennek érdekében;
- a rezsimek együttműködésre vannak utalva, ami a gyengeségüket mutatja;
- a harc folyamatos, a mozgalom vagy támadásban van, vagy támadásra készül;
- a mozgalom ideológiája és gondolkodása letisztult;
- sok dzsihádi akciónál hiányzik a megfelelő tervezés és végrehajtás;
- a mozgalom üzenetét nem sikerült megfelelően eljuttatni a tömegekhez;
- egyes vezetők meghátráltak.²⁹

A jövőt tekintve, Zawahiri szerint:

- az ellenség ellen végrehajtott támadásokban a maximális veszteségokozásra kell törekedni mind a módszer, mind a célpontok megválasztásában;
- ennek érdekében a hangsúlyt a „mártíromsági műveletekre” (öngyilkos merényletek) kell helyezni;
- a harcot az ellenség területére kell vinni;
- a harc arab rezsimekre történő korlátozása nem vezet győzelemre.³⁰

Az Egyesült Államok és szövetségesei által használt eszközök a mozgalommal szemben, szerinte:

- az ENSZ³¹;
- a muzulmán országok vezetői, uralkodói;
- a multinacionális cégek;

²⁸ Al Shaq al-Awsat (hatodik rész).

²⁹ Uo.

³⁰ Al Shaq al-Awsat (tizenegyedik rész).

³¹ A részletes militáns véleményt az ENSZ-szel kapcsolatban lásd Al-Qaeda Leader Ayman Al-Zawahiri's Interview to Al-Sahab (Part I): *The UN Is Part of the Crusader Kingdom*. MEMRI TV Monitor Project Clip No. 951, 12/7/2005 <http://www.memritv.org/Transcript.asp?P1=951> és Part II: <http://www.memritv.org/Transcript.asp?P1=952>

- a nemzetközi kommunikációs és adatforgalmat folytató hálózatok;
- a nemzetközi hírügynökségek és a műholdas hírtelevíziók;
- a nemzetközi segélyszervezetek.

A dzsihadista szervezeteknek közvetlen kapcsolatot kell kialakítaniuk a tömegekkel, védeniük kell az emberek becsületét, meg kell őket védeniük az igazságtalanságoktól, és győzelemre kell vezetniük őket. Lehetővé kell tenni, hogy mindenki hozzáférjen a vallás tanításaihoz. A dzsihadista szervezetnek lennie kell legalább egy olyan ágának, ami a tömegekkel foglalkozik, prédikál, szolgáltatásokat nyújt. Nagyon fontos, hogy a mozgalom ne szigetelődjön el a lakosságtól, és ne bonyolódjon felesleges összeütközésekbe a kormánnyal.

Nem szabad a lakosságot értetlenséggel vádolni. A mozgalom hibája, ha nem tudja meggyőzni az embereket. Addig nem fognak együttműködni, amíg nem értik a dzsihadista mozgalom jelszavait. A legjobban megértett jelszó az elmúlt 50 esztendőben az Izrael elleni harcra és az amerikai megszállás elleni harcra történő felszólítás volt.

Az iszlám mozgalomnak nyugodtan kell építenie a szervezetét addig a pontig, amikor teljesen fel lesz készülve a harcra. Arra kell törekednie, hogy az általa alkalmasnak tartott időben és területen hívja ki maga ellen az ellenséget. Amennyiben ez nem lehetséges, az alábbi célpontokra kell koncentrálni az adott régióban:

- amerikai és zsidó célpontokat kell támadni;
- olyan célpontokat kell választani, amelyek a lakosság számára is elfogadhatók;
- le kell leplezni a rezsimeket a lakosság előtt, rá kell mutatni, hogy amerikai és zsidó érdekeket képvisel.

A muzulmán állam létrehozásáért folytatott harcot nem lehet regionális szinten megindítani. Olyan harcra kell készülni, amely nem egy régióra koncentrál, hanem a hitehagyott rezsimekre és a külső ellenségre, egyidejűleg. Az amerikaiak nem hagynak időt arra, hogy a dzsihadista mozgalom legyőzze a közvetlen ellenségét. Éppen ezért a dzsihadista mozgalomnak a győzelem felé tett legfontosabb lépése az egység kialakítása.

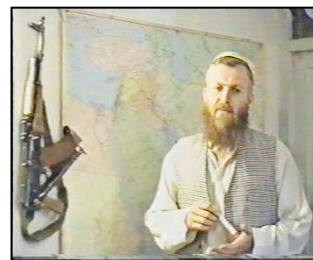
A muzulmánoknak a harc folytatása érdekében az alábbiakra van szükségük:

- olyan vezetőségre, amelyben bíznak, és amelyet hajlandók követni;
- egyértelmű ellenségképre;
- a félelem és a gyengeség legyőzésére.³²

---

³² Al Shaq al-Awsat (tizenegyedik rész).

Abu Musab al-Suri középosztálybeli családban született 1958-ban, a szíriai Aleppóban. Eredeti neve Mustafa Setmariam Nasar. Az egyetemi évei alatt került kapcsolatba a politikával a szülővárosában, ahol mérnöknek tanult. Később Jordániába költözött, ott csatlakozott a Muzulmán Testvériséghez. 1982-ben elfordult attól, mert a hamai mérsárlást a szervezet hivalkodó politikája következményének gondolta. Európába ment, 1985-ben Spanyolországban házasságot kötött, spanyol állampolgár lett. Két évvel később jutott el Afganisztánba, ahol találkozott Oszama bin Ladennel.³³ Kapcsolatuk nem volt zökkenőmentes, bár ő is az al-Kaida vezetői közé tartozott. Kiábrándította a szervezetlenség és tehetetlenség, amivel a kiképzőtáborokban találkozott.

1992-ben visszament Spanyolországba, segédkezett egy terrorista sejt létrehozásában, ami később fontos szerepet játszott a 2001. szeptember 11-ei merényletek előkészítésében. Két évvel később Nagy-Britanniába költözött. Ott az al Ansar nevű dzsihadista újság állandó munkatársa lett. Az újság főszerkesztője Abu Qatada volt, egy ismert radikális vallástudós, aki sokak szerint az al-Kaida európai vallási vezetője. Mértékadó vélemények szerint az al Ansar volt az első dzsihadista agytröszt. Despotikus közel-keleti rezsimek megdöntésén fáradoztak, az Egyesült Államok és Nyugat-Európa országai elleni támadásokat terveztek.³⁴

Környezete szerint Oszama bin Laden az 1990-es évek közepéig egyszerűen csak antikommunista volt. Radikalizálódásában nagy szerepe volt a Surival és Zawahirivel való ismételt találkozásoknak. Bin Laden addig Szaúd-Arábiát tekintette elsődleges célpontnak, az általa korruptnak tartott királyi család uralmának megdöntésére törekedett. Két lehetőséget mérlegelt: a királyi család megtámadását – ami nagy valószínűséggel negatív visszhangot váltott volna ki a lakosságból –, és az ott állomásozó amerikai erők megtámadását. Bin Laden a második lehetőség mellett döntött.

Suri szerint a dzsihadista mozgalom az 1990-es években majdnem kimúlt, a pénzügyi források „kiszáradása”, a vezetők elfogása és megölése, a menedékhelyek elvesztése, illetve a nemzetközi rendőri és titkosszolgálati akciók intenzívebbé válása miatt. Suri személyesen is körözés alatt állt, az 1995-ben a párizsi metró ellen elkövetett merénnyel kapcsolatban. 1996-ban kapóra jött neki a tálibok hatalmának megszilárdulása Afganisztánban, ahol azután komoly vitába keveredett bin Ladennel. Bírálta a publicitás iránti igényét, és azzal vádolta, hogy az amerikai célpontok elleni támadásaival veszélyezteti a tálib rezsimet. Suri, aki a dzsihadista mozgalom híve volt, nem bízott a széles társadalmi mozgalmakban. 2000 körül már az al-Kaida végéről beszélt.³⁵ Az al-Kaida létének értelmét abban látta, hogy a még

³³ Craig Whitlock: *Architect of New War on the West*. The Washington Post, May 23, 2006.

³⁴ Elaine Sciolino and Don Van Natta Jr.: *For a Decade, London Thrived as a Busy Crossroads of Terror*. The New York Times, July 10, 2005 és Evan F. Kohlmann: *Abu Musab al-Suri and his Plan for the Destruction of America, Global Terror Alert*. www.globalterroralert.com/pdf/0705/abumusabalsuri.pdf.

³⁵ Lawrence Wright: *The Master Plan*. The New Yorker Issue of 2006. 09. 11. Posted 2006. 09. 04.

hátra lévő idejében más csoportokat ösztönözzön a dzsihadista mozgalomhoz való csatlakozásra.³⁶ Úgy gondolta, lehetetlen, hogy a szervezet vezetőit előbb vagy utóbb el ne fogják, vagy meg ne öljék. – Ebben magára nézve is igaza volt: 2003-ban a spanyol kormány feltette a nevét egy „35-ös terrorista-toplistára”, 2004-ben az amerikai kormányzat ötmillió dollár jutalmat tűzött ki rá,³⁷ és 2005-ben valóban amerikai fogságba került.³⁸

Suri 2002-ben a búvóhelyén – nagy valószínűséggel Iránban – kezdte írni a „*Felhívás a világméretű iszlám ellenállásra*” című művét. A mű az interneten jelent meg 2004 decemberében.³⁹ **A könyv a dzsihadista mozgalom hibáit elemzi és próbál képet adni a jövő összecsapásáról.** A cél szerinte az, hogy a lehető legnagyobb anyagi és emberi veszteséget okozzák az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek: a zsidóknak, a nyugatiaknak általában, a NATO-tagállamoknak, az oroszoknak, a kínaiaknak, az ateistáknak, az istenteleneknek, a képmutatóknak, és minden más ellenségnek. Ugyanakkor az al-Kaidát okolta azért, hogy olyan konfliktusba vitte bele a dzsihadista mozgalom, amit el fog veszíteni. Suri a 2001. szeptember 11-ei merényleteket visszalépésnek tekintette a dzsihadista mozgalom szempontjából azért, mert szerinte a terrorizmusellenes háború nem tesz különbséget az al-Kaida követői és a muzulmánok között. Emellett szerinte a washingtoni és New York-i támadás sok muzulmán szemében is alapot adott az Egyesült Államoknak a muzulmán világ megszállására. De erre szerinte a merényletek nélkül is sor került volna, mert az Egyesült Államok világhuralmi szándékára sok más bizonyíték is van.

Véleménye szerint az Egyesült Államok afganisztáni támadása nem Oszama bin Laden elfogására, hanem a tálib rezsim megdöntésére és a saria eltörlésére irányult. Az al-Kaida szerinte működésképtelen, képtelenség vele katonai győzelmet aratni, vagy fellelkesíteni a muzulmánokat. Az ellenállás következő szintjét egyének, vagy kis, önálló csoportok kezdeményezése fogja jellemezni, céljuk az ellenség kifárasztása lesz. Ezt az állapotot Suri vezetés nélküli ellenállásnak hívja. Véleménye szerint harcmezőn történő konfrontáció és a területek feletti irányítás megszerzése nélkül nem lehet államot alapítani, ami pedig az ellenállás kulcsfontosságú célkitűzése. **Elismeri a Nyugat katonai fölényét, ugyanakkor megkérdőjelezi az al-Kaida elutasító álláspontját a demokráciával szemben. Véleménye szerint a demokrácia tökéletes eszköz a dzsihadistáknak soraik rendezésére, ideológiájuk terjesztésére és a muzulmánok szimpátiájának megnyerésére.**

A Bush-adminisztráció által meghirdetett „elvek harcáról” azt mondja, hogy ezen a téren az amerikaiaknak sikerült jelentős sikereket elérniük. Ide sorolja a szaúdi tankönyvek átdolgozását. Ugyanakkor ezt szerinte megfelelő propagandával ellensúlyozni lehet. Suri emellett figyelmeztet az olyan támadások elkerülésére, amelyekben muzulmánok vagy ártatlanok (nők és gyerekek) is meghalhatnak.⁴⁰

³⁶ Craig Whitlock: *Architect of New War on the West*. The Washington Post, May 23, 2006 és Lawrence Wright: *The Master Plan*, The New Yorker Issue of 2006-09-11 posted 2006-09-04.

³⁷ *Reward Offered for Syrian Al Qaeda Operative*. The Associated Press November 18, 2004, forrás: www.washingtonpost.com

³⁸ Josh Meyer: *Terror Arrest Reported*. The Los Angeles Times, November 4, 2005.

³⁹ Craig Whitlock: *Architect of New War on the West*. The Washington Post, May 23, 2006.

⁴⁰ Lawrence Wright: *The Master Plan*. The New Yorker Issue of 2006. 09. 11. Posted 2006. 09. 04.

Suri a dzsihádi mozgalmak bukásának okait a következőkre vezette vissza:

■ **A helyi rezsimok együttműködése a dzsihádistákkal szemben.** Szíria például az 1960-as évektől egészen az 1980-as évekig a jordániai, az iraki és más közel-keleti államok titkosszolgálataival működött együtt, hogy felszámolja a különböző hazai mozgalmakat. Ha ezekben az országokban is szervezkedtek volna, kisebb nyomás nehezedett volna a szíriai dzsihádistákra, mivel a biztonsági szolgálatok figyelmét az otthoni események kötötték volna le. Ezért a dzsihádistáknak mindenütt a világon támadásokat kell indítaniuk és műveleti bázisokat kell kialakítaniuk, mert akkor „*sem az Egyesült Államok, sem még tíz olyan hadsereg sem lenne képes Falúdzsák tucatjait megvívni az arab és iszlám világban*”.

■ **A dzsihádisták figyelmen kívül hagyták a kisebbségeket és az etnikumokat.** Emiatt tudta Szíria megvenni a kurdokat és a beduin törzseket, és használhatta fel őket a dzsihádisták ellen. A pakisztáni és afgán erők katonai ütközőként való felhasználása az Egyesült Államok részéről különösen fájdalmas a számára. Egyes pakisztáni határ menti törzsek „árulására” utal, akik a Tora Bora-i összecsapás után hozzájuk menekült dzsihádistákat átadták az amerikaiaknak. Ez elkerülhető lett volna, ha az al-Kaida kapcsolatot alakít ki az érintett törzsekkel.

■ **Az egyszerű dzsihádisták nem érezték személyes kötődést a vezetőkhez.** Ennek tudja be, hogy sokan közülük letették a fegyvert és a saját érdekeiket helyezték előtérbe a mozgaloméval szemben: beházasodtak a helyi közösségekbe és családot alapítottak, vagy egyszerűen hazamentek.

Az általános nyugati feltételezésekkel ellentétben, melyek szerint az al-Kaida számára az alacsony rangú személyek nem fontosak, és csak egyfajta „ágyútotlékként” szolgálnak, Suri a „gyalogosok” fontosságát hangsúlyozza. Azzal érvel, hogy az idő múlásával közülük fog kikerülni a szervezet vezetősége, ők fognak azok helyébe lépni, akiket elfognak, vagy megölnek.

■ **Nem tudták megnyerni maguknak a tömegeket.** A muzulmán tömegek nem értették meg, hogy a dzsihádisták mit akarnak, és hogy miért használnak erőszakot céljaik elérésére. A muzulmán tömegekkel a szélesebb stratégia szerves részeként kell számolni, szerepet kell nekik adni a dzsihádban.⁴¹

Suri szerint a jövőben a propagandisták fogják generálni a „globális ellenállást”. Ezt megtehetik úgy, hogy agresszív médiakampányt indítanak, felhasználva a technológiai lehetőségeket (műholdas televíziózás, internet) céljaik megismertetésére és az erőszak jogosságának bizonyítására. A fiatal muzulmán férfiak a világ minden táján keresik, hogy miként vehetnének részt a harcban. Ugyanakkor figyelmezteti a propagandistákat, hogy ne essenek túlzásokba és ne hazudjanak. A célközönség átlát a hazugságokon és kiábrándul az üzenetből. Ez az ellenállás vezetés nélküli lesz, célja pedig az, hogy a lehető legtöbb fronton támadja az ellenséget.⁴²

⁴¹ Jarret M. Brachman William F. McCants: *Stealing al Qaeda's Playbook*. Combating Terrorism Center at West Point February 2006 <http://www.ctc.usma.edu/Stealing%20Al-Qai'da's%20Playbook%20--%20CTC.pdf>

⁴² Craig Whitlock: *Architect of New War on the West*. The Washington Post, May 23, 2006.

Suri szerint az új dzsihadista csoportok életre hívásának egyik leghatékonyabb útja a klerikusok bevonása. A korábbi dzsihadista mozgalmak elidegenítették maguktól a nagy tekintélyű vallási vezetőket. A mozgalom legitimitását és ideológiai tüzejét úgy lehet biztosítani, hogy őket teszik a mozgalom magjává. Ezzel kialakulhat a dzsihadai intellektuelek és egyszerű katonák új generációja.⁴³

A vallási vezetőknek fontos szerepük van az új dzsihadai generáció nevelésében, de a nevelés legfontosabb része a dzsihadban való részvétel lesz. A helyi dzsihadok célja most nem a nyugati hatalmak megdöntése, hanem az új generáció kiképzése és ideológiai nevelése. Ebből majd egy önfenntartó, egyre szélesedő mozgalom válik. Ez lesz a globális iszlám ellenállás születése, a mozgalomé, amely el fogja söpörni a régi rendet és létre fogja hozni a kalifátust.⁴⁴

Suri ezzel egy olyan struktúrát vázol fel, ami a nyugati világban már megfogalmazódott, és az üzleti szférában működik is. A hagyományos hierarchikus struktúráktól minőségileg eltérő szervezeti struktúrák kialakítása nem újdonság. Az ún. organikus szervezeti struktúra például az 1960-as évek elejéről való. Az üzleti világban az ún. virtuális hálózatos szervezetekre, mint a szervezés csodájára tekintenek, mivel kitűnő az alkalmazkodóképességük, rugalmasak, és a szervezet minden tagjának képességeit maximálisan kihasználják. Az üzleti világban bevált modell kezd átterjedni a terrorizmus modelljeire. Ennek a rendszernek a terrorizmusra alkalmazott változatát John Arquilla professzor „hálóbáborúnak” (netwar) nevezte el.⁴⁵ Itt a szereplők nagy valószínűséggel érdekközösségen és közös ideológián alapuló csomópontokba szerveződnek, a csomópontok pedig a teljesen összekapcsolt, ún. összecsatornás modell alapján kommunikálnak.

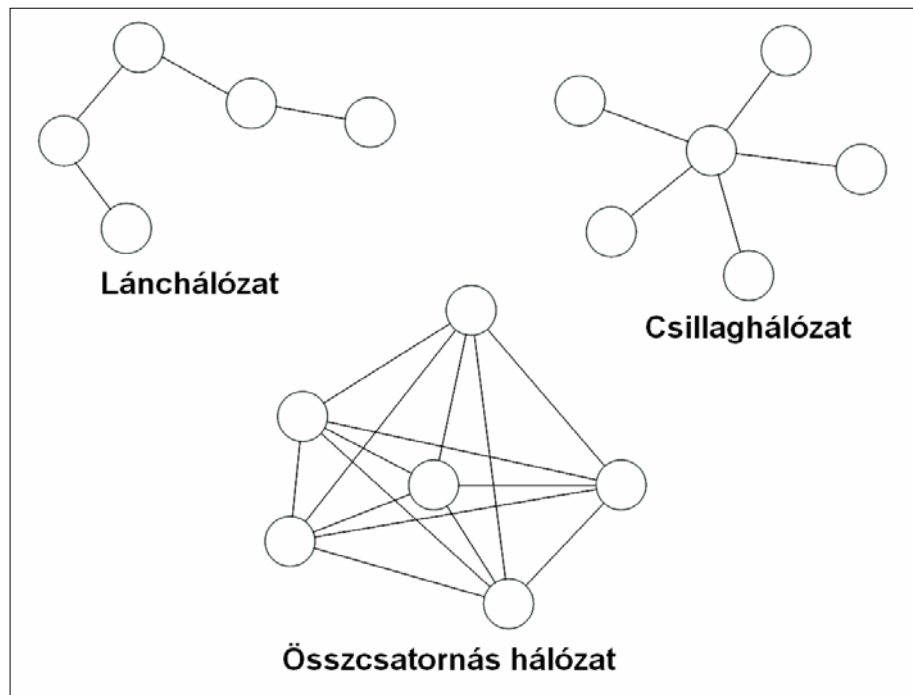
A hálózatoknak alapvetően három fajtájuk van:

- **a lánchálózat**, mint a csempészálózatoknál, amikor az emberek, javak és információk elkülönített kapcsolatok hálóján haladnak tovább; ebben az esetben az egyik végből a másikba érő információnak érintenie kell az összes közvetítő csomópontot;
- **a csillag-, középpont- vagy kerékhálózat** a franchise vagy kartell jellegű szervezetekre emlékeztet, ahol minden szereplő aktivitása egy központi szereplőhöz van kötve, amelyen minden információnak keresztül kell mennie ahhoz, hogy a hálózat különböző pontjai között kommunikálni lehessen;
- **az összecsatornás hálózat** a kis militáns csoportok együttműködő hálózata, ahol minden csoport kommunikál a többi csoporttal.

⁴³ Lásd például Al-Qa'ida: *Back to the Future – The Vanguard and Muslim Brotherhood Operations in Syria*. Combating Terrorism Center http://www.ctc.usma.edu/aa_syria.asp

⁴⁴ Jarret M. Brachman William F. McCants: *Stealing al Qaeda's Playbook*. Combating Terrorism Center at West Point February 2006. <http://www.ctc.usma.edu/Stealing%20Al-Qai'da's%20Playbook%20--%20CTC.pdf>

⁴⁵ Steve Coll and Susan B. Glasser: *Terrorists Turn to the Web as Base of Operations*. The Washington Post, August 7, 2005.

Az ábrákon látható pontok helyébe személyeket, csoportokat, intézményeket, egy csoport vagy intézmény részeit, vagy akár egy államot is be lehet helyettesíteni. A csomópontok lehetnek kicsik és nagyok, kapcsolódhatnak szorosan és lazán, tagságuk lehet befogadó és kizáró. Lehetnek specializáltak és tagoltak, hasonlíthatnak egymásra, végezhetnek hasonló tevékenységet, és megoszthatják egymás között a feladatokat. A hálózat határai lehetnek jól körülrajzolhatók és elmosódottak. Az összes variáció lehetséges.

Mindegyik variáció alkalmas különböző körülmények között különböző feladatok ellátására, és mindhárom előfordulhat „hálóháborús” körülmények között. Előfordulhatnak hibridek is. Elképzelhető, hogy egy terrorista csoport döntéshozatala az összcsatornás modellen alapul, taktikai műveleteit viszont a csillaghálózat szabályai szerint hajtja végre. Lehetnek olyan hibridek is, ahol a hálózat és a hierarchia keveredik, és hierarchiák létezhetnek a hálózat csomópontjain belül.

A fentiek közül a legnehezebben megszervezhető és fenntartható az összcsatornás hálózat, főként azért, mert nagyon gyakori kommunikációra van szükség a fenntartásához. Ennek ellenére, a legnagyobb lehetőséget adja a hatékony együttműködésre. Ez az a fajta hálózat, ami az informatika fejlődésével a legtöbbet nyerte. A kialakítása lapos. Ideális esetben nincs központi vezetősége, parancsnoksága vagy főhadiszállása – vagyis nincs se feje, se szíve, amit célba lehetne venni.

A hálózat egészének (nem az egyes csomópontoknak!) nincs hierarchiája, emiatt több vezetője is lehet egyszerre. A döntéshozatal és a végrehajtás decentralizált, ami lehetővé teszi a helyi kezdeményezést és az önállóságot. Emiatt néha kaotikusnak, vezetés nélkülinek tűnhet, máskor viszont sokfejűnek.

A hálózat teljesítőképessége hosszú távon attól függ, hogy az elvek, érdekek és célok mennyire hatékonyan tartják össze a csoportot. Nagy szerepe lehet a közös ideológiának, amely kiterjed a hálózat minden csomópontjára, és amelyhez a szervezet tagjai feltétlenül ragaszkodnak. A közös alapelvek közös megbeszéléseken, konszenzusépítésen alapulnak. Ez oda vezet, hogy mindenki ugyanazt gondolja, annak ellenére, hogy földrajzilag szét vannak szórva és más feladatokon dolgoznak. A közös alapelvek stratégiai és taktikai egységet biztosítanak, ami lehetővé teszi a taktikai decentralizációt. Az alapelvek irányadók a döntéshozatalban és a végrehajtásban, amiatt a szervezetnek nincs szüksége hierarchikus rendre.

A hálózatépítés azon múlhat, hogy mennyire fejlett az infrastruktúra a folyamatos kommunikációhoz vagy a funkcionális információk eljuttatásához. Nem minden csomópont kommunikál állandóan, ami nem is lenne logikus egy titoktartásra és műveleti biztonságra ügyelő szervezet esetében. De ha kommunikálni kell, a szervezet tagjainak feltétlenül képeseknek kell lenniük a fontos információk gyors, hatékony és széles körű célba juttatására, a hálózaton belül és kívül egyaránt.⁴⁶

Abu Bakr Naji⁴⁷ arra ösztönzi olvasóit, hogy ismerkedjenek meg a nyugati stratégiai gondolkodással, szervezéssel, katonai alapelvekkel, politikaelmélettel és szociológiával, hogy azt felhasználva sikeres stratégiát tudjanak kifejleszteni.⁴⁸ A menedzsment-módszerek tanulmányozása a megszerzett területek irányításához fontos, a katonai elvek tanulmányozása azért, hogy hatékonyan tudjanak aszimmetrikus hadviselési taktikákat kidolgozni. A szociológiai munkák azért fontosak, hogy a közel-keleti törzsekről és etnikumokról minél többet tudjanak, és e tudás birtokában felhasználhassák őket a dzsihád során. (Javasolja például, hogy a dzsihádisták ahol lehet, pénzeljék le a törzsi vezetőket.) A politikai munkákat azért kell tanulmányozni, hogy felismerjék az Egyesült Államok politikai gyengéit.

---

⁴⁶ John Arquilla, David Ronfeldt: *The Advent Of Netwar*. RAND Monograph Report, 2001.

http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR789/index.html

A témával kapcsolatban lásd még: Ian O. Lesser, Bruce Hoffman, John Arquilla, David Ronfeldt, Michele Zanini, Brian Michael Jenkins: *Countering the New Terrorism*. RAND.

http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR989/

David Ronfeldt, John Arquilla, Graham Fuller, Melissa Fulle: *The Zapatista „Social Netwar” in Mexico*. RAND http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR994/

⁴⁷ Naji kiléte bizonytalan; egyes források szerint tunéziai, más források szerint jordániai, de az sem kizárt, hogy csak egy kitalált személy, és a neve alatt megjelent munka több szerző műve. A mű elméleti hitelességét az bizonyítja, hogy a Sawt al-Jihad nevű, az al-Kaidához kötődő internetes magazinban publikálták, 2004 tavaszán.

⁴⁸ Abu Bakr Naji: *The Management of Savagery: The Most Critical Stage Through Which the Umma Will Pass*. A mű teljes szövege angolul megtalálható a http://www.ctc.usma.edu/Management_of_Savagery.pdf címen.

Naji a következő stratégiát javasolja az Egyesült Államok kiűzésére, melynek főbb pontjai a következők:

■ A második világháború után az országok a két szuperhatalom egyikéhez csatlakoztak annak érdekében, hogy katonai és gazdasági segítséget kapjanak. A dzsihad mozgalom azért volt sikertelen, mert ezek a szuperhatalmak fenntartották a közel-keleti rezsimet, és a médián keresztül a legyőzhetetlenség érzetét sugallták. Ha az Egyesült Államokat rá tudják bírni arra, hogy lerohanjon egy közel-keleti országot, az hatalmas propagandasikert jelentene a dzsihadistáknak.

■ Meg tudják nyerni a lakosság szimpátiáját, mivel a dzsihadisták közvetlenül a szuperhatalommal állnának szemben.

■ Az idegen hatalom agressziója felháborítaná a lakosságot.

■ A legyőzhetetlenség mítosza szétfoszlana.

■ Fel lehetne korbácsolni az indulatokat a helyi „bábrezsimekkel” szemben, amelyek szövetségben állnak az idegen hatalommal.⁴⁹

A helyi rezsim megdöntésére az alábbi stratégiát javasolja:

■ Érzékeny helyi célokat kell támadni, például turistalátványosságokat, olajfinomítókat. (Példaként lehetne megemlíteni a jordániai turistalátványosságok ellen tervezett merényleteket, illetve a törökországi brit érdekeltségek ellen végrehajtott merényleteket).

■ A fentebbi akciók következtében a helyi rezsim átrendezik a biztonsági struktúrájukat, és ez a kevésbé fontosnak ítélt területek sebezhetőségéhez fog vezetni.

■ Az ebből eredő káoszban a lakosság örömmel fogja fogadni a dzsihadistákat, akik átveszik az alapvető tevékenységek szervezését. Ha már több ilyen „barbár zóna” létrejött, kapcsolatba léphetnek egymással, és területi egységet alakíthatnak ki.⁵⁰

A cél a szuperhatalom katonai és gazdasági erejének kimerítése, ami elégedetlenséghez vezethet a szuperhatalmon belül. Véleménye szerint rövid távon nagyon fontosak a propagandagyőzelmek. Hosszú távon a politikai győzelem megszerzésére kell törekedni, amihez szociális elégedetlenségen és gazdasági nehézségeken át visz az út. Az Egyesült Államok korábban ezt a stratégiát követve aratott fontos győzelmet a Szovjetunió felett. Arról nem szól, hogy ennek a stratégiának része-e az Egyesült Államok iraki inváziója, de beszél arról, hogy az Egyesült Államok kivonulása után az ország vezetése sebezhető lesz, és ezt a dzsihadista mozgalomnak ki kell használni. Ha már megszerezték a hatalmat, a környező országokban is meg fogják, mert ott felszabadítóként fogadják majd őket.

⁴⁹ Naji: *Management of Savagery*. 9-10. o.

⁵⁰ Jarret M. Brachman William F. McCants: *Stealing al Qaeda's Playbook*. Combating Terrorism Center at West Point February 2006 <http://www.ctc.usma.edu/Stealing%20Al-Qai'da's%20Playbook%20--%20CTC.pdf>

Naji szavaival: „*Kényszeríteni kell Amerikát, hogy megtámadja az iszlám világot. (...) Azért, hogy a tömegek és a hitetlenek hadseregeinek nemes tagjai megértsék: tévednek, amikor Amerika hatalmától való félelmükben nem mernek a rezsimek ellen fellépni. Rá fognak jönni, hogy ha megszabadulnak ezektől a rezsimektől, Amerika ellen is sikeresen fel tudnak lépni*”.⁵¹ Ez a cél vezette a kenyai és a tanzániai nagykövetségek elleni támadás, a Cole romboló elleni merénylet és a millenniumi merényletkísérletek szervezőit.⁵²

Naji rámutat a dzsihadista mozgalom gyenge pontjaira is. Ilyennek látja a parancsnoki lánc integritásának megtartását, a kémek kiszűrését és a túlbuzgó újoncok megfékezését. Attól tart, hogy a szervezet alján lévő tagok saját akciókba kezdenek, nagy jelentőségű szimbolikus célpontok ellen. Kis és közepes akciókról szerinte sem kell informálni a felsőbb vezetést. Azt javasolja, hogy ha egy adott országban elfogják egy sejt tagjait, akkor egy másik országban lévő sejtnek azonnal, támadások végrehajtásával kell válaszolni a letartóztatásokra. Ezzel azt a látszatot lehet kelteni, hogy egy hatalmas hálózat szövi be a régiót.⁵³ A 2001. szeptemberihez hasonló nagyságú támadás indítása csak a legfelsőbb vezetés döntése alapján történhet, mert rossz célok támadása rosszkor jelentős támogatástól ütheti el a mozgalmat.⁵⁴

A dzsihadisták számára fontos a közvélemény. Ez logikus, mert a közvélemény támogatásának csökkenésével az újonctoborzás és az anyagi háttér biztosítása is megnehezedne vagy ellehetetlenülne. A muzulmán lakosságot most is megosztja a dzsihadisták erőszakos fellépése, különösen a más muzulmánok ellen irányuló. Sokan gondolják azt, hogy a dzsihadisták több bajt okoznak, mint amennyi hasznot hoznak, mert az akcióikat követő kormányzati megtorlás sokszor ártatlanokat sújt.

A probléma gyökerét Naji abban látja, hogy **a dzsihádi csoportok képtelenek megértetni a lakossággal a támadások célját.** Ez teszi lehetővé a helyi rezsimeknek, hogy szembefordítsák velük a közvéleményt. Példaként az egyiptomi Iszlám Csoport turistacélpontok elleni támadásait hozza fel. Ezeket a kormány a nemzet gazdasága elleni támadásnak állította be, aminek katasztrofális hatása volt az 1990-es évek dzsihádi mozgalmának támogatottságára.⁵⁵

A klerikusok között is vannak, akik szembeszállnak a dzsihadista célokkal, és ezzel elzárják előlük az újoncokat. Elítéli azokat a szalafi nézeteket vallókat, akik uralkodói parancs nélkül nem hajlandók dzsihadba kezdeni. Szerinte az erőszak fogja a muzulmán tömegeket választásra készíteni, nem a békés térítés. Ha majd igazi iszlám kalifátusban élnek a muzulmánok, meg fogják érteni az igazi iszlámot.

---

⁵¹ Naji: *Management of Savagery*. 10. o.

⁵² A millenniumi merényletterveket részletesen lásd Richard A. Clarke: *Against All Enemies – Inside America's War on Terror*. Free Press, 2004. 211–215. o.

⁵³ Jarret M. Brachman William F. McCants: *Stealing al Qaeda's Playbook*. Combating Terrorism Center at West Point February 2006 <http://www.ctc.usma.edu/Stealing%20Al-Qai'da's%20Playbook%20-%20CTC.pdf>

⁵⁴ A szervezési és végrehajtási problémákat lásd bővebben: *The Challenges of Organizing Terror*. A Theoretical Framework for Analysis http://www.ctc.usma.edu/aq_challenges.asp

⁵⁵ Lásd például a Shayma-effektust.

A fiatalok körében népszerű nem szalafi klerikusok befolyása miatt is aggódik, mert nehezítik a dzsihádi mozgalom utánpótlását. Példaként a libanoni al-Habashit, a szufi rend egyik vezetőjét említi, aki hajlandó volt részt venni a parlamenti választásokon. Még nagyobb gondot okoz számára a fiatalok toborzásában sikeres Muzulmán Testvériség azzal, hogy hajlandó együttműködni a helyi hatalmakkal és hatékony a szociális szolgáltatások területén, miáltal a dzsihádi mozgalom legnagyobb ellenlábásává válik.⁵⁶

Végül a felekezetiéről szól. **Hangsúlyozza: előfordult már, hogy a dzsihádi mozgalom teológiai problémák miatt szakadt szét. Amellett érvel, hogy az ellentéteket háttérbe kell szorítani addig, amíg létre nem jön a kalifátus.** Álláspontjának alátámasztására középkori vallástudósokat idéz, akik együtt tudtak működni olyan dzsihádot folytató uralkodókkal, akikkel teológiai téren nem értettek egyet.⁵⁷

Összességében elmondható, hogy az ismertetett szerzők véleménye között sok az egyezés. Elismerik a Nyugat katonai erejét, amire aszimmetrikus⁵⁸ választ kívánnak adni. Mindannyian az iszlám országok közvéleményének megnyerését tartják a legfontosabbnak, az utánpótlás biztosításának és a harc folytatásának reményében.

---

⁵⁶ Naji: *Management of Savagery*. 69. o.

⁵⁷ Jarret M. Brachman William F. McCants: *Stealing al Qaeda's Playbook*. Combating Terrorism Center at West Point February 2006 <http://www.ctc.usma.edu/Stealing%20Al-Qai'da's%20Playbook%20--%20CTC.pdf>

⁵⁸ „Katonai és nemzetbiztonsági téren aszimmetria az, amikor valaki másként szervez, gondolkodik vagy cselekszik, mint az ellensége, annak érdekében, hogy a saját előnyét maximalizálja és egyúttal kihasználja az ellenség gyöngéit, megragadja a kezdeményezést és ezzel nagyobb műveleti szabadságot nyerjen magának. Ez lehet politikai-stratégiai, katonai-stratégiai, (had)műveleti vagy ezek kombinációja. Felhasználhat különböző technológiákat, módszereket, értékeket, szervezeteket, időbeli perspektívákat, vagy ezek kombinációját. Az aszimmetria lehet hosszú vagy rövid távú. Alkalmazásra kerülhet titokban vagy párhuzamosan szimmetrikus katonai eszközökkel. Lehet fizikai és pszichológiai hatása egyaránt.”
Lásd Steven Metz and Douglas V. Johnson II: *Asymmetry and U.S. Military Strategy: Definition, Background, and Strategic Concepts and Definition, Background, and Strategic Concepts*. Strategic Studies Institute, January, 2001.
<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/display.cfm?pubID=223>.

A pilóta nélküli légi járművek az utóbbi években igen nagy ütemben fejlődtek, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban, Nyugat-Európában és Izraelben. Mindenekelőtt a HALE¹ típusok, a nagy hatótávolságú amerikai „*Global Hawk*” és a „*Predator*”, amelyek Afganisztánban és Irakban váltak ismertté.

Ha az UAV-okal kapcsolatos know-how alakulását vizsgáljuk Németországban, számos kritikus szívesen és szinte állandóan tesz olyan kijelentéseket, hogy a Bundeswehr hátul kullog a fegyverkezés, a fegyverzet fejlesztése terén. Nos jobban megvizsgálva a kérdést, ez egyáltalán nem így van, különösen nem az UAV-ok fejlesztése és hasznosítása terén.

A valóság az, hogy ez a terület a Bundeswehrben sem új. Már az 1980-as évek elején létrehozták a tűzérfelderítés számára a CL-289 típusú UAV-ot. Az első harci bevetésére a koszovói konfliktus során került sor, amelynek során Macedóniából indítva 18 UAV-ot vetettek be Koszovóban, s azok közül öt került veszteséglistára. 2005-ig a CL-289-ek teljesítménye egyre növekedett, mind nagyobb területek felderítésére váltak alkalmassá.

A CL-289 Koszovóban történt alkalmazása után, kísérletképpen, ugyancsak ott alkalmazták a LUNA közelfelderítő, pilóta nélküli repülő eszközt. Majd a sikeres kísérletet követően összesen hét LUNA-rendszert hónapokon át eredményesen vetettek be Afganisztánban, az ISAF csapatok kötelékében.

A LUNA-hoz hasonlóan kifejlesztettek egy EBS² (korlátozottan bevetésre alkalmas) mini UAV-ot, az ALADIN-t is a német haderő számára, amely rövid felkészítés után alkalmassá tehető a meghatározott feladatok végrehajtására.

2004-ben a német haderő tűzércapatai a KZO³-val egy további UAV-ot kaptak célfelderítésre. A rendszer lehetővé teszi helységek, célobjektumok, tűzcsapások eredményeinek a felderítését 65 km-es mélységig, éjjel és nappal.

A tűzércapatoknál a **vezetés–felderítés–hatásfelmérés feladataira** létrehoztak egy olyan egységet, amelyben rendszerezítették a pilóta nélküli felderítési eszközöket (eddig többek közt a CL-289-et, a KZO-t és a COBRA-t, valamint az ALADIN-t) és várhatóan a rendszer elemét fogja képezni a LUNA-rendszer⁴ is. MARS -t⁵, összekapcsolva az ADLER tűzvezető rendszerrel.

---

* Második rész. A tanulmány első része a 2006/4. számban olvasható.

¹ HALE – High Altitude Long Endurance – Nagy magasságú, hatótávolságú és teherbírású.

² EBS – Einsatz Bedingter Sofortbedarf – Korlátozottan bevetésre alkalmas.

³ KZO – Kleinfluggerät zur Zielortung – Célmeghatározásra szolgáló kis repülő eszköz.

⁴ LUNA – Luftgestützte Unbemannte Nahauflärungs-Ausstattung – Légvédelmi, pilóta nélküli közelfelderítő eszköz.

⁵ MARS – Mittleres Artillerie Raketen System – Közepes légvédelmi rakétarendszer.

Az UAV-ok jelentőségének további növekedésénél nagy szerepe van a magas szintű német szakértelemnek és a meglévő csúcstechnika alkalmazásának, ezenkívül a továbbiakban figyelembe veszik a nemzetközi kooperáció adta lehetőségeket is.

AZ UAV-OK GYÁRTÁSÁBAN VEZETŐ NÉMET VÁLLALATOK ÉS TERMÉKEIK

Németországi vonatkozásban három olyan számottevő cég van, amelyek jelentős eredményeket értek el UAV-ok fejlesztése területén:

- az EADS német vállalat a Dornier-vel;
- az RDE Rheinmetall Védelmi Elektronika Vállalat;
- az EMT mérnöki társaság és a Hartmut Euer Vállalat.

A német vállalatok az UAV-ok technikai paraméterei, megoldásai és kínálata tekintetében figyelemre méltóak, valamint igen jelentős a kooperációs tevékenységük is, elsősorban az Egyesült Államokkal.

Az EADS tevékenysége és főbb gyártmányai

Az EADS – nővérével, a Dornier-vel – volt az első vállalat Németországban, amely sikeresen foglalkozott UAV-okkal, nevezetesen a CL–89, később a CL–289 típusú, valamint az egyéb, célfelderítésre tervezett pilóta nélküli eszközökkel. Ma az EADS abban a helyzetben van, hogy az UAV-okat önállóan és egyre szélesedő kooperációban teljes vertikumban kínálhatja. Legyen az Micro vagy Mini, MALE vagy HALE (közepes vagy nagy magasságú és -sebességű), megközelítően minden igényt ki tud elégíteni. Nem csak repülő eszközöket, hanem korszerű érzékelőket (hasznos terhet) is képes kifejleszteni.

A CL–289 felderítő rendszer

A CL–289 UAV felderítő rendszerrel – amelyet kooperációban a **Bombardier** (Kanada), a **Dornier** (Németország) és a **Sagem** (Franciaország) vállalatok már az 1980-as években kifejlesztettek –, a német tüzérség egy olyan légi fényképező felderítő eszközzel rendelkezik, amely a harci terület mélységében is képes a kialakult helyzetről, célokról és az elért tűzhatásról légi felvételeket készíteni.

A CL–289 egy teljes mértékben programvezérelt felderítő repülőeszköz, amely 170 km behatolási mélységig, 740 km/óra repülési sebességgel végez felderítést. Teljes repülési távolsága 400 kilométer, küldetéséről közel 30 perc múlva visszatér. A CL–289 szilárd hajtóanyagú rakétával startol, beprogramozott terv szerint repül, és ejtőernyővel előre meghatározott helyen landol. Viszonylag jól védett az ellenséges tüzefegyverek hatásaitól. A felderített adatokat egy „sorozat” légi fényképező és egy infravörös kamera rögzíti, amit a földet érés után értékelnek ki. Ezen túlmenően képes a felderítés eredményét rádió segítségével 75 km távolsáig, feladat-végrehajtás közben is továbbítani a földi vevőállomásnak. A mintegy 400 km hosszú teljes működési távolságon 15 meghatározott nagyságú felderítendő szakasz tervezhető, amelyet a fedélzeti számítógépbe előre beprogramoznak.

A CL-289 felderítő rendszer (Forrás: Internet)

A CL-289 UAV rendszer első alkalommal 1997 januárjában végzett megfigyelő, azonosító és felderítő repülést Bosznia-Hercegovinában, később Koszovóban is eredményesen alkalmazták. A rendszer – mindenekelőtt az érzékelők és adattovábbítók teljesítményének a fokozásával –, a legkorszerűbb eszközök szintjén tartható.

Az „Euro Hawk”

A 2002. évi Nemzetközi Repülési és Űrhajózási Kiállításon, Berlinben még csak 1:1 méretarányú famodell volt, 2003. október 15-én pedig már landolt a „Global Hawk” prototípusa Cuxhaventől délre, a német haditengerészet Nordholz-i légitámaszpontján. Ezzel egy pilóta nélküli felderítő repülőgép első alkalommal repülte át az óceánt és szállt le Németországban. A „Global Hawk” Kaliforniából, az Edwards légitámaszpontból indult, 20 óra repülési idő és 12 500 kilométer megtétele után ért földet kitűzött céljánál. Ott felszerelték az EADS Védelmi és Biztonsági Rendszer által fejlesztett ELINT⁶- érzékelőkkel és végrehajtották vele a bemutató kísérleti repülést.

„Euro Hawk” beépített ELINT-szenzorral

Főbb műszaki-technikai adatai:

- fesztávolsága 35,4 m
- hossza 13,53 m
- magassága 4,63 m
- maximális hatótávolsága 25 000 km
- maximális repülési magassága 20 000 m

⁶ ELINT – Electronik Intelligence – Rádiótechnikai felderítés.

- repülési sebessége 640 km/óra
- maximális repülési idő 36 óra
- maximális terhelés 1300 kg

Érzékelő rendszereivel naponta 137 000 km² felderítésére képes. A fedélzeten elhelyezett SAR⁷ lokátor a repülési útvonalon 10-20 km széles sávokat derít fel, egy méter felbontóképességgel. Ezen belül képes „folt” módszerrel („*Spot Mode*”) 2x2 km nagyságú területen 30 cm felbontóképességet elérni. Ezek a berendezések, valamint a kiegészítésül telepített „*infravörös*” és „*elektrooptikai*” eszközök lehetővé teszik nagy területek, térségek felderítését, valamint – szükség esetén – kisebb területek nagy felbontóképességgel történő ellenőrzését.

Az első szériát ebből a típusból az Egyesült Államok légereje számára 2003-ban szállították le. **2004 végéig több mint 3000 repülőórát teljesített, ebből 1500 óra időtartamban Afganisztánban és Irakban került bevetésre.**

Az Egyesült Államokból 2003 októberében Németországba átrepült „*Global Hawk*” prototípusával bebizonyították, hogy szóba jöhet az eddig SIGINT⁸-szerepben alkalmazott „*Breugeot Atlantic*” távolfelderítő repülőgép felváltása, lecserélése. Jelenleg működik egy közös vállalat „*Euro Hawk*” néven németországi székhellyel, a német EADS és az amerikai Northrop Grumman 50–50 százalékos részesedésével az új típusú „*Euro Hawk*” gyártására. Tehát, **a hordozóeszköz amerikai („*Global Hawk*”), az érzékelő, felderítő, megfigyelő rendszer pedig német („*Euro Hawk*”).**

Rainer Hertrich, a német légi és űrhajózási szövetség elnöke, az EADS vezérigazgatója a vállalat megalakulásakor hangsúlyozta: „*Ez az UAV (Euro Hawk) a Northrop Grumman vállalat „Global Hawk”-jának a bázisán épül európai érzékelőkkel, felderítő technikával a fedélzetén. Az új „Euro Hawk” nemcsak egy nagyszerű védelmi berendezés európai átalakításának a reményét hordozza magában, hanem jó példája egy azonos nézőpontból történő európai–amerikai együttműködésnek is.*”

Az első „Euro Hawk” leszállítására várhatóan 2007 közepén kerül sor. A jelenlegi tervek szerint 2009-ig öt teljesen felszerelt és átalakított hordozóeszköz és két földi állomás kerül beszerzésre és rendszeresítésre a német haderő számára.

A „*Tracker*” közelfelderítő rendszer

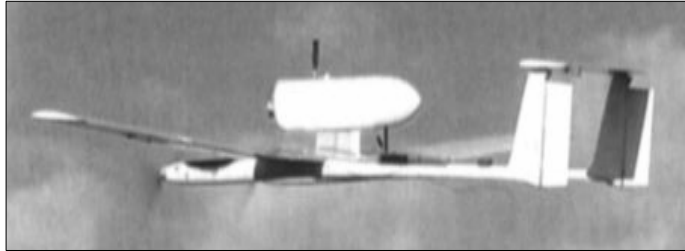
Az EADS – a francia DRAC⁹ program keretében, az EADS rendszer bázisán fejlesztett – „*Tracker*” közelfelderítő UAV-okat szállít a francia haderő számára. Ez a kooperáció összesen 160 rendszer kifejlesztését, minősítését és legyártását jelenti. A francia beszerzési hivatal döntésénél mérvadó volt a mozgékonyság (szállíthatóság), a gyors készenléthe helyezhetőség és a jó képminőség.

⁷ SAR – Synthetic Aperture Radar – Szintetikus lencsenyílású radar.

⁸ SIGINT – Signal Intelligence – Signalerfassende Überwachung und Aufklärung – Rádióelektronikai felderítés.

⁹ DRAC – Drone de Reconnaissance Au Contact – Kis hatótávolságú UAV harci alkalmazásra.

A „Tracker” fesztávolsága 3,6 m, hossza 1,4 m, maximális startsúlya 7,5 kg. „Írányítható távcsőként” működő DRAC légi felderítő rendszerével képes a képeket (a valóságot) 300 m magasból, 10 km mélységig befogni és feldolgozni. A kézből indítható UAV–DRAC rendszer automatikusan repül és landol. Az ellenség 10 km-es mélységében halk elektromotorral 90 percig képes önállóan a levegőben maradni és felderíteni.

„Tracker” Mini-UAV (Fotó: EADS)

A Rheinmetall Védelmi Elektronika Vállalat tevékenysége és főbb gyártmányai

A közelmúltban még STN ATLAS Elektronikának hívták azt a vállalatot, amelynél az UAV-okat fejlesztették. Átszervezés keretében – a BAE rendszer és a Rheinmetall AG szétválás után –, az átkeresztelkedés is megtörtént, a továbbiakban már a Rheinmetall foglalkozott a KZO repülő eszközzel és a „Taifun” harci UAV-ok fejlesztésével. Az első KZO-rendszert 2004-ben átadták a csapatoknak. Akkor a „Taifun” még küzdött az „életben maradásért”.

A KZO pilóta nélküli felderítő repülő eszköz

A Rheinmetall Védelmi Elektronikai Vállalatnál az UAV-ok fejlesztése már 1998 óta folyik. Alapját a francia–német közös fejlesztésű BREVEL-rendszer képezte. Ebből született meg a KZO¹⁰, amelynek leszállítása a német haderő számára 2004-ben már megkezdődött. A Bundeswehr egyelőre hat rendszert kap a meglévő 60 UAV-ból, továbbá megkapja az azokhoz tartozó földi rendszereket.

A KZO pilóta nélküli repülő eszköz műanyagból készül, kisméretű: a szárny fesztávolsága 3,42 m, hossza 2,28 m, a törzs átmérője 96 cm. Az eszköz indítása szállítókonténerből, startrakétával történik, szükség esetén katapulttal is lehetséges. A KZO toló-légcsavaros motor segítségével repül. Felszállósúlya a hasznos teherrel együtt 161 kg. Repülési sebessége 120–220 km/óra, a repülési magasság 300-tól 3500 m-ig változtatható. A repülés időtartama a feladattól függően maximum 3,5 óra. Jégmentesítő rendszere segítségével a KZO bármilyen időjárási, éghajlati viszonyok között alkalmazható. A biztonságos visszatérés ejtőernyő segítségével, a földet érés erre a célra kifejlesztett landolópárnára történik.

¹⁰ KZO – Kleinfluggerät Ziel-Ortung – Célfelderítő-azonosító kis repülő eszköz.

KZO – Célfelderítő–azonosító kis repülő eszköz

A **KZO repülési feladata rendszerint előre programozott**. Repülés közben a repülési útvonal és a feladat megváltoztatható, vagy másik földi irányító állomásnak átadható. Az adatátvitel mikrohullámú tartományban működő zavarmentes rádióval történik. A fedélzetén lévő GPS-rendszer zavarása és a földi állomás vezérlésének megszakadása esetén képes a feladatát autonóm módon végrehajtania egy automatizált hanghatásra beállított légi fénykép, valamint egy előre beprogramozott térkép segítségével. Az infravörös felderítő berendezés mellett további 35 kg súlyú hasznos teher, felderítő–megfigyelő eszköz építhető be, ami **világviszonylatban is a legjobb súlyarányt mutatja a hasznos teher és az önsúly között, amely kisebb, mint 1:5**.

A TARES pilóta nélküli harci felderítő eszköz

A „Taifun” harci UAV-ból lett TARES (Grafika: RDE)

Miután a Bundeswehr számára a „Taifun” harci UAV fejlesztését különböző okok miatt befejezték (többek közt az elavult koncepció, a műszaki problémák és a költségek miatt), a rendszert a Rheinmetall módosította. Eredetileg erős páncélos-kötelékek elleni fegyverként, automata rendszerként gondolták alkalmazni, azonban végül TARES¹¹ (harcászati felderítő és csapásmérő) eszközként fejlesztették ki.

¹¹ TARES – Tactical Advanced Recce and Strike – Korszerű harcászati felderítő és csapásmérő.

A TARES tehát harci felderítő, e egyben csapásmérő eszköz is¹², repülési ideje 4 óra, hatótávolsága 200 km. A földi állomás kezelőjének a helyhez kötött és mozgásban lévő célokról az adatközlő berendezésen keresztül nemcsak radar-felvételeket, hanem nagyfelbontású infravörös képeket is közvetít, 600 km távolságig. Ehhez a rendszer egy hőkamerával rendelkezik, ami a képalkotó radart egészíti ki. Ezen túlmenően egy nagy teljesítményű adatcsatorna segítségével a radar és infravörös képeket továbbítja az UAV-tól a földi ellenőrző-irányító állomáshoz. **Az első sikeres repülés 2004. december 20-án került végrehajtásra.**

A jórészt a Szövetségi Védelmi Minisztérium által finanszírozott fejlesztéshez a nemzetközi piacokon is elérhető sikereket remélnék.

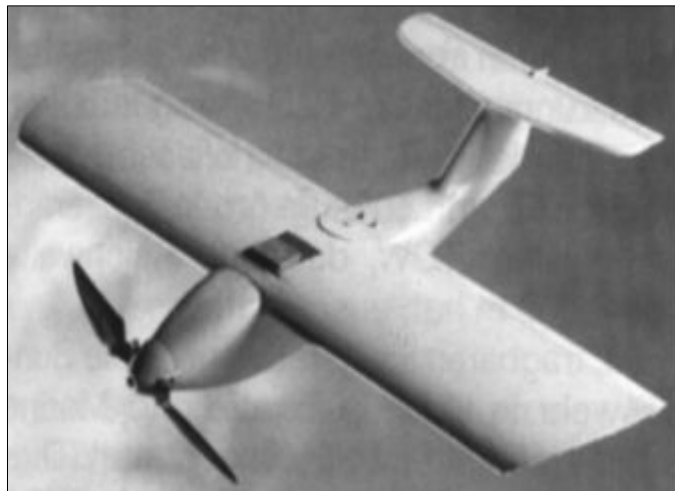
A „Carolo” mini pilóta nélküli repülőgép

A „Carolo” nemzetközi kooperáció eredményeként jött létre. A Rheinmetall partnere egy többek között légcसारokat is gyártó vállalat, a Mavionics.

A „Carolo” három fő elemből áll:

- a repülő eszköz, amely egy felsőszárnyú repülőgép T alakú vezérsíkkal;
- a földi állomás;
- a szállító tok integrált antennával.

A „Carolo P-50” meghajtása elektromotorral és összcsecsukható propellerrel történik. A 49 cm hosszú szárnyban vannak elhelyezve az újratölthető akkumulátorok, amelyek 15 perces repülőüzemet tesznek lehetővé. A mini UAV 100 m magasságig képes emelkedni, repülési sebessége 65 km/óra. A könnyű, műanyagból épített „Carolo” teljes súlya 530 gramm, amelyből 50 gramm a hasznos teher.

„Carolo P-50” mini UAV (Grafika: RDE)

¹² Harci alkalmazására, hatásadatakra vonatkozó adat, információ nem áll rendelkezésre.

A „Carolo” törzse alatt 45 fokos dőlésszöggel helyezték el a kamera-rendszert. Ez biztosítja a színes képek rögzítését. A GPS-rendszer a „Carolo” törzsében van elhelyezve. Az adattovábbítás és a földi állomásnak az UAV-val való kapcsolata távolsági átviteli modulon keresztül történik. Ez a berendezés teszi lehetővé az adatok kétirányú továbbítását a „Carolo” és a földi állomás között. Így lehet például a repülés folyamán az útvonalat, a végrehajtandó feladatot, vagy a repülési magasságot megváltoztatni. **A „Carolo P-50” tehát egy fejlesztés alatt álló mini pilóta nélküli repülőgép-család első tagja.**

Az EMT Hartmut Euer mérnöki társaság tevékenysége és főbb gyártmányai

A bajorországi Penzbergben működő EMT egy közepes nagyságú műszaki-fejlesztő vállalat, amely már **25 éve folytat UAV-fejlesztéseket a Bundeswehr számára.** A LUNA és az ALADIN típusúak már Afganisztánban bevetésre kerültek. Ezenkívül fejlesztés alatt áll egy nagyobb X-13 típus, amelybe már 30 kg hasznos teher (felderítő eszközök, érzékelők stb.) helyezhető el, valamint egy mikro UAV, a MIKADO, és ahhoz kapcsolódóan egy helység-harc során bevetésre tervezhető „Fan Copter” (pilóta nélküli felderítő helikopter).

A német haderő már évek óta alkalmazza az EMT vállalat UAV-gyártmányait. A LUNA és az ALADIN a KFOR és az ISAF missziókban mutatkozott be, és 2005-ig azokkal több mint 1000 alkalommal hajtottak végre felderítő repülést. Sikeresen működtek extrém éghajlati körülmények és igen nehéz terepviszonyok között is.

Az EMT által gyártott UAV-család egyre szélesedik és magában foglalja a mikro, mini és harcászati változatokat is. Ami mindegyikben közös: a fenti rendszerek úgy vannak megtervezve és megépítve, hogy valamennyi könnyű szerkezetű, mozgékony, könnyen szállítható, működtetésükhöz csekély számú kiszolgáló személyzet szükséges, valamennyi változat kézből vagy egyszerű módon indítható.

Tekintetbe véve az állandóan csökkenő költségvetést is, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ezek a korszerű UAV-rendszerek „megfelelő áron”, komoly harcérték-növekedést is jelentenek.

A LUNA pilóta nélküli repülő eszköz

A LUNA pilóta nélküli repülőgép egy önvezérelt, nagy teljesítményű, segédmotoros vitorlázó repülőgép, amely katapult-starttal indul. Fesztávolsága 4,17 m, hossza 2,24 m, startsúlya (a modul rendszerű érzékelőkkel együtt) 30 kg. Átlagos felderítési repülési sebessége 70 km/óra. Motorja kéthengeres, kétütemű, amelynek névleges teljesítménye 5 kW. Az akkumulátor töltését és az áramellátást generátor biztosítja. Repülési időtartama a szállított tehertől, a missziós feladattól és az időjárási viszonyoktól függően 4 óra. Hatótávolsága kb. 80 km, repülési magassága maximum 3000 m-ig terjed. **A LUNA UAV-rendszer könnyen kezelhető, a földet érést követően – az eszköz felkészítése és karbantartása után – már 15 perc elteltével ismét bevethető.**

LUNA UAV (Forrás: Internet)

A LUNA harcászati szintű közelfelderítésre alkalmas, könnyű és egyszerűen kiszolgálható (kezelhető), légtérfelderítő és figyelő–ellenőrző rendszer, amelyet realidejű videoátjátszóval szereltek fel. A küldött videofelvétel mind a képanyag, mind a felderített adatok azonnali feldolgozását lehetővé teszi a földi állomáson. Kis méretei és fémmentes anyagokból való felépítése révén alig-alig deríthető fel radarral, és ez különösen nagy előny katonai alkalmazása során. Az érzékelőegységek különböző változatai – mint nappali fénynél a színes kamerák, sötétben és rossz időben infravörös kamera és nagy felbontó képességű digitális fotokamera alkalmazása – igen széles körű feladatellátásra teszik alkalmassá. **Lehetséges katonai feladatai:** felderítés (felfedés, azonosítás, helymeghatározás, megfigyelés, ellenőrzés); **polgári vonatkozásban:** környezetvédelmi megfigyelés, ellenőrzés, rendészeti feladatok.

Az ALADIN mini pilóta nélküli repülő eszköz

AZ EMT mérnöki társaság a LUNA-hoz hasonlóan kifejlesztett egy EBS¹³ mini UAV-ot is, az Afganisztánban szolgáló német kontingens számára. Ez az ALADIN¹⁴. A közeli területek felderítésére alkalmas mini UAV kifejezetten hordozható változatban készült. Az ALADIN tulajdonképpen egy kézből indítható elektromotoros vitorlázógép. Repülési súlya 3 kg. Fesztávolsága és hossza egyaránt 150–150 cm, hasznos terhelése 0,3 kg, alkalmazási magassága 30-tól 200 m-ig, sebessége 45–90 km/óra, repülési időtartama 30 perc, behatolási mélység 5 km. Átjátszó állomásként történő alkalmazás esetén a távolság megnövelhető. Érzékelő szenzorként színes változtatható fókusz távolságú videó kamerát, vagy infravörös kamerát használ. Az információ továbbítására realidejű videó átjátszóval szerelték fel.

¹³ EBS – Einsatz Bedingter Sofortbedarf – Korlátozottan bevetésre alkalmas.

¹⁴ ALADIN – Abbildende Luftgestützte Aufklärungs-Drohne im Nachbereich – Közelkörzeti légvédelmi felderítő UAV.

ALADIN mini UAV kézből történő indítása

Egyszerű kiszolgálása, valamint kézből való indítása, igen kis területen történő leszállóképesége, valamint a miniatürizált földi állomása folytán különösen alkalmas korlátozott körzetben, helyből való gyors bevetésre és alkalmazásra.

AZ OLASZOK IS FEJLESZTENEK UAV-OT

Sikeresen végrehajtotta első tesztrepülését az olasz „*Falco*” típusú pilóta nélküli felderítő repülőgép Szardínián. A repülés az olasz PISQ tesztberendezés folyamatos ellenőrzése és irányítása mellett történt és minden vonatkozásban sikeres volt. A „*Falco*” területek és különböző térségek ellenőrzése és felderítése céljából egyaránt alkalmas katonai és polgári feladatok végrehajtására. A repülő eszközt a Finmeccanica testvérvállalata, a Galileo Avionica fejlesztette ki és építette meg. **Az első repülés 50 percig tartott és minden feltételnek megfelelt, amit egy első repüléstől várni lehetett.**

A légsavarmeghajtással működő eszköz hossza 5,2 m, fesztávolsága 7,2 m. Maximális repülési sebessége 40 m/sec. Alkalmazási időtartama 14 óra, hasznos teherként több mint 70 kg-ot képes szállítani. Ennek során elektrooptikai multi-spektrális érzékelőket és/vagy radart képes szállítani és alkalmazni.

A NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉS

A német Rheinmetall együttműködése az amerikai Teledyne-nel

Az új amerikai partnerrel, a Teledyne műszaki vállalattal (Huntsville / Alabama állam) való együttműködés keretében kísérli meg a Rheinmetall, hogy a **KZO** egy változatával – amelyet már az amerikai haderő jövőbeni hadviselése számára fejlesztettek ki –, sikeres legyen az amerikai piacon.

Az új harci, pilóta nélküli repülő eszközt, a **TARES**-t is hasonló céllal, amerikai–német közös együttműködés keretében kívánják továbbfejleszteni.

A továbbiakban a francia Sagem-mel és az amerikai Bell Helikopterrel együttműködve felkínálják Európa számára az amerikai „Eagle Eye”-t. Az Egyesült Államokban kifejlesztett „Eagle Eye”-t Brémában szerelik fel felderítő és adattovábbító berendezésekkel, például infravörös kamerával és a Rheinmetall által kifejlesztett földi vezérlőállomással. Kifejlesztését, felhasználását hajó változatban is (személyzet nélküli felderítő hajó) tervezik.

Együttműködés a német Diehl és az amerikai General Atomics Aeronautical között

A német Diehl hadiipari vállalat (Überlingen) és az amerikai General Atomics Aeronautical System (San Diego) szoros együttműködésben állapodott meg a pilóta nélküli repülőgéppiac közös érdekű kiterjesztésének érdekében. A stratégiai érdekű tevékenységnek (beleértve a felderítést és a védelmet is) a Diehl-házra történő kiterjesztése óriási nemzetvédelmi és természetesen anyagi haszonnal is jár. Megnyílt a partnerkapcsolat lehetősége a General Atomics Aeronautical System (Kalifornia) felé, amely egyébként világviszonylatban vezető UAV-gyártó cégnek számít.

Ennek eredményeként a Diehl hadiipari vállalat bekapcsolódhat a „Predator-B” felderítő UAV gyártásába és felszerelésébe, a német haderő pedig potenciális felhasználó lehet. **A „Predator-B”-t közepes magasságban, széles körű alkalmazásra ajánlják, valamennyi fegyvernem számára. A német igények kielégítésében mindkét cég fele-fele arányban vesz részt.** Ebben a transzatlanti kooperációs programban (a MALE¹⁵ UAV piacon), amelybe a Rheinmetall is bekapcsolódott, rendszerfelelősként a Diehl német hadiipari vállalat látja el a generál-kivitelező feladatokat. A Rheinmetall elsősorban a földi kiszolgáló állomás kifejlesztéséhez adja a tapasztalatait és know-how-ját.

A tanulmány anyagának jellegénél fogva befejezésre, végkövetkeztetések levonására, de még csak összegzésre sincs komoly lehetőség, hiszen a pilóta nélküli repülő eszközök fejlesztése folyamatos, napjaink valóságos igényeinek kielégítésére és jórészt a jövő hadviselése érdekében történik. Alkalmazásuk többségükön eddig még csak kísérleti, teszt jelleggel történt. Az éles harci körülmények közötti bevetésükre eddig főként Vietnamban, Koszovóban, Afganisztánban és Irakban került sor igen figyelemre méltó eredményekkel, tapasztalatokkal, amelyek igazolták a (mindenekelőtt felderítő eszközként, de harci támadó fegyverként való) jelenbeni és jövőbeli harci alkalmasságukhoz fűzött előzetes elvárásokat.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A bemutatott néhány példa is mutatja, hogy az UAV-technológia terén Németország igen komoly know-how-val rendelkezik. Figyelemre méltó a német haderőnek az ALADIN-nal végrehajtott kísérleti programja is. Az eszközt Koszovóban kipróbálták, aminek alapján az ipar és a haderő egybehangzóan bevetésre alkalmasnak találta azt.

---

¹⁵ MALE – Medium Altitude High Endurance – Közepes magasságú, hatótávolságú és teherbírású.

Hasonlóképpen kiemelhető a német aktivitás és know-how mindenekelőtt a nagyobb rendszerek importálására, vagy kooperáció útján a hazai piac számára történő hasznosítás vonatkozásában. Többek között ezért is mondható el, hogy technológiai hézagokról Európa és az Egyesült Államok között aligha beszélhetünk.

Kétségtelenül hiányosságok vannak azonban a beszerzések, illetve azok teljesítése terén. Ezen a téren a különbség Európa és az Egyesült Államok között egyre nagyobb. **Kívánatos lenne, hogy a törekeny német próbálkozás az amerikai piacon sikerüljön, eredményes legyen. Kooperáció és export együtt szolgálják a nemzeti kompetencia megőrzését.**

A pilóta nélküli repülő rendszerek katonai célokra történő felhasználása érdekes és egyben izgalmas feladat is. Kézenfekvő, hogy **az UAV-ok mindenekelőtt mint felderítő rendszerek (érzékelők) kerülnek alkalmazásra.** A hordozó eszköz korlátozott nagysága, térfogata és súlyhatárai miatt gondot jelenthet az energiaellátás és az energiával való gazdálkodás, főként az adatok továbbítása és feldolgozása szempontjából.

A pilóta nélküli rendszerek az NCW-k¹⁶ tipikus elemei. Minden jelenlegi derülátás mellett megjegyzendő, hogy bár az UAV-alrendszer az NCW-elgondolás, vagy ahogy a németeknél nevezik „Vernetzte Operationsführung” (Hálózati hadműveleti vezetés) számára igen értékes adatokat fog szolgáltatni, a komplex információs rendszer néhány kérdése még tisztázandó, de azokat feltétlenül tovább kell fejleszteni.

A hálózati hadműveleti vezetés mindenekelőtt kommunikáció, és ezen a téren még sok a tennivaló. Ebből a szempontból a mini UAV-okkal való kezdet Afganisztánban nem tekinthető rossz „tesztpályá”-nak. **Az eddigi alkalmazások azt támasztják alá, hogy némelykor viszonylag kevés pénzzel is lehet jó eredményeket elérni, az elérendő nagyobb távlati célok pedig megérik a befektetést.**

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Truppendienst 2003/1.
- Europäische Sicherheit 2004/2.
- Europäische Sicherheit 2004/8.
- Europäische Sicherheit 2005/5.
- Soldat und Technik 2004/2.
- Soldat und Technik 2004/10.
- Strategie und Technik 2005/8.

---

¹⁶ NCW – Network Centric Warfare – Hálózati hadviselési központ.

**AZ ALBÁN KÉRDÉS BIZTONSÁGI KOCKÁZATAI ÉS
MEGOLDÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI***

BEVEZETÉS

A 20. század utolsó évtizedének eseményei a kétpólusú világrend megszűnésével merőben új biztonsági helyzethez, korábban nem tapasztalt kockázatokhoz és kihívásokhoz vezettek Európában. Nem véletlen, hogy éppen a soknemzetiségű Nyugat-Balkánon¹ törtek a felszínre a legélesebben az ellentétek. Az 1980-as évek végén a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban (JSZSZK) a különböző (szlovén, horvát, bosnyák, szerb, montenegrói, macedón, albán és magyar) nemzetek / nemzetiségek közötti politikai, gazdasági, kulturális és ideológiai törésvonalak egyre erősödtek. Az ezek hatására kitört délszláv háborúk (1991–1995) folyamán új államok jöttek létre, azonban azok többsége sem tudott megszabadulni a részben mesterségesen gerjesztett nemzetiségi ellentétektől.

Az 1998-ban kezdődött koszovói fegyveres konfliktus, majd azt követően a preševo-völgyi (délkelet-szerbiai) és macedóniai albánok fegyveres felkelései harcok színterévé tették az 1995-ig folyt délszláv háborúkból területileg kimaradt Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot (JSZK) és Macedóniát.² Az ezredforduló éveiben a más államokban élő albánok függetlenségi törekvései váltak a legégetőbb biztonságpolitikai problémává a Nyugat-Balkánon. A fegyveres konfliktust ugyan sikerült megállítani 2001-ben, az albánság ügyét azonban – a nemzetközi erőfeszítések ellenére – a mai napig nem tudták rendezni. **Az albán kérdés egy nagyon összetett problémakör. Magában foglalja az albán nemzetegyesítő törekvéseket, az albánság ellentmondásos politikai, gazdasági és társadalmi fejlődését és az európai felzárkózásra tett kísérleteket. Az értekezésemben az albán kérdést ebben a kiterjesztett értelemben használom.** Disszertációmiban szeretném elkerülni, hogy a szerbek és a macedónok, illetve a szélsőséges albánok által gyakran emlegetett pejoratív értelmű Nagy-Albánia, illetve pán-albán törekvések, vagy az albánok által használt albán nemzeti ügy „oldalára” helyezkedjek, ezért – amennyiben saját megközelítésről van szó – albán nemzetegyesítő törekvésekről írok.³ **Az a célom, hogy objektív maradjak, és pártatlanul alkossak véleményt az albán–szláv nemzetiségi konfliktusokról.**

---

* A tanulmány a szerző 2005. szeptember 26-án, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem nyilvános védésén „*Summa cum laude*” minősítéssel elfogadott doktori (PhD) értekezésének szerkesztett változata. Első rész.

¹ A Nyugat-Balkán államai: Horvátország, Bosznia–Hercegovina, Szerbia, Montenegró, Albánia és Macedónia.

² A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság 1992. április 27-én alakult meg Szerbia és Montenegró szövetségeként. 1991. november 20-án hirdették ki Macedónia függetlenségét.

³ A pán-albánizmus, illetve a Nagy-Albánia kategória helyett az albánok az „*albán nemzeti ügy*”, illetve az „*etnikai Albánia*” kifejezéseket használják, amely az Albán Tudományos Akadémia 1998-ban megjelent kiadványában „*az albánlakta területek idegen uralom alól történő felszabadítását és azok egy államban való egyesítését*” jelenti. *Pan-Albanism: How Big a Threat to Balkan Stability?* International Crisis Group. Conflict Studies Research Centre, April 2004. 2. o.

Az albán kérdés a Nyugat-Balkán stabilitásának kulcseleme, így hazánk, illetve Európa biztonsága szempontjából az egyik legnagyobb kihívást jelenti. Megítélésem szerint az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikájának sikere vagy kudarca nagymértékben a nyugat-balkáni rendezés eredményességén is múlik.

A tudományos probléma megfogalmazása

Az albán kérdés napjaink egyik legaktuálisabb biztonságpolitikai kérdése Európában. A megosztott albánság nem képvisel azonos álláspontot az albán kérdés megoldásának módozatai tekintetében, de fejlődő nemzeti identitásukban kétségkívül létezik a nemzetegyesítő törekvés: a szocialista párti albániai politikai vezetés „nemzetközi nyomásra” nem támogatja az etnikai Albánia létrejöttét; a koszovói albánság egyértelműen a Szerbiától való elszakadásért küzd; a preševo-völgyi és a macedóniai albánok többsége pedig kisebbségi jogaik bővítéséért száll síkra. A különböző radikális albán fegyveres csoportok deklaráltan Nagy-Albánia megvalósításának ideológiáját követik, közben szervezett bűnözői tevékenységekben is részt vesznek.

Véleményem szerint az albánság nemzetegyesítő törekvései megvalósításának sokféle nemzetközi jogi lehetősége van. Nem feltétlenül kell megváltoztatni a jelenlegi államhatárokat, ahogy egyes radikális erők ezt elérni vélik, az ugyanis a Nyugat-Balkánon kialakult etnikai keveredés miatt csak mások sérelmére lenne megvalósítható.

Értekezésemben arra törekszem, hogy az albánság politikai, gazdasági és társadalmi viszonyainak feltárásával felhívjam a figyelmet az albán kérdés megoldásának fontosságára, biztonsági kockázataira és kihívásaira, valamint bemutassam az albánság fejlődésének lehetőségeit. A koszovói, preševo-völgyi és macedóniai fegyveres konfliktusok elemzésével szeretnék rámutatni azokra az okokra, amelyek elvezettek a fegyveres összetűzések kialakulásához, majd kiszélesedéséhez. Értékelésem szerint a koszovói etnikai konfliktusban kulcsszerepet játszott a szerbiai nacionalizmus fellángolása, ami a további dezintegrációtól – Koszovó elvesztésétől – való félelem következménye volt.

A tanulságok levonásával az a célom, hogy ajánlásokat tegyek a jövőbeni etnikai válságok és konfliktusok elkerülése, illetve időbeni kezelése érdekében. A délszláv háborúk után Európa közvéleménye azt gondolta, hogy a nemzetközi közösség vezető államai nem engednek meg még egy fegyveres konfliktust. A koszovói események és következményei azonban megmutatták, hogy a nemzetközi közösség nem készült fel megfelelően az újabb biztonsági kihívások megelőzésére.

Az albán kérdés rendezése véleményem szerint megvalósítható, csak az elmúlt évek nem megfelelően kiválasztott válságkezelő eljárásai és a nemzetközi közösségen belüli nézetkülönbségek hátráltatták a megoldást. A nyugat-balkáni térség geopolitikai helyzetének és az ott élő népek történelmének, kultúrájának, habitusának és célkitűzéseinek alaposabb ismeretében az elkövetett hibák elkerülhetők lehettek volna. Disszertációmban **az albánság múltját és fejlődési lehetőségeit** elemezve kívánok irányt mutatni az albán kérdés megnyugtató, valamennyi érintett fél számára elfogadható rendezése céljából.

Disszertációm elkészítésekor az alábbi kutatási célkitűzéseket fogalmaztam meg:

■ Az albánság történelmi útkeresésének, társadalmi jellemrajzának, politikai és gazdasági helyzetének, valamint a Nyugat-Balkán biztonságát jelentősen befolyásoló különleges szerepének bemutatásával bizonyítani kívánom, hogy az albánság nemzetegyesítő törekvésének igénye az albán nép megkésett identitásának öröksége.

■ A történelmi események és a társadalmi viszonyok leírásával, Albánia euroatlanti integrációs erőfeszítéseinek bemutatásával és a szakadár albán fegyveres csoportok biztonságot és stabilitást veszélyeztető fellépésének elemzésével rá szeretnék mutatni az albánság megosztottságára és ellentmondásos szerepére a Nyugat-Balkán biztonsága tekintetében.

■ Az albán társadalom belső ellentétei és a külső biztonságpolitikai tényezők számbavételével arra keresem a választ, hogy a Nagy-Albánia eszme megvalósításának van-e realitása.

■ A koszovói etnikai válság, a fegyveres konfliktus, majd a konszolidációs erőfeszítések bemutatásával igazolni szeretném, hogy Koszovó nem érett meg a teljes állami függetlenségre, azaz szuverenitásra, azonban feltételekhez kötött önállóságot kellene kapnia. Az 1999 előtti helyzetet – Szerbia Koszovó feletti fennhatóságát – már nem szabad visszaállítani, mert az ismételt konfliktust jelentene.

■ Érvekkel és elemzésekkel kívánom alátámasztani azt a hipotézisemet, hogy az albánság nemzeti érdekeit akkor lesz képes a leghatékonyabban érvényesíteni, ha – függetlenül attól, hogy mely államnak az állampolgára –, az euroatlanti integrációra készül, és idővel eléri azt. A nyugat-balkáni régió népei előbb-utóbb kénytelenek lesznek félretenni korábbi nézeteltéréseiket, és egymással együttműködve idővel csatlakozhatnak az egyesült Európához.

■ Az albán kérdés átfogó elemzésével szeretnék rámutatni a probléma által keltett biztonsági kockázatokra és kihívásokra, valamint az albán kérdés minden fél számára megnyugtató megoldásának lehetőségére.

A tudományos célok elérése érdekében az alábbi kutatási módszereket alkalmaztam:

A történetírás számos forrással szolgál az albánság politikai, társadalmi és gazdasági fejlődéséről, amelyek összegyűjtésével, szelektálásával, rendszerezésével és tudatos elemzésével disszertációmban bemutatom az albán kérdés szempontjából legjelentősebb eseményeket. Az albán történelmi, társadalmi és kulturális hagyományok kutatása elősegíti a probléma megismerésének nem könnyű feladatát. A múlt és napjaink történéseinek összehasonlító elemzésével, illetve a regionális tapasztalatok felhasználásával alátámasztom hipotézisemet, miszerint az albán kérdés új megközelítések és eljárások alkalmazásával megoldható.

Az indukción és dedukción módszereinek segítségével igazolom, hogy az albánság mindig is gyenge volt ahhoz, hogy önállóan alakítsa jövőjét és sorsát, ami napjainkban is igaz, hiszen politikai, gazdasági és társadalmi fejlődése nemzetközi

segítség nélkül nem valósítható meg. Az utóbbi évek történéseinek elemzéséből megállapítom, hogy a számos történelmi fordulót és törést megélt Albánia csak a 20. század utolsó évtizedében kezdte ledolgozni a demokratikus fejlődés terén elszenvedett hátrányt.

Az albánság balkáni szerepkörét analizálva arra következtetek, hogy az albán népet kettősség, bizonyos ellentmondás jellemzi. Egyszerre lép fel stabilizáló erőként és destabilizáló tényezőként a Balkánon. Az albánság megosztottsága jelentősen hátráltatja az absztrakcióval megalkotott, nagyon összetett albán kérdés megoldását. Általánosítva megállapítom, hogy a koszovói etnikai válság és következményei nemzetközivé tették az albán kérdést, megosztották a nemzetközi közvéleményt, viszont átmenetileg egyesítették a tradicionálisan széthúzó albánságot nemzeti ügyük és érdekeik védelme céljából.

A rendelkezésre álló magyar és idegen nyelvű forrásanyag, a Szerbiában szerzett személyes tapasztalataim és a térségben szolgált diplomatákkal és katonákkal folytatott konzultációk során megismert tények összevetésével és értékelésével felvázolom az albánság fejlődésének lehetőségeit, amelyek jó esetben stabilizáló, rossz esetben azonban destabilizáló hatásúak is lehetnek a Nyugat-Balkánon.

Kutatásaimat 2005 márciusában zártam le.

Az értekezés hat fejezetből épül fel.

A bevezetésben meghatározom az albán kérdés fogalmát, és elhelyezem időben és térben a megfogalmazott tudományos problémát. A téma aktualitását igazolva arra törekszem, hogy felhívjam a figyelmet az albán kérdés rendezésének szükségességére. **A fejezetek tartalma:**

1. AZ ALBÁN NEMZETÁLLAM LÉTREJÖTTE ÉS ÚTKERESÉSE

Történelmi visszatekintéssel bemutatom az albánság eredetét, a török uralom évszázadainak sajátosságait, Albánia létrejöttét és a csonka nemzetállam útkeresését. Elemzem a megkésett albán identitás okait és feltárom következményeit. Vizsgálom, hogy a késői demokratikus és polgári fejlődés, a politikai kultúra hiánya, a gazdasági elmaradottság és a társadalmi megosztottság a nemzetközi hatásokkal együtt milyen sorsfordulókat eredményezett Albániában.

2. AZ ALBÁN NÉP JELLEMRAJZA, KULTÚRÁJA ÉS VALLÁSA

Elemzem az albán társadalom felépítését, működését, valamint kulturális és vallási jellemzőit. Igazolom, hogy az ősi albán törvények és szokások, valamint a klánrendszer ma is szerepet játszanak az albánok mindennapjaiban. Bemutatom, hogy az albánok pragmatizmusa és alkalmazkodóképessége biztosította túlélésüket a történelmi megpróbáltatások és különösen a háborúk, illetve az azt követő – sokszor igazságtalan – nagyhatalmi döntések során is. A nagycsalád (klán) szintjén gondolkodó albánok viszonylag könnyen beilleszkedtek a török vagy a szerb fennhatóság rendszerébe is. A „történelmi viharok” következményének tekintem az albánság sokrétű megosztottságát, valamint vallási sokszínűségét, amelyek évszázadokon át gátolták, és akadályozták ma is az albán egység kialakulását.

3. ALBÁNIA TÖREKVÉSE A DEMOKRATIKUS ÉRTÉKREND ÁTVÉTELÉRE

Albánia az 1990-es évek elején elkötelezte magát a demokratikus reformok végrehajtása mellett. Bemutatom az átmenet nehézségeit és ellentmondásait, a nyugat-balkáni albán népeiséget és a diaszpórát, a rendszerváltás gazdasági összeomlását, valamint a nemzetközi közösség Albániának nyújtott segítségét. Elemzésekkel bizonyítom, hogy a politikailag, gazdaságilag és társadalmilag elmaradott Albánia nem képes önerőből végrehajtani a demokratikus átalakulást. Az átmenet negatív hatásai a biztató eredmények ellenére továbbra is fennállnak, de Albánia nemzetközi segítséggel jó úton halad.

4. ALBÁN FÜGGETLENSÉGI TÖREKVÉSEK

Az albán függetlenségi törekvések elemzésével igazolom, hogy Koszovó a nemzetegyesítő célok megvalósítása érdekében központi szerepet játszott a történelem folyamán. Értékelem a koszovói, a preševo-völgyi és a macedóniai fegyveres konfliktusokhoz vezető okokat, az eseményeket és a következményeket. Az albán-szláv etnikai konfliktusokat összehasonlítom, és következtetéseket vonok le a nemzetközi erők beavatkozásából, illetve a nemzetközi konszolidációs tevékenység tapasztalataiból.

5. AZ ALBÁNSÁG ELLENTMONDÁSOS SZEREPE

Értékelésem szerint a számos tekintetben megosztott albánság jelenleg ellentmondásos szerepet játszik a Nyugat-Balkán biztonságának alakulásában. Bizonyítom, hogy stabilitást erősítő tényező Albánia euroatlanti elkötelezettsége, a szomszédokkal kialakított jó viszonya, valamint a nemzetközi békeműveletekben való tevékeny részvétele. Az albánok által lakott területeken jellemző viszonylagos politikai, gazdasági és társadalmi fejletlenség, a szociális problémák, valamint az ezekkel szoros összefüggésbe hozható szervezett bűnözés, illetve az egyes területek felszabadításáért küzdő albán fegyveres csoportok viszont biztonsági kihívásokat és kockázatokat jelentenek a Nyugat-Balkán stabilitására. Széleskörűen elemzem az albán kérdés biztonsági kockázatait és kihívásait és Nagy-Albánia létrejöttének realitását.

6. AZ ALBÁN KÉRDÉS LEHETSÉGES MEGOLDÁSAI

Bizonyítani kívánom, hogy Koszovó az albán kérdés megoldásának kulcsa. A tartomány jövőbeni státusának meghatározása elengedhetetlenül fontos az érdemi változások megkezdéséhez. Az albánság fejlődésének lehetőségeit bemutatva választ kívánok adni az albán kérdés rendezésére. Bemutatom a nemzetközi közösség válságkezelő eljárásainak tapasztalatait, és elemzem az albán radikalizmus és szeparatizmus Nyugat-Balkán stabilitására kifejtett negatív hatásait. Ezzel szembeállítom az euroatlanti integrációs törekvések szükségességét és bizalom-erősítő jellegét. Ajánlások megfogalmazásával az albán kérdés megnyugtató rendezéséhez kívánok hozzájárulni.

Az értekezés befejező részében összegzem következtetéseimet, megfogalmazom tudományos eredményeimet és bemutatom a disszertáció felhasználhatóságát.

1. AZ ALBÁN NEMZETÁLLAM LÉTREJÖTTE ÉS ÚTKERESÉSE

Az albánság nemzetállami fejlődésének megkésettége, az albán történelem gyakori sorsfordulói és ellentmondásos elemei rányomják bélyegüket a mai nyugat-balkáni folyamatokra. A szinte állandóan idegen uralom alatt állt albánság nem tudta önállóan alakítani sorsát, jövője a nagyhatalmi érdekek alakulásától függött. A török hódoltság konzerválta a feudális viszonyokat, és elnyomta a nemzet öntudatra ébredésének kezdeményezéseit, amelyek elsősorban Kasztrióta György (Gjergj Kastrioti Skënderbeu, másik nevén Szkander bég), Sami Frashëri és Ismail Qemal nevéhez fűződnek.

Az albánság egykori és mai önállósulási küzdelmei számos tekintetben hasonlóságot mutatnak. Történelmüket végigkísérte az elnyomó hatalom elleni lázadásra való hajlam, amely ma is él az Albániát körülvevő államok albánságában. Az egymástól elszakított nemzettestek egyesítésének gondolata a múltban és a jelenben is főként az idegen országokban élők körében talált termékeny talajra. Az albán nemzet megosztottsága és egységre való törekvése, az idegen uralom alatti vallási opportunizmus és az önként vállalt ateizmus, a politikai nyitottság és az azt követő izolacionizmus egymással ellentétes folyamatokat indukáltak, illetve néha teljes fordulót jelentettek az albánság életében.

1.1. Az albánság eredete és a török uralom évszázadai

Az albán nép eredetéről két tudományosan megalapozott elmélet született. Az egyik szerint az albánok ősei az illírek, míg a másik szerint a trákok voltak. A két elgondolás közül az illír eredet történelmileg, lingvisztikailag és etimológiailag is több bizonyítékkal szolgál, ezért ma számos balkanisztikával foglalkozó tudós az illír származást tekinti kiinduló alapnak.⁴

Az albán elnevezés az albanoi nevű illír törzs nevéből ered, azonban az albánok magukat shqiptar-oknak („skypitár”) nevezik. A nyelvészek vitatkoznak rajta, hogy honnan ered az elnevezés, a „sas”-t jelentő shqipe, vagy a „me shqiptue” szóból, amelynek jelentése „beszélni”. A köztudatban az előbbi terjedt el, ezért nevezik Albániát a „sasok országának”.⁵

Az albán népcsoporton belül évszázadokon át a családi, nemzetségi és törzsi szervezet volt az egyetlen összetartó erő. A mostoha természeti és társadalmi viszonyok között élő albánok maguk között sajátos szokásrendet, hagyományokat és viselkedésmódot alakítottak ki. A nomád pásztorkodásból, némi földművelésből és kézműiparból (főként fegyverkovácsolás és háziipar), esetleg bányászatból élő albánok féltékenyen őrizték területüket, földjüket és állataikat. Sok évszázadon keresztül a vérségi kötelékek által összetartott kisebb-nagyobb törzsi közösségekben éltek.

⁴ Schütz István: *Fehér foltok a Balkánon – Bevezetés az albanológiába és a balkanisztikába*. Budapest, 2002, Balassi Kiadó. 139-140. o.

⁵ Réti György: *Albánia sorsfordulói*. Budapest, 2000, Aula Kiadó. 15. o.

A balkáni fejedelemségek közötti széthúzás nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a Török Birodalom csapatai a 14. század végén és a 15. század elején uralmuk alá hajtották a Balkánon élő népeket, és ott saját feudális rendszerüket vezették be. Az albánságot sújtó több évszázados török uralom egyrészt konzerválta a kialakult szokásokat, másrészt kihasználta az albánok körében mély gyökerekkel rendelkező harcias szellemet.⁶

A többségében (70%) muzulmán vallásúvá vált albánság a Török Birodalom többi leigázott népével ellentétben kezdetben nem vált élesen törökellenessé, sőt egyes tagjai – köztük a legismertebb Kasztrióta György, a muzulmán vallásra áttért későbbi Szkander bég – fontos katonai pozíciókat is betöltöttek a hódítók hadseregében. Később azonban mégsem nyugodtak bele földjük idegen uralom alá kerülésébe. Az általuk lakott területeken az 1430-as években több felkelést is indítottak a török hatalom ellen. Ezek híre nem volt hatástalan az ifjú Szkander bégre. Amikor 1443-ban a „törökverő” Hunyadi János ellen küldték harcolni, 300 albán harcostársával szembefordult a török hadsereggel, és 1443. november 28-án Krujában, a Kasztrióták fellegrárában a török zászló helyére felvonta a bizánci kétféjú sassal díszített vörös lobogót, amely azóta Albánia nemzeti szimbólumává vált.⁷

Szkander szorgalmazta a korábban széthúzó albán feudális urak közötti egység megteremtését. Az 1444-ben Lezha-ban megkötött megállapodás alapján megalapították az Albán Ligát. A különböző albán csapatokat Szkander bég vezetése alatt egyetlen hadseregbe tömörítették, az albán földesurak pedig támogatást ígértek a törökök elleni harchoz.

Szkander bég huszonöt évig tartó győzelmes hadjáratai csak késleltették, de megállítani nem tudták az albánlakta területek bekebelezését a Török Birodalomba, amely öt évszázadon keresztül uralkodott felettük. Az albán nemzeti hős halála (1468) egyaránt súlyos veszteség volt az albánok és a török uralom ellen harcoló népek számára. Az azt követően megindult nagyszabású török támadások következtében az összes albánlakta terület idegen kézre került. A török hordák kegyetlenkedései elől mintegy 200 ezer albán menekült Dél-Itáliába és Szicíliába. Az *arbëresh*-eknek nevezett itáliai albánok mindmáig megőrizték nyelvüket és kulturális hagyományaikat.

A Török Birodalom központosító törekvései a 19. század közepétől egyre fokozódó elégedetlenséget váltottak ki a szultán hatalmának alávetett népekben. Az albánok lakta területeken is egymást követték a helyi önállóság megőrzésére, valamint a magas adók és a hosszú katonai szolgálat eltörlésére irányuló felkelések. Ezek közül a legnagyobb az 1847. évi volt, amikor a túlerőben lévő török csapatok véres kegyetlenséggel fojtották el az albánok lázadását. Mindez fokozta a fiatal albán értelmiség törekvését az albán nemzeti identitás érzésének megerősítésére.

---

⁶ Szabó A. Ferenc: *Albánia nehézkes születése*. Valóság 1999/6. 78. o.

⁷ Réti György: *Albánia*. Budapest, 1991, Panoráma. 22. o.

A cári Oroszország Törökország felett aratott győzelmét szentesítő San Stefano-i béke (1878) számos albán területet Bulgáriához, Szerbiához és Montenegróhoz csatolt. Ez arra sarkallta az albán hazafiakat, hogy 1878 júniusában összegyűljenek a koszovói Prizrenben és megvitassák az albán érdekek védelmének kérdését. 300 küldött részvételével megalakult a Prizreni Liga (más néven Albán Liga), amelynek célja a Török Birodalmon belüli nagyobb autonómia elérése, valamint annak megakadályozása volt, hogy az albánlakta területeket az akkor létrejövő balkáni államokhoz csatolják. A Liga petíciót küldött a nagyhatalmak berlini konferenciájához, amelyben ez állt: „*Mint ahogy mi nem vagyunk és nem is akarunk törökök lenni, ugyanúgy minden erőnkkel szembeszállunk mindenkivel, aki bennünket szláv, osztrákká vagy görögé akar tenni. Mi albánok akarunk lenni.*”⁸

A berlini konferencián (1878. június 13.) meghatározó szerepet játszó Otto von Bismarck német kancellár azonban más véleményen volt: a muzulmán albánokat – az akkor általánosan elterjedt nézeteknek megfelelően – törököknek, a görögkeleti vallású albánokat pedig görögöknek tekintette, és kijelentette: „...*márpedig albán nemzet nem létezik.*”⁹

Az 1878 novemberében ismét összeült Prizreni Liga továbbra is közigazgatási és kulturális autonómiát szorgalmazott az albánok számára a Török Birodalmon belül, önálló nemzet létrehozására akkor még nem gondolt. A Liga által felállított fegyveres csapatok nem tudták megakadályozni a berlini konferencián Görögországnak és Montenegrónak ítélt albánlakta területek elcsatolását. A törökök a Ligában komoly veszélyt látva azt feloszlatták, vezetőivel és aktivistáival keményen leszámoltak. A Prizreni Liga létrejötte és működése Szkander bég harcai óta az albán nemzeti mozgalom legjelentősebb tevékenysége volt, mert felébresztette és megerősítette az albánokban az egy nemzethez tartozás érzését és igényét.

Az albán nemzeti öntudat felélesztésében jelentős szerepet játszottak az Olaszországban élő italo-albánok. Legjelesebb képviselőjük, Jeronim de Rada 1879-ben vallási összefogáson alapuló – a muzulmán, a katolikus és az ortodox keresztény albánok szövetségéből létrejövő – Albánia létrehozásáért szállt síkra. A legambiciózusabb nézeteket azonban Sami Frashëri képviselte, aki 1899-ben közzétett „*Albánia: mi volt, mi most és mi lehet?*” című röpiratában a polgári-demokratikus Albánia megalapítását szorgalmazta, és élesen bírálta az annak akadályát képező feudális erőket. Szorgalmazta az állam és a vallás különválasztását, elítélte azt a török politikát, amely a muzulmán vallású albánokat törökké, az ortodox vallásúakat pedig görögé akarta változtatni. „*Ne hagyjuk, hogy a mecset és a templom elválasszon bennünket! Az igazi vallás az albán nemzeti eszme!*” – írta művében.¹⁰

⁸ Réti György: *Albánia sorsfordulói*. Budapest, 2000, Aula Kiadó. 31. o.

⁹ Pan-Albanism: *How Big a Threat to Balkan Stability?* International Crisis Group. Conflict Studies Research Centre, April 2004. 3. o.

¹⁰ Réti Gy.: i.m. 32-33. o.

1.2. Albánia megalakulása

A többi balkáni néphez képest az albánok nagy történelmi megkésettiséggel léptek a 20. századba. Nemzettudatuk kialakulása elmaradt a török birodalomba bekebelezett többi nép nemzetfejlődése mögött. Az előző században ugyanis sorra alakultak a balkáni önálló nemzetállamok, míg az albánok még az autonómiáig sem jutottak el a Török Birodalmon belül. A 20. század elején megerősödött a törökök elnyomó politikájával szembeni albán fegyveres ellenállás. 1903-ban Macedónia albánlakta területein tört ki lázadás. 1905-ben Monastirban (macedón nevén Bitola) létrehozták Albánia Felszabadításának Bizottságát, amely több „merényletet” hajtott végre a török hatóságok ellen.¹¹ Az albán hazafiak 1908-ban Monastirban összehívott konferenciáján ugyan csak kulturális kérdések kerültek megvitatásra, a találkozó az albán identitástudat fejlesztése szempontjából mégis maradandót alkotott. Létrehozták a ma is használt egységes albán ábécét, közös nevezőre hozva a két legfontosabb nyelvjárást – az északi *geg* és a déli *toszk* – addig meglehetősen eltérő írásmódját.¹² A latin betűs ábécé jelentősen hozzájárult az önazonosság-tudat erősödéséhez, mert fokozta az albánok elkülönülését a környező görög, török és szláv kultúrától.

Az albán hazafias körök nagy reményeket fűztek az úgynevezett „ifjútörök” forradalom 1908-ban bekövetkezett gyors győzelméhez. Kezdetben valóban szabadabbá vált a politikai légkör. Hamarosan kiderült azonban, hogy az ifjútörökök nacionalista politikát folytatnak, és fő céljukat, a Birodalom fenntartását a különböző nemzetiségi mozgalmak szembeállítására révén próbálják elérni. Miután az ifjútörökök konszolidálták hatalmukat, elnyomó intézkedéseket léptettek életbe az albánok lakta területeken is. Bezáratták az 1885-től megnyitott albán nyelvű iskolákat és betiltották az albán nyelvű lapokat. A kulturálisan elmaradott, bizonyos tekintetben még a középkori struktúrákat tükröző albán társadalom sajátos módon éppen az írásbeliség és az iskolakérdés ügyében került szembe az egységes írást és iskolarendszert megteremteni szándékozó török kormányzattal. Az elnyomó intézkedések ellen, 1910–1912 között több lázadás is történt. A felkelés 1910 márciusában Pristinában kezdődött, majd áterjedt más koszovói helységekre is. Egy évvel később már nyolcezer albán harcos állt szemben a török erőekkel.¹³

Az északi területeken élő törzsek az autonómia kivívását tűzték zászlajukra, de megvalósítása nem sikerült. Az első balkáni háború kitörésekor (1912 októberében) az egymás ellen is hadakozó törzsek felismerték, hogy össze kell fogniuk, különben mások fogják érdekeiket érvényesíteni velük szemben. Az albán nemzeti mozgalom élére Ismail Qemal, az isztambuli parlament képviselője, az ellenzéki liberális párt vezére állt, aki még Bécsbe is elutazott, hogy kipuhatolja a nagyhatalmak véleményét a tervezett önálló albán állam gondolatáról. Az osztrák–magyar külügyminiszter, a bécsi olasz és angol nagykövetelek támogatásukról biztosították Qemalt. Hazatérte után, 1912. november 28-án az albán hazafiak 83 képviselője Szkander bég zászlóbontásának 469. évfordulóján Vlorában kikiáltotta Albánia függetlenségét.¹⁴ Az első ideiglenes albán kormány élére Ismail Qemalt választották.

¹¹ Az albánok elnyomókkal szembeni magatartása az elmúlt években is hasonló volt.

¹² A *gegekről* és a *toszokról* a későbbi fejezetekben bővebben lesz szó.

¹³ Réti Gy.: i.m. 35. o.

¹⁴ A függetlenné válás emlékére Albánia nemzeti ünnepe, a „Zászló Napja” november 28.

Az ifjú albán állam szinte létezésének kezdete óta a nagyhatalmak intrikáinak és alkudozásainak tárgyává vált. Az Osztrák–Magyar Monarchia és Olaszország egy életképes, etnikai, vallási és történelmi alapon szerveződött államot kívánt létrehozni, míg Oroszország balkáni befolyásának fenntartása céljából jelentős albánlakta területeket – Koszovót és a dél-adriai tengerpartot – Szerbiának és Montenegrónak akart adni. Az ideiglenes albán kormány 1913 elején terjesztette elő javaslatát, amely szorgalmazta valamennyi albán többségű terület Albániához csatolását, ezt azonban a béketárgyalásokon nem vették figyelembe. Ennek következményei napjainkban is érezhetők. Az első balkáni háborút lezáró 1913. május 30-ai bukaresti békeszerződésben a Török Birodalom lemondott az albán területekről. Az európai nagyhatalmak londoni nagyköveti konferenciája, féléves alkudozás után – miközben tovább folytak a balkáni háborúk –, július 29-én olyan értelmű döntést hozott, miszerint Albánia „szuverén örökletes fejedelemség, amelynek semlegességét a Nagyhatalmak garantálják”.¹⁵

1.3. A csonka nemzetállam útkeresése

A balkáni egyensúly fenntartása érdekében 1913-ban létrehozott semleges Albánia az akkori hat európai nagyhatalom (Nagy-Britannia, Franciaország, Oroszország, Olaszország, Ausztria–Magyarország és Németország) védnöksége alá került, de határai nem terjedtek ki az etnikailag albán területek egészére. Az albán határokat az 1913. december 17-ei firenzei jegyzőkönyv véglegesítette. Az azóta történt számos határmódosítás ellenére azok lényegében ma is ugyanazok. Északon jelentős albánlakta területek – például Koszovó –, maradtak Albánián kívül, és nem teljesen az etnikai viszonyoknak megfelelően húzták meg az Albániát és Görögországot elválasztó határvonalat sem. Az így létrejött Albánia területe 28 700 négyzetkilométer volt.

Ez a tény előrevetítette a nemzetiségi problémák, az ellenségeskedés és a revizionizmus fellángolásának veszélyét. Az albánok sorsáról – nemzeti önrendelkezésükről és az anyaállam határaitól – a háborúk során kialakult erőviszonyok és a nagyhatalmi érdekek döntöttek. Az 1913-ban hivatalban lévő brit külügyminiszter, Sir Edward Grey beismerte, hogy a területi kérdésekben etnikai szempontok nem játszottak szerepet, kizárólag a nagyhatalmak érdekeinek kielégítését szolgálták.¹⁶

Az akkor 850 ezer lakosú Albánia 1921-ben újabb „veszteségeket” szenvedett el, amikor újrakorrigált határai már majdnem az albánság felét kizárták az anyaállam területéről. Körülbelül félmillió albán került a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és mintegy 70 ezer Görögország fennhatósága alá.¹⁷

Az első világháborút követően a nagyhatalmak Wilhelm zu Wied német herceget jelölték az albán fejedelemség élére, de az idegen uralkodó elleni felkelések és tüntetések következtében Wied herceg hamarosan kénytelen volt elhagyni az országot. Az intermezzót követő hatalmi harcban végül Ahmed Zogolli (későbbi,

¹⁵ Szabó A. F.: i.m. 81–83. o.

¹⁶ Miranda Vickers: *The Albanians – A modern history*. London, New York, 1995. 70. o.

¹⁷ Pan-Albanism: i.m. 4. o.

ismertebb nevén Zogu) kerekedett felül, aki korábban Wied fejedelem hű támogatója volt. Önkényuralmi rendszere idején fokozatosan erősödött az albánság nemzettudata. A minden hatalmat a saját kezében összpontosító Zogu 1925 januárjában köztársasági elnökké kiáltotta ki magát, majd 1928. szeptember 1-jén Albániát királysággá „változtatta”. Azzal, hogy önmagát az „albánok királyává” koronáztatta, érzékeltetni kívánta, hogy ő a valódi uralkodója az Albánia határain kívül élő nagyszámú albánságnak is. Zogu regnálása idején a korai kapitalista értékek között még többnyire fennmaradtak a feudális viszonyok, így Albánia továbbra sem tudta behozni több évszázados történelmi lemaradását.

Az 1930-as években Olaszország arra törekedett, hogy albániai befolyását minél szélesebb körben kiterjessze, majd az országot el is foglalja. Az olasz kormány 1939. április 5-én ultimátumot intézett Zoguhoz, amelynek elfogadása esetén Albánia **de jure** is Olaszország protektorátusává vált volna, hiszen **de facto** már az volt. Zogu az ellenállás helyett a menekülést választotta, így az olasz hadseregnek sikerült három nap alatt bevenni az országot. Az olasz és albán uralkodó körök nacionalista propagandával, a „Nagy-Albánia” megteremtésének igényével próbálták megnyerni az albán népet a többi balkáni ország – elsősorban Görögország és Jugoszlávia – elleni agresszív terveikhez. A tengelyhatalmak 1941 áprilisában végrehajtott sikeres balkáni hadjáratát követően Albánia megkapta Koszovó nagy részét és a nyugat-macedóniai, valamint a görögországi Çamëria (Epirusz egy része) albánlakta területeket. Ha gyenge bábállamként is, azaz hivatalosan perszonálunióban Olaszországgal, de átmenetileg létrejött a „hőn áhított” Nagy-Albánia. A fasiszta megszállással szemben azonban hamarosan kétfrontos ellenállás alakult ki. Az 1942 októberében alakult Balli Kombetar (Nemzeti Front) elnevezésű szervezetnek három fő célja volt: az olasz megszállók kiűzése, Nagy-Albánia megtartása, és az akkor még jugoszlávbarát albán kommunisták hatalomra jutásának megakadályozása. A Jugoszláv Kommunista Párttal (JKP) szorosan együttműködő Albán Kommunista Párt (AKP) szintén az ország felszabadítását tartotta a legfontosabbnak, de ideológiailag, az internacionalizmus eszméjétől vezérelve szembeszállt a Balli Kombetarral is. Küzdelmükből, a véres és kegyetlen polgárháborúból az AKP került ki győztesen.¹⁸

1.4. Az elszigetelődést választó Albánia

A Pesti Hírlap tudósítója a lap 1939. április 12-ei számában az alábbi érzékletes pillanatképet rögzítette Albániáról: „*Albánia még ma is egy darab középkor a modern Európában. Az ellentétek országa. Nincsen egy tenyérnyi vasútja, de van rendszeres repülőgép-közlekedése... Van úgynevezett parlamentje, de még mindig él a régi törzsrendszere. Vannak törzsfőnökei, akik külföldi iskolákat végeztek és mint miniszterek, követek, európai formában jelentkeznek az idegen államok fővárosaiban. És vannak törzsfőnökei, akik a hegyek között élnek, bocskorban járnak, övükben díszes agyú pisztolyt viselnek, és mindig készek a forrongásra, a lázadásra...*”¹⁹

---

¹⁸ Réti Gy.: i.m. 69–78. o.

¹⁹ Réti Gy.: i.m. 56. o.

Európában nincs még egy olyan ellentétben „gazdag” állam, mint Albánia. Az országban „jól megfér” egymás mellett a modern és az elmaradott infrastruktúra, illetve technika; a magas fokú intellektuális tudás és az analfabétizmus; a jogállamiság és az ősi albán szokásjogi törvények; a demokratikus elveket valló városi társadalom és az ősi patriarchális elven működő vidéki klánrendszer; a fejlett legális vállalkozás és a szervezett bűnözés; az európai közösségi gondolkodás és a szecesszió, illetve izoláció.

A második világháborút követő zűrzavaros időszakban Enver Hodzsa (Enver Hoxha) kommunista rezsimje került hatalomra, amely gazdaságilag és szellemileg (ideológiailag) ugyan visszavetette az országot, de megindult az ország állami fejlődése. A Hodzsa által kiépített proletárdiktatúrában – amely teljes mértékben tiltotta a magántulajdont –, a számos negatívum mellett pozitív fejlődés és előrelépés is volt. Megszervezték a közigazgatást, az állami oktatást, az egészségügyi ellátást, odafigyeltek a közbiztonságra, és óriási erőfeszítéseket tettek az ország teljes védelme érdekében. Sok területen sikerült felszámolni a még meglévő „középkori” viszonyokat, és Hodzsa határozott intézkedése nyomán az ősi szokások is háttérbe szorultak, például miután betiltotta a „vérbosszút”.²⁰ Az albánok tehát jelentős lépést tettek előre az államszervezés és a civilizálódás útján. Megvalósult a teljes foglalkoztatottság és önellátás, de ennek az volt az ára, hogy a politikai nomenklatúrán kívül lévő átlagemberek nagyon alacsony életszínvonalon éltek.

Az 1946. január 11-én megtartott Alkotmányozó Gyűlés eltörölte a monarchiát, majd 1946. március 14-én elfogadta az Albán Népköztársaság alkotmányát, amely a mintául szolgáló sztálini alaptörvény alapján rögzítette Albánia politikai és gazdasági berendezkedését. A kulcspozíciókat minden államhatalmi, kormányzati, katonai és rendőri szervezetben a kommunisták kapták meg. Az AKP I. kongresszusán – Sztálin javaslatára – a párt nevét Albán Munkapártra (AMP) változtatták. A kezdeti szívélyes jugoszláv–albán viszony megromlását követően Albánia a Szovjetunió felé fordult. A Varsói Szerződés 1955-ben történt megalakítása után Albánia aktívan bekapcsolódott a szervezet tevékenységébe, és a szovjet blokk valóságos „adriai hidfőállása” lett, 1968-ban történt kiválásáig. Enver Hodzsa Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála után sem tudott szakítani a „nagyvezér” ideológiájával, ezért Hruscsov gyakran bírálta az albán kommunista vezetőt. Az elhidegülő szovjet–albán kapcsolatokat követően (1961 után) Albánia Kína „szövetségét” és segítségét kereste, majd az 1970-es évek végén az ország az izoláció és a teljes függetlenség útját választotta.²¹ Hodzsa 1985-ben bekövetkezett halála után az AMP élére Ramiz Alia került, aki óvatos külpolitikai nyitással és belső reformokkal próbált enyhíteni az önerőre támaszkodás politikájának káros következményein. Alia enyhébb formában ugyan, de követte elődjét, ezért a rendszer megváltoztatását nem vállalta. Később azonban az albániai gazdasági és politikai reformok beindítására ösztönzőleg hatottak a kelet-európai változások. A korábban bezárt albánok szabadságvágya feltartóztathatatlan indulatokat keltett.²²

²⁰ A vérbosszú az ősi albán társadalomban a gyilkosságnak a tettes vagy családjának egy tagja meggyilkolásával való megbosszulása. Egyes albán hegyi falvakban a mai napig létezik.

²¹ *Krónika kézikönyv*. Budapest, 2001, Európa – Magyar Könyvklub. 319. o.

²² Miranda Vickers – James Pettifer: *Albania – From Anarchy to a Balkan Identity*. Hurst, London, 1999. 11-12. o.

1.5. Következtetés

Az albánság identitásának kialakulása megkésett a balkáni népekéhez képest. Az öt évszázados török uralom visszavetette az albánságot a társadalmi fejlődésben. Amikor a nagyhatalmak 1913-ban véglegesítették Albánia határait, az albánság jelentős része az anyaállam területén kívülre került. A csonka nemzetállam létrejöttékor a Nyugat-Balkánon élő albánság olyan traumát volt kénytelen elviselni, amelyet a mai napig nem tudott kiheverni. A múlt öröksége és a nagyhatalmi érdekek által befolyásolt – sok esetben elhibázott – nemzetközi döntések következményei napjainkban is éreztetik hatásukat. Albánia a két világháború közti időszakot jellemző zoguista félféudális rendszerből a második világháborút követően a Hodzsa-korszak proletárdiktatúrájába zuhant, így a demokratikus és polgári értékek nem tudtak meghonosodni a fiatal államisággal rendelkező országban. A számos történelmi fordulót és törést megélt Albánia csak a 20. század utolsó évtizedében jutott el a valódi demokratikus fejlődés megkezdéséhez.

2. AZ ALBÁN NÉP JELLEMRAJZA, KULTÚRÁJA ÉS VALLÁSA

Az albánok mindennapi életében kiemelt szerepet töltött be – és tölt be ma is – a nagycsaládi (klán-) struktúra, amelyben minden tagnak megvan a maga feladata. A patriarchális társadalom erre a családi kohéziós erőre támaszkodik. Az albánok vallási sokszínűsége meghatározó a nép életében, de sohasem volt oka vagy alapja az egymás közötti ellentéteknek, illetve küzdelmeknek. A katolikus, az ortodox keresztény és a muzulmán vallás hívei mindig jól megfértek egymás mellett.

Az albán viselkedés „motorja”, a pragmatizmus – amely a pillanatnyi előnyöket mindig előbbre tartotta, mint a megfontolt fokozatosságot –, végigkísérte a nép történelmét. Az észak–déli kulturális, néprajzi és nyelvi megosztottság rányomta a bélyegét az albánság történelmi fejlődésére, és egyfajta gátló tényezője is volt az egységes nemzettudat kialakulásának.

2.1. Az albán „zsinórmérce” és az ősi albán virtus törvényei

A kutatók által manapság emlegetett albán szokásjog tulajdonképpen az emberiség történelmének hajnalán kikristályosodott bölcsességek és egy sajátos földrajzi–történelmi körülmények közepette kialakult patriarchális társadalom íratlan jogi normáinak és szokásainak keveréke. Ennek albán neve **kanun**, amelynek jelentése „zsinórmérce” vagy irányelv. A **kanun** íratlan törvényei, előírásai valójában sohasem merültek feledésbe, évszázadokon át képezték azt a szilárd kötőanyagot, amely a katolikus, az ortodox és a muzulmán albán konglomerátumot egységes nemzetként összetartotta. A törvénykönyv Albánia 1912. évi megalakítását követően érvényét veszítette, de az emberi érintkezés különböző színterein továbbra is fennmaradt.²³ Több ilyen szokásjog-gyűjtemény létezett, amelyek egy-egy földrajzilag többé-kevésbé pontosan körülhatárolható területen voltak (vagy vannak ma is)

---

²³ *Kanuni i Lekë Dukagjinit – The code of Lekë Dukagjini*. Gjonlekaj Publishing Company, New York, 1989. 13. o.

érvényben. A legismertebb Lekë Dukagjini (1410–1481) nevéhez fűződik, amelyet az észak-albániai hegyvidéken, a történelmi Mirdita tartományban, a Dukagjini síkságon (a mai Koszovó nyugati része) és Shkodra környékén alkalmazták. A történetírás Lekë Dukagjini Törvénykönyvként tartja nyilván.²⁴

A törvénykönyvben az évszázadokon át kialakult emberi tapasztalatok keverednek egy sajátos hegyvidéki társadalom fejlődő életmódjának és tisztuló eszményeinek ismérveivel. Ezt az életformát az adott földrajzi–természeti környezet kényszerítette rá a hegyvidéki pásztornépre. A társadalom alapját a három-négy együtt élő nemzedék, egy lényegében önellátó nagycsalád képezte, támasza pedig a vérségi együvé tartozást jelentő nemzetség, illetve a több nemzetséget magába ölelő zászlóközösség (**flamur**) volt.²⁵ A nagycsalád az öregek bölcsességére és tapasztalataira, fiatal férfitagjainak erejére és bátorságára, közös hagyományainak és eszményképeinek ellenállhatatlannak tekintett erejére, erkölcsi normáinak tisztaságára és kérelhetetlenségére volt utalva a fennmaradásért vívott mindennapi küzdelemben. Puritán és könyörtelen volt ez a mikrotársadalom, mint a természeti környezet, amelyben élt. A törvénykönyv szelleme ezt diktálta: „*A közösség érdeke háttérbe szorítja az egyéni érdeket*”, illetve „*Előbb a közösség kárát kell megelőzni, csak aztán az egyénét*”.²⁶

Az albániai kommunista rendszer már a második világháború utolsó éveiben hadat üzent a hegyvidéki falvak előbbiekből vázolt patriarchális viszonyainak, a nagycsaládok és nemzetségek hagyományainak. A propaganda kezdetben csak a vérbosszú intézménye ellen irányult, majd a költséges családi ünnepek szokása ellen, hogy aztán az egész hegyvidéki társadalmi berendezkedést elavultnak bélyegezze. Az 1985-ben kiadott első Albán Enciklopédia (*Fjalor enciklopedik shqiptar*) elismeri ugyan az albán szokásjog fontos szerepét az albán nemzeti együvé tartozás és az albán nyelv megőrzésében, mégis hangsúlyozza, hogy a „*magántulajdon megjelenésével fokozatosan erősödött a szokásjog osztályjellege*”. A hivatalos közlemények szerint a vérbosszút már az 1950-es évek elejére sikerült felszámolni. Valójában csak szüneteltetni tudták, mert az 1989 decemberében bekövetkezett fordulat és rendszerváltozás után alig egy hónappal, 1990 első heteiben előkerültek rejtékhelyükről a gondosan megőrzött családi fegyverek, és kezdetét vette a csaknem fél évszázadon át „jegelt” számlák rendezése.²⁷

Az albán szokásjog talán legfontosabb vívmánya az „adott szó” szentsége. A magyarra „adott szó”-val vagy „kötelező ígélet”-tel lefordítható „**besë**” (határozott alakban **besa**) megszegése szinte jóvátehetetlen bűn, aminek büntetése a becstelen halál. A férfi **besa** nélkül nem férfi, csak „rongy ember”, akinek nincs sem becsülete, sem helye az albán társadalomban. **Besa**-t kér az éjszaka bezörgető vadidegen vándor (a megkülönböztetett tiszteletben és vendégszeretetben részesített

²⁴ Schütz István: *Az albán szokásjog – Lekë Dukagjini zsinórmércéje*. Limes Tudományos Szemle, 2000/2-3. 185-186. o.

²⁵ *Leitfaden für Bundeswehrkontingente in Albanien*. Amt für Nachrichtenwesen der Bundeswehr, 1999. 34. o.

²⁶ Schütz I.: i.m. 188. o.

²⁷ Schütz I.: i.m. 186–188. o.

vendég), **besa**-t ad neki a házigazda, kölcsönös **besa**-val biztosítja két falu a havasi legelőkre vezető utakat, **besa**-t kér a vérbosszú-kötelezettséget teljesítő férfi küldötte az áldozat családjától 24 órára vagy egy adott útvonalra, ameddig és amelyen áldozatának férfitagjai nem állhatnak bosszút rajta.

Az olyan gyilkosságot, amelyet nem a vérbosszú törvényei szerint követtek el, a nemzeti társadalom keményen büntette. A régi szokásjog értelmében az áldozat családja csak a tettesen állhatott bosszút, családtagján vagy rokonán nem. A szokásjog későbbi – ma is érvényes – változata szerint azonban a vérbosszú a tettes családjának valamennyi férfitagjára, a nagycsaládon kívül élő unokafivérekre és unokákra is kiterjedhet. A nőket megillette a vérbosszú alóli védelem, kivéve, ha a család férfitagjainak „kiirtását” követően az ifjú hajadon férfi ruhát és fegyvert öltött, illetve férfi nevet vett fel. A szokásjog normái szerint a 15. életévét betöltött fiatal férfi „... *maga hajtja be a bírságot, nincs szüksége sem zálogra, sem az öregek tanácsára, sem bírakra*”.²⁸

Az albán társadalomban a fegyverviselésnek ősi hagyománya van. A férfi fegyver nélkül nem férfi. Sokáig hozzátartozott a mindennapokhoz, hogy a férfiak fegyverrel szereztek érvényt jogaiknak, illetve torolták meg sérelmeiket. Az ünnepeknek még ma is elmaradhatatlan része a lövöldözés, az öröm vagy a bánat ily módon történő kifejezése. Ez egyébként jellemző volt a Mediterráneumban élő más népekre is, amelyet (petárdázás, görögtűz stb.) mára az északabbra élők is átvettek. Az ereklyékként őrzött fegyverek a jelenkori albán vidéki társadalom mindennapi eszköztárának még mindig fontos kellékei, a férfiúi erény és büszkeség jelképei.

2.2. A néprajzi megosztottság

Az albánok két jól elkülöníthető népcsoportra oszthatók. Albánia északi területein élnek a gegek, a délin pedig a toszkok. A közöttük húzódo választóvonalnak a Shkumbini-folyó tekinthető. A macedóniai, a koszovói, a szerbiai és a montenegrói albánok a gegekkel állnak szoros rokonságban. A gegek és a toszkok nyelvi, kulturális, politikai, vallási és szokásbeli különbségei ma is tetten érhetők.

A tiranai Albán Tudományos Akadémia és a koszovói Tudományos és Művészeti Akadémia között 1972-ben született megállapodás értelmében Albániában és Koszovóban a toszk nyelvjáráson alapuló albán nyelvet fogadták el hivatalos irodalmi nyelvként. A gegek ebbe nyilvánvalóan nem törődtek bele, tovább őrizték saját dialektusukat, majd 1999-ben a prominens koszovói albán publicisták felvetették a geg nyelvjárás engedélyeztetésének kérdését. Albániában több különböző nyelvjárás is létezik.²⁹

Politikai szempontokat figyelembe véve a toszkok lakta Dél-Albánia egyrészt a kommunista diktátor Enver Hodzsa egykori „hazája”, másrészt politikai örököseinek, a szocialistáknak a fellegvára. A geg országgrész ezzel szemben a Sali Berisha-féle demokraták hátszaga.³⁰ Az albán észak–déli dichotómia (kettősség)

²⁸ Schütz I.: i.m. 190. o.

²⁹ www.sil.org/ethnologue/countries/Alba.html – Albania. 2001. március.

³⁰ Sali Berisha az 1992. márciusi demokratikus választásokat követően Albánia köztársasági elnöke lett.

különböző jogi és igazságszolgáltatási kultúrák meglétét is jelenti. Az északi területeken az öröklés ma is patrilineáris úton (apai ágon) történik, és bizonyos területeken életben van a **kanun** is a vérbosszú intézményével együtt. A mai albániai politikai életben a gegek és toszkok közti versengés a demokraták és a szocialisták küzdelmében ölt testet.³¹

Az albán társadalom sokrétű megosztottságának egy másik bizonyítéka, hogy a nagyvárosi értelmiség és a vidéki lakosság gondolkodásmódja között is éles választóvonal húzódik. Az albánok többsége – főként a vidéki lakosság – viszonylag passzívan szemléli a nagypolitikát, mert a függetlenséget, a szabadságot és az összetartozás érzését csak az államnál szűkebb keretek között tudja értelmezni, vagyis a klán, a család és a ház szintjén. A Nyugaton tanult albán nagyvárosi értelmiség fogékonyabb a demokratikus értékrend átvételére, és hajlandó leszámolni az ősi, elavult albán hagyományokkal is. Nem véletlen, hogy a 20. század elejének és végének albán függetlenségi harcai során a nemzeti identitásérzés csírájának továbbfejlesztésében az idegen kultúrák hatásaitól el nem zárkozható városi értelmiség vállalt tevékeny szerepet.

Ma már az albán társadalom is halad a maga útján előre, fejlődik az általános emberi normák és követelmények szerint. A hegyvidéki falvakban, főként a Tropoja és Shkodra közötti vidéken, és részben a Mati-folyó térségében, az Albán Alpok és a koszovói hegyvidék településein az ősi szokásjog még kisebb-nagyobb visszahúzó erővel bír, de eljárt fölötte az idő. A fegyvereknek ma is kitüntetett szerepük van az albán vidéki társadalomban, ahol a puska vagy a pisztoly a férfiember hű társa és az erény kifejezője. Talán a férfiúi becsületen esett sérelem és kötelező megtorlása (vérbosszú) az egyik legnagyobb gátló tényezője a humánus gondolkodású falusi társadalom kialakulásának.³²

2.3. A vallási sokszínűség

Az albániai hívők körülbelül 70%-a muzulmán, 20%-a ortodox és 10%-a nyugati keresztény. Az észak-albániai albánok – úgymint a Koszovóban, Macedóniában, valamint a Szerbia és Montenegróban élők – többségükben muzulmán vallásúak, míg a dél-albániai albánok között római katolikus és ortodox keresztény albánok is előfordulnak, viszonylag nagy számban.³³ Albánia déli részén görög nemzetiségű keresztények is élnek, akik részben integrálódtak az albán társadalomba. Az albánok között a 13. században a szunnita irányzatból kialakult nagyon világi felfogású bektasi dervisrend terjedt el, amelyben számos síita és keresztény vallási elem (szentháromság, bűnvallomás, úrvacsora stb.) is fellelhető.³⁴ Az albánokat sohasem jellemezte a túlzott vallásosság. Egy átlagos albán számára a vallás inkább jelentette a származást és az életvitelt, semmint a vak hitet.

³¹ *Zur Problematik der Stabilisierung des Westbalkans*. Wien, Dezember 2000. – Stefan Troebst: Die Albanische Frage – Entwicklungsszenarien und Steuerungsinstrumente. 41. o.

³² Schütz I.: i.m. 196. o.

³³ M. Vickers: i.m. 96. o.

³⁴ Dr. Hunyadi László: *A világ vallásföldrajza*. Budapest, 1995, Végeken Kiadó. 246. és 285. o.

Az albánság vallási elkötelezettsége és megosztottsága ugyan hátráltatta a nemzetközi válás folyamatát és az egységes nemzeti érdekérvényesítést, de sohasem volt oka a belső ellentétnek. A török hódoltság idején az albán területek megszállói ugyan „rákényszerítették” hitüket a helyi lakosságra, de azok az új vallást pragmatikusan kezelték, és nem váltak mélyen hívőkké. Az albánok többségét elsősorban anyagi megfontolások vezették a muzulmán hit felvételére, hiszen a muzulmánok kevesebb adót fizettek, és magas katonai beosztásokat, illetve jól fizető közhivatalokat tölthettek be a török adminisztrációban.

A török uralom megszűntével nem változott meg lényegesen az albán nép vallási összetétele, és a vallási hovatartozást toleránsan kezelték a függetlenné válást (1912-1913) követően is. 1937-ben az albán ortodox egyház – Zogu király támogatásával – elérte, hogy a konstantinápolyi pátriárka elismerje püspökválasztási jogát, így önállóvá válhatott. A muzulmán Zogu a vallási tolerancia híve volt, intézkedésére a katolikusok és az ortodox keresztények is részt vehettek az államigazgatásban. Zogu a muzulmán hagyományokkal szembeszállva kísérletet tett a nők emancipálására is.

Enver Hodzsa kommunista rendszere az albán kulturális forradalom jegyében „rohamot” indított a vallási intézmények ellen. A templomokat és mecseteket bezáratták, egy részüket védett műemlékké nyilvánították, a többit polgári, illetve katonai célokra alakították át, a vallási ünnepeket és ceremóniákat államiakkal cserélték fel. 1967-ben Albániát „a világ első ateista államává” nyilvánították, amit később az 1976-ban elfogadott alkotmány is deklarált.

1990-ben a Népi Gyűlés (*Kuvendi Popullor*) törvényt hozott a Hodzsa-rendszer egyházellenes intézkedéseinek eltörléséről és az egyházak tevékenységének engedélyezéséről. A kommunizmus ateizmusát követően a vallási közösségek a gazdasági nehézségek és a személyi feltételek hiányosságai ellenére viszonylag gyorsan konszolidálódtak. A jelentős külföldi támogatásnak köszönhetően a muzulmán egyház állt leggyorsabban talpra. 1996-ig csaknem minden mecset helyreállítását és újjáépítését befejezték, és az 1990-es évek második felében számos új muzulmán szentély, iskola és egészségügyi intézmény létesült. Ma mind az iszlám, mind pedig a keresztény egyház arra törekszik, hogy a szociális intézmények anyagi támogatásával és új imaházak létrehozásával növelje befolyását Albániában, illetve az anyaállamon kívül élő albánság körében.

Az albánok vallási elkötelezettsége elsősorban pragmatikus okokra vezethető vissza. A muzulmán albánok nem mélyen hívők, szokásaik csak részben alkalmazkodnak az iszlám előírásokhoz. Az iszlám fundamentalizmus a határozott törekvések ellenére sem tudott gyökeret verni az albánság körében. A szélsőséges iszlám csoportok albániai jelenléte azonban mégsem elhanyagolható. Ezek aktivistái beépülnek az Albániában és Koszovóban, illetve a Macedónia albánok lakta területein működő segély- és egyéb nem kormányzati szervezetekbe (NGO-k), amelyekben térítő, szervező és befolyásnövelő tevékenységet is folytatnak humanitárius feladatuk ellátása mellett. Albánia – nem kis meglepetést keltve a nemzetközi közösségben –, 1992-ben tagja lett az Iszlám Konferenciának, amelynek legfőbb célja a muzulmán országok és népek támogatása. Az albánok a szervezettől

elsősorban anyagi segítséget vártak. A koszovói albánok függetlenségi harcukhoz szívesen fogadták a „testvéri muzulmán” országok támogatását, de nem kötelezték el magukat teljes mértékben mellettük. Ebben nagy szerepe volt a nyugat-európai országok és az Egyesült Államok albániai megjelenésének.

2.4. A társadalmi fejlődés megkétszese

A több évszázados török uralom konzerválta a balkáni elmaradott állapotokat, és az amúgy is fejletlen albán területeket Európa egyik legsötétebb részévé változtatta. Az albánoknak – hiányzó államiságuk miatt – nem volt mit veszteniük, ezért viszonylag könnyen alkalmazkodtak a török hódítók elvárásaihoz.

Miután a törökök a nemzetiség és a vallás között nem tettek különbséget, és az albánoknak nem volt nemzeti egyházuk, számukra nem létezett az albán nemzet sem. Az a kevés albán, aki egyáltalán járt iskolába, elsősorban török (muzulmán) nevelésben részesült. A déli, albánok lakta területeken működő görög iskolákban a pánhellén szellem, míg a katolikus iskolákban a latin kultúra közvetítése folyt. Mivel albán iskola nem létezett, nem csoda, hogy az albán nemzettudat felébredését később a túlnyomórészt a külföldön, Olaszországban és Görögországban élő albánok irányították.³⁵

Az albán oktatási rendszer megkétszességét bizonyítja, hogy az első albán nyelvű elemi iskolát csak 1885-ben alapították Korça-ban. Az albán kultúra és hagyományok közvetítése, illetve generációról generációra történő továbbadása addig szájhagyomány útján történt. Az albán nyelvű irodalmi élet pedig többnyire azokban a fejlett országokban (Olaszországban és Görögországban) folyt, ahol jelentős számú albán kisebbség élt.

Az önálló nemzetté vált Albániában ugyan történt előrelépés az oktatás terén, de a kulturális élet továbbra is nagyon elmaradott maradt. 1938-ban még a lakosság 80%-a írástudatlan volt, és a tanköteles gyerekeknek is csak 36%-a járt iskolába.³⁶ Az országban nem volt egyetem, a kisszámú értelmiségi réteg Olaszországban vagy Franciaországban szerzett diplomát.

A Hodzsa-rendszer létrejöttékor meghirdetett „kulturális forradalom” egyik legfőbb célkitűzése a közoktatás megszervezése, az írástudatlanság felszámolása és az általános kulturális színvonal emelése volt. Az albán felsőoktatást szinte a semmiből teremtették meg. A kitűzött célok kétségkívül jelentős eredményeket hoztak, de egyes kritikusok szerint ezek mindenekelőtt az „új, szocialista embertípus” kialakítását szolgálták.

Az elmaradott, törzsi hagyományokkal terhelt Albániában mindig is erős volt a „vezér” kultusza. A despotikus hagyományai következtében és a demokratikus tradíciók teljes hiánya miatt termékeny talajra találtak a tekintélyuralmi elvek és módszerek. Az albán kommunista vezetés kultúrpolitikáját a dogmatizmus és a

³⁵ Jens Reuter: *Die Albaner in Jugoslawien*. Untersuchungen zur Gegenwartskunde Südosteuropas, München, 1982. 17. o.

³⁶ Ma az írástudatlanság átlagosan 15%-os, a nők körében magasabb, a férfiak körében alacsonyabb. THE EUROPA WORLD YEAR BOOK 2004, Vol. 1. Europa Publications, Taylor and Francis Book, London and New York. 450. o.

sematizmus jellemezte, a kultúra és a művészetek teljes mértékben a hősi múlt, a politikai rendszer és a vezér dicsőítését szolgálták, ezért a témaszegénység jellemezte azokat.

Az akkori albán vezetés az „imperialista–revizionista” bloká és bekerítés állandó sulykolásával, valamint az „ostromlott vár” pszichózisának keltésével militarizálta az albán társadalom életét. Ennek olyan megnyilvánulási formái voltak, mint „az egész ország katoná” jelszó hangoztatása, a katonai szolgálat kötelezővé tétele mindkét nem számára, a gyakori riadókézsülség, a bunkerépítési kampány és más hasonló jelenségek.

A Hodzsa-korszak társadalmi folyamatainak ellentmondását Fejtő Ferenc így jellemezte: *„Az önmagát leghaladóbbnak képzelő elmélet és az elmaradott életkörülmények közötti ellentmondás egyetlen kommunista országban sem olyan szembeszökő, mint Enver Hodzsa Albániájában”*.³⁷

2.5. Következtetés

Az albánság a nemzet fejlődésének hajnalán olyan sajátos hagyományokat és szokásokat alakított ki, amelyek nagy részét az idegen hatalmak uralma alatt is sikerült megőriznie. Az akkori albánság a család szintjén gondolkodott, ezért viszonylag könnyen elfogadta az új (például török) fennhatóságot. Mindig képes volt alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, amelynek köszönhetően az albánok nem tűntek el a Balkán-félsziget népeinek olvasztótégelyében. Az ősi szokások – köztük az eldugott falvakban „élő” vérbosszú – ugyan gátolják az európai értékrend meghonosodását, de a fokozatosan városiasodó albánság már szakított az egykori hagyományokkal. A klánkötelékek is fokozatosan háttérbe szorultak, a fiatal generációk már európai normák szerint élnek.

3. ALBÁNIA TÖREKVÉSE A DEMOKRATIKUS ÉRTÉKREND ÁTVÉTELÉRE

Az 1989-1990-ben bekövetkezett európai politikai változások nyomán Európa keleti felének kommunista és szocialista diktatúrái összeomlottak. Megkezdődött az a fejlődési folyamat, amelynek következményeként Kelet-Közép-Európa fejlettebb országaiban a totalitárius vagy autoriter egypártrendszereket a jogállami demokrácia váltotta fel. Az elmaradottabb országokban – köztük Albániában – a politika pluralisztikus elemeinek megjelenése mellett tovább éltek a régi „beidegződések”.

Enver Hodzsa uralma idején Albániát elzárta a külvilágtól az „önerőre támaszkodás” politikája. A társadalmi–politikai rendszerváltozással alapvetően megváltozott Albánia külpolitikai gondolkodásmódja. Az ország vezetése feladta „antiimperialista harcát”, és rendezte diplomáciai kapcsolatait korábbi „ellenségeivel”. A politikai és gazdasági rendszerváltás teljesíthetetlen feladat elé állította Albániát, a teljes politikai anarchiától és gazdasági összeomlástól a nemzetközi beavatkozás óvta meg az országot.

---

³⁷ Réti Gy.: i.m. 168. o.

3.1. A demokrácia kiépítésének nehézségei az 1990-es években

Az 1990 végén megindult albániai társadalmi–politikai rendszerváltozás átvezette az országot az egypárti diktatúrából a többpárti pluralista és demokratikus rendszerbe. Az első ellenzéki szervezet, a Zöld Párt – akkor még illegálisan – 1990 novemberében alakult. Az 1990. december 8-án a tiranai egyetemi kiobbant tiltakozás az országos mozgalom kiindulópontjává vált, amelynek következményeként a hatalom engedélyezte az ellenzéki pártok bejegyzését. December 12-én megalakult az Albán Demokrata Párt (ADP), vezetője az észak-albániai, geg származású orvosprofesszor, Sali Berisha lett.

Az egyre nagyobb méreteket öltő népi elégedetlenség arra kényszerítette az Albán Munkapárt (AMP) vezetését, hogy 1991. március végére kiírják a demokratikus, többpárti választásokat. Az AMP – helyzeti előnyét kihasználva – megszerezte a kétharmados többséget a parlamentben, az ADP pedig 30%-os támogatottsággal jelentős ellenzéki erővé vált.

Az első többpárti parlament hatályon kívül helyezte az 1976. évi sztálinista alkotmányt, és olyan alkotmányos rendelkezéseket tartalmazó törvényeket hozott, amelyek megteremtették a modern, pluralista Albán Köztársaságot. Az Albán Munkapárt belső válságának csúcspontján, 1991. június 10–13. között tartotta X. országos kongresszusát, amelyen Albán Szocialista Pártra (ASZP) változtatta a nevét.³⁸

Az egyre jobban elmélyülő gazdasági válság következtében a lakosság fokozatosan szembehelyezkedett a szocialista vezetéssel. 1991 őszén a tömeges éhezés és a gazdaság teljes összeomlásának megakadályozása érdekében az albán kormány Nyugat-Európához és az Egyesült Államokhoz fordult segítségért. Olaszország a „Pelikán-akció” (1991 szeptemberétől 1993 decemberéig) keretében jelentős mennyiségű élelmiszert osztott szét Albánia-szerte, amelynek egyik célja az Olaszországba irányuló kivándorlás, azaz illegális migráció megakadályozása volt.³⁹ A program végrehajtásának biztosítása érdekében 700 főnyi olasz katonai erő érkezett Tiranába.

A gazdasági nehézségek és a politikai csatározások 1992 elején előrehozott választások megtartását tették szükségessé. A választók többsége elvesztette a szocialista pártba vetett bizalmát, így a demokraták elsőprő győzelmet arattak. A korábban köztársasági elnökké választott Ramiz Alia helyét Sali Berisha foglalta el.

Az alighogy végbement demokratikus átalakulást a bűnözés, korrupció, zavargások és össznépi elégedetlenség kísérte. A demokrata párt gyors és hathatós változásokat akart, rendet kívánt teremteni, amit a „sokkterápiával” vélt elérhetőnek. A demokraták a kezdeti megbékélést hirdető retorika helyett az előző rendszer hívei elleni megtorlást tűzték ki célul. Berisha kísérletet tett hatalmának növelésére is. Az államelnöki jogkört azonban nem sikerült kiterjesztenie, mert az 1994 novemberében megtartott népszavazás elutasította az erre irányuló új alkotmánytervezetét.

---

³⁸ Réti Gy.: i.m. 255. o.

³⁹ Pan-Albanism: i.m. 5. o.

A viszonylag kedvező gazdasági folyamatoknak köszönhetően az ADP az 1996-os választásokon „túlnyerte” magát. A parlamenti mandátumok 87%-ának megszerzésével túlteljesítette a kétharmados többség elérésének célját is. A választások ugyan nem zajlottak teljesen tisztán – erre a nemzetközi megfigyelők is felhívták a figyelmet –, az ADP győzelmét mégsem vonta kétségbe senki.

A látszólag jó irányba haladó politikai és gazdasági konszolidáció gyengeségei 1996 végén – 1997 elején váltak nyilvánvalóvá. A fejlődés drámai fordulatot vett, amikor több befektetési alap csődje az országban általános pénzügyi válsághoz vezetett. A „piramisjátékként” elhíresült spekulatív csalásban az ország lakosságának 70%-a elvesztette megtakarításait, a becslések szerint egymilliárd dollárt. Az össznépi tiltakozó akciók következtében megbénult az ország, eluralkodott az önkény és az erőszak. Az ország két részre szakadt, északon a geg, délen pedig a toszk politikusok és bűnözők vették át a hatalmat. A feldühödött tömegek kifosztották a fegyverraktárakat, aminek következtében egymilliónál is több kézifegyver került a vérbosszú hagyományait még nem teljesen elfeledett albánok kezébe.⁴⁰

A zavargásokat követően 15 ezer albán menekült érkezett Olaszországba, „exportálva” az albán válságot Olaszország földjére. Albánia a nemzetközi figyelem középpontjába került. Az ENSZ BT jóváhagyta az Olaszország által kidolgozott és irányított „Nafelkelte” (Alba) nevű humanitárius, de fegyveres erőket is alkalmazó akció tervét. A hadművelet fő célja a segélyek igazságos elosztásának koordinálása és a nemzeti megbékélést elősegítő parlamenti választások lebonyolítása volt. A krízis kezelésébe bekapcsolódott az ENSZ, az Európai Unió (EU), az Európa Tanács (ET) és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) is. 1997. április 11-én megkezdődött a hatezer fős Nemzetközi Védelmi Erő akciója.⁴¹

Az amúgy is zavaros viszonyokat tovább bonyolította, hogy Zogu király fia, Leka 1997 áprilisában hazatért Albániába. Az albán emigráció által 1961-ben Párizsban királlyá koronázott Leka abban reménykedett, hogy az albánok – látva hazájuk válságos állapotát –, a monarchia visszaállítása mellett döntenek. Az 1997 nyarán megtartott választásokon azonban a szavazók többsége kiállt a köztársasági államforma mellett. Leka hazatérte megosztotta az albán társadalmat, amely – szokásához híven – erőszakos eszközöket sem nélkülözve harcolt saját igazáért.

Az 1997. évi előrehozott választásokon a szocialisták elsőprő győzelmet arattak, és megszerezték a parlamenti képviselői helyek kétharmadát. A „piramisjátékok” csődje miatt az ADP hitelét veszítette, és a szocialista vezetők ezt kihasználva kampánybeszédekben ellentételezést és kártalanítást ígértek a szerencsejátékok áldozatainak. Az ország politikai és gazdasági stabilizációjára ugyan történtek kísérletek, de az általános válságon, a korrupción és a szervezett bűnözésen az új vezetés sem tudott úrrá lenni.

---

⁴⁰ Réti Gy.: i.m. 271. o.

⁴¹ SIPRI YEARBOOK 2004, Stockholm International Peace Research Institute (Oxford University Press) 259. o.

A hatalomátvétel a politikai merényletek és a további ellenségeskedések miatt nem ment zökkenőmentesen. A köztársasági elnöki székben Berisha utódja Rexhep Meidani, a szocialista párt korábbi főtitkára lett, aki Fatos Nano szocialista pártvezért bízta meg kormányalakítással. 1998 szeptemberében meggyilkolták Azem Hajdarit, Berisha egyik közvetlen munkatársát. A merénylet országszerte heves tüntetésekhez és fegyveres összecsapásokhoz vezetett. A Nano-kormány lemondásra kényszerült, de a hatalom a szocialisták kezében maradt. Október 2-án az ASZP újonnan megválasztott főtitkára, Pandeli Majko alakított kormányt, aki 32 évével Európa legfiatalabb miniszterelnöke lett.⁴²

Az 1998 elején kibontakozó koszovói válság összefogásra sarkallta az albánokat. Berisha átmenetileg feladta korábbi politikáját és hajlandónak mutatkozott együttműködni a szocialistákkal. Ennek hatására az 1998 novemberében megtartott referendum megerősítette az alkotmányt, amely tartalmánál és felépítésénél fogva is rendszerstabilizáló tényezőnek bizonyult.

1999 tavaszán, a NATO jugoszláviai légi hadművelete idején Albánia a Szövetség és a koszovói albánok hátszágává vált. A koszovói események sajátos konjunktúrát hoztak az országnak. A csaknem félmillió albán befogadása nem csak kiadásokat, de a külföldi segítség és a NATO jelenléte révén valutabevételeket is jelentett az ország számára. 1999. október 30-án Majko-t Ilir Meta váltotta fel a miniszterelnöki székben, aki megígérte, hogy folytatja elődje belső stabilitásra és az euroatlanti integráció elmélyítésére irányuló politikáját.

A politikai élet két, egymással élesen szemben álló pólusának képviselői, a demokraták és a szocialisták képtelenek a kompromisszumra, a közeledésre, illetve a vitás kérdések rendezésére. A kétpólusú politikai rendszer szereplőinek egymás elleni küzdelme rányomja bélyegét az albániai rendszerváltást követő eseményekre. Albániában a politikai kultúra alacsony szintje miatt a kisebb politikai pártok sok esetben csak nevükben pártok, valójában családok, klánok érdekében működő politikai szervezetek. Nem képviselik széles néptömegek politikai, társadalmi és gazdasági érdekeit, csak egy szűk csoportot szolgálnak ki, illetve preferálnak.

A folyamatok jól tükrözték, hogy a poszt-enverista albán társadalom egyrészt megpróbálta átvenni a nyugati demokráciák értékrendjét, másrészt visszanyúlt a kommunizmus által széttört ősi albán hagyományrendszerhez. Ez a fajta kettősség számos problémát okozott a rendszerváltás idején.

3.2. Albánia gazdasági helyzete a rendszerváltás idején

Albánia felemelkedésének legnagyobb akadályá az országot sújtó mély gazdasági válság volt, és talán ma is az. A rossz gazdasági helyzet legfőbb oka a kommunista rendszer öröksége, a tulajdonviszonyok rendezetlensége, az elmaradott infrastruktúra és a tőkehiány. Ezek a körülmények elriasztják a külföldi befektetőket. Az ipari és mezőgazdasági termelés alacsony szintje, az infrastruktúra elmaradottsága és a nagyarányú munkanélküliség (a városokban 30–40%, vidéken 70–80%) a fekete- és a szürkegazdaság erősödéséhez vezetett. Becslések szerint jelenleg a GDP

⁴² www.fas.org/man/crs/htm: Albania – Country Background Report. 2000. június 29. 3. o.

60–70%-a illegális kereskedelemről származik. Az európai léptékkal felfoghatatlan helyzetben az albán nép egyrészt a minimális mezőgazdasági és ipari termelésből él, másrészt a feketegazdaságra és a külföldön élő családtagok pénzügyi segítségére támaszkodik.

A demokratizálódó Albánia egy szerkezetileg és infrastrukturálisan is elmaradott gazdaságot örökölt a kommunista érából. A „demokratikus” fordulat előtt az ország elszigetelődése miatt nem lehetett hozzáférni a külföldi technológiákhoz, és törvény tiltotta a hitelek felvételét is. Az elavult technológiát alkalmazó albán ipar az 1990-es évek elején teljes válságba került. A silány minőségű albán termékek eladhatatlanná váltak, a termelés folyamatosan csökkent, a gyárak bezárták kapuit, mérhetetlenné vált a munkanélküliség, és az ország lakosságának egyharmada teljesen elszegényedett. A GDP a rendszerváltás első két éve alatt több mint 50%-kal visszaesett, az 1992. évi infláció elérte a 225%-ot. A „balkáni” mutató a következő években viszont látványosan javult, 1996-ban már csak 12,7% volt. Az 1997-ben történt politikai és gazdasági összeomlás következtében azonban ismét mélyrepülésbe kezdett, az év végére 42% lett. Kisebbségi gazdasági csoda, hogy az 1999. évi infláció mindössze egy százalékkal alakult.⁴³

A rendszerváltás idején az országban megjelentek a csempészútvonalakon érkezett olcsó külföldi áruk. Virágzásnak indult a pusztá létfenntartásért folytatott, megélhetést és „extraprofitot” hozó szervezett bűnözés. 1991 és 1992 folyamán albánok százezrei döntöttek úgy, hogy külföldön próbálnak szerencsét. A tömeges kivándorlás eredményeként 350 ezren szöktek át Görögországba, és több tízezer Olaszországba. Közel félmillió állampolgár emigrált (a 19–40 éves korúak 40%-a), a zavaros gazdasági és társadalmi viszonyok hatására.

1993 végére a termőföld több mint 90%-a magántulajdonba került. Annak ellenére, hogy a GDP közel 60%-át a mezőgazdaság adja, az ország továbbra is nagy mennyiségű élelmiszerimportra kényszerül. A '90-es évek elején csak a külföldi segélyek mentették meg Albániát az éhínségtől.

A belpolitikai bizonytalanság és a kommunista diktatúrától örökölt fejletlen infrastrukturális adottságok (Albániának 18 ezer kilométernyi úthálózatából mindössze 3225 km aszfaltozott útja és 720 km vasútvonala volt 1994-ben, és 100 lakosra 1,4 darab telefon jutott 1995-ben) miatt a külföldi működő tőke elkerülte Albániát. Az idegen befektetők (főként Olaszország 53 és Görögország 27%-kal) csak korlátozott mértékben vesznek részt az albán élelmiszeripari, valamint könnyűipari termelésben, illetve a nyersanyagok és ásványkincsek kiaknázásában. A nyugati tőkét nemcsak a politikai instabilitás, hanem a rossz közbiztonság, az elégtelen infrastruktúra és a környezetvédelem hiányosságai is elriasztják.

Az albán gazdaság az 1995. évi átmeneti fellendülés ellenére 1997-ben ismét a csőd szélére került. Nyilvánvalóvá vált a bankszektor és az ország pénzügy-politikájának gyengesége, miután az egész országot behálózó „piramisjáték” csődje elindította a lavina a mélybe sodorta az ország addig elért gazdasági eredményeit.

---

⁴³ Réti Gy.: i.m. 289. o.

Az ellenőrizhetetlen árnyék gazdaság dzsungelében nemcsak a külföldiek, de még az albán állam sem ismeri ki magát, és nem képes az adók behajtására sem. Az adóbevételek kiesése miatt egy olyan ördögi körbe került az ország, amelyből nem tud kitörni. Az állam nem tudja megfizetni alkalmazottait, akik kénytelenek a korrupció és a feketekereskedelem révén biztosítani megélhetésüket. A szervezett bűnözéssel a legfelsőbb politikai vezetés is szorosan összefonódott, ezért az érdemi változásokra nemzetközi nyomás és segítség nélkül nem kerülhet sor.

A rendszerváltás után kibővült személyi szabadság egyik „negatív hozadéka” a különböző bűnszövetkezetek kialakulása, amelyek sok esetben ránőttek az albán társadalom nagycsaládi struktúrájára. Az ország földrajzi helyzetéből adódóan Albániában virágzik az országok és kontinensek közötti feketekereskedelem, hiszen az ország az Európa és Ázsia között húzóó transzítútvonalak mentén helyezkedik el (például a Fekete-tenger és az Adriai-tenger közötti transzítútvonal, és a VIII. folyosónak nevezett Európa–Kaukázus–Ázsia tranzitfolyosó). Az embercsempészetre, kábítószer- és fegyverkereskedelmre, valamint prostitúcióra szakosodott albán maffia kiterjedt kapcsolatokat tart fenn olasz és török „kollégáival”. Az akkori viszonyokat jól jellemző adat, hogy Albániában a magántulajdonban lévő gépkocsik száma 1990 és 1996 között 500-ról 50 ezerre növekedett, de túlnyomó többségük külföldről lopott autó volt.⁴⁴

A politikailag és kulturálisan megosztott albán társadalom gazdasága romokban hever. A sajátos albán viszonyok közt európai mércével és értékrenddel nem lehet kiigazodni, ezért nem is szabad túlzott várakozásokkal tekinteni Albánia gyors felemelkedésére, az európai normarendszer elterjedésére, a demokratikus intézményrendszerek kiépülésére és a pluralizmus térnyerésére. Az infrastruktúra hiánya szinte lehetetlen feladatok elé állítja a nemzetközi közösséget, amelynek segítsége nélkül csak nagyon lassú fejlődés várható.

3.3. A nemzetközi közösség Albániának nyújtott segítsége az átmenet időszakában

Albánia az 1997. évi politikai, gazdasági és társadalmi összeomlást követően *de facto* a NATO, az EU és az EBESZ védett körzete lett. A kezdeti gyors pénzügyi segítségnyújtás és a gazdaság működőképességének biztosítására tett próbálkozások ellenére továbbra sem sikerült kiépíteni megfelelő mértékben a demokráciát, a jogállamiságot és a piacgazdaságot Albániában.

Az Egyesült Államok 1998-ban 300 millió dollár segílyt nyújtott Albániának gazdasági, politikai és humanitárius célokra. A nemzetközi szervezetek és külföldi kormányok részéről 1991-től tíz év alatt közel 3 milliárd dollárnyi adomány érkezett az országba. A legnagyobb támogató Olaszország és Németország volt. Az EU az 1990-es évek elejétől az ezredfordulóig körülbelül egymilliárd dollárral segítette az országot.⁴⁵

---

⁴⁴ Réti Gy.: i.m. 291. o.

⁴⁵ www.nato.int/structur/DS/wwwweodastt/background.htm; Background notes: Albania. 2001. március.

A Világbank (WB) becslései szerint az infrastruktúra kiépítése és a tartós pénzügyi stabilitás megteremtése érdekében Albániának több milliárd dollár további külföldi támogatásra lesz szüksége az elkövetkezendő években, hogy felzárkózzon Európa nyugati feléhez. Ennek érdekében a Világbank a Nemzetközi Valutaalappal (IMF), az EU-val és az Európai Fejlesztési és Újjáépítési Bankkal (EBRD) kidolgozta azt a reorganizációs programot, amely a kormányzat és a közintézmények felállítását, megszilárdítását, valamint a gazdaság élénkítését és a szociális juttatások rendszerének kiépítését tűzte ki céljául. Az EU a PHARE-program keretében hathatós támogatást nyújtott a munkahelyteremtéshez, az infrastruktúra és a közigazgatási rendszer kiépítéséhez. Az EBESZ kiterjesztette jelenlétét a fővároson túlra is. Shkodra-ban, Vlora-ban és Gjirokastra-ban missziót telepített az emberi jogok, a jogállamiság és a demokratizálódás védelme, a média és a választások felügyelete, illetve a nemzetközi szervezetekkel, valamint az NGO-kkal történő együttműködés, illetve kapcsolattartás érdekében. Az ENSZ az egyik legnagyobb segélyező Albániában. Az albániai politikai vezetés még arra is képes, hogy gazdasági eredményeit „lefelé kerekítse” annak érdekében, hogy megkapja a nemzetközi támogatást.

3.4. Az albán népesség és a diaszpóra

Az Albán Köztársaság (Republika e Shqipërisë) egyike a leghomogénebb európai államoknak. Közel 3,4 milliós lakosságának 95%-a albán nemzetiségű. A legnagyobb lélekszámú kisebbséget a görögök képviselik, akik az összlakosság 3%-át alkotják, és főként az ország déli területein élnek.⁴⁶ Elenyésző számban vlachok, romák, bolgárok és macedónok is találhatóak az országban. Albániában az éves népszaporulat megközelíti a 2%-ot, amely egyike a legmagasabbaknak Európában. A lakosság növekedése azonban lelassult, ami párosul az elvándorlással is. Az ország korfájából kitűnik, hogy a társadalom nagyon fiatal, a lakosság 33%-a 15 év alatti, 56%-a aktív dolgozó és mindössze 11%-a nyugdíjas korú. Az urbanizáció a rendszerváltozás óta felgyorsult, a lakosoknak már csak alig több mint fele él vidéken.⁴⁷

Albánia szinte tiszta nemzetállamnak tekinthető. Helyzete mégis bonyolult, miután történelmi okoknál fogva az albánság összefüggő élettere jóval túlnyúlik Albánia államhatárain. Északon magában foglalja Montenegró délkeleti területeit, Koszovót és a Preševo-völgy (Dél-, illetve Délkelet-Szerbia) térségét, keleten a nyugat- és északnyugat-macedóniai területeket, délen pedig az észak-görögországi Epirusz albánok lakta részeit. A ki- és bevándorlások miatt nehezen meghatározható adatok szerint közel 3,4 millió albán él Albániában, és mintegy 3 millió a környező országokban.

Jelenleg tehát közel 6,5 millió albán él a Balkánon. Jóval többen vannak, mint a négy millió horvát, kétfélmillió szlovén és macedón, nem is beszélve az alig félmilliónyi montenegróiról. Lélekszámuk a 21. század elején megközelíti a bolgárokét.

⁴⁶ Dienes Tibor: *Albánia – Útikönyv*. Budapest, 2004, Hibernia. 34. o.

⁴⁷ Leitfaden für Bundeswehrkontingente in Albanien 29. o.

A korstruktúrát ismerve nem nehéz megjósolni, hogy egy-két évtized múltán annyian lesznek, mint a fogyó szerb és a stagnáló görög nemzet. Szerbia és Montenegróban, Macedóniában és Görögországban az albánok jelentős kisebbséget alkotnak:

- Koszovóban (nemzetközi protektorátus) 1,9 millió albán (95%);
- Macedóniában 500 ezer albán (25%)⁴⁸;
- Montenegróban 60 ezer albán (7%)⁴⁹;
- Szerbiában (Koszovó nélkül) 70 ezer albán (1%);
- Görögországban 50 ezer autochton görög-katolikus arvanita és muzulmán çamëriai (csameriai) albán, valamint körülbelül 400 ezer allochton (betelepült) munkavállaló. (Görög források szerint az utóbbiak száma jóval több, akár kétszerese is lehet. Az albánoknak görögösíteniük kell nevüket, így asszimilációra kényszerítik őket. Az albánok megélhetési célból dolgoznak és élnek Görögországban, egyelőre nincsenek jelentősebb kisebbségi követeléseik.)

Jelentős számú albán közösségek élnek Olaszországban (Calabria és Szicília), Bulgáriában (Mandrica), Törökországban (Isztambul) és Ukrajnában (Zaporozsje), valamint több százezer albán politikai és gazdasági menekült Észak-Amerikában, illetve Nyugat-Európában, elsősorban Németországban (kb. 350 ezer), Ausztriában, Svájcban (kb. 160 ezer) és Svédországban. A kelet-közép-európai országok közül főként Csehországban, a jugoszláv utódállamok közül pedig Horvátországban (Zadar környékén) és Szlovéniában találhatók még albánok.⁵⁰

A rendszerváltozás óta Albánia lakosságának több mint 15%-a hagyta el az országot politikai, gazdasági, illetve szociális okokból. A kivándorlási hullám elsősorban Görögországot és Olaszországot sújtotta. Az emigránsok zöme legálisan hagyta el az országot, és munkavállalási engedéllyel tartózkodik a fogadó országokban, de sok köztük az illegális bevándorló is. Az illegális migráció megindulásával a nyugat-európai országokban az oroszokhoz, ukránokhoz és az olaszokhoz hasonlóan megjelent az albán szervezett bűnözés is. Athén és Róma elsősorban az albánokat tették felelőssé a bűnözési hullám növekedéséért az 1990-es években. Az albán szervezett bűnözés Nyugat-Európában ma már vezető helyet foglal el az emberkereskedelemben és a drogcsempészetben, és úgy tűnik, hogy számos területről kiszorítja a hagyományosan erős orosz és olasz maffiát. Az albánok alkalmazkodóképességük, pragmatizmusuk, társadalmi rendszerük, szokásaik, sajátos nyelvük és vallási sokszínűségük révén a világ bármely részén „otthonosan mozognak”, amit a több ezer albán bűnöző hatékonyan kihasznál.⁵¹

⁴⁸ A legutóbbi macedóniai népszámlálás 2003. december 1-jén közzétett adatai szerint 509 083 (25,2%) albán él a 2 022 547 fős macedóniai népesség között. Pan-Albanism: i.m. 33. o.

⁴⁹ A montenegrói népszámlálási adatok szerint. <http://en.wikipedia.org/wiki/montenegro>; 2005. január.

⁵⁰ Stefan Troebst: i.m. 37. o.

⁵¹ Albert A. Stahel: *Organisierte Kriminalität auf dem Balkan*. Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift, 2002/11. 24-25. o.

Az albán nemzetegyesítő törekvésekben, mint ahogy a 19. században, a 20. század végén is kiemelkedő szerepet játszott az európai és észak-amerikai albán emigránsok patriotizmusa és pénze. A New Yorkban, Stuttgartban és Zürichben élő, gyakran már harmadik generációs albánság elég erős ahhoz, hogy politikai, kulturális és szociális szervezeteket hozzon létre nemzetársai megsegítése érdekében. Az Egyesült Államokban közülük a legbefolyásosabb az Albán–Amerikai Nemzeti Tanács (National Albanian–American Council – NAAC) és az 1986-ban létrehozott Albán–Amerikai Polgári Liga (Albanian–American Civic League – AACL).⁵² Az 1990-es évek végétől svájci székhelyű „*Hiv a Haza*” elnevezésű alap szolgáltatta a legnagyobb külső segítséget az albán felszabadítási mozgalmak számára Koszovóban, a Preševo-völgyben és Macedóniában. A pénzügyi alap Európában és Amerikában egyaránt jelentős adakozásra készítette az albán származásúakat. Az önkéntes adományok mellett a szélsőséges albánok zsarolással (védelmi pénzek szedésével) is gyűjtöttek pénzt az albán függetlenségi törekvések támogatása érdekében Nyugat-Európában.

Az emigránsok a demokratikus nyugat-európai országokban és az Egyesült Államokban általában szabadabban tárták a közvélemény elé törekvéseiket, mint a balkáni államokban kisebbségben élő albánok. A becslések szerint 400 ezer fős amerikai albán diaszpóra az 1980–1990-es években mozgósította a kongresszusi és szenátusi képviselőket, az albán kérdés napirendre tűzése érdekében.⁵³

Az Európai Unióban élő 700 ezres és az amerikai kontinensen élő félmillió albán diaszpóra – nemzeti öntudatra ébredve –, az elmúlt évtizedben jelentős mértékű anyagi segítséggel támogatta a koszovói albánok függetlenségi harcát. Gondoskodtak arról, hogy a „koszovói kérdés” megfelelő publicitást kapjon, és a kötelező adóként („forradalmi hozzájárulás”) beszédett – a jövedelem 3–5%-át kitevő – pénzügyi eszközökkel finanszírozta a Koszovói Felszabadítási Hadsereg (Ushtria Çlirimtare e Kosovës – UÇK) megalakulását, majd függetlenségi harcát az 1990-es évek végén. Az albán érdekek képviseletében komoly szerepet kapott az Albán–Amerikai Polgári Liga, amely propagandaanyagok és egyéb kiadványok készítésével hatékonyan lobbizott a szerbek ellen, illetve az albánok mellett. Az albán szervezett bűnözés Nyugaton „tisztára mosott pénzei” visszaáramoltak az anyaországba, ahonnan a pénzek a már régóta jól működő csempészútvonalon keresztül fegyver, haditechnikai eszköz vagy katonai felszerelés formájában Koszovóba kerültek.⁵⁴

Az albán diaszpóra mindig is „motorja” volt – és ma is az – az albán nemzeti kérdés melegen tartásának. A Nyugaton élő honfitársak segítsége nélkül a nemzeti ügy nemzetközivé tétele nem sikerült volna. Az Egyesült Államokban és az EU-ban élő diaszpórának nemcsak gazdasági, de politikai eszközök is rendelkezésére állnak az albán kérdés nemzetközi megítélésének befolyásolására.⁵⁵

---

⁵² Pan-Albanism: i.m. 27. o.

⁵³ M. Vickers: i.m. 151. o.

⁵⁴ Dr. Szabó László: *A koszovói válság*. Budapest, 1999, Honvéd Kiadó. 15–18. o.

⁵⁵ *Zur Problematik der Stabilisierung des Westbalkans*. Wien, Dezember 2000. – Jens Reuter: Optionen der internationalen Gemeinschaft zur Lösung der albanischen Frage, 61. o.

3.5. Következtetés

Az 1990-es évek elején Albánia elkötelezte magát a demokratikus reformok végrehajtása mellett, szakított izolacionista politikájával, és a korábban feladott külkapcsolatai normalizálására törekedett. A múlt súlyos politikai és gazdasági öröksége azonban megakadályozta abban, hogy az átmenet békésen és fájdalommentesen történjen meg az országban. A külvilágtól addig elzárt és becsapott albán társadalom az 1990-es évek elején hisztérikus dinamizmussal vetette bele magát az új világrendbe. A politikai és gazdasági összeomlás az országban általános válságot okozott, amelyből Albánia csak nemzetközi segítséggel volt képes kilábolni. Az ezredfordulóra elért eredmények ugyan biztatóak, de az ország politikailag és gazdaságilag továbbra is instabil. Az albánság a történelmi örökség hatására sajátos módon több országban kénytelen élni a Nyugat-Balkánon, és emigránsaik a világ számos táján megtalálhatók. A mára megerősödött nyugat-európai és észak-amerikai albán diaszpóra politikai és gazdasági erejének köszönhetően „motorjává” vált a nemzetegyesítő törekvéseknek.

Elképzelés Tirana belvárosának átépítésére

PROF. DR. KŐSZEKVÁRI TIBOR VEZÉRŐRNAGY

A HADTUDOMÁNY FEJLŐDÉSE AZ ÓKORTÓL A 21. SZÁZADIG

Az emberiség csaknem hatezer éves írott történetét – amelyet a régészeti ásatások során felszínre került agyagtáblák, a papirusztekercsek, az egyiptomi sírkamrák és templomok hieroglifái és más, a régészek és történészek által feltárt források alapján ismerünk –, végigkísérték a háborúk. A háborúkban felhasznált erők és eszközök, cselekvési formák és módszerek sok-sok tapasztalat gyűjtésére adtak lehetőséget, amelyeket az írástudók lejegyeztek és átadtak a háborúkat szervező és vezető uralkodóknak és hadvezéreknek, akik gyakran egy személyt jelentettek.

Ezek a feljegyzések az esetek zömében nem tekinthetők hiteles és tudományos értékű írásműveknek, mivel az ókor uralkodói és hadvezérei nem szívesen fogadták a rossz híreket, az elvesztett csatákról írtakat, különösen az általuk elkövetett hibák írásban való rögzítését. Ezért már az ókorban kialakult az írástudóknak az a típusa, amelyik csak a győzelmekről, a fejedelem és a hadvezér hadvezetési sikereiről és zsenialitásáról számolt be írásaiban. (Az ilyen típusú írástudó, az ún. haditudósító, megtalálható az első és a második világháborúban, sőt a korunkban zajló katonai konfliktusokban is.)

AZ ÓKORTÓL A LEGÚJABB KORIG

Az ókorban

Ismert, hogy az ókorban (i. e. kb. 4000-től i. sz. 476-ig) lefolyt háborúk megindítását és sikerét gyakran a természeti jelenségek (például üstökös megjelenése, csillagok állása stb.) vagy természetfeletti erők (például a görög vagy római hit istenei) jóindulatához, esetleg közvetlen beavatkozásához kötötték. Az ókor háborúit megörökítő írástudók egy része, az elmondottaktól eltérően, az utókor számára is értékes alkotásokat hozott létre.

Ezek közül említésre méltó a görög Xenophosz, aki a spártai állam haderejével és a hadvezér feladataival foglalkozott írásaiban; Arrianosz, aki Nagy Sándor (Alexandrosz) hadjáratainak állított emléket; továbbá a római Livius, aki főleg a pun háborúk eseményeit írta le; vagy Flavius Josephus, aki a zsidó háborúk hiteles történetírója; Frontinus, aki a korabeli katonai műveletekről ír részletes beszámolót; valamint Vegetius Rénatus, aki megfogalmazta kora hadtudományának legátfogóbb és rendszerezettebb leírását. (Vegetius Rénatus volt Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér hadtudományi tevékenységének elsődleges forrása.) Külön említésre méltó az ókor Európájától távol élt kínai írástudó, Szun Ce (Szun Cu), aki a háború és a hadviselés alapelveit (törvényeit) fogalmazta meg ma is híres és a fejlett országok katonai akadémiáin oktatási anyagot képező, „*A hadviselésről*” című írásművében.

Az ókor háborúit, különösen az említett görög, római és kínai források szerint **a hódítás, az állam területének gyarapítása** (gondoljunk csak Nagy Sándor és Julius Caesar hadjárataira), **valamint az élelmiszerek** (elsősorban a gabona), **az értékes ásványok** (arany, ezüst, vas stb.), **továbbá a rabszolgák megszerzése jellemezte**. Vagyis ezek a háborúk rabló, támadó hadjáratok sorozatából álltak, s a hadtudományi források is elsősorban a zömében ilyen feladatú és célú haderőkről és hadvezérekéről számoltak be. Mégis **azt tudjuk elmondani az ókor hadtudományáról**, hogy a megjelent, jelentős mennyiségű és értékes írásművek segítették a kor haderőinek szervezeti felépítését, felszerelését és fegyverzetét, a kiképzés elveit, a hadvezetés szervező feladatait mind a hadjáratok előkészítése, mind végrehajtása időszakában. Elmondható, hogy a matematika, a csillagászat és az orvosi tudományok mellett **a hadtudomány is elismert helyet vívott ki és foglalt el az ókori társadalmak uralkodói és vezető értelmiségének köreiben**.

Összefoglalásként megállapítható, hogy az ókor hadtudománya a támadó, területszerző háborúk elveinek kiművelésére fordított figyelmet.

A haderők személyi állományát zömében a szabad polgárok képezték, de gyakran került sor a rabszolgák és a meghódított területek katonáinak és zsoldosainak bevonására is. A haderők vezetését kizárólag az uralkodók vagy az általuk, az uralkodóhoz közelálló körökből kinevezett hadvezérek végezték. Kivételt jelentett a rabszolgalázadások idején, általában csak rövid ideig tevékenykedő alacsony társadalmi rétegből származó hadvezér, mint például Spartacus. A döntő csatákat a haderők zárt harcrendben (példa erre a görög falanx, és a római légión belüli manipulus és a cohors) vívták és az alárendelt parancsnokok fő feladata volt e zárt harcrend megtartása.

Az ókor katonái többféle fegyverrel rendelkeztek (kard, csatabárd, íj, hajító és szűrő dárda, parittyá stb.), de ezek hatótávolsága nem haladta meg a 60–80 métert. A több katona közreműködését igénylő hajítógépek, amelyek kődarabokat, nyilakat vagy égő tűzgolyókat lőttek ki az ellenségre, hatótávolsága sem haladta meg az 500 métert. A ritkábban alkalmazott harceszközök közé sorolható a harci szekér és a harci elefánt, amelyek felkészítése és felszerelése, nagy távolságra történő felvonultatása igen költséges és gyakran megoldhatatlan volt.

A középkorban

A középkor 476-tól, a Nyugatrómai Birodalom bukásától 1453-ig, Bizánc (Konstantinápoly) török kézre kerüléséig datálódik. Más felfogás szerint a középkor végét Amerika 1492-ben történt felfedezése jelzi. **A középkor hadtudományának legfőbb problémáját a barbár népek beözönlésének, vagyis a népvándorlásnak az elhárítása és kezelése, valamint a keresztes háborúk megvívása jelentette.**

Európában a népvándorlás, mint történelmet alakító tényező, a 4. században (375 után) a hunok megjelenésével, a germán népcsoportoknak a Római Birodalom északi vidékein megindult déli irányú betelepülésével, majd az 5–8. században az eurázsiai sztyeppén bekövetkezett nyugatra irányuló, a terjeszkedő vagy felbomló lovas-nomád birodalmakból kiszakadt, vagy onnan menekült népcsoportok új lakóhelyet kereső mozgásában valósult meg. Ez a népvándorlás **teremtette meg a feudális Európa alapjait.**¹

¹ Magyar Nagylexikon. Tizenharmadik kötet, 727. o. Budapest, 2001, Magyar Nagylexikon Kiadó.

A korszakot meghatározó kereszténység terjedése és erősödése a széthullott Római Birodalom után létrejött feudális királyságok működésének meghatározó tényezőjévé vált. A keleti nomád népek primitív hadikultúrájával, a lovas portyázó és rablóvállalkozásokkal szembeni ellenállásra megszervezték a páncélos nehézlovasságot, megerősítették a városokat, várakat építettek, katonai feladatú szerzetes- (lovag-) rendeket hoztak létre. A könnyű fegyverzetű nomád behatolók, a kezdeti helyi sikerek után, súlyos vereségeket szenvedtek (a magyarok például 995. augusztus 10-én az augsburgi csatában). Az ilyen vereségek véget vetettek a portyázó (kalandozó) harcmodornak, és a keletről érkezett nomád népcsoportok vagy felvették a keresztény hitet és csatlakoztak az európai uralkodó rendhez, vagy a folytatódott harcokban megsemmisültek és szétszóródtak.

A középkornak ezeket a hadi eseményeit csak néhány görög írástudó, például Bölcs Leó császár (866–912) írnokai², valamint a korabeli uralkodók udvarában szolgált írkokok és szerzetesek jegyezték fel. Ennél feltétlenül megjegyzendő, hogy az egyes hadi eseményekről gyakran csak néhány évtized vagy évszázad elteltével készült írásos feljegyzés, mint például a magyar honfoglalásról III. Béla király jegyzője, Anonymus által írt *Gesta Hungarorum* („*A magyarok tettei*”), amely 1200 körül, vagyis több mint háromszáz évvel a honfoglalás (895-896) után készült el.³ A honfoglalásról szóló többi írásmű mind később került leírásra, s így erősen vitatható hitelességük és tudományos értékük.

A kereszties háborúk kora, a 11–13. század sajátos vonásokkal és tapasztalatokkal járult hozzá a hadtudomány bővítéséhez. II. Orbán pápa 1096-ban indította meg az első kereszties hadjáratot, amelyet még további három nagyméretű és négy, már kisebb erőkkel szervezett hadjárat követett 1270-ig. A fő cél a Szentföld (Palesztina) visszafoglalása és az iszlám további terjedésének megakadályozása volt.

A római pápa által meghirdetett kereszties hadjáratok nemcsak az iszlám ellen irányultak, hanem nagy haszonnal kecsegtették az itáliai és a dél-franciaországi katonákat és kereskedőket. A keresztiesekhez csatlakoztak a kincsre és gazdagodásra vágyó kalandorok is. Nagy hasznot valójában csak Velence ért el azáltal, hogy átvette Bizánctól a keleti kereskedelem feletti uralmat. A kereszties hadjáratok legborzalmasabbika az 1212-ben indított „gyermekes kereszties hadjárata” volt, amelyben több tízezer gyermek halt meg, vagy került rabszolgaságba.

A kereszties hadjáratokban kiemelkedő szerepet játszottak a különböző egyházi lovagrendek a Johannita (máltai), a Templomosok, a német (teuton) rendek és a Szent Sír lovagjainak rendje. Ezek a lovagok a magasztos cél, a Szentföld felszabadítása mellett gyakran a rablást, a meggazdagodást és a rabszolgák szerzését tekintették egyéni érdeknek. A lovagrendek egyik legnagyobb bűne Bizánc (Konstantinápoly) feldúlása és kirablása volt, 1204-ben.

---

² Ők jegyezték fel a „*Taktika*” című munkában az Etelközben tartózkodó magyarok harcmodorát, amelyet a gyors színlelt visszavonulás és a lóhátról, ellenkező irányban íjjal leadott lövések jelentettek.

³ A honfoglalás idejét több régész, például László Gyula, valamint a német Heriber Illig és Klaus Weissgerber vitatja, és azt 200–300 évvel előbbre datálja.

A keresztes hadjáratok folyamán a lovagrendek kis létszámú nehézlovassága rendszerint vereséget szenvedett az arab és szeldzsuk török könnyűlovasokból és gyalogosokból álló hatalmas seregektől. A városok ostroma nagy erőket igényelt, amelyek (logisztikai) ellátása és támogatása szervezetlen volt. A keresztes hadjáratok végül kudarcot vallottak. Hadtudományi értékük nehezen állapítható meg, mivel a korabeli feljegyzések nem tartalmaznak értékelhető adatokat és reális tényeket a hadjáratokról.

A középkor hadtudományát értékelve elmondható, hogy a népvándorlásnak nevezett, a keletről nyugatra vonuló népcsoportok szétverése, letelepedésre kényszerítése és a kereszténység felvétele folyamatában jelentős szerepet játszott Nyugat-Európa feudális államainak nehézlovassága, valamint a városok megerősítése, várak építése a kritikus helyeken, amelyeket a keleti nomád népek jobbára szervezetlen hadai ostrommal sem jutnak elfoglalni. A népvándorlás befejeződését követően a római pápa által meghirdetett keresztes hadjáratokban a nomád népek ellen korábban sikeresen harcoló, de kis létszámú lovagi seregek kudarcot vallottak az iszlám hit egyre erősödő és nagy létszámú arab és szeldzsuk török harcosaival szemben. A kor végén, a 14-15. században forradalmi változást jelentett a kínaiak által feltalált lőpor és tűzfegyverek megjelenése, amelyek arab közvetítéssel jutottak az európai haderők birtokába.

A középkorban a hadtudomány nem fejlődött jelentősen. Sőt, mondhatni azt, hogy sok területen elmaradt az ókori görög és római hadtudománytól. Talán a páncélos nehézlovasság bevezetése és alkalmazása a 10-11. században mutatott némi előrelépést a korábbiaktól. Azonban a páncélos nehézlovasság felszerelésének hatalmas költségei meggátolták azt, hogy tartós sikereket érjen el az egyre erősödő arab és török seregekkel szemben, amelyek a kor végén elkezdtek Európa jelentős területeinek meghódítását, a kínaiaktól átvett tűzfegyverek felhasználásával. A kor utolsó évtizedeiben, főként Itália városállamaiban megjelentek a pénzért harcoló zsoldoscsapatok, amelyek a fizetség fejében bármilyen célért képesek voltak harcolni.

A kor hadtudományi értékeléséből nem hagyható ki a honfoglaló magyarok hadviselése sem, amely a kezdeti sikerek (a könnyűlovasság gyors manőverei és az ellenség megtévesztése a színlelt meneküléssel) utáni súlyos vereségeket követően teljesen eltűnt az Árpád-házi királyok hadi műveleteiből és háborúiból. A hadviselés módszereiben a nyugati (német és bajor) elvek és eljárások váltak uralkodóvá. Már I. (Szent) István király hatalomért folytatott testvérháborújában is ezek kerültek alkalmazásra. Kristó Gyula, a neves történész írja „*Szent István állama*” című tanulmányában⁴: „... Gyula és Ajtony egyenlő ellenfelei voltak Istvánnak, hatalmuk sok évtizedes előzményekre támaszkodott, saját törzsük hatalmára, ugyanúgy, mint az Árpádoké saját törzsükére. Valamennyien törzsi államok (a magyar nomádállam bomlástermékei) élén álltak, különféle, önös érdekeik által befolyásolt politikai orientációt folytattak, szilárd hitbeli meggyőződés nélkül kacérokodtak a kereszténység valamelyik válfajával. Amivel István fölébük tudott nőni, az éppen a hathatós német támogatás megszerzése volt.”

---

⁴ Kristó Gyula: *Szent István állama. Államalapítás, társadalom, művelődés.* Budapest, 2001, MTA Történettudományi Intézete. 18-19. o.

Egy görög eredetre visszamenő szláv kútfő szokatlan őszinteséggel írta meg, hogy a 10. század második felében „sok lázongás és pusztítás zúdult a görögök birodalmára, úgyhogy ezt a peon (magyar) népet nem tudták hamarjában megerősíteni a keresztény hitben”, vagyis a Bizánci Birodalmat belső nehézségei akadályozták meg a keleti rítus, az ortodox hit felé kacsingató magyarok segítségével. Ezzel szemben a németek nagy erőket mozgósítottak István oldalán már 997-ben, Koppány ellenében: „*Feltehető, hogy István a későbbiekben is élvezte a németek katonai segítségét...*” Ez a segítség elsősorban a páncélos nehézlovasság formájában jelent meg, amely ellen az Istvánnal szemben álló lázadók könnyűfegyverzetű lovasai gyengének bizonyultak. A nehézlovasság elfogadottá vált az I. Istvánt követő Árpád-házi királyok haderejében is, hiszen I. (Szent) László mint páncélba öltözött „lovagkirály” vonult be a magyar történelembe.

Tény az is, hogy a magyar királyok általában nem voltak képesek az egymás ellen is acsarkodó, birtokuk és hatalmuk növelésére törekvő főurak és udvari fegyvereseik összefogására, és nem tudták a nemzet összes fegyveres erejét a közös ellenség elleni harcra mozgósítani. Részben ez okozta a mongol–tatár hadaktól elszenvedett súlyos vereséget az 1241. évi muhi csatában, majd az ország teljes területének feldúlását, továbbá az 1526. évi mohácsi tragédiát is.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a középkor hadtudománya nem tudott jelentős fejlődést felmutatni az ókori görög és római hadtudománnyal szemben.

A haderők személyi állományát a feudális főurak, így a királyok udvartartásából és birtokaiból kiállított nemesek (lovagok) és udvari szolgák képezték. A középkor vége felé megjelennek a pénzért szolgáló és harcoló zsoldoscsapatok is, amelyek azon az oldalon harcoltak, ahol több pénzt reméltek és kaptak.

A fegyveres erő vezetése továbbra is az uralkodók és a vezető főnemesek joga volt, akiknek hadvezetési képessége gyakran hiányos volt. Ez tükröződik vissza a keresztes háborúkban elszenvedett kudarcokban is.

A középkor csatáiban a feudális főurak és lovagok rendszerint kis csoportokban, közvetlen beosztottaik (udvari szolgálók) támogatásával harcoltak. Csak ritkán sikerült egy-egy erős kezű uralkodónak vagy hadvezérnek egységes harcrendbe összevonni a gyakran egymás ellenfeleit képező főurakat és lovagokat a csata sikeres megvívása céljából.

A kor katonái, elsősorban a gazdag főurak és lovagok mind maguk, mind lovaik védelmére páncélt viseltek a harcban. A páncél hosszabb ideig való viselése nagyon fárasztó volt úgy a lovas, mint a lova számára. A harci védőpáncél elkészítése időigényes és nagyon drága volt.

A harcot karddal, buzogánnyal, különféle ütő- és vágófegyverekkel vívták. Jelentős fejlődés volt tapasztalható a harci íjak előállításában terén. Az angol nagy íj bevetése a „százéves háború” azincourt-i csatájában (1415. október 25.) döntő fölényt biztosított az erőfölényben lévő francia lovagsereggel szemben. A nagy íjjal kb. 180 méter távolságig lehetett pontosan löni, de maximális hatótávolsága elérte a 230 métert.

Az angol nagy íjnal még nagyobb átütőerővel rendelkezett a számszerű, amely alkalmas volt a lovagi páncél átütésére kb. 100 m távolságból. Kezelése azonban nehézkes volt, „tűzgyorsasága” kb. egy lövés/perc volt, míg a nagy íjjal a képzett íjász hat vesszőt tudott kilőni percenként.

A kor végén megjelentek a lóporral működő tűzfegyverek is, amelyek első komoly formája az ágyú volt, amelyek kezdetben elsősorban csak lélektani hatást váltottak ki az ellenség katonáiban a kicsapódó láng-, füst- és hangjelenséggel. Az első ágyúk a kis lőtávolság, a pontatlanság és a nehéz mozgathatóság miatt még hosszú ideig nem tudták pótolni az íjások harci erejét.

Az újkorban

Az újkor kezdetét a legtöbb szakirodalom nem 1453-tól, hanem az 1492-es esztendővel, Amerika Kolumbusz általi felfedezéséhez kötve jelzi és a 16–18. századra kiterjedően határozza meg. Mások úgy vélik, hogy az újkorban lezajlott francia forradalom és az angol ipari forradalom hatására indult változások az első világháborúig tartottak és így azok az évtizedek még az újkor részét képezik.⁵

Az újkor hadtudományát a tűzfegyverek megjelenése és egyre szélesebb körű alkalmazása, ezzel párhuzamosan a páncélos nehézlovasság és a lovagi seregek eltűnése, a hadiflották kiépítése, megerősödése és gyarmatszerző felhasználása, a gyalogság harcban szerepének megnövelése, majd az ipari forradalom „termékeként” megjelent új eszközök felhasználása, valamint a reguláris hadseregekkel együtt a vezérkarok létrehozása és szerepük gyors növekedése jellemzi.

Mindez természetesen nem rövid idő alatt zajlott le. Az újkor kezdetén még jelentős számú és nagyságú zsoldoseregek vívták a különböző célú háborúk és regionális konfliktusok súlyos harcait.⁶ Zsoldosvezérek és csapataik foglalták el és dúlták fel kincseket keresve és szerevezve Latin-Amerika, Afrika és más régiók országait.

Csak a leggazdagabb államok engedhették meg maguknak, hogy állandóan együtt tartott, jól képzett és jól fizetett fegyveres erőt tartsanak fenn. Ilyen államszerveződés volt Németalföld, amely szilárd gazdaságával biztosította az állandó hadsereg fenntartásának alapjait. Az állandó hadseregnek jól képzett vezetőkre volt szüksége. Nassaui János herceg 1598-ban Siegenben felállította Európa első katonai akadémiáját. Európa többi gazdag állama, így Spanyolország és Franciaország továbbra is bízott a zsoldoseregekben, amelyek fenntartását nagyrészt az új gyarmatok kirablásából fedezték.

A tűzfegyverek fejlesztését és tömeges elterjedését elsősorban a svéd haderő használta ki sikeresen, Gusztáv Adolf uralkodása idején (1611–1632), amely a harmincéves háború időszakára esett. A svédek birtokba vették Észak- és Északkelet-Európa területeinek túlnyomó többségét. A Gusztáv Adolf által rendszeresített fegyverek jó minőségű svéd acélból készültek, amely növelte a lőtávolságot és a tüzelés pontosságát. A svéd tüzérség és a gyalogság puskásai uralták a harmincéves háború csatáit és ütközeteit.

⁵ Magyar Nagylexikon, Tizenhetedik kötet. 886. o.

⁶ Erre talán a legjellemzőbb a harmincéves háború (1618–1648) legendás hadvezérének, Wallensteinnek több tízezres magánhadserege.

Európa államainak többségében azonban továbbra is a zsoldoseregek tevékenykedtek, amelyek az uralkodó feudális arisztokrácia hatalmi törekvéseinek és egymás elleni acsarkodásainak harcos szolgai végrehajtói maradtak, ameddig jól megfizették őket.

A hadtudomány elméleti tételeit továbbra is az ókorban kidolgozott görög és római elméletek és történeti leírások uralták. (Ez volt a jellemző például a költő és hadvezér Zrínyi Miklós és az olasz Machiavelli írásaira is.) Lényegében ez az állapot jellemezte a hadtudományt Európában a francia forradalomig (1789) és a napóleoni háborúkig.

A francia forradalom egyik legjelentősebb vívmánya, az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata elfogadása mellett (1789. augusztus 26.) az általános hadkötelezettség bevezetése (1793. augusztus 23.) volt, amely lehetővé tette azt, hogy a francia fegyveres erők jelentősen megerősödve sikeresen háriítsák el a királyság visszaállítását követő előcsoportok támadásait, majd nagyméretű hadjáratokat indítsanak „Európa rabságban élő nemzeteinek felszabadítása” jelszavával, amely jelszó mögött a valóságban területszerző, háborús tervek lapultak. Ezek nyilvánosságra kerülését megerősítette Bonaparte Napóleon hatalomra kerülése, 1799. november 9-én.

Napóleon rendkívüli katonai vezetői képességekkel rendelkezett. Kiválóan alkalmazta a francia forradalom által mozgósított katonák tömegeit a támadó hadjáratokban. Jól választotta ki a vezető beosztást betöltő marsallokat és tábornokokat, akiktől elvárta a feltétlen hűséget és engedelmességet. Lévén eredetileg tüzértiszt, mesteri módon használta ki a tüzérség tüzerejét és a hadműveleti tartalékokat a döntő csatákban.

Bukásához nagyrészt hozzájárult az, hogy a francia hadsereg erejét meghaladó hadjáratokat (egyiptomi és oroszországi) hajtott végre, és a lipcsei csatában (1813. október 16–18.) súlyos vereséget szenvedett az európai monarchiák túlerejű szövetséges erőitől. A waterlooi csata (1815. június 18.) már csak Napóleon sikertelen próbálkozása volt az elvesztett hatalom visszaszerzése céljából, amelyben úgyszintén vereséget szenvedett.

Napóleon bukását követően Franciaország elvesztette európai vezető szerepét, azt Poroszország és Nagy-Britannia vette át. Mivel Nagy-Britannia elsősorban az újabb gyarmati területek megszerzésére alkalmazta fegyveres erőit, és annak során jelentős területi gyarapodásra és gazdagodásra tett szert, egy időre hátat fordított az európai hatalmi versengéseknek és háborúknak. Ezt kihasználva Poroszország lehetőséget kapott területének és hatalmának növelésére, amiben fontos lépés volt az 1866. évi porosz–osztrák és az 1870–1871. évi porosz–francia háború. A győzelmek felerősítették a széttagolt német tartományok és területek egyesülési törekvését, amelynek legfőbb hirdetője és szervezője Bismarck porosz kancellár (miniszterelnök) volt. 1871. január 18-án létrejött az egyesített Németország, I. Vilmos császár uralma alatt.

A porosz győzelmek forrása a napóleoni háborúk alatt modernizált hadsereg (1807–1812), a vezérkar felállítása, a hivatásos tisztképzés beindítása (1810) és a vasúti hálózat kiépítése volt. A fegyveres erő korszerűsítése során nagy gondot

fordítottak a korszerű tűzfegyverek beszerzésére. Az 1866. évi porosz–osztrák háború döntő ütközetében, Königrätz mellett, a kisebb létszámú porosz csapatok győzelmét a nagyobb tűzgyorsaságú, hátultöltős puska tette lehetővé. A porosz veszteség 9000 fő, míg az osztrák 43 000 fő volt.

A porosz–francia háborúban (1870-1871) a porosz győzelmet – az új tűzfegyverek, az általános hadkötelezettség és a modern kiképzés mellett –, a fejlett vasúti hálózatnak a csapatok szállítására és összpontosítására a vezérkar által tervezett felhasználása biztosította a Moltke vezette porosz seregek számára.

Az újkor utolsó (az első világháborúig hátralévő) periódusában az ipari forradalom technikai vívmányai alapján felgyorsult a fegyveres erők felszerelése a korszerű, gyorstüzelő (hátultöltő) gyalogsági és tüzérségi fegyverekkel, amelyek hatására új harceljárások kerültek kidolgozásra a hivatásos tisztekből szervezett törzsek és vezérkarok vezetésével. A korszak egyik legjelentősebb hatású tüzerszköze az amerikai Hiram Maxim által feltalált és kifejlesztett géppuska volt, amelyet 1890-re már a brit, az osztrák, a német, az orosz és a svájci haderő is rendszeresített.

Összegzésként megállapítható, hogy az újkor hadtudománya jelentősen eltért a középkori katonai elvektől és gyakorlattól. Ezt a minőségi változást mindenekelőtt a tűzfegyverek elterjedése, a francia forradalom és a napóleoni háborúk tapasztalatai, majd az ipari forradalom technikai vívmányainak kényszerítő hatása váltotta ki.

A hadtudomány elszakadt a középkori „tespedéstől” és az ókor hadtudományának felújítási kísérleteitől, teljesen új, forradalminak értékelhető utakat keresett, és a kornak megfelelő, új hadtudományi elveket dolgozott ki. **Világossá vált, hogy a háborúkat többé már nem az uralkodó, vagy a hadvezér döntése alapján indítják és vívják meg, hanem az állam politikájának megfelelően, annak következményeként folytatják.**

Henry Humphrey Evans Lloyd (1720–1786) angol katonai szakíró – aki aktív résztvevője volt a hétéves háborúnak (1756–1763) –, írta le először azt, hogy „*a háború a politika eszköze, melynek végrehajtását a politikai megfontolások határozzák meg*”.⁷ Lloyd több évtizeddel megelőzte Clausewitz „*Vom Kriege*” című művében tett megállapítását a háborúról. Samuel P. Huntington írja Lloydról: „*Lloyd komoly erőfeszítést tett, hogy fölfogja a háború lényegét...*” „*...Szász Móriccal ellentétben (aki azt mondta, hogy a háborúnak nincsenek elvei és szabályai) azt állította, hogy a hadművészet, „mint minden egyéb művészet, bizonyos és meghatározott elveken alapul, amelyek természetüknél fogva változtathatatlanok, csupán alkalmazásuk lehet változó; önmagukban azonban állandóak.*”⁸

A fegyveres erők sikeres alkalmazásának tudományos elveihez, olyan katonákra és katonai vezetőkre van szükség, akik hivatásuknak tekintik a haza fegyveres szolgálatát. Ilyen katonákat csak a reguláris haderők képesek befogadni és felkészíteni. A francia forradalom idején bevezetett általános hadkötelezettség, a

⁷ Henry H. E. Lloyd: *Military Memoirs*, London 1780. Megjelent Michael Howard: *Studies in War and Peace* című könyvében London, 1970, Temple Smith.

⁸ Samuel P. Huntington: *A katona és az állam*. Budapest, 1994, Zrínyi Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó. 32-33. o.

napóleoni haderő struktúrája, a poroszoknál a vezérkar felállítása, valamint a hivatásos tisztképzés beindítása megeremtették a reguláris haderő létrehozásának szükséges feltételeit.

A legújabb korban

A reguláris haderő többé-kevésbé állandó létszáma és szervezete, továbbá a szakmailag felkészült hivatásos parancsnoki állománya jelentősen és minőségileg különbözött a feudális uralkodók alkalmilag verbuvált seregeitől és a pénzért harcoló zsoldos csapatoktól. Az európai államok többsége ilyen típusú fegyveres erőkkel lépett be a 20. század elején 1914-ben, a történelem addigi legnagyobb fegyveres konfliktusába, az első világháborúba.

Kezdetét vette a legújabb kor, amely felgyorsította és megnövelte a fegyveres erők szerepét az államok politikai tevékenységében és a kitűzött célok elérésében. A századfordulón kialakult katonai szövetségek, az antant (Nagy-Britannia, Franciaország, Oroszország) és a központi hatalmak hármasszövetsége (Németország, Osztrák–Magyar Monarchia és Olaszország) között éles harc folyt a befolyási övezetekért és a piacokért, amely problémát tárgyalásos úton, a fennálló szövetségi rendszerekben nem lehetett rendezni. A birtokolt területek és befolyási övezetek újrafelosztásának igénye, párosulva a militarizmus által gerjesztett fegyverkezési versennyel, a korabeli sajtó háborús uszító kampányával hatott a társadalmak valamennyi rétegére. Egyes államok uralkodó elitjei számára a háború a felhalmozódott belpolitikai problémák megoldását is jelenthette.

1914. július 28-án a Monarchia hadat üzent Szerbiának, és ezzel **kirobbant az első világháború**. Augusztus végéig az európai államok zöme mozgósított és belépett a háborúba. Augusztus 23-án Japán is csatlakozott az antantállamok oldalán a hadviselőkhöz.

A kezdeti német sikerek a nyugati hadszíntéren, valamint a központi hatalmak sikerei a keleti hadszíntéren hamar kudarcba fordultak és kölcsönös súlyos veszteségek után, 1914 végétől mindkét hadszíntéren kialakult az ún. állóháború. A harcoló felek első lépcsőben lévő csapatai beásták magukat és tartós védelmi harcokra készültek fel. Kiepítették a lövészárkokból és közlekedési árkokból álló védőállásokat és védőöveket.

Az állóháború kialakulását mindenekelőtt az okozta, hogy a hadviselő felek lényegében azonos nagyságú erőkkel rendelkeztek. A nyugati arcvonalon a németek 86 hadosztályával (több mint 1 millió 600 ezer fő) szemben 97 francia és brit hadosztály (kb. 1 millió 600 ezer fő) vonult fel. A keleti arcvonalon a 64 német és osztrák–magyar hadosztállyal (több mint 1 millió fő), az orosz vezérkar mintegy 65 hadosztályt (kb. 850 ezer fő) vonultatott fel.

A gyorsabban mozgósított német csapatok kezdeti sikerét a Schlieffen tábornok által 1905-ben kidolgozott „villámháborús” terv alapján végrehajtott támadó hadműveletekben érték el, 1914 nyarán, Belgiumon és Észak-Franciaországon keresztül Párizs irányában. A támadó csoportosítást azonban kénytelenek voltak gyengíteni és több hadosztályt átcsoportosítani Kelet-Poroszországba, az orosz csapatok ott megindult támadásának visszaverésére.

A háború folyamán az antant-koalíció tovább erősödött Olaszország (1915. májusi) majd Románia (1916. augusztusi) csatlakozásával és az Amerikai Egyesült Államok háborúba lépésével (1917. április), amely végérvényesen eldöntötte a háború kimenetét. A központi hatalmak nem voltak képesek a három arcvonalas háború⁹ folytatására, vereséget szenvedtek, és 1918 novemberében aláírták a kapitulációt.

Az első világháborúban bevetett katonai erők és eszközök alkalmazása megkövetelte a hadtudomány korábbi elveinek megváltoztatását, vagy jelentős módosítását.

A 34 hadviselő állam több mint 70 millió embert mozgósított és több mint 300 millió puskát, 1 millió géppuskát, kb. 150 ezer tüzérségi löveget, 130 ezer repülőgépet és 9200 harckocsit gyártott. A háborúban meghalt 10 millió és megsebesült 20 millió ember. **Magyarország vesztesége** 530 ezer halott, 1 millió 400 ezer sebesült és kb. 830 ezer fogságba esett katona volt. A háborút a részt vevő országok vezérkarai által már békében kidolgozott hadászati tervek alapján kezdték meg, azonban a folytatás és a meghatározott célok elérése rendszerint sikertelen volt. A hadászati terveket a háború folyamán többször is átdolgozták. A kezdeti, döntő célú hadászati támadó műveletek terveit fokozatosan, az ellenség erejét felőrlő, tartós védelmi hadműveletek terveivel váltották fel. Nem vetették el az ellentámadás végrehatásának lehetőségét, de ilyenre csak ritkán került sor a háború folyamán.

A reguláris fegyveres erők sorozott állománya, akik még megfelelő kiképzéssel és felszereléssel rendelkeztek, lényegében a háború első évében megsemmisült. A további, gyorsan behívott, hiányosan kiképzett és felszerelt katonaaállomány (az amerikai erők kivételével) gyorsan elvesztette harci képességeit.

A háborúban részt vevő katonai szervezetek között először lehetett találkozni az orosz frontparancsnokságokkal és a nyugati hadseregsoport-parancsnokságokkal, amelyek alárendeltségébe több (2–4) hadsereg tartozott, amelynek következtében megszűnt a hadseregsoportok korábbi önálló hadvezetési jogköre.

Új harceszközök és felszerelések kerültek rendszeresítésre és felhasználásra a háborúban. Ilyenek voltak: a harckocsik, a repülőgépek, a tengeralattjárók, a kézigránátok, a lángszórók, a mérgező harcanyagok és mások. A tüzérségnél új, nagy lőtávolságú lövegek jelentek meg.¹⁰

Jelentős változások következtek be az ütközetek (csaták) megívásában is. A támadó hadműveleteket rendszerint több órás tüzérségi tűz előzte meg, amelyet (1916 szeptemberétől) követett a harckocsik és a gyalogság rohama az ellenség állásai ellen. Ha sikerült az első állás áttörése, akkor került sor a tartalékok ütközetbe vetésére. A siker hadműveleti kifejtése az első világháborúban azonban csak néhány esetben sikerült, például 1917 novemberében, a brit csapatoknak a cambrai csatában. Az első világháborúban bevetett új típusú harceszközök közül a légierő járműveit fejlesztették a legnagyobb ütemben, és azokkal érték el a legnagyobb sikereket.

⁹ A keleti és nyugati hadszíntér mellett 1915 nyarától az olasz hadszíntér is komoly terheket jelentett.

¹⁰ A német Krupp-művekben gyártották azokat a 380 mm-es ágyúkat, amelyekkel 1918-ban Párizst is lötték, kb. 100 km távolságról.

A kezdetben csak felderítésre használt léghajókat és repülőgépeket rövid idő alatt felszerelték géppuskákkal és bombákkal, aminek következményeként létrejöttek a vadász- és a bombázó repülőcsapatok is. A vadászrepülőök a felderítés mellett az ellenséges repülőgépek megsemmisítését kapták feladatuk, míg a bombázó léghajók és repülőgépek a hátszéli objektumokat támadták, több-kevesebb sikerrel. Az egyre nagyobb teljesítményű repülőgépek alkalmasakká váltak az ellenség városainak bombázására. 1917 októberében felállították az első brit nagy távolságú bombázó repülő-winget, amelynek feladata a német városok bombázása volt.

Az antanthatalmak ipari- és haditechnikai fölénye jelentősen hozzájárult a világháború győzelemmel járó befejezéséhez.

Az első világháborút követő időszak lehetővé tette a hadviselő országok katonai vezetői és politikusi számára, hogy értékeljék a háború eseményeit és kijavítsák az elkövetett hibákat, de legalább törekedjenek jobb elvek, módszerek és harceszközök kidolgozására. A győztes hatalmak nyíltan, a vesztesek pedig titokban kezdték meg a „korrekciós” munkálatokat.

Mint az első jelentős hadtudományi alkotást kell megemlíteni az Amerikai Egyesült Államokban, a szárazföldi haderő számára 1921-ben kiadott kiképzési utasításban ismertetett „A háború alapelvei” („Principles of War”) című elméletet.¹¹ Az alapelvek egy részét Fuller brit tábornok első világháborús írásaiból vették át az amerikaiak.

Az alapelvek a következők voltak: (1) A cél. (2) A támadás. (3) Az összpontosítás. (4) Az erővel való takarékoság. (5) A manőver. (6) A vezetés egysége. (7) A biztosítás. (8) A meglepés. (9) Az egyszerűség. Ezek az alapelvek napjainkban is elfogadottak az Egyesült Államok szárazföldi haderejében.

Új és korszerűbb harckocsikat, repülőgépeket, tüzérségi és gyalogsági fegyvereket terveztek és kezdtek tömegesen gyártani, amelyek sikeres alkalmazásához **új harceljárási elveket és módszereket kellett kidolgozni**. Ebben úttörő szerepet játszottak a szovjet és német katonai teoretikusok, akik kidolgozták a gyorsan mozgó harckocsi- és gépesített csapatok, valamint a légideszantok hadműveleti alkalmazásának elveit.

A szovjet (orosz) hadtudományi szakértők M. Ny. Tuhacsevszkij marsall, vezérkari főnök irányításával az 1930-as években **kidolgozták a mély hadművelet elméletét**, amely lényeges változást jelentett a korábbi állásháború teóriájához képest. A mély hadművelet elmélete két fő feladatot határozott meg: az első feladat volt az ellenség védelmének áttörése a harcászati mélységben a tüzérség és légierő csapásaival, valamint a gyalogság és a harckocsik lendületes tevékenységével; a második feladat pedig a hadműveleti siker kifejllesztése a gyorsan mozgó és a légideszantcsapatok lendületes támadó tevékenységével és a légierő csapásaival.

A német vezérkar, és a részben Guderian tábornok által kidolgozott „villámháború” elmélete a Schlieffen-terv korszerűsített változata volt, amely arra alapozott, hogy az ellenséggel szemben addig kell elérni a győzelmet, mielőtt annak ideje lenne erőforrásai kibontakoztatására. A sikert a főcsapás irányában maximálisan

¹¹ FM 100-5 Operations. Headquarters, Department of the Army. May 1986, Appendix A.pp. 173–177.

összpontosított erők és eszközök mélységbe irányuló lendületes előretörésére, a közlekedési vonalak birtokbavételére, továbbá az ellenség fő csoportosításainak bekerítésére és megsemmisítésére alapozták.

A történelem fintora, hogy mind a szovjet, mind a német hadművelési elveket és eljárásokat az 1930-as években, a Szovjetunió területén szervezett nagyméretű orosz–német hadgyakorlatokon próbálták ki először.

A második világháború (1939–1945) az emberiség történetében eddig végbement, legnagyobb emberi és anyagi áldozattal járó fegyveres konfliktusok sorozata. A világháború kezdetét a német fegyveres erők 1939. szeptember 1-jén megindított Lengyelország elleni támadása jelentette, de az azt megelőző nemzetközi konfliktusok sora is már a totális háborúra való felkészülést jelezte. (Létezik és az utóbbi időben teret nyert egy olyan elmélkedés, amely permanenciát vélelmez az első és második világháború között, azaz egyetlen világháborúról szól. A szerk.) Az 1930-as években Németország, Olaszország és Japán agresszív politikája – amely a világ újrafelosztását tűzte ki célul –, egyre fokozódó fegyverkezéssel és jelentős katonai akciókkal járt. A katonai akciók célja az új fegyverek és harcéljárások kipróbálása, valamint a háborúhoz kedvező megindulási helyzet kialakítása volt. Az akciókat Japán kezdte 1931-ben, amikor elfoglalta a kínai Mukdent, és Mandzsúria területén létrehozott egy bábállamot Mandzsukuo néven. 1937-ben támadást indított Kína ellen és 1938 végéig csaknem az egész kínai tengerpartot birtokba vette. Ez a siker megalapozta a délkelet-ázsiai országok irányában folytatott további támadó hadműveleteket. A spanyol polgárháború (1936–1938) harcterei „kiváló” gyakorlóterepnek bizonyultak a már akkor egymásnak feszülő erők számára.

Olaszország 1935-1936-ban elfoglalta Etiópiát, 1939-ben pedig megszállta Albániát. A következő évben Líbia és Egyiptom elleni hadjáratokat tervezett az olasz vezérkar. A német fegyveres erők 1936 márciusában bevonultak a rajnai demilitarizált övezetbe. 1938 tavaszán az Anschluss-szal Németországhoz csatolták Ausztriát, majd 1938 őszén megszállták a Szudéta-vidéket, 1939 tavaszán pedig egész Csehországot, ami által kedvező megindulási körleteket foglaltak el a Lengyelország ellen tervezett, majd a későbbi nyugati irányú támadó hadműveletekhez.

A német fegyveres erők 1939. szeptember 1-jén megtámadták Lengyelországot, amelyre reagálva Nagy-Britannia és Franciaország hadat üzent Németországnak, de csapatokat nem indítottak a lengyelek megerősítésére. 1940 áprilisában a Wehrmacht lerohanta Dániát és Norvégiát. 1940. május 10-én pedig Hollandia, Belgium és Franciaország ellen támadó hadműveleteket kezdtek a németek, az Ardenneken át. Május végéig a tengerpartra szorították a Flandriában tevékenykedő brit és francia erőket, amelyek nagy veszteségek árán, hátrahagyva az összes nehéz hadfelszerelést, Dunkerque-ből Angliába menekültek. Párizs elfoglalása után a Pétain marsall vezette ideiglenes francia kormány 1940. június 22-én aláírta a fegyverszüneti egyezményt.

Azt követően Hitler Nagy-Britannia, elsősorban Anglia elfoglalását tűzte ki célul, de a partraszállást előkészítő bombázások nem érték el a várt eredményt, a brit ellenállás az Egyesült Államok hathatós anyagi támogatásával megerősödött, és az angliai légi csatában a Luftwaffe óriási veszteségeket szenvedett.

Kelet-Európában Sztálin utasítására a **szovjet Vörös Hadsereg** is aktívan vett részt a világháború kezdeti műveleteiben. Az 1939. augusztus 23-án aláírt Ribbentrop–Molotov paktumban foglaltak szerint, szeptember 17-én a szovjet csapatok betörték Lengyelországba és elfoglalták az ország keleti területeit. Az 1939 novemberében indított szovjet–finn téli háborúban a finnek vereséget szenvedtek, de egyes területek átadásával Finnország megőrizte függetlenségét.

1940 júniusában a Szovjetunió háborúval való fenyegetéssel megszerezte Romániától Besszarábiát és Észak-Bukovinát. Azt követően Sztálin és a szovjet vezérkar aktívan készült a németek elleni háborúra, de tartva a kétfrontos háborútól, 1941 áprilisában megnemtámadási egyezményt kötött Japánnal.

1941. június 22-én Németország hadüzenet nélkül megtámadta a Szovjetuniót. A Szovjetunió elleni háborúhoz Románia, Olaszország, Szlovákia, Finnország, Horvátország, majd június 27-én Magyarország is csatlakozott.

1941. december 7-én a japán légierő váratlan csapást mért a Pearl Harbor-i amerikai támaszpontra, amely után **az Egyesült Államok is aktívan bekapcsolódott a világháborúba.**

A több mint négy évig tartó fegyveres küzdelemben a Hitler vezette tengelyhatalmakkal szemben az antifasiszta szövetségesek fegyveres erői három kontinensen – Európa, Ázsia és Afrika –, valamint az Atlanti-, az Indiai- és a Csendes-óceánon vívták harcukat.

A második világháború Európában 1945 májusában, a Távols-Keleten pedig 1945 szeptemberében ért véget, az antifasiszta szövetséges koalíció teljes győzelmével.

A világháborúban 61 állam, a Föld lakosságának kb. 80%-a vett részt, 40 ország területe vált hadszínterré. A hadviselő államok teljes anyagi és erkölcsi erőforrásaik maximális mozgósítására törekedtek, miközben (az amerikai kontinens kivételével) szinte eltűnt a különbség a katonák és a civilek között.

A második világháború katonai áldozatainak összlétszáma 27 millióra, a polgári lakosságé 25 millióra tehető. **Magyarország emberáldozata** 850–900 ezer fő volt, és közel 600 ezren estek (főként szovjet) hadifogságba (köztük több, mint 100 ezer polgári személy).

A hadtudomány hatalmas ütemben fejlődött a világháború folyamán. A fejlődés legfőbb jellemzője az volt, hogy a haditevékenységek mind a szárazföldön, mind a levegőben, mind a tengereken egy időben hatalmas erőcsoportosításokkal, többé-kevésbé összehangoltan folytak a végső cél, a teljes győzelem kivívásáig.

A háborúba lépett államok mozgósították összes emberi és anyagi tartalékaikat. Németország, Japán, a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok mozgósított fegyveres erőinek létszáma külön-külön is felülmúlta a tízmillió főt. Az általános hadkötelezettséget kiterjesztették a teljes tartalékos és póttartalékos állományra. A nőket, az államok zömében hadüzemekben végzendő munkára kényszerítették.

A mozgósított katonatömegeket rövid kiképzés után vetették be a fegyveres küzdelembe. A hadszíntereken a szovjetek frontokat (3–5 hadsereg), a nyugati szövetségesek és a németek pedig hadseregcsoportokat (30–50 hadosztály, több hadseregbe szervezve) állítottak szembe egymással.

Új szervezetű magasabbegységeket állítottak fel: gépesített, harcokosi-, légideszant-, ejtőernyős- és tengerészgyalogos hadosztályokat és hadtesteket. A német Wehrmacht állományában páncéloscsoportokat, a szovjet Vörös Hadseregben pedig harcoksihadseregeket szerveztek 800–1200 harcokcival. A hadműveletek végrehajtása során **ezek az új szervezetek alkották a meglepés és az áttörés, valamint az ellenséges csoportosítások bekerítésének és megsemmisítésének fő erőit.**

Több nagyhatalom légierejének szervezetében **létrehozták a hadászati és távolsági bombázó repülőalakulatokat**, amelyek fő feladata az ellenség háttérjében lévő ipari, vezetési és közlekedési objektumok pusztítása volt.

Az amerikai, a brit és japán **haditengerészeti flották** állományában megjelentek és fontos feladatot láttak el a repülőgép-anyakajók, amelyek a fedélzetükön lévő repülőgépekkel váratlan és nagy erejű csapások mérésére voltak képesek. A német hadvezetés, az első világháborús sikerekre alapozva, továbbra is a tengeralattjárók fejlesztését és bevetését helyezte előtérbe, amellyel a háború első éveiben jelentős veszteségeket okozott a szövetséges tengeri szállításokban.

A fegyveres erők háborús műveleteinek vezetését a legmagasabb állami politikai vezetők szintjén (az Egyesült Államokban az elnök, Nagy-Britanniában a miniszterelnök, Japánban a császár, Németországban Hitler, a Szovjetunióban Sztálin) **összpontosították.** A vezérkarok látták el a döntést hozó politikusok mellett a tanácsadó és szervező feladatokat. A frontok és hadseregcsoportok törzsei közvetlen és állandó összeköttetést tartottak a vezérkarokkal, a szovjet frontok törzseinél pedig rendszerint tartózkodott egy fő, aki Sztálin közvetlen megbízottja volt, mint a Főhadiszállás (oroszul Sztávka) képviselője.

A nagyméretű támadó hadműveleteket a légielő csapásaival és a tüzérség egy-három órás folyamatos, intenzív tüzcsapásaival készítették elő. Hatalmas erők vettek részt a hadműveletek előkészítésében. Például 1944. július 15-én a szövetségesek Saint Lo-i támadását mintegy 1900 repülőgép bevetésével készítették elő. A szovjet csapatok 1945 januárjában a visztula-oderai támadó hadműveletben, a főcsapás irányában arcvonal-kilométerenként 230–250 löveggel és aknavetővel hajtottak végre tüzérségi előkészítést.

A légi és tüzérségi előkészítés után a rohamot rendszerint a páncélos- és harcokocsicsapatok indították, amelyek harcát folyamatos légitámogatás és tüzérségi tüzcsapások kísérték.

A háború folyamán jelentős feladatokat hajtottak végre **a különleges rendeltetésű csapatok**, úgymint a német Brandenburgi-hadosztály, az amerikai Ranger-zászlóalj, a brit Commandók és a SAS-alegységek, valamint a szovjet mélységi felderítő- és partizáncsapatok diverziós alegységei, amelyek az ellenség hátában tevékenykedve fontos objektumokat (hidak, hírközpontok, repülőterek, törzsek stb.) támadva és rombolva, pánikot keltve gyengítették az ellenség ellenállását.

Sajátos és kiemelkedő szerepet kaptak a fontos hadműveletekben a légideszant- és ejtőernyős-csapatok (például 1941 júniusában a németek Kréta szigetét foglalták el légideszantcsapatokkal, 1941-1942 telén a szovjet csapatok Moszkva alatti védelmi hadműveletében, a normandiai partraszálló hadműveletben

1944 júniusában, továbbá az armheini hadműveletben, amelyben három légideszant-hadosztály vett részt), amelyek jelentős ellenséges erőket kötöttek le.

Különös jelentőségű volt a **tengeri deszantok alkalmazása** a partraszálló hadműveletekben (a csendes-óceáni hadszíntéren, az észak-afrikai, a normandiai, majd a szicíliai, olaszországi hadműveleteknél), amelyek gyakran nagy élőerő- és technikai veszteségekkel jártak, de fokozták az ellenség területvesztéseit.

A háború folyamán olyan harci eszközök kerültek alkalmazásra, melyek korábban ismeretlenek voltak. Ilyen volt a britek által szolgálatba állított felderítő lokátor, a radar; a németek által kifejlesztett V-1 (a „szárnyas bomba”) és V-2, amelyeket a nyugati hadszíntéren vetettek be, valamint a sugárhajtású repülőgép (Me-262), továbbá a brit és amerikai úszó harckocsik, a kézi páncéltörő fegyverek (például az amerikai „Bazooka”) a repülőgép-fedélzeti rakéták és más harci eszközök.

Azonban a legnagyobb hatású és a hadviselés jövőjét radikálisan megváltoztató bevetett fegyver, az amerikai légierő B-29 típusú bombázójáról két japán városra, Hirosimára és Nagaszakira 1945 augusztusában ledobott atombomba volt. Az atombomba pusztító ereje minden korábbi fegyverét sokszorosan felülmúlta.

A HIDEGHÁBORÚ KORSZAKA

A második világháborút követő, csaknem ötven évig (1945–1991) tartó időperiódust nevezük a hidegháború¹² korszakának.

E korszakot a két szuperhatalom – az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió – által vezetett katonai és politikai szövetségek szembenállása, a rendkívül gyors és óriási anyagi áldozatokkal járó fegyverkezési verseny, valamint a haditechnika korábban ismeretlen méretű és eredményű fejlődése jellemezte.

A korszak hadtudománya ezen tényezők figyelembevételével fejlődött és kísérelt meg választ adni a politika által kitűzött célok elérésének katonai problémáira és feladataira.

Az amerikai és a NATO hadtudomány elvei és változásai

A második világháborút követő évek és évtizedek legfontosabb biztonságpolitikai és katonai feladataként a szovjet világhatalmi tervek megvalósításának megakadályozását tűzte ki maga elé az Amerikai Egyesült Államok elnöke és Kongresszusa.

Az Egyesült Államok és a vezetésével 1949-ben létrehozott Észak-atlanti Szövetség (a NATO), megfelelő biztonságpolitikai és katonai stratégiákat és hadászati koncepciókat dolgozott ki a szovjet világhódító tervek megakadályozása és az európai népek szabadságának megőrzése céljából. Ezek a stratégiák meghatározták a kitűzött célok elérése érdekében végrehajtandó konkrét politikai és katonai feladatokat.

Ezeket a stratégiákat, neves nyugati biztonságpolitikai szakértők szerint, a Truman amerikai elnök által 1947-ben meghirdetett Feltartóztatás Nemzetbiztonsági Stratégia (National Security Strategy of Containment) alapozta meg.

¹² A „hidegháború” kifejezést először Walter Lippmann amerikai újságíró egy 1947-ben kiadott könyvének címeiként használta.

A feltartóztatás stratégiája feltételezte azt, hogy az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesei olyan gazdasági és katonai potenciállal rendelkeznek, amelynek birtokában sikerrel szállhatnak szembe a szovjet világuralmi törekvésekkel az egész világon, de különösen Európában.

A feltartóztatás nemzetbiztonsági stratégiájának elvei és célkitűzései az Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Tanácsának (National Security Council – NSC) 68. számú, szigorúan titkos (Top Secret) ügyiratában nyerték el végleges formájukat, amelyet 1950-ban hagyott jóvá Truman elnök.

Az NSC 68. számú ügyirat, mintegy hetven oldalon keresztül részletesen elemzi a világon kialakult helyzetet, az Egyesült Államok és a Szovjetunió célkitűzéseit, a lehetséges konfliktusokat, majd azokból következtetéseket von le, valamint javaslatot tesz az elnök számára, a végrehajtandó feladatokat illetően.

Az ügyirat pontosan meghatározza a „feltartóztatás” politikájának célkitűzéseit és lehetőségeit a következők szerint: „... *ami a feltartóztatás politikáját illeti, annak rendeltetése, hogy minden lehetséges módon, lehetőleg a háború elkerülésével:*

- 1) *Akadályozza meg a szovjet hatalom további expanzióját.*
- 2) *Tárja fel a szovjet igények hamisságát.*
- 3) *Csökkentse a Kreml irányítási és befolyásolási lehetőségeit.*
- 4) *Általában úgy gyengítse a szovjet rendszert belülről, hogy az a Kreml magatartásának megváltoztatására és a nemzetközileg elfogadott normák betartására kényszerítse...*”

Az NSC 68. számú ügyiratban megfogalmazott feltartóztatás nemzetbiztonsági stratégiája határozta meg az 1950 és 1991 közötti periódusban kidolgozott és a gyakorlatban alkalmazott amerikai katonai stratégiákat és hadászati koncepciókat. Ezeket rendszerint a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságában dolgozó szakértők fogalmazták meg, és javaslatként terjesztették az Egyesült Államok elnöke, mint a fegyveres erők főparancsnoka elé. Az elnök a koncepciót a Nemzetbiztonsági Tanács tagjaival is megtárgyalta és szükség esetén módosította a jóváhagyás előtt. Az Egyesült Államok elnökei az 1950 és 1991 közötti időszakban több ízben módosították a Truman elnöksége alatt kidolgozott koncepciót, de az alapvető célt és feladatot – vagyis a Szovjetunió és a kommunizmus világméretű elterjedésének megakadályozását –, változatlanul a legfőbb feladatnak tekintették.

Más volt a **katonai stratégiák és hadászati koncepciók ügye**. A vizsgált időszakban a nemzetközi helyzet alakulása, a katonai erőviszonyok változása és a haditechnika fejlődése eredményeként az Amerikai Egyesült Államokban, majd néhány évvel később a NATO-ban is, több katonai stratégiát és hadászati koncepciót fogadtak el.

Ezek a következők voltak:

- a „*hagyományos háború*” stratégiája;
- a „*tömeges elrettentés*” stratégiája;
- a „*rugalmas reagálás*” stratégiája.

Az 1945-től 1954-ig tartó időszak katonai stratégiáját alapvetően a második világháborúban elfogadott stratégiai elvek határozták meg, amelyekben kiemelkedő szerepe volt a hadászati légi erőknek és a haditengerészetnek. A világháborús elvektől eltérő volt azonban, és a „feltartóztatás” nemzetbiztonsági koncepciójából eredt a nukleáris fegyverek bevetésének lehetősége, egy nagyméretű szovjet, vagy kínai agresszió esetén.

Ez a stratégiai koncepció kétféle háború, a totális és a korlátozott háború kiterjedését és megvívását tartotta lehetségesnek. A totális (vagy globális), a világ nagyobb részére kiterjedő (feltételezve a Szovjetunió és az Egyesült Államok, valamint szövetségeseik között folyó) háborúban feltételezte a nukleáris fegyverek alkalmazását, míg a korlátozott (Európán kívül eső területen folyó) helyi háborúban nem. Így az 1950–1953 között lezajlott koreai háborúban sem került sor (az időközben jelentős mennyiségben legyártott) atomfegyverek bevetésére.

Hiteles forrás (az NSC 68. számú üggyiratban elemzett adatok) szerint a Szovjetunió ebben a periódusban az alábbi mennyiségű nukleáris fegyverrel rendelkezett: 1950-ben 10–20 db, 1953-ban 70–135 db atombomba. Az Egyesült Államok atomfegyverkészlete 1953-ban kb. 1000 db volt. A hagyományos fegyveres erők viszonylatában – ellentétben a nukleáris fegyverek terén meglévő amerikai fölényvel –, igen jelentős volt a szovjet fölény. A mintegy 170 szovjet hadosztállal (amelyek közül 140 hadilétszámra feltöltött volt) csupán 10, majd 1953-ban 11 amerikai szárazföldi hadosztály állt szemben. Az Amerikai Egyesült Államok a második világháborút követően a 11 milliós fegyveres erejét 1947-ig 1 millió 700 ezer főre csökkentette, melynek során a szárazföldi erők 89 hadosztályából 79-et leszerelt.

Az 1954–1961 közötti időszak katonai stratégiája a „tömeges elrettentés” megnevezést viselte. Az atomfegyverek és a hordozóeszközök (abban az időben elsősorban a nagytávolságú bombázó repülőgépek) mennyiségi és minőségi növelésével az amerikai kormányzat indokoltnak látta bevezetni és a NATO szövetségekkel is elfogadtatni a „tömeges elrettentés” („*Massive Retaliation*”) elnevezésű katonai stratégiát, melynek lényegét az atomfegyverekkel megvívott világháború és főerejét az atombombákat bevető hadászati légi erők képezték.

A „tömeges elrettentés” katonai stratégiája 1961-ig volt érvényben az Egyesült Államok és hadereje, és 1967-ig a NATO-tagállamok és fegyveres erőik számára. Azonban a NATO létrehozásától eltelt idő alatt lezajlott helyi háborúk (Korea, Indokína, a közel-keleti háborúk) azt bizonyították, hogy az atomfegyverek tömeges alkalmazására alapozott katonai stratégiák megvalósíthatatlanok, mert az azok alapján vívott háborúk az emberiség és a földi bioszféra teljes pusztulásával járnának. A stratégiaváltást gyorsította az a tény is, hogy a Szovjetunió már nagy mennyiségű nukleáris robbanótöltettel rendelkezett az 1950-es évek végén és megkezdte az interkontinentális ballisztikus rakéták tömeges gyártását is. Ezt felismerve, az amerikai biztonságpolitikai és katonai szakértők kidolgozták az új katonai stratégiát, a „*rugalmas reagálás*”-t (ebben kiemelkedő szerepet játszott Maxwell D. Taylor tábornok, a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságának elnöke).

A „tömeges elrettentés” katonai stratégiát kiegészítették azok az elméletek (gyakran csak az elképzelések szintjén kidolgozva), amelyek a nukleáris és hagyományos erők alkalmazásával voltak kapcsolatosak. Ezek közül említésre méltó a „*kard és pajzs*” elmélet, amelyben a „*kard*” („*Sword*”) szerepét az Egyesült Államok hadászati nukleáris erői töltötték be és a „*pajzs*” („*Shield*”) szerepet betöltő európai NATO-erők védelmét felhasználva mértek volna csapás a hadműveleti és hadászati mélységben elhelyezkedő Szovjetunió és Varsói Szerződés (VSZ) erőire és objektumaira.

A „*kard és pajzs*” elméletet kidolgozó szakemberek szerint az amerikai hadászati nukleáris erők több száz (majd a csapást mérő eszközök mennyiségének jelentős növelésével), több ezer ellenséges célra lettek volna képesek pusztító csapást mérni, miközben a legalább 90 szárazföldi hadosztállal rendelkező európai NATO-erők sikeresen feltartóztatták volna a hadászati első lépcsős szovjet és VSZ-erők támadását.

A „*pajzs*” vagyis a szárazföldi erők háborús alkalmazásával kapcsolatos hadászati elv volt az „*előretolt stratégia*” koncepciója. Ennek lényegét az a hadműveleti terv képezte, amely szerint a szovjet (majd a VSZ) szárazföldi erők várható nagy erejű és gyors támadó hadműveletét a Rajna folyó partjánál kell megállítani. Ezt követően az időközben a tengerentúlról (az Egyesült Államok, Kanada és Nagy-Britannia területéről) beérkező csapatokkal megerősített hadászati tartalékok ellentámadásával tervezték az agresszor erők kiszorítását a NATO-tagállamok területéről.

Az „*előretolt stratégia*” koncepcióját a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) politikusai és katonai vezetői élesen bírálták, mivel az az NSZK jelentős területeinek feladásával járt volna.

A „*kard*”, vagyis a hadászati nukleáris erők alkalmazásával kapcsolatos tervek közül ismertté váltak azok az elképzelések is, amelyek szerint elsősorban az ellenség városait (Counter-city) kell pusztítani, illetve az azt felváltó elképzelés, amely a fegyveres erők pusztítását (Counter-forces) helyezte előtérbe.

Az 1961–1991 közötti időszakban elfogadott „*rugalmas reagálás*” („*Flexible Response*”) stratégiájának alapelve az volt, hogy szakítani kell a „tömeges elrettentés” koncepciójának egyoldalúságával (vagyis azzal, hogy minden katonai fenyegetést az atomfegyverek tömeges bevetésével kell visszaverni, elhárítani) és olyan sokoldalúan felkészített és rugalmasan alkalmazható fegyveres erőket kell létrehozni, melyek alkalmasak mind hagyományos, mind tömegpusztító eszközök alkalmazásával folyó haditevékenységek sikeres megvívására.

John F. Kennedy hatalomra kerülésével az új stratégia végleges formát öltött és a legfelső politikai vezetés jóváhagyásával az Amerikai Egyesült Államok hivatalos katonai stratégiája lett a „*rugalmas reagálás*”.

Az új katonai stratégia szerint a fegyveres konfliktus mind a korlátlan atomháború, mind a korlátozott háború formáját öltheti, amelyek során az atomfegyverek és a hagyományos fegyverek egyaránt bevetethetők. Az amerikai fegyveres erőket és az Egyesült Államok katonai potenciáját olyan szintre kívánták emelni, amely lehetővé tette volna az Egyesült Államok számára azt, hogy a fő háborús színtereken (Európában és Ázsiában) egy-egy „nagy háború”, a világ más

térségeiben pedig még egy „kis háború” megvívására legyen képes. Ez az elgondolás a „*két és fél háború elmélete*” néven vált ismertté, de végrehajtásának reális alapja sohasem volt. Így például az indokínai háború során 1967-1968-ban, amikor az amerikai katonai beavatkozás elérte a maximumát, az Egyesült Államok – amely Indokínában tulajdonképpen csak „kis háborút” folytatott – nem lett volna képes katonai erőket és eszközöket biztosítani még egy másik „kis háború” megvívásához sem, nem is beszélve a „nagy háború” szükségleteiről.

A „*rugalmas reagálás*” számos vonatkozásban eltért a „*tömeges elrettentés*” stratégiától. Ezek közül külön figyelmet érdemel a „*rugalmasság*” és a „*reagálás*” kifejezések értelmezése.

A „*rugalmas*” azt jelentette, hogy az Amerikai Egyesült Államok vezetése határozta meg azt, hogy mikor, hol és milyen eszközökkel (fegyverekkel) válaszol az Egyesült Államok nemzeti érdekeit sértő ellenséges akciókra. Amerikai vezetők azt hangsúlyozták, hogy a válasznak meg kell felelnie az ellenséges akció jellegének és méretének. Hagyományos fegyverekkel végrehajtott támadásra hagyományos fegyverekkel, atomfegyvercsapásra pedig atomfegyverrel kell válaszolni. Ezzel párhuzamosan azt is kifejezték, hogy az ellenséges akcióra bekövetkező reagálásnak egyenlő értékűnek, ugyanakkor „elrettentő hatásúnak” is kell lenni, ami várhatóan visszatartja az ellenséget a háború folytatásától. Ez előreláthatóan a rendelkezésre álló fegyverek korlátlan bevetéséhez vezetett volna.

A „*reagálás*” szóval azt kívánták kifejezni, hogy az Egyesült Államok csak akkor és ott lép fel katonai erővel, amikor és ahol nemzeti érdekeit veszélyeztető akció következik be. Ez természetesen sokféleképpen értelmezhető. Annak eldöntését, hogy a bekövetkezett akció az Egyesült Államok érdekeit veszélyezteti-e, az amerikai vezetők maguknak tartották fenn

A „*rugalmas reagálás*” stratégiája a lehetséges háborúk alábbi formáit különböztette meg:

- az általános háborút;
- a korlátozott (helyi) háborúk különböző típusait;
- a hidegháborút.

A NATO tagállamok csak 1967-ben fogadták el a „*rugalmas reagálás*”-t a NATO hivatalos katonai stratégiájaként.

Ennek a stratégiai koncepciónak egyik fontos eleme volt az európai hadszíntereken, elsősorban az NSZK által követelt „*előretolt védelem*” elve, amely szerint a NATO fegyveres erőket (legalább 30 hadosztályt) a tagállamok és a Varsói Szerződéshez tartozó országok határaihoz közel kell állomásoztatni és részükre pontosan meghatározott védelmi harci feladatokat kell kijelölni. Az előretolt védelem erőinek meghatározott ideig képesnek kellett lenni az agresszor szárazföldi és harcászati légierejének feltartóztatására és biztosítaniuk kellett a NATO hadászati tartalékok más kontinensről (Észak-Amerikából, Kanadából és Nagy-Britanniából) való átszállításához és a harci zónában történő szétbontakozásához szükséges időt.

A tengerentúlon elhelyezett NATO hadászati tartalékok európai hadszínterekre való átszállítására dolgozták ki az 1960-as években a „*Big Lift*” elnevezésű koncepciót. Ezt elsősorban az Egyesült Államok politikai döntéshozó szervei támogatták, mert egyrészt a katonai erők honi területen kívüli állomásoztatása rendkívül költséges volt, másrészt az 1960-as években folyó indokínai háború lekötötte az amerikai fegyveres erők zömét, s így Európában egyre kisebb létszámú csapatokat voltak csak képesek állomásoztatni.

A tervek szerint 2-3 hadosztály személyi állományát és mintegy 100–150 harcászati vadászpilótát két-három nap alatt csoportosítottak volna át az Egyesült Államok honi területéről Európába, a NATO fegyveres erők kiegészítésére.

Mivel a nehéztechnika, elsősorban a harckocsik légi úton történő tömeges szállítását akkoriban még nem voltak képesek végrehajtani, a szárazföldi hadosztályok és a harcászati repülőszázadok felszerelésének zömét európai raktárakban helyezték el, amelyeket a légi úton átszállított személyi állomány gyors kikonzerválás után vett volna alkalmazásba.

A „*Big Lift*” koncepció keretében évente egy-két átszállítási gyakorlatot hajtottak végre az Egyesült Államok és Európa között. Az új, rugalmas katonai stratégia elfogadását és elterjedését segítette a hidegháború enyhülése, a NATO Tanácsa által 1967 őszén elfogadott Harmel-jelentés, valamint a „*Helsinki folyamat*” néven ismert, az európai biztonság majd’ minden szféráját felölelő tárgyalás- és megállapodás-sorozat, amelynek következménye és kiemelkedő eseménye lett az 1975 július–augusztusi csúcstalálkozó Helsinkiben, és az ott aláírt záróokmány.

A „*rugalmas reagálás*” stratégia felülvizsgálatára az 1969-ben elnökké választott Richard Nixon adott utasítást. Indokul szolgáltak az indokínai háborúban szerzett tapasztalatok és az a felismerés, hogy az Egyesült Államok nem vállalhatja magára a világban bekövetkező összes konfliktus rendezésének katonai feladatait.

Felmérték az Egyesült Államok gazdasági és katonai potenciálját és megállapították, hogy az addig elfogadott elv – amely szerint az Egyesült Államoknak képesnek kell lennie „*két és fél háború*” megvívására –, helytelen és megvalósíthatatlan. Helyette elfogadták a „*másfél háború*” elvét, amely egy nagyméretű és egy korlátozott (helyi) háborúban való részvétel feltételeit határozta meg. A nagyméretű háború kirobbanását elsősorban Európában feltételezték.

A módosított stratégiai koncepció¹³, a korábbiaktól eltérően, a nemzetközi helyzet, valamint az Egyesült Államok gazdasági és katonai potenciáljának reálisabb értékelésén alapult. A koncepció továbbra is fontosnak tartotta az Egyesült Államok vezető pozíciójának megőrzését és abban fontos szerepet szánt a hadászati nukleáris erők által biztosított elrettentésnek, ugyanakkor egyre nagyobb rész vállalását kérte a második világháborút követően gazdaságilag megerősödött nyugat-európai szövetségesektől és Japántól, amelyek addig aránytalanul vették ki részüket a világbéke megővésének, illetve a különböző katonai konfliktusok rendezésének feladataiból.

---

¹³ Egyes források a módosított stratégiai koncepciót a „*reális elrettentés stratégiája*” megnevezéssel jelölték.

Az Egyesült Államok kormánya a szövetségesektől elsősorban az általános rendeltetésű (hagyományos) katonai erők és eszközök fejlesztését és fenntartását kérte.

A stratégiában a háború új típusai jelentek meg. A korábban ismert és elfogadott atom- világháború (globális háború) és a korlátozott (helyi) háború mellett elképzelhetőnek tartották a háborús szintér méretű atomháborút és a háborús szintér méretű hagyományos háborút is.

Az amerikai politikai és katonai vezetés alapvető törekvése az volt, hogy egy esetleges háborúban az Egyesült Államok elsősorban a hadászati csapásmérő erőkkel hasson a haditevékenységek menetére, míg a szövetségesek feladata a hagyományos szárazföldi, légi és haditengerészeti erők csatasorba állítása volt. Az amerikai általános rendeltetésű (hagyományos) erők bevetésére csak a közvetlen amerikai nemzeti célok elérése érdekében kerülhetett volna sor, különösen a globális és a háborús szintér méretű atomháborúban.

Ennek a módosított stratégiának említésre méltó része volt a „*légi-földi hadviselés*” („*Air-land Battle*”) elnevezésű hadművelleti elv, amelyet elsősorban az európai USA és NATO fegyveres erőknél vezettek be és gyakoroltak az 1970-es és az 1980-as években.

Az elv lényege az volt, hogy a szövetség fegyveres erői hagyományos fegyverekkel, a legkorszerűbb elektronikai-, lézer- és más technikák felhasználásával csapásokat mérnek az ellenség csapataira és objektumaira mintegy 300 km mélységig és ezzel megakadályozzák azok támadó hadműveletét. A „*légi-földi hadviselés*” során tervezett csapások elsőrendű céljai a szovjet (és VSZ) hadsereg és front hadművelleti manővercsoportok voltak.

A szovjet és a VSZ-hadtudomány elvei és változásai

A szovjet hadászati koncepciók a hidegháború egész ideje alatt tükrözték azt az ideológiai alapot, amelyet Lenin és Sztálin fogalmazott meg a kommunizmus / szocializmus világméretű győzelméről, és amely az 1918–1921 közötti polgárháború tapasztalataira, valamint a második világháborúban a hitleri Wehrmacht és a japán Kvantung-hadsereg fölött aratott katonai győzelemre támaszkodott. Ezt az ideológiai bázist a Sztálin után következő szovjet vezetők – egészen Mihail Sz. Gorbacsov 1985. márciusban főtitkárrá történt megválasztásáig –, soha nem vonták kétségbe és nem is változtattak rajta. **A kommunizmus / szocializmus világméretű győzelmébe vetett hitet csak a Szovjetunió felbomlása oszlatta szét**, bár e hit (feltehetően) továbbra is él a jelentős belpolitikai erőt képviselő orosz kommunista párt tagságában.

Erre a megingathatatlan tartott ideológiai alapra épültek azok a katonai hadászati koncepciók – a szovjet katonai doktrínák –, amelyek módosulásait elsősorban a kommunista párt (SZKP) vezetésében bekövetkezett változások, valamint a haditechnika gyors fejlődése és jelentős eredményei határozták meg.

A szovjet katonai doktrínák (hadászati koncepciók) a hidegháború éveiben a következő periódusokban elemezhetők:

- az 1945-től 1953-ig tartó időszak;
- az 1953-tól 1964-ig tartó időszak;

- az 1964-től 1985-ig tartó időszak;
- az 1985-től 1991-ig tartó időszak.

Az 1945-től 1953-ig tartó időszakban (Sztálin haláláig) lényegét tekintve a második világháborús hadászati és hadműveleti elvek uralkodtak a szovjet katonai és politikai vezetők háborús elgondolásaiban és a fegyveres erők felkészítésében. Ennek indoklásául a szovjet vezetők gyakran hivatkoztak a második világháborúban győztes Vörös Hadsereg sikeres hadjárataira és azok gazdag tapasztalataira. **Az abban a korszakban elfogadott hadászati elvek szerint az országot és fegyveres erőit olyan elkerülhetetlen és hosszan tartó háborúra kell felkészíteni, amelynek végső eredménye a Szovjetunió győzelme a háborúban,** és amelyben a szárazföldi haderőnek, különösen a harcokocsicsapatoknak és a tábori tüzérségnek meghatározó szerepe lesz. A légierő elsődleges feladata a szárazföldi csapatok támogatása volt, míg a haditengerészeti erők szerepét abban az időszakban teljesen elhanyagolták. Bár a Szovjetunióban az első atombombát (atomtöltetet) már 1949-ben felrobbantották és nagy ütemben folytatták a hidrogénfegyver előállításának kísérleti munkáit (az első hidrogéntöltet felrobbantását 1953 augusztusában hajtották végre), a hadászati elvekben nem vették figyelembe a nukleáris fegyverek alkalmazását.

A jelzett periódus szovjet hadászati koncepcióját a második világháborús tapasztalatokat őrző és előtérbe helyező katonai vezetők, mindenekelőtt az önmagát a legzseniálisabb hadvezérként ünnepeztető generalisszimusz, **Joszif V. Sztálin, a Szovjetunió első embere határozta meg.** Az 1945–1953 közötti időszak szovjet katonai doktrínáját (hadászati koncepcióját) a felsorolt tényekre alapozva nevezhetjük a „*hagyományos világháború doktrínájá*”-nak.

Az 1953-tól 1964-ig tartó periódus katonai hadászati elveit és doktrínáját jelentősen meghatározták Nyikita Sz. Hruscsov politikai felismerései, határozott célkitűzései és hibái. Hruscsov a SZKP XX. kongresszusán (1956. február) leleplezte Sztálin személyi kultuszát és következményeit, továbbá megkísérelte megváltoztatni a világháború elkerülhetlenségéről a párt- és katonai vezetők széles köreiből elfogadott koncepciót. Az atom- és hidrogénfegyverek tömeggyártásában, valamint a rakétatechnikában és az űrkutatásban elért sikerek hatására az SZKP XXII. kongresszusán (1961) meghirdette a szocializmus világméretű győzelmének reális lehetőségét, sőt konkrét évszámokat (1980 és 1985) jelölt meg a kapitalista gazdasági rend feletti győzelem kivívására.

Hruscsov túlzottan nagy szerepet tulajdonított a rakéta-atomfegyvernek, ezért háttérbe szorította a korábbi hagyományos haderőnemeket: a szárazföldi csapatokat, a légierőt és a haditengerészetet. E nézetei miatt szembekerült a katonai vezetők zömével, és részben ez is vezetett az 1964-ben bekövetkezett leváltásához.

Abban a periódusban látott napvilágot Szokolovszkij marsall szerkesztésében a „Katonai hadászat” című írásmű, amelyben a korabeli szovjet hadászati elveket írták le. Azok közül figyelmet érdemelnek a háború kezdeti időszakáról kifejtett nézetek, amelyekről így írt Szokolovszkij: „...*Korszerű viszonyok között kiemelkedő fontossággal bír, mind az elméleti, mind a gyakorlati hadászati problémák megoldása terén, a háború kezdeti időszaka jellegének helyes felismerése (előre látása)*”.

A háború kezdeti időszakának jelentőségét (a Szokolovszkij-könyvben leírtak alapján) az határozza meg, hogy a hadban álló államok abban az időszakban még rendelkeznek az összes nukleáris fegyverrel és azok hordozóeszközeivel (rakéták és repülőgépek), amelyekkel a háború első perceiben pusztító csapást (első tömeges atomcsapást) tudnak mérni az ellenség legfontosabb objektumaira, területének teljes mélységéig, és ezzel már a háború kezdetén elérik az alapvető politikai és katonai célokat.

A nukleáris fegyverek tömeggyártása és a hordozóeszközök gyors elterjedése jelentős hatást gyakorolt a háború kezdeti periódusán kívül a fegyveres küzdelem további időszakaira is. A szárazföldön, a levegőben és a tengeren folyó hadműveletekben a rakéta-atomfegyver vált a hadműveleti célok elérésének alapvető és döntő tényezőjévé.

A korábbinál határozottabb célú és nagyobb méretű hadműveletek végrehajtása vált lehetővé azáltal, hogy az ellenség erőit és eszközeit az atomfegyverek csapásaival rövid idő alatt lehetett (volna) pusztítani. A csapások következtében a nagy veszteséget szenvedett ellenség ellenállása meggyengül, és az lehetővé tette (volna) a szárazföldi csapatok nagy ütemű (napi 60–80 km-es) támadó tevékenységét.

A korabeli hadászati és hadműveleti elvek számoltak az ellenség részéről kiváltandó nukleáris csapásokkal is és a nagy veszteségek elkerülése érdekében megnövelték a csapatok széttagolt elhelyezését, valamint elrendelték az elfoglalt körletek gyakori váltását. Ezen elvek szerint a szárazföldi csapatok támadási sávjainak szélessége a második világháborúban alkalmazott sáv szélességeknél a tíz–tizenötszörösére növekedett.

Jelentős változás következett be az erők és eszközök főcsoportosításának elve terén is.

Az erőknek és eszközöknek a korábbi, viszonylag kis területen (a főcsoportosítás irányában) történő főcsoportosítása helyébe az erőkifejtés főcsoportosítása lépett, amely szerint az ellenség főcsoportosítását a rakéta-atomfegyverek váratlan és tömeges bevetésével kell megsemmisíteni, azt követően csak a megmaradt kisebb csoportok leküzdése és a terület birtokbavétele lesz a támadó erők feladata.

A rakéta-atomvilágháború lehetőségének hangsúlyozásával **megkezdődött a helyi háborúk és konfliktusok tapasztalatainak elemzése is.** Erre elsősorban a koreai és az indokínai háborúk szolgáltattak alapot és bizonyították azt, hogy lehetséges a hagyományos fegyverekkel vívott háború is, egyik vagy másik nagyhatalom részvételével. **Továbbra is uralkodott azonban az a koncepció, hogy a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok (és/vagy NATO) közötti háború csak a tömegpusztító fegyverek alkalmazásával folyó globális háború lehet.** A helyi háborúk kitörését és lefolytatását a szovjet hadászati elvek, elsősorban a harmadik világban, nemzeti felszabadító és polgárháborúk formájában látták valószínűnek.

Ilyennek értékelték az Indokínában folyó háborút és az 1956. évi közel-keleti katonai konfliktust, amely a Szuezi-csatorna fölötti uralom megszerzése kapcsán robbant ki.

1955 májusában a Varsói Szerződés létrehozása és tagállamai fegyveres erőinek összevonása – az Egyesített Fegyveres Erők (EFE) Törzsének alárendeltségében –, nem járt a hadászati koncepció lényeges változásával. A VSZ-tagállamok fegyveres erőit beosztották a Nyugati és Délnyugati Hadszinterek állományába, és attól az időponttól kezdve a hadszíntér-főparancsnokok vezetésével gyakorolták a háborús (hadművelési) tervekben meghatározott feladatokat. A VSZ által szervezett gyakorlatok folyhattak kettő vagy több nemzeti haderő csapatainak részvételével, de mindig az EFE Törzs által előírt elvek és célok szigorú betartásával kerültek levezetésre.

Az 1964-től 1985-ig tartó időszak szovjet katonai doktrínáját a Hruscsovot felváltó Leonid I. Brezsnyev és az őt támogató katonai erők elgondolásai határozták meg. A hadászati rakétacsapatok mellett a többi haderőnem is visszanyerte korábbi pozícióját a szovjet háborús tervekben és megkezdődött a szárazföldi csapatok, a légiőerő és a haditengerészet fokozott ütemű fejlesztése. E fejlesztések szükségességét a hadászati koncepciót kidolgozó szakemberek azzal indokolták, hogy egyrészt a Föld különböző térségeiben folyó helyi háborúkban részt vevő harcoló felek jelentős része igényli a szovjet támogatást a siker elérése céljából, másrészt az Egyesült Államokban 1961-ben elfogadott „*rugalmas reagálás*” katonai hadászati koncepció is nagy figyelmet fordított a hagyományos fegyverekkel folyó hadviselés problémáira, miszerint a potenciális ellenség elleni háború folyhat (legalábbis a kezdeti időszakban) hagyományos fegyverekkel is.

A korszakban uralkodó szovjet (marxista-leninista) pártideológia nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy igazolja a Szovjetunió felkészülését az atomvilágháborúra, valamint (szovjet támogatással), a világ különböző térségeiben folyó, helyi háborúkra, s ezért sajátos osztályozási rendet állított fel a lehetséges háborúkkal kapcsolatban.

Ezek szerint a háborúk osztályozhatók:

- cél és társadalmi jelleg szerint;
- az alapvető ellentmondások típusa és a háborúban részt vevő társadalmi erők összetétele szerint;
- méreteik szerint;
- az alkalmazott pusztító eszközök szerint.

Az 1964 és 1985 közötti periódusban végrehajtott szovjet és VSZ-haderőfejlesztés és a hadgyakorlatok tapasztalatainak értékelése arra utal, hogy a szovjet politikai vezetés és a szovjet fegyveres erők vezérkara elsősorban az atomfegyverek bevetésével folyó világháborúra készült. Az ilyen háborúval kapcsolatos doktrinális elvek és tételek uralták a vezérkari és a katonai akadémiákon folyó képzés lényegét is.

A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia hadművelési–hadászati tanszékének egyik jegyzete az alábbiak szerint fogalmazta meg az atomvilágháború jellemző vonásait:

„...A világháború, ha azt az agresszornak sikerül kirobbantani, a két ellentétes társadalmi rendszer: a kapitalista és a szocialista rendszer döntő osztályösszecsapása lesz. Az imperializmus fel akarja számolni a szocializmust. A szocialista rendszer vívmányainak védelmére beveti teljes gazdasági és katonai erejét.

A felek politikai céljának határozottsága megköveteli a rendelkezésre álló pusztító eszközök (atom-, rakéta-, biokémiai-, és sugárfegyverek, a kozmikus és egyéb katonai eszközök) teljes táranak korlátlan alkalmazását.

A világháború elkerülhetetlenül atomháború lesz (rendkívül pusztító és romboló jelleg).

A háborút rövidebb, vagy hosszabb időtartamú veszélyeztetettségi időszak előzi meg.

A hadászati célok és a fegyveres erők feladatainak tartalma megfelel a politikai célok határozottságának. Az ellenség megsemmisítésének alapvető eszköze az atomfegyver, mindenekelőtt a hadászati. Az atomcsapások egyidejűleg érik az objektumokat, az ellenség teljes mélységéig.

A haditevékenységek globális méretűek, kiterjednek minden fontosabb kontinensre, óceánra, valamint a kozmikus térségre.

Jellemző lesz a soha nem látott bonyolultság, a kiterjedt méretek és az elkeseredett küzdelem, a dinamikusság, a magas fokú manőverezés, a gyors áttérés az egyik fegyverfajta alkalmazásáról a másikra, a hadászati kezdeményezés megragadásaért folyó megfeszített küzdelem.

Az ellenség rövid idő alatt történő megsemmisítéséhez rendelkezésre állnak a nagy pusztító hatású, gyors működésű, hatalmas rombolóerejű fegyverek, ami biztosítja az ellenség rövid idő alatti megsemmisítését. Azonban a nagy katonai koalíciók óriási erőforrásokkal rendelkeznek, s ezért lehetséges az elhúzódó atom-világháború is.

A világháború döntő momentuma lesz az első hadászati atomcsapás. Súlyos veszteségek és hatalmas károk keletkeznek. Kis államok teljesen megsemmisülhetnek.

Az atomcsapásokat elsőként kiváltó fél jelentős hadászati előnyökhöz juthat.

A világháború több időszakot foglalhat magába. Ezek a következők lehetnek:

- a hagyományos eszközökkel folytatott tevékenységek időszaka;*
- az atomfegyverek korlátozott alkalmazásával folytatott tevékenységek időszaka;*
- az atomfegyverek korlátlan alkalmazásával folytatott tevékenységek időszaka,*
- a befejező haditevékenységek időszaka. (...)"*

A polgári tudósok (Római Klub, Svéd Királyi Akadémia stb.) által nyilvánosságra hozott, a tömegpusztító fegyverek alkalmazásával kapcsolatos kutatási eredmények azt bizonyították, hogy az emberiség teljes pusztulásával járna az atom-világháború. Ez a felismerés is, ha nagyon lassan, de fokozatosan mégis hatott a szovjet hadászati elgondolásokra, és az 1960-as évek végén már megjelentek azok az elméleti munkák és szabályzatok, amelyek a hagyományos fegyverek alkalmazásával folyó haditevékenységekkel foglalkoztak.

Az 1970-es és 1980-as években a szovjet vezérkar és az EFE Törzs elképzelhetőnek tartotta azt, hogy a VSZ és a NATO között kirobbanó háború folyhat a konvencionális pusztító eszközök alkalmazásával, különösen a háború kezdeti, majd befejező periódusában.

Az elképzelések szerint a háború kezdeti időszakában, a jelentős mennyiségi fölényben lévő szovjet (VSZ) szárazföldi csapatok, a frontok légierejének támogatásával képesek lettek volna a NATO védelmi rendszerének áttörésére és a hadsereg, valamint a front hadműveleti manővercsoportok bevetésével rövid idő (10–15 nap) alatt hadászati sikerré fejleszteni a támadó hadműveleteket. Az elsőlépcsős frontok támadó hadműveletei során tervezték elpusztítani, illetve birtokba venni a NATO nukleáris csapásmérő eszközeit, vezetési pontjait, légvédelmi rendszerét, páncélos- és gépesített csapatainak fő csoportosításait stb., amellyel megfosztották volna az Amerikai Egyesült Államokat és a NATO-t attól, hogy az európai hadszíntereken további fegyveres ellenállást tanúsítsanak.

A hagyományos fegyverekkel vívott háborúra vonatkozó elgondolások mellett azonban továbbra is éltek azok az elvek, amelyek a rakéta-atomfegyverek bevetésének elkerülhetetlenségét hangsúlyozták. Ennek indoklásául, a végrehajtott hadsereg és front szintű VSZ-gyakorlatokon rendszerint azt az elgondolást fogadták el, amely szerint az Amerikai Egyesült Államok (és a NATO) politikai vezetése a VSZ fegyveres erők gyors sikereit csak az atomfegyverek tömeges bevetésével tudja elhárítani. E feltételezésből eredő lépések voltak a „válaszcsapás” és a „találkozócsapás” elméletek, amelyek az ellenséges atomcsapásokat azonnal követő, vagy azokkal egyidejű szovjet (VSZ) tömeges atomcsapások kiváltását tették szükségessé.

Az 1985 tavaszán (március 11-én) az SZKP főtítkárának megválasztott Mihail Sz. Gorbacsovhoz fűződnek azok az állásfoglalások, amelyek egy teljesen új szovjet katonai hadászati koncepció (katonai doktrína) kidolgozásának szükségességét vetették fel.

Gorbacsov akkor vette át a Szovjetunió vezetését, amikor tényekkel bizonyítottan, teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a Szovjetunió nem képes folytatni a fegyverkezési versenyt a fejlett nyugati államokkal, és különösen képtelen a Ronald Reagan amerikai elnök által 1983-ban meghirdetett „csillagháború” (az SDI-program) technikai és pénzügyi követelményeinek megfelelni. Gorbacsov többször találkozott Reagan elnökkel, hogy megállapodásra jussanak a katonai szembenállás jelentős mérséklésének kérdéseiben.

E találkozók közül, témánkat érintően kiemelt jelentősége van az 1985. november 19–21. között Genfben megtartott szovjet–amerikai csúcstalálkozónak.

A genfi csúcstalálkozóról kiadott közös nyilatkozat a közvetkező fontos kijelentést tartalmazza: „...*A felek – miután megvitatták a biztonság kulcsfontosságú kérdéseit, és annak tudatában, hogy a Szovjetunióra és az Egyesült Államokra különleges felelősség hárul a béke megóvásáért – kijelentik, hogy atomháborút sohasem szabad kirobbantani, és annak nem lehet győztese. Felismerve, hogy bármilyen konfliktus a Szovjetunió és az Egyesült Államok között katasztrofális következményekkel járhat, hangsúlyozták: fontos, hogy elejét vegyék a kettőjük közötti bármilyen – akár nukleáris, akár hagyományos – háborúnak. Nem fognak katonai fölény elérésére törekedni...*”

A genfi csúcstalálkozót követően megkezdődött a szovjet hadászati koncepció (katonai doktrína) átdolgozása. Központi kérdésként és megoldandó feladatként kezelték az „*ésszerű és elégséges védelem*” problémáit, amelyekről korábban szó sem esett a szovjet vezérkar köreiben és háborús terveiben.

1987-ben Berlinben találkoztak a Varsói Szerződés tagállamainak politikai és katonai vezetői, akik elfogadták a Varsói Szerződés „*védelmi katonai doktrínáját*”. A berlini találkozón jelentették ki azt, hogy az adott nemzetközi helyzetben bármilyen vitás kérdés megoldásában megengedhetetlen a katonai erők alkalmazása. A VSZ tagállamai lemondtak az atomfegyver elsőként való alkalmazásáról; egyetlen állammal szemben sem tanúsítanak ellenséges magatartást; síkra szállnak a leszerelésért; csak az országok védelméhez szükséges, meglepetésszerű lerohanást megakadályozó nagyszámú fegyveres erő fenntartását tartják indokoltnak; állást foglalnak a katonai paritás és az egyensúly elve mellett, amelyet a lehető legalacsonyabb szinten kell megvalósítani.

A tanácskozást követően megkezdődött a Berlinben elfogadott koncepcionális (doktrinális) elvek gyakorlatban történő átvitele a szovjet és a VSZ fegyveres erők felkészítésében és a levezetett gyakorlatokon.

Az „*ésszerű és elégséges védelem*” elve mellett azonban továbbra is fennmaradtak a „*megbízható védelem*” és a „*maximális biztonság*” koncepciói is, amelyek feltételezték, hogy a fegyveres küzdelem kritikus szakaszaiban sor kerülhet a támadásra és a nukleáris fegyverek bevetésére. Ezen koncepciók fenntartásának szükségességét a szovjet szakértők a NATO-ban érvényben lévő „*nukleáris elrettentés*” elvével indokolták.

A szovjet vezérkar és az EFE Törzse továbbra is nagy súlyt helyezett a csapatok támadóképeségének magas szintű fenntartására. Továbbra is jelentős méretű hadgyakorlatokat terveztek és hajtottak végre, amelyeken a rövid ideig (néhány nap) tartó védelmi tevékenységeket mindig követték a nagy erejű és nagy ütemű ellentámadó hadműveletek. A támadó hadműveletek során rendszerint bevetésre kerültek a hadműveleti manővercsoportok (HMCS), amelyek az ellenség mélységében hajtottak végre meghatározott harci feladatokat.

A szovjet és a VSZ katonai hadászati elvekben az 1980-as évek elején találkoztunk először a **hadműveleti manővercsoport** megnevezéssel, amely ezt követően minden nagyobb méretű hadgyakorlaton alkalmazásra került. A szovjet vezérkar által megfogalmazottak szerint a HMCS feladatai a következők voltak: kihasználva az atomcsapások eredményét, illetve az ellenség védelmében lévő nyitott szárnyakat és hézagokat, a légiere és a tüzérség támogatása mellett határozottan ütközetbe lépjen; majd elszakadva a főerőktől, a támadás ütemét jelentősen meggyorsítsa, lendületesen előretörjön; működési sávjában semmisítse meg az ellenség fontos hadműveleti objektumait (vezetési pontokat, atomeszközöket, ellátó intézeteket és raktárakat, repülőtéren lévő repülőgépeket stb.); akadályozza meg az ellenség mozgósítási tevékenységét, vegye birtokba a fontos átkelőhelyeket és hidakat, útcsomópontokat, egyesüljön a mélységbe bevetett légideszantokkal és idézzen elő pánikot az ellenség mögöttes területein.

A HMCS-nek kijelölt erők (rendszerint egy megerősített harckocsi-hadosztály) nagy mozgékonyssággal és tüzeróval, az átlagosnál nagyobb anyagi

feltöltöttséggel rendelkeztek. A HMCS parancsnoka nagyfokú önállósággal rendelkezett a feladat végrehajtása során.

A hadműveleti manővercsoportok háborús alkalmazásával kapcsolatos szovjet elvek is azt igazolják, hogy a szovjet vezérkar tábornokai nem az „ésszerű és elégséges védelem” gyakorlatban való megvalósítását támogatták.

A szovjet (VSZ) hidegháborús katonai doktrínák (hadászati koncepciók) érvényüket veszítették a VSZ és a Szovjetunió 1991. évben bekövetkezett összeomlásával.

A hidegháborús korszak hadtudományának összefoglalásaként elmondható, hogy az emberiség történelmében voltak rendkívül kritikus időszakok, amikor különböző veszélyek fenyegették a népeket és a nemzeteket, az emberek ezreit, esetenként millióit. Gondoljunk csak a népvándorlás korának hatalmas, Ázsiából indult néparadataira, a római birodalmat szétverő barbár seregek pusztítására, a 13. századi tatárjárásra, vagy egész városokat, tartományokat kipusztító pestis-, és fekete himlő járványokra, továbbá az első- és második világháború sok millió áldozatára. Ezek a veszélyek – bár rendkívül súlyos emberáldozattal jártak – nem hasonlíthatók össze a második világháborút követő négy és fél évtizedes hidegháború folyamán felhalmozódott veszélyforrásokkal, különösen az egymással szemben álló szuperhatalmak és szövetségeik birtokában lévő nukleáris fegyverek óriási pusztító erejével. A több tízezer nukleáris töltet bevetése az emberiség és a bioszféra teljes pusztulását eredményezte volna egy esetleg kirobbanó, Kelet és Nyugat közötti fegyveres konfliktusban.

Mértékadó vélemények szerint, a hadtudomány fejlődésére és felmerült problémáira a legnagyobb hatást a hidegháború korszakában az atomfegyver és hordozóinak létrehozása és tömeges méretű gyártása, valamint hadrendbe állítása váltotta ki.

A hidegháború hadtudományának eredményes feladatai és problémái rendszerint már nem egyes teoretikusok által megírt könyvekben és katonai szabályzatokban jelentek meg, hanem a nemzeti és szövetségi katonai koncepciókban és stratégiákban (USA és NATO), valamint katonai doktrínákban (SZU és VSZ).

A szövetségi stratégiákban és doktrínákban meghatározott hadászati és hadműveleti feladatok végrehajtására mindkét fél (NATO és VSZ) több, mint 5 millió, állandóan készenlétben álló katonával rendelkezett, amely erőt a NATO részéről az 1980-as években több mint 22 ezer harckocsi, 4200 páncélozott szállító harcjármű (PSZH), 14 ezer tüzérségi löveg, 2000 harci helikopter, és több mint 4800 harcászati repülőgép támogatott. A VSZ erői jelentősen felülmúlták a NATO-erőket, mivel a szárazföldi csapatokat 45 ezer harckocsi, 83 ezer PSZH, közel 47 ezer tüzérségi löveg és aknavető, továbbá 1350 harci helikopter és 4900 harci repülőgép támogatta.

A szemben álló katonai szövetségek közötti erőviszonyt azonban nem a hagyományos harceszközök, hanem a hadászati atom-támadóeszközök mennyisége, hatótávolsága (több mint 10 ezer km) és találati pontossága határozta meg, amelyben a NATO (és az Egyesült Államok) határozott fölényt ért el, az 1960 hordozó-eszköz 13 660 robbanófejével szemben a szovjet 2510 hordozóeszköz 11 000 robbanófejével. A hadászati atomcsapásmérő eszközök közül külön említésre méltó az a tény, hogy az

Egyesült Államok vezetése nagy figyelmet fordított a ballisztikus rakétákkal felszerelt atom-tengeralattjárók gyártására és fejlesztésére, s így jelentős fölényt ért el a robbanófejek mennyiségében (kb. 7000), a szovjetek rendelkezésére álló kb. 3300 robbanófejjel szemben. A hadászati atomcsapások tervezésében is kiemelt szerepet szántak a viszonylag gyors mozgású és a tengerek mélységében rejtetten elhelyezkedő atom-tengeralattjáróknak, míg a szovjetek elsősorban a szárazföldi telepítésű hadászati rakéták mennyiségi növelését hajtották végre, amelyek több mint 6400 robbanófejjel rendelkeztek az 1980-as években.

Az atomfegyver szerepe a hidegháború folyamán gyakran változott, különösen az Amerikai Egyesült Államok biztonsági és katonai stratégiáiban. Míg a „*tömeges elrettentés*” stratégiája az atomfegyverekkel megvívandó világháborút és a hadászati légielő elsődleges szerepét emelte ki a Szovjetunió és szövetségeseinek visszatartásában, addig a „*rugalmas reagálás*” katonai stratégia lehetőséget adott a hagyományos fegyverekkel folytatandó katonai műveletekre is. Ezt a felfogást tükrözte az Indokínában végbement háború is 1964–1975 között, ahol az Egyesült Államok vezetése a jelentős veszteségek ellenére sem vetette be az atomfegyvert.

A szovjet (és a VSZ) katonai doktrína is kiemelt szerepet szánt az atomfegyvernek a hidegháború majdnem teljes időtartama alatt, különösen a háború kezdeti időszakában, ahol az atomfegyverek zömének egyidejű bevetését tervezték a hadászati első atomcsapás során. Ezt az elméleti tételt csak a Gorbacsov–Reagan találkozó és megállapodás (1985. november, Genf) után vetették el. Igaz az is, hogy a hidegháborús korszak talán legélesebb konfliktusában – az 1962 őszi kirobbant, ún. kubai rakétaválság kapcsán – sem alkalmazták az atomfegyvert.

A hidegháború alatt elgondolt katonai hadműveleteket a két szuperhatalom – az Egyesült Államok és a Szovjetunió) igényeinek megfelelően a katonai szövetségesek a NATO és a VSZ szintjén tervezték és hangolták össze. Az Észak-atlanti Tanács Védelmi Tervező Bizottsága és Atomtervező Csoportjának döntéseit a Katonai Bizottság és az alárendeltségében lévő európai, atlanti és csatorna főparancsnokságok bontották részletes tervekre és készítették fel a szövetséges erőket a hadműveletekre.

A Varsói Szerződés egyesített fegyveres erőinek háborús műveleteit a Politikai Tanácskozó Testület (PTT) döntéseinek megfelelően, a Honvédelmi Miniszterek Bizottsága véleményének meghallgatásával, az Egyesített Fegyveres Erők Törzse tervezte és készítette elő, az alárendeltségébe tartozó három (Észak-nyugati-, Nyugati- és Dél-nyugati-) hadszíntér-főparancsnokság a részükre meghatározott hadászati irányokban folytatandó hadászati műveleteket tervezte meg részletesen.¹⁴

Ezekre, a NATO és VSZ katonai parancsnokságok által tervezett műveletekre szerencsére nem került sor. A Varsói Szerződés és a Szovjetunió 1991-ben bekövetkezett megszűnése után megkezdődött Európa népeinek és katonáinak közeledése egymáshoz. Az 1994 januárjában meghirdetett PfP békepartnerségi program, majd a NATO 1999 márciusában realizált bővítése végérvényesen véget vetett a több mint négy évtizedes hidegháborús szembenállásnak.

¹⁴ A Magyar Néphadsereg csapatai a Dél-nyugati hadszíntér főparancsnokának alárendeltségében, a Duna-völgyi és az észak-olasz hadművelési irányokban tervezett műveletekben vettek volna részt.

A NATO- és a volt VSZ-tagállamok katonái közös képzési programokban, valamint a balkáni régió területén zajló békeműveletekben ismerték meg egymást és jutottak közös megegyezésre abban, hogy **Európa békéje mindannyiunk érdeke és közös ügye.**

Ma úgy tűnik, hogy a 20. századdal lezárult a nagy háborúk korszaka. Hogy mi várható a 21. században, azt nagyon nehéz lenne az új évezred / évszázad első évtizedében előre látni és megjósolni. A tudomány feladata azonban, többek között, a jövő alakulásának és eseményeinek lehető leghitelesebb prognosztizálása. A hadtudomány művelőinek is ez az egyik kutatási területe és feladata, amire egy következő tanulmányában tesz kísérletet a szerző.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *A háború és a hadművészet története.* Budapest, 1975, Zrínyi Katonai Kiadó.
- Magyar Nagylexikon 1–19. kötet. Budapest, 1999, Magyar Nagylexikon Kiadó.
- *The Military Balance 1980–1991.* London, The International Institute for Strategic Studies.
- *Guinness Fegyver Enciklopédia.* Guinness Publishing Ltd., Enfield 1992. Budapest, Zrínyi Kiadó.
- *American Cold War Strategy.* Edited by E. R. May, Bedford Books, Boston-New York, 1993.
- Michael Howard: *Studies in War and Peace.* M. Temple Smith Ltd, London, 1970.
- Kőszegvári Tibor: *Katonai stratégiák és doktrínák a hidegháború korszakában.* Budapest, 2000, ZMNE egyetemi jegyzet.
- Kőszegvári T. – Laczkó M. – Szternák Gy.: *A Szovjetunió és a Varsói Szerződés katonai doktrínájának alapjai és fejlődését befolyásoló tényezők.* ZMKA Hadművelési–hadászati tanszék, 1987.
- *The Soviet Military and the Future.* Edited by S.J. Blank and J.W. Kipp, Greenwood Press, 1991, Westport, Connecticut, London.
- *Szovjet–amerikai csúcstalálkozó.* Genf, 1985. november 19–21. Budapest, 1986, Kossuth Könyvkiadó.
- Szokolovszkij: *Katonai hadászat.* Budapest, 1964, Zrínyi Katonai Kiadó.
- *The Voroshilov Lectures.* National Defense University Press, Washington D.C. 1992.

A KÓDNYELV AZ ANYANYELV

A történelem számos olyan esetet ismer, amikor a hadjárat, egy-egy hadművelet, ütközet vagy csata kimenetelét a hírszerzés-felderítés során sikeresen alkalmazott eljárások, módszerek, kódolt üzenetváltások vagy parancsok döntötték el annak a félnek a javára, amelyik képes volt a szemben álló fél „eszén túljárni”.

A rejtjelzés-rejtjelmegfejtés témaköre – jellegénél és rendeltetésénél fogva – ritkán fordul elő az írásokban, ezért a Szerkesztőbizottság közreadja az egyik, immár több mint hat évtizede megtörtént esemény szakszerű leírását, amelyet a szerző eredeti dokumentumok felhasználásával készített.

A magyar sajtó már többször is megemlékezett az amerikai indiánokról, akik sajátos és írásbeliség nélküli anyanyelvük miatt kiváló „kódbeszélők” voltak. Az Amerikai Egyesült Államok fővárosa, Washington közelében lévő NSA (National Security Agency – Állambiztonsági Hivatal) Múzeum kiállítási anyagai az általánosnál mélyebb betekintést engednek az indián kódbeszélők körül kialakult legendák világába (amelyeket több éves amerikai tartózkodásom során lehetőségem adódott tanulmányozni).

Az amerikai hadvezetés már régen felfedezte, hogy az indiánok érintetlen nyelvét használva lehet a leghatásosabb módon megfejthetetlen kódolással üzeneteket közvetíteni. Ezért a különböző észak-amerikai indián törzsek ősi, érintetlen nyelvét többször is alkalmazták a katonai hírközlésben az üzenetek kódolására, védelmére. Az első ilyen alkalom az első világháború végén volt, amikor az amerikai szárazföldi hadsereg 31. Hadosztályánál 14 főnyi choctaw indiánt képeztek ki ilyen céllal. Az indiánok saját nyelvükön írták meg a különböző közleményeket, és ezáltal megakadályozták, hogy a németek meg tudják fejteni az üzeneteket.

A Maas-Argonne-i hadjárat idején több amerikai egységet is elváltak a parancsnokságuktól. Rádiókódjaikat feltörték, vezetékes vonalaikat lehallgatták. Az amerikai erők – felhasználva a choctaw katonák leleményességét és egyedi nyelvét –, átszervezték őket a harcparancsok közvetítésére. A németek ezt a kódot már nem tudták megfejteni. Az első világháború után hamarosan befejeződött, és ezt a kódolási módot csak a második világháborúban vették elő újból.

A 31. Hadosztály sikereire emlékezve a második világháború idején más szárazföldi alakulat is alkalmazta ezt az eljárást. A 4. Gyalogos hadosztály 17 comanche katonát küldött híradókiképzésre, kódmondási céllal. Feltételezések szerint a comanche-ok első harci alkalmazása akkor volt, amikor az elnök fia, ifjabb Theodore Roosevelt dandártábornok a csapatával biztonságosan partra szállt az Utah-i parton, bár nem az volt a kijelölt partszakaszuk. Más indián törzsek is részt vettek ilyen feladatok ellátásában, de azok pontos szerepét még nem kutatták részletekre menően. A feltételezések szerint a cherokee, winnebago, ojibway, seminol, navajo, hopi, és esetleg más törzshöz tartozók is teljesítettek kódmondó-szolgálatot.

A navajo törzs kódmondó szolgálatáról megfelelő részletességgel lehet olvasni a Haditengerészeti Történeti Központ honlapján. A magyar, aki akár katona is, nem kis örömmel látja, hogy a navajo híradó katonák szereplését kutató hadtörténész a Tengerészgyalogság, illetve a Szárazföldi haderő nyugdíjasa, Alexander Molnar. (Mint eredetileg híradótiszt, magam is így vagyok ezzel.)

A navajo kódmondó katonák az amerikai tengerészgyalogság minden jelentősebb harci cselekményében részt vettek a Csendes-óceán térségében, 1942 és 1945 között: Guadalcanalnál, Tarawanál, Peleliunál és Iwo Jimánál. Mind a hat tengerészgyalogos hadosztálynál harcoltak, zászlóalj-különítményekben, ejtőernyős csoportosításokban, és mint különleges híradó katonák, sajátos nyelvükön olyan üzenetváltást tudtak folytatni rádióon és távbeszélőn, amit a japánok soha nem tudtak megfejteni.

Az elképzelés – miszerint titkosított hírközlésre navajo indiánokat vegyenek igénybe –, Philip Johnston Los Angeles-i mérnöktől származott, aki egy navajo rezervátumba küldött misszionárius fia volt, és egyike volt azon kevés nem navajo származásúaknak, akik folyékonyan beszélték a navajo nyelvet. Johnston, aki navajo rezervátumban nevelkedett és katona volt az első világháborúban, emlékezett arra, hogy az amerikai hadsereg a nyugati fronton a choctaw indiánok nyelvét használta üzenetek kódolására.

Johnston úgy gondolta, hogy a navajok nyelve is megfelel a hadsereg követelményeinek, mert a navajo írásbeliség nélküli, bonyolult nyelv. A navajo nyelv mondatalkotása, hangtana, dialektusai, lehetetlenné teszik bárki számára a megértését, széles körű tanulmányozás és hosszú gyakorlás nélkül. Ennek a nyelvnek nincsenek írásjelei vagy szimbólumai, és csak a navajok beszélik az amerikai Délnyugaton. Egy gondos felmérés szerint kevesebb, mint 300 (más forrás szerint néhány 10) nem navajo személy beszélt ezt a nyelvet a második világháború kitérősekor, akik közül egyetlen egy sem volt japán származású, ami az adott helyzetben fontos tényező volt. Johnston hivatalos jelentésében a következőket írta: *„A navajo az egyetlen indián törzs, amelynél az utóbbi években nem fordultak meg német, antropológia szakos egyetemisták, akik részletesen tanulmányozták a különböző törzsi nyelveket. Biztonsági szempontból tehát ez az egyetlen törzs, amely szóba jöhet. Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy a navajo törzsön kívüliek számára a nyelv teljesen érthetetlen, kivéve a 28(!) amerikai, aki tanulmányozta a nyelvet”*.

1942 elején Johnston a San Diego melletti Camp Elliot támaszpont híradó-főnökével vette fel a kapcsolatot, akit sikerült meggyőznie arról, hogy a navajo nyelvvel kapcsolatos elképzelése megfontolásra érdemes. Majd találkozott a Csendes-óceáni Flotta partraszálló erőinek parancsnokával, Clayton B. Vogel vezérőrnaggyal és törzsével, hogy meggyőzze őket a navajo nyelv kódnyelvként történő alkalmazhatóságáról. Johnston szimulált harci körülmények között bemutatót szervezett és bebizonyította, hogy a navajok 20 másodperc alatt egy három soros angol nyelvű üzenetet képesek kódolni, közvetíteni és dekódolni. Vogel vezérőrnagy, miután erről meggyőződött, javasolta a Tengerészgyalogság parancsnokának, hogy sorozzanak be a tengerészgyalogosokhoz 200 navajo indiánt.

A kérdés eldöntésében **szerepet játszott a törzs lélekszáma, illetve az, hogy a navajok közül tudtak a legtöbben angolul beszélni, írni és olvasni.** A döntő momentum azonban Johnston jelentése volt.

1942 májusában, az első csoportban 29 navajo újonc megérkezett a kiképzőtáborba, majd a kaliforniai óceánparton, Pendletonban kidolgozták a navajo kódrendszert. Egy szótárt és számos katonai szakkifejezést tartalmazó gyűjteményt készítettek el, és tartalmukat minden újoncnak fejből kellett tudnia a kiképzés végére.

A kiképzés befejeztével a navajo kódbeszélők a Csendes-óceánon harcoló tengerészgyalogos egységénél kaptak beosztást, két navajo katonát azonban a kiképzőtámaszponton tartották a következő csoport kiképzéséhez. A kódmondó navajok elsődleges feladata az volt, hogy harci parancsokat és más harctéri információkat közöljenek rádión és távbeszélőn. A navajok közül egyeseket hírvivő feladattal bízták meg, de voltak olyanok is, akik általános tengerészgyalogos szolgálatot láttak el.

A navajok ügyesen végezték különleges feladatukat, gyorsaságuk és pontosságuk egyre nőtt a háború évei alatt. Az 5. Tengerészgyalogos hadosztály egyik híradótisztje kijelentette, hogy **a navajok nélkül nem tudták volna elfoglalni Iwo Jimát.** Connor őrnagynak hat navajo kódbeszélője volt, akik 24 órás szolgálatban voltak a csata első két napján. A hat navajo több mint 800 üzenetet küldött és fogadott hiba nélkül. (Az Iwo Jimáért vívott öldöklő ütközetről már jó néhány éve filmet is készítettek, amelyben fő motívumként vonul végig a navajo kódbeszélők hősiességének helytállása és hozzájárulása a sikerhez. A szerk.)

A japánok, akik ügyes kódmegfejtők hírében álltak, tehetetlenek voltak a navajo nyelvvel szemben. A japán haderő felderítőfőnöke, Szeizo Ariszue kijelentette, hogy míg az amerikai légierő és a szárazföldi hadsereg által használt kódokat meg tudták fejteni, addig a tengerészgyalogságnál nem mentek semmire sem.

A kód megfejhetetlensége elsősorban annak volt köszönhető, hogy a navajo nyelv teljesen különbözik minden európai vagy ázsiai nyelvtől. Az igeragozás nem csupán a cselekvők számától, személyétől függ, hanem aszerint is változik, hogy a cselekmény milyen logikai kategóriába tartozó tárgyra irányul, illetve a szóban forgó tárgy ismerős-e a cselekvő alany számára.

1942-ben a navajo indián törzsnek mintegy 50 ezer tagja volt, közülük 1945-ben 540-en szolgáltak a Tengerészgyalogságnál. 375 és 400 fő közé tehető azok száma, akik kódmondó kiképzést kaptak, a többiek másféle szolgálatot láttak el.

Amikor egy navajo kódbeszélő kapott egy üzenetet rádión, vagy telefonon, azok látszólag összefüggéstelen navajo szavak voltak. Először a navajo szavakat kellett lefordítani angolra, majd az angol szavak első betűiből kellett összeállítani az üzenet angol nyelvű eredeti változatát. Egy angol betűnek több navajo megfelelője is volt, például a következők:

A	WOL-LA-CHEE	ANT	HANGYA
A	BE-LA-SANA	APPLE	ALMA
A	TSE-NILL	AXE	BALTA

C	MOASI	CAT	MACSKA
C	TLA-GIN	COAL	SZÉN
C	BA-GOSHI	COW	TEHÉN
F	CHUO	FIR	FENYŐ
F	TSA-E-DONIN-EE	FLY	REPÜL
F	MAE	FOX	RÓKA
I	TKIN	ICE	JÉG
I	YEH-HES	ITCH	VISZKETÉS
I	A-CHI	INTESTINE	BELSŐ
N	TSAH	NEEDLE	TŰ
N	A-CHIN	NOSE	ORR
P	CLA-GI-AIH	PANT	ZIHÁL
P	BI-SO-DIH	PIG	DISZNÓ
V	A-KEH-DI-GLINI	VIKTOR	GYŐZŐ
Y	TSAH-AS-ZIH	YUCCA	JUKKA

A **NAVY** szót az előzőek szerint tehát így lehetett kódolni:

- tsah (Needle – tű),
- wol-la-chee (Ant – hangya),
- ah-keh-di-glíni (Victor – győző),
- tsah-ah-dzoh (Yucca – jukka).

A **PACIFIC** (Csendes-óceán) szót a **Pig, Ant, Cat, Ice, Fox, Ice, Cat** (malac, hangya, macska, jég, róka, jég, macska) szavak navajo megfelelőivel fejezték ki.

A példák szerint a legtöbb betűnek egynél több navajo megfelelője volt, de nem kellett minden szót betűről betűre kódolni. A kódrendszer kifejlesztői 450, gyakran előforduló katonai szakszót kifejeztek angol nyelven is. Például:

A katonai szervezetek:

CORPS	DIN-NEH-IH	CLAN	KLÁN	HADTEST
DIVISION	ASHIH-HI	SALT	SÓ	HADOSZTÁLY
REGIMENT	TABAHA	EDGE WATER	VÍZPART	EZRED
BATTALION	TACHEENE	RED SOIL	VÖRÖS TALAJ	ZÁSZLÓALJ

COMPANY	NAKIA	MEXICAN	MEXIKÓI	SZÁZAD
PLATOON	HAS-CLISH-NIH	MUD	SÁR	SZAKASZ
SECTION	YO-IH	BEADS	SZEMCSE	CSOPORT
SQUAD	DEBEH-LI-ZINI	BLACK SHEEP	FEKETE BIRKA	RAJ

A tisztí rendfokozatok:

MAJOR GEN.	SO-NA-KIH	TWO STAR	KÉT CSILLAG	VŐRGY.
BRIGADIER GEN.	SO-A-LA-IH	ONE STAR	EGY CSILLAG	DDTBK.
COLONEL	ATSAH-BESH-LE-GAI	SILVER EAGLE	EZÜST SAS	EZDS.
LT. COLONEL	CHE-CHIL-BE-TAH-BESH-LE-GAI	SILVER OAK LEAF	EZÜST TÖLGYFALEVÉL	ALEZ.
MAJOR	CHE-CHIL-BE-TAH-OLA	GOLD OAK LEAF	ARANY TÖLGYFALEVÉL	ŐRGY.
CAPTAIN	BESH-LE-GAI-NAH-KIH	TWO SILVER BARS	KÉT EZÜST CSÍK	SZDS.
LIEUTENANT	BESH-LE-GAI-A-LAH-IH	ONE SILVER BAR	EGY EZÜST CSÍK	FHDGY.

A tisztí rendfokozatok megnevezése a rendfokozati jelzésszimbólum navajo megnevezéséből adódott.

Országok–földrészek nevei:

AFRICA	ZHIN-NI	BLACKIES	FEKETÉK
AMERICA	NE-HE-MAH	OUR MOTHER	ANYÁNK
AUSTRALIA	CHA-YES-DESI	ROLLED HAT	FELGYÚRT SZÉLŰ KALAP
BRITAIN	TOH-TA	BETWEEN WATERS	VIZEK KÖZÖTT
GERMANY	BESH-BE-CHA-HE	IRON HAT	VASKALAP
JAPAN	BEH-NA-ALI-TSOSIE	SLANT EYE	FERDE SZEM
RUSSIA	SILA-GOL-CHI-IH	RED ARMY	VÖRÖS HADSEREG

Repülőgépek nevei:

Zuhanóbombázó

DIVE BOMBER GINI CHICKEN HAWK COOPER HÉJA

Torpedóvető

TORPEDO PLANE TAS-CHIZZIE SWALLOW GÉGE

Vadászrepülőgép

FIGHTER PLANE DA-HE-TIH-HI HUMMING BIRD BÚGÓ MADÁR

Bombázó repülőgép

BOMBER PLANE JAH-SHO BUZZARD EGERÉSZÖLYV

Szállító repülőgép

TRANSPORT ATSAH EAGLE SAS

Hadihajók nevei:

Csatahajó

BATTLESHIP LO-TSO WHALE BÁLNA

Repülőgép-hordozó

ARCRAFT CARRIER TSIDI-MOFFA-YE-HI BIRD CARRIER MADÁRHORDOZÓ

Tengeralattjáró

SUBMARINE BESH-LO IRON FISH VASHAL

Aknakutató

MINE SWEEPER CHA BEAVER HÓD

Romboló

DESTROYER CA-LO SHARK CÁPA

Szállítóhajó

TRANSPORT DINEH NAY-YE-HI MAN CARRIER EMBERHORDOZÓ

Cirkáló

CRUISER LO-TSO-YAZZIE SMOLL WHALE KIS BÁLNA

Hónapok nevei:

JANUARY ATSAH-BE-YAZ SMALL EAGLE KIS SAS

MARCH TAH-CHILL SMALL PLANT KIS NÖVÉNY

APRIL TAH-TSO BIG PLANT NAGY NÖVÉNY

JULY BE-NE-TA-TSOSIE SMALL HARVEST KIS ARATÁS

AUGUST BE-NEEN-TA-TSO BIG HARVEST NAGY ARATÁS

OCTOBER NIL-CHI-TSOSIE SMALL WIND KIS SZÉL

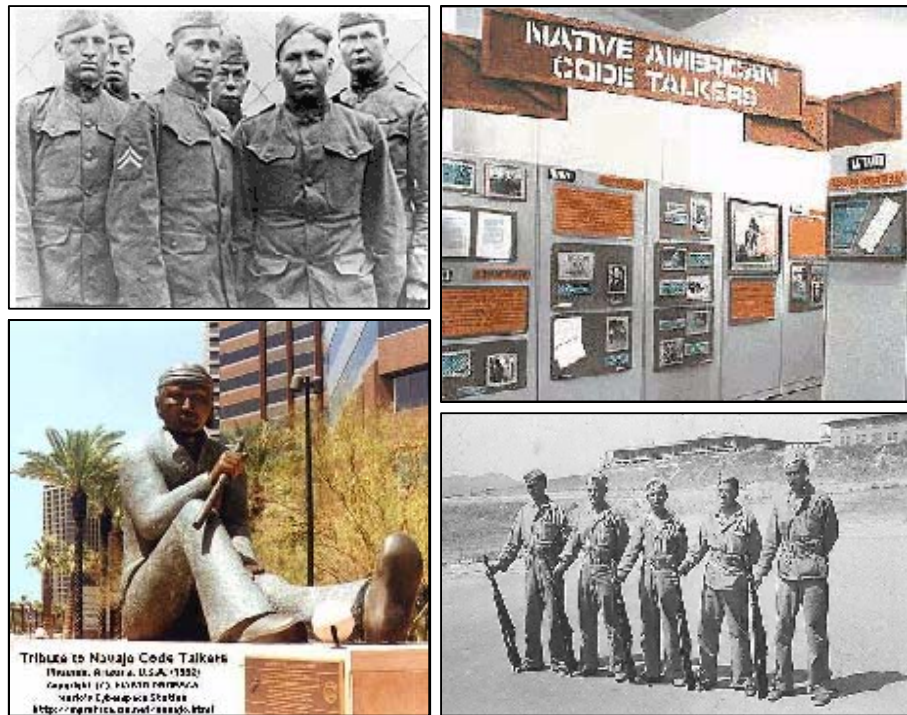
NOVEMBER NIL-CHI-TSO BIG WIND NAGY SZÉL

DECEMBER YAS-NIL-TES CRUSTED SNOW KÉRGES HÓ

A kódbeszélőket esküvel kötelezték tevékenységük titokban tartására. A kódot 1968-ig nem oldották fel a titkosság alól, ezért sem kerülhetett nyilvánosságra a közelmúltig a navajo katonák hősi tevékenysége a csendes-óceáni hadszíntéren.

Az Amerikai Egyesült Államok kormánya augusztus 14-ét „A navajo kódmondók nemzeti napjává” nyilvánította, majd 2000. július 26-án George W. Bush a Kongresszus Arany Érdemérmével tüntetett ki 29 még élő navajo indián kódbeszélőt.

Mintegy tíz évvel ezelőtt a Pentagonban kiállítás nyílt a navajo kódmondó katonák emlékére. Az ünnepélyes megnyitón részt vettek az Arizona, Új-Mexikó és Utah államok határán fekvő rezervátumokban élő veteránok.

Képek az NSA Múzeumban rendezett kiállás anyagából

**A MAGYAR KATONAI HÍRSZERZÉS ÉS FELDERÍTÉS
„HÁTTÉRINTÉZMÉNYEI” 1919 ÉS 1944 KÖZÖTT**

BEVEZETŐ

Az első világháború befejeződésekor Magyarországon viharos gyorsasággal nyertek teret a változást követelő eszmék. 1918. október 31-én, a polgári demokratikus forradalom győzelmével és a független Magyarország mint népköztársaság kikiáltásával több évtizedes álmok váltak valóra. Az antant hatalmak azonban rövid időn belül jelezték fenntartásaikat, majd megtett intézkedéseik közvetlenül a polgári demokratikus kormány bukásához vezettek. Az 1919. március 21-én létrejött tanácsköztársaság ugyan szembeszállt a párizsi békekonferencia nagyhatalmaival, de fönmaradásának sem külső, sem pedig belső feltételeit nem tudta stabilizálni, így elbukása elkerülhetetlen volt.

A hatalomba visszakerült magyar uralkodó osztály nehezen dolgozta fel az eltelt egy év történéseit, az 1918-1919. évi forradalmakat, a régi dicsőség elmúlását, az addig minden igényt kielégítő Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását és a történelmi Magyarország darabokra hullását. Az ország területének kétharmada, lakosságának egyharmada többségében új, addig ismeretlen államalakulatok zsákmánya lett.

Az 1920. március 1-jétől, Horthy Miklós kormányzóvá választásával azonban lassan stabilizálódott a helyzet. Igaz, a június 4-én Trianonban aláírt békeszerződés diktátuma még az előre pesszimista politikusokat is meglepte, de a belső stabilitás gyors biztosítását mindenki kiemelt feladatként jelölte meg. Ennek legfontosabb eleme a honvédség volt, de a következő év elején már **minisztertanácsi döntés** született a rendőrség és a csendőrség létszámának emeléséről, illetve megingott presztízsének helyreállításáról.

Mielőtt megvizsgáljuk ezeket a szervezeteket, **tényként állapíthatjuk meg a következőket:**

- a két világháború között, a Magyar Királyi Honvédség mellett, a rendőrség és a csendőrség meghatározó szerepet játszott a hírszerzés, de még inkább a belső elhárítás rendszerében;
- feladatrendszerük, a társadalmi elképzelésekkel ellentétben, messze túlhaladta a „csak a belrend” fenntartására irányuló tevékenységet;
- kitűnő szakemberekkel rendelkeztek, akik szorosan kötődtek a katonai hírszerző és elhárító rendszerhez (többségük a honvédségtől érkezett);
- módszereik nagyrészt megegyeztek a katonai hírszerzés, illetve elhárítás módszereivel.

ADALÉKOK A SZERVEZETEK MŰKÖDÉSTÖRTÉNETÉHEZ

Előzmények

A rendőrség és a csendőrség megszervezése, illetve újjászervezése az új honvédség (kezdetben Nemzeti Hadsereg) kialakításával párhuzamosan zajlott, és az első időszakban megfigyelhető volt egy egyértelmű egymásra utaltság is. Ugyanis a trianoni tiltások miatt több jól képzett katonatisztet nem tudtak alkalmazni, illetve beosztásba helyezni, pedig a vezetés mindenképpen meg akarta tartani őket. Ezért úgy döntöttek, hogy ezeket a tiszteket átirányítják a rendőrség, a csendőrség, a vámőrség és a folyamőrség állományába (rejtés)¹, hogy bármikor felhasználhatók lehessenek a haderő számára is. Így a csendőrségnél csendőriskolák fedőnév alatt több mint 50 tisztet tudtak elhelyezni. A megalakuló vámőrség is lehetőséget biztosított több száz tiszt elhelyezésére. A Pénzügyminisztérium felügyeletével működő szervezetet a hadsereg kiegészítő részeként hozták létre, és a meglévő katonai körletekre alapozva, hét szakaszra osztva szervezték meg. Összlétszáma 5900 fő volt, így újabb tisztek – kb. 800 fő – jutott biztos „rejtett” álláshoz. A rendőrség állományában közel 70 tisztet és több mint 500 fő legénységet helyeztek el. A folyamőrségnél pedig, ahol a megengedett létszám 3420 fő volt, és csak 100 tiszti, illetve 1200 főnyi legénységi hely volt feltöltve, jelentős állományt lehetett bújtatni.²

„Az államrendészeti szerveket (csendőrség, rendőrség, határőrség, folyamőrség stb.) a minisztertanács 1921. január 4-i határozata alapján a hadsereg tiszti, altiszti és tényleges szolgálatra kötelezett legénységi állományából töltötték fel.

A trianoni békeszerződés megszüntette Magyarországon az általános védkötelezettséget, így a hadseregnek nem lesz módja az államrendészeti szervekhez embereket vezényelni. Ezért a HM javasolja a közszolgálati kötelezettség bevezetését. A közszolgálatra kötelezettek látnák el részben az államrendészeti feladatokat, és közmunkákra is igénybe vehetők volnának. Ugyanakkor a közszolgálati kötelezettség tulajdonképpen rejtett védkötelezettség is volna...³

A rendőrség

A rendőrség irányítása a belügyminiszter hatáskörébe tartozott, a rendőrség főkapitánya a miniszter helyettese volt. A belügyminisztérium 17 osztályból (I–XVII) épült fel. Az egyik legfontosabb osztály a VII. osztály volt, amelynek fő feladatát az államellenes mozgalmak elleni fellépés jelentette. Ide tartozott egy ideig a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) is. A budapesti főkapitány alárendeltségébe tartozott az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal, amelynek tevékenysége felölelte az egész országból érkező információk gyűjtését és a tájékoztatást. Élén rendőr főtanácsos állt, és szakcsoportjai éjjel-nappal működő rendszert képeztek.⁴

¹ 1921 és 1927 között a Szövetséges Katonai Ellenőrző Bizottság szigorúan ellenőrizte a megengedett személyi kereteket, így a „felesleget” rejtteni kellett előlük.

² Horváth Csaba: *A Hazáért – mindhalálig. A Magyar Honvédség 150 éve.* Budapest, 1999, Honvéd Kiadó, 20-21. o.

³ Hadtörténelmi Levéltár (HL): HM. 1921. Eln. 1. oszt. 11.862.

⁴ Hollós Ervin: *Rendőrség, csendőrség, VKF-2.* Budapest, 1971, Kossuth Könyvkiadó, 27. o.

Nyilvántartásba vették a régi és az új pártokat, a szakszervezeteket, a szavalókórusokat, dalárdákat, sportegyesületeket és azok tagságát. A nyilvántartó a politikai jellegű tevékenység mellett a köztörvényesek ügyeit is nyilvántartotta.

A rendőrség politikai osztálya kizárólag a kommunista ügyekkel foglalkozott. A szervezet közvetlenül a belügyminiszternek volt alárendelve (később a budapesti főkapitány alárendeltségébe került), és bármikor igénybe vehette a rendőri hatóság közegeit. Az osztály létszámát folyamatosan emelték, s ezt a baloldali és kommunista mozgalmak erősödésével magyarázták.

1921. december 8-án a belügyminiszter a rendőrség létszámkiegészítésére javaslatot terjesztett a Szövetséges Katonai Ellenőrző Bizottság elé. Ebben felhívta a figyelmet, hogy a haderő 35 000 fős engedélyezett létszáma valószínűleg nem lesz feltöltve, ami viszont lehetőséget kínál – a rendőrséggel párhuzamosan – a csendőrség létszámának rendezésére. Ezt egyébként is indokolja az állandóan romló belső rend és elégedetlenség. Ezért kérte 18 084 fő elfogadását. Igyekezett megnyugtani az ellenőrző bizottságot, hogy a szolgálatot vállaló csendőrök katonai kiképzést nem kapnak, és így a kiképzett katonák létszáma biztosan nem nő. (A rendőrség pedig rendőrökből áll.)

Fegyverzet tekintetében javasolta, hogy minden vármegye számára 2-2 géppuskát engedélyezzenek. Ezen túl puska és karabély engedélyezését is kérte nagyobb számban, továbbá 10% raktári készlet létrehozását.⁵

A rendőrség létszámkereteinek kimunkálását is akadályozták az „ellenőrök”. A kért közel 16 000 fő helyett 12 000 főt kívántak engedélyezni, az ország rossz gazdasági helyzetére hivatkozva, ami az indoklásban is szerepelt.

A javaslat tartalmazza az akkori kereteket:

Rendőrség	Budapest	Vidék
Fogalmazó	281	553
Felügyelő	244	210
Rendőri közeg	6377	8260
Összesen:	6902	9023

A létszám mindösszesen: 15 925 fő.

A javaslat azonban ismételten a belpolitikai helyzetre hivatkozott, továbbá arra, hogy a költségvetés „elbírja” a tervezett 16 652 főt.

Fegyverzet tekintetében a Nagykövetek Tanácsa a rendőrségnek csak revolvért és kardot kívánt engedélyezni. Az indokokkal alátámasztott kérelem azonban puskákat, aknavetőket, géppuskákat és lövegeket is igényelt a rendőrség részére, ismételten hangsúlyozva az instabil helyzetet.⁶

⁵ HL. BM. 1921. VI-a. 105.472. *Létszámkeretek a csendőrségnél és a rendőrségnél.*

⁶ Uo.

A minisztertanács 1922. február 10-én is foglalkozott a rendőrség kiegészítésével és felfegyverzésével, és döntést hozott arról, hogy az elfogadott sarokpontokat azonnal be kell nyújtani a Nemzetgyűlésnek.⁷

A rendszer megszilárdítása után a politikai rendőrség legfontosabb feladata a tömegmozgalmak figyelése maradt. Minden rendőri alakulat számára kötelezővé tették a veszély-mozgalmak, baloldali szervezkedések figyelését. Emellett kiemelt feladatként jelentkezett a külföldi baloldali beállítottságú emigráció elleni felderítő munka is. Különösen az 1920-as években mozgósítottak nagy erőket, hogy a határon kívül tevékenykedő és az országra potenciális veszélyt jelentő mozgalmakat és személyeket időben leleplezzék. Szükség esetén együttműködést kértek az adott ország rendőrségétől, de az adatcsere is folyamatosan működött és fontos információkhoz juttatta a nyomozókat. Ehhez természetesen a (magyar) Külügyminisztérium is hathatós segítséget nyújtott. Párizs, Berlin, Bécs, Prága voltak a legfontosabb akciók színhelyei. Az 1930-as évek elején ezek az irányok kibővültek, és kapcsolatfelvételre került sor az olasz és a török hatóságokkal is.⁸

1924-ben külön detektívcsoporttal megszervezték a telefonellenőrzést. A csoportba a politikai osztályon szolgálatot teljesítők kerültek be, de felügyeletét (érdekes módon), a Belügyminisztérium közigazgatási osztálya látta el. Személyesen az osztály vezetője határozta meg, hogy kinek a telefonját kell figyelni. Az apparátus egyszerre 80–100 telefont tudott lehallgatni. A beszélgetéseket szó szerint kellett rögzíteni és rövid idő alatt gépelt formában felterjeszteni. Naponta kétszer adtak le jelentést, amelyből a kormányfő és a belügyminiszter is kapott egy-egy példányt. A lehallgatócsoport a Belügyminisztérium V. emeletén titkosan működött, így a minisztériumi dolgozók közül is kevesen tudtak létezéséről.⁹

1930-ban hozták létre a rendőrség belföldi rádióhálóját. Ez komoly segítséget jelentett, ha gyors intézkedésekre volt szükség (körüzés, feltartóztatás stb.), vagy fontos parancsokat kellett azonnal továbbítani. Még ebben az évben sor került a nemzetközi hálózathoz való csatlakozásra is.¹⁰

Az 1931 novemberében megjelent kormányrendelet végrehajtásaként az év végével megszűntek a kerületi rendőrkapitányságok¹¹, és helyükre 1932. január 1-jétől a rendőrség vidéki főkapitánysága lépett, Budapest székhellyel. A rendelet lényegi része a következőket tartalmazta:

„(2) A m. kir. Kerületi rendőrfőkapitányok hatásköre a m. kir. Rendőrség vidéki főkapitányára száll át.

2. § (1) A belügyminiszter a m. kir. rendőrség szervei felett a felügyeletet és az ellenőrzést Budapesten és a m. kir. rendőrség budapesti főkapitányának működési területén a m. kir. rendőrség budapesti főkapitánya útján, az ország egész többi területén a m. kir. rendőrség vidéki főkapitánya útján gyakorolja.

⁷ *Megfigyelés alatt.* Szerkesztette: Beráné Nemes Éva és Hollós Ervin. Budapest, 1977, Akadémiai Kiadó. 86-87. o.

⁸ *Megfigyelés alatt.* i.m. 448-449. o.

⁹ Hollós Ervin: *Rendőrség.* i.m. 38. o.

¹⁰ Uo. 76. o.

¹¹ A rendőrkerületek központjai egészen addig a katonai körletek központjaival egy városban voltak (Székesfehérvár, Szombathely, Pécs, Szeged, Debrecen, Miskolc).

(2) A belügyminiszter a megyei városok és községek területén működő rendőrkapitányok, illetőleg rendőri kirendeltségek felett a közvetlen felügyelettel és ellenőrzéssel személyhez kötötten egyes thj. városok rendőrkapitányságának a vezetőjét – és a vezető akadályoztatása esetére ugyancsak személyhez kötötten ennek helyettesét – is megbízhatja. Ennek a jogkörnek a terjedelmét a belügyminiszter a megbíztatás megadásakor állapítja meg.

3. § (1) A megszüntetett m. kir. kerületi rendőrfőkapitányságok vezetőit, amennyiben más hivatali beosztást nem kapnak, az 1932. évi január hó 1-től kezdődően rendelkezési állapotba kell helyezni, és őket – amennyiben a rendelkezési állomány tartama alatt más állásra végleg nem helyezik el – az érvényben álló törvényes rendelkezéseknek megfelelően szabályszerű elbánás alá kell vonni.¹²

Ez a központosítást szolgáló átszervezés, mint majd a későbbiekben látni fogjuk, a csendőrség átalakításával teljesen megegyező módon folyt le. Valójában a csendőrség átalakítása után nem sokkal zajlott le, ami a rivalizálás megelőzését is szolgálta a két szervezet között. Egyik sem juthatott szervezeti előnyökhöz a másikkal szemben.

Az intézkedés után a vidéki főkapitányság vezető személyi állománya a következő volt:

Főkapitány: Dr. Ghyczy Tihamér (a debreceni kerület addigi főkapitánya);

Főtanácsosok: Lám Dezső (a debreceni kerület volt főkapitány helyettese);

Zankó Géza (a szombathelyi kerülettől);

Tódor Árpád (a miskolci kerülettől);

Halász Elemér (a székesfehérvári kerülettől);¹³

Néhány nappal később a belügyminiszter leiratban közölte a megalakult Vidéki Főkapitánysággal, hogy a politikai rendészeti ügyeket országos hatáskörrel a Budapesti Főkapitányság politikai nyomozó osztályának hatáskörébe utalta. Utasította továbbá a Vidéki Főkapitányságot, hogy a politikai nyomozó osztálynak minden segítséget köteles megadni.¹⁴

1931. július 25-én belügyminiszteri rendelet született az államrendészeti nyilvántartás megszervezéséről és az államrendészeti zsebkönyv kiadásáról:

„A zsebkönyv magába foglalja a politikai szempontból megbízhatatlan, politikai bűncselekmények miatt bűnvádi vagy internálás alatt állók, ilyen cselekményekért jogerősen elítélt, a kémgyanús, a magyar állami eszme ellen agitáló, s a külföldön szélhámoskodó magyar származású kalandorok, az ország területéről jogerősen kiutasított külföldiek és végül a kiutasító határozat, vagy más hatósági intézkedés elől ismeretlen helyre távozott külföldieknek ezidőszert itt rendelkezésre álló névsorát és fontosabb személyi adatait.”¹⁵

¹² Megfigyelés alatt. i.m. 159-160. o.

¹³ Megfigyelés alatt. i.m. 160. o.

¹⁴ U.o.

¹⁵ Megfigyelés alatt. i.m. 165. o.

Az államrendészeti zsebkönyvvvel tehát egy **adatbázist hoztak létre**, amelyhez a rendőri szervek állandóan hozzáférhettek, illetve használhatták. Kiemelt feladat volt a zsebkönyv állandó frissítése és naprakészen tartása. A személyekhez egy-egy azonosító betű is tartozott, ami azonnal jelezte az intézkedő rendőrnek, hogy kivel áll szembe és vele szemben milyen intézkedést kell tennie. Például: a magyar állami eszme ellen izgató – A, kémgyanús – D, kommunista tevékenységet kifejtő – K és így tovább.

1939-től a rendőrség szervezetéhez új alrendszer, a folyamrendészet került. A cél egyértelműen a vízi utak erőteljesebb ellenőrzése volt.

A felemelt létszámú vasúti osztályparancsnokságok detektívjei a külföldiek figyelését látták el, és később ebből a csoportból alakult meg a szálloda-ellenőrző detektívcsoporthoz.

A létrehozott **erkölcsrendészet és kábítószerkelet ellenőrző központ** saját szakfeladatán túl minden eszközzel kereste a kapcsolódó politikai vonalakat. A különböző osztályokat tehát egy kiemelt feladat kötötte össze: az élet minden területén kiszűrni a rendszerre veszélyes és a rendszerellenes elemeket.

A detektív-testület létszámának alakulása:¹⁶

1919 – 543 fő

1922 – 670 fő

1924 – 719 fő

1941 – 745 fő budapesti és 1910 fő vidéki.

A csendőrség

A minisztertanács 1920. novemberi és 1921. januári határozata, amely a személyi feltöltésekkel foglalkozott, részletesen érintette a rendőrség mellett a csendőrséget is, amelynek létszámát 18 084 főben határozta meg. A belügyminiszter rendelete, annak alapján, meghatározta a csendőrség szervezeti tagozódását, ami a következő volt: 7 kerületnek, 26 vármegyei (mindegyik alatt egy-egy tartalékszázadparancsnokság), 169 járási, 200 lovas és 951 gyalog (összesen 1151) őrsparancsnokságnak és végül 22 gazdasági hivatalnak kellett megalakulnia.¹⁷

1922 szeptemberére, a katonai körletek igazgatási határait alapozva, kialakultak az új létszámok, amit egy akkori élelmezési létszámkimutatás alapján (a következő oldalon) részletesen láthatunk.¹⁸

---

¹⁶ Hollós Ervin: *Rendőrség*. i.m. 76. o.

¹⁷ *Megfigyelés alatt*. i.m. 60. o.

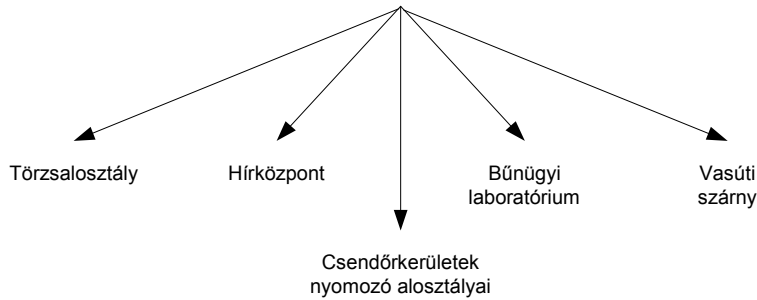
¹⁸ HL. HM. 1922. Eln. 105.472.

Létszám kimutatás.
Értelmességi létszám 1922. szeptember 25-én.

Helység	Óra	Szolgálati osztályok			Központi nyomozó osztályok			Csendőrségi osztályok			Munkaadó	Egyéb	Megjegyzés
		vezető	segéd	szolg.	vezető	segéd	szolg.	vezető	segéd	szolg.			
Központ	226	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
Bp. I.	170	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	* Kiseb. és csapatkelt. fegyvermester
Bp. II.	144	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
Szeged	120	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
Kisvácska	116	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
Pécs	93	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
Székesfehérvár	116	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	* Kiseb. fegyver- és pártkelt. mester
Dérecsán	105	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
Központ	100	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	* Kiseb. fegyvermester

A csendőrség központi vezetése két minisztériumhoz tartozott. A Belügyminisztérium VI/B. osztálya és a Honvédelmi Minisztérium XX. csendőrségi osztálya koordinálta a feladatokat. A csendőrség közvetlen vezetését a M. Kir. Csendőrség vezetője látta el. Központi intézményei a csendőrség központi nyomozó parancsnoksága, a felszerelési anyagraktár, a szabályzatszerkesztő és tanulmányi bizottság voltak.

A Csendőrség központi nyomozó parancsnoksága¹⁹

¹⁹ Hollós Ervin: Rendőrség. i.m. 99. o.

Politikai nyomozásokkal kiemelten a Törzsalosztály foglalkozott, amelynek alcsoportjai különböző területeket fedtek le.

Törzsalosztály:

„A”

Államrendészeti csoport

- Jobboldali alcsoport (I.)
- Baloldali alcsoport (II.)
- Zsidó alcsoport (III.)
- Nemzetiségi alcsoport (IV.)
  - német (IV/A.)
  - szlovák (IV/B.)
  - ruszin (IV/C.)
  - román, szerb (IV/D.)
- **Kémkedési ügyek (V.)**
  - külföldi ügyek (V/A.)

„B”

Bűnügyi csoport

- Közellátási ügyek
- Közöséges bűnügyek

A csendőrkerületek határai szinte pontosan megegyeztek a katonai körletek határaival. A kerületparancsnokságok a katonai körletparancsnokságokkal egy városban voltak.

A fejlesztések terén **fontos lépés volt a politikai nyomozások központosítása**, amit a csendőrség tekintetében **1929 májusában** léptek meg, amikor létrehozták a csendőrség központi nyomozóosztályát, illetve egyes csendőrkerületi parancsnokságok székhelyein a nyomozó alosztályokat.

Nyomozó alosztályokat állítottak fel a következő helyeken:

- Budapest – I. Csendőrkerület; parancsnok: Schiwny Richárd százados;
- Szombathely – III. Csendőrkerület; parancsnok: Posszer Jakab százados;
- Szeged – V. Csendőrkerület; parancsnok: Micskey Kálmán százados;
- Debrecen – VI. Csendőrkerület; parancsnok: vitéz Paksi Kiss Tibor százados.²⁰

A továbbiak során 1931-ben megalakult a IV. pécsi, majd 1932-ben a székesfehérvári és a miskolci nyomozó alosztály.

---

²⁰ *Megfigyelés alatt.* i.m. 150. o.

A CSENDŐRSÉG KÖZPONTI NYOMOZÓ OSZTÁLYA

70. A BELÜGYMINISZTERIUM CSENDŐRSÉGI ALOSZTÁLYÁNAK
ÁTIRATA A KÖZBIZTONSÁGI OSZTÁLYHOZ: A CSENDŐRSÉG NYOMOZÓ
OSZTÁLYA ÉS A CSENDŐR KERÜLETI PARANCSNOKSÁGOK
SZÉKHELYEIN MŰKÖDŐ ALOSZTÁLYOK MEGKEZDIK MŰKÖDÉSÜKET
(BUDAPEST, 1929. MÁJUS 16.)

M. kir. Belügyminiszterium
Szám. 2272/1929. Res. VI—b.

Bizalmas!

Van szerencsém tisztelettel közölni, hogy a m. kir. csendőrség nyomozó osztálya és annak a csendőr kerületi parancsnokságok székhelyein működő alosztályai működésüket folyó év július 1-ével meg fogják kezdeni.

A múlt évben több ízben lefolytatott szóbeli tárgyalásaink során volt szerencsém a t. Osztályt felkérni, hogy a m. kir. csendőrség által teljesített nyomozások során felmerülő bizalmas kiadások fedezésére a közbiztonsági rendelkezési alapból évi 36 000 pengőt ezen osztály rendelkezésére bocsátani méltóztassék, mert ezt az aránylag igen szerény összeget a csendőrség, illetve a nyomozó osztály és a hét alosztály nem nélkülözheti.

A folyó költségvetési évben fennállott különféle nehézségekre és arra való tekintettel, hogy a nyomozó osztály működését úgyis csak folyó év július 1-én fogja megkezdeni, az 1929/30. évi költségvetés tárgyalása alkalmával a t. Osztállyal az a megállapodás létesült, hogy a t. Osztály ezen összeget a közbiztonsági rendelkezési alap megfelelő felemelésével az 1929/30 költségvetési évtől kezdve biztosítani fogja és a csendőrség rendelkezésére bocsátja.

Tisztelettel kérem, méltóztassék intézkedni, hogy ez az összeg folyó év július hó 1-étől 3 000 pengős havi részletekben a m. kir. csendőrségi nyomozó osztály gazdasági hivatalának (Böszörményi út 21.) kiutaltassék.

Intézkedni fogok, hogy ez az összeg kizáróan rendeltetésének megfelelően használ-tassék fel s az alap kezelésének és elszámolásának módját is részletesen szabályozni fogom.

Tisztelettel kérem az osztályt, hogy a kiutalásról a kbt. szv. VII. osztályát is feljegyzés végett mindig értesíteni méltóztassék.

Schönherr

*Egy eredeti dokumentum a működés biztosításához szükséges
költségvetési támogatás igénylésére.
(Érdekesség, hogy már akkor is 12 egyenlő részben folyósították...)*

Az intézkedés kivonatosa az előzőket tartalmazta.²¹

71. BELÜGYMINISZTERI RENDELET VALAMENNYI
CSENDŐRKER ÜLETI ÉS A NYOMOZÓ OSZTÁLYPARANCSNOKSÁGNAK
A CSENDŐRSÉG ALAKULATAI ÉS PARANCSNOKSÁGAI ÁLTAL
IGÉNYBE VETT BESÚGÓK DÍJAZÁSÁRÓL (BUDAPEST, 1929.
SZEPTEMBER 21.)

Magyar királyi belügyminiszter

Szám: 2469/1929. Res. VI–b.

Szigorúan bizalmas!

A m. kir. csendőrség alakulatai és parancsnokságai által igénybe vett besúgók díjazására nézve a következőket rendelem:

1. Besúgót rendes körülmények között csak az őrs- és szakaszparancsnokok (illetve az őrsökre beosztott csendőrök), a tiszti parancsnokságok közül pedig a nyomozó osztály nyomozó alosztály- és a szárnyparancsnokok vehetnek igénybe, az utóbbiak főleg kémelhárítási és olyan fontosabb bűnesetekben, amelyekben a szárnyparancsnok személyes beavatkozása szükségesnek mutatkozik.

Más csendőrparancsnokoknak besúgókra csak igen kivételes esetben lehet közvetlen szükségük.

2. Az itt felsorolt parancsnokokat felhatalmazom, hogy azokat a besúgóikat, akik a közbiztonsági szolgálat érdekében különösen hasznos szolgálatokat teljesítettek, a jelen rendeletem határozványainak megfelelően díjazásban részesítsék. Ilyen besúgók gyanánt azonban csak azokat lehet tekinteni:

a) akik valamely büntett elkövetésének körülményeire, s gyanúsított vagy tettestársak személyére vagy elrejtett bűnjelekre nézve olyan konkrét adatokat szolgáltatnak, amelyek alapján a csendőrség a bűncselekményt kideríti, a gyanúsítottat a bűncselekmény elkövetését rábizonyítja, a tettestársak bűnösségét megállapítja vagy a bűnjeleket előkeríti;

b) akik valamely komolyan készülő, súlyosabb természetű bűncselekményt idejekorán a csendőrség tudomására hoznak;

c) akik körözés alatt álló büntetésekre, megszökött fegyverekre vagy katonaszökevényekre vonatkozóan olyan adatokat közölnek, amelyek alapján az illetőket a csendőrség elfogja;

d) akik valamely büntett miatt folyó nyomozási ügyben a gyanúsítottnak vagy általánosságban gyanús egyéneknek a megfigyelésére vállalkoznak és a megfigyelés eredménye gyanánt a csendőrségnek olyan konkrét adatokat szolgáltatnak, amelyek a csendőrség szempontjából fontosak és a megfigyelttel szemben azonnal vagy később értékesíthetők.

Nem tekinthető besúgónak az, aki az ügyben nyílt feljelentést tesz.

3. A besúgónak a díjazást csak eredményes működés esetére szabad megígérni, csak valóban hasznos és kézzel fogható szolgálatokért és mindig csak az eredmény felmutatása után szabad kifizetni. Semmi esetre sem szabad az ilyen díjazásnak üres beszédű, fontoskodó vagy hazudozó emberek könnyű keresetévé válnia.

A besúgókat mindig csak alkalmi szolgálatokért esetről-esetre szabad díjazni, rendszeres havi díjazást húzó besúgókat tartani nem szabad.

151

²¹ Megfigyelés alatt. 151-152. o.

4. A szakasz és őrsparancsnokok által egy-egy besúgó számára előzetes jóváhagyás nélkül kifizethető díjazás legmagasabb összege 20 pengő, a szárnyparancsnok által szintén előzetes jóváhagyás nélkül kifizethető pedig 50 pengő. A nyomozó osztály- és alosztályparancsnokok által kifizethető díjazás legmagasabb összegét külön rendelet állapítja meg.

Az itt megállapított díjazásoknál magasabb összeget besúgó számára csak a nyomozó osztály parancsnokának előzetes jóváhagyásával szabad kifizetni. Szakasz és őrsparancsnokok, akik valamelyik besúgójukat 20 pengőnél nagyobb összeggel óhajtják jutalmazni, az esetet a nyomozó osztályparancsnok jóváhagyásának kikérése előtt az illetékes szárnyparancsnoknak bejelenteni kötelesek, aki az eset beható megfontolása után írásban dönt, hogy a szakasz, illetve őrsparancsnok a jutalmazásra vonatkozó javaslatát a nyomozó osztályparancsnoksághoz előterjeszheti-e vagy sem, illetve, hogy a kilátásba helyezni szándékolt jutalom összege a besúgó szolgálatához és annak hasznához képest nem túlzott-e? Ha a szárnyparancsnok a kiutalni szándékolt jutalmazás összegét jóváhagyja, erről az illető szakasz vagy őrsparancsnokot írásban értesíti, az utóbbi pedig a szárnyparancsnoknak ezt a parancsát a jelen rendeletem 8. pontja szerint előterjesztendő jelentéséhez csatolja.

5. Ha az őrsre beosztott csendőrök valamelyike akarja a maga besúgóját díjazásban részesíteni, ezirányú kérelmével az őrsparancsnokhoz fordul. Ilyen esetben a díjazás összegét – a jelen rendelet határozványain belül az őrsparancsnok állapítja meg és igényli.¹[...]

11. Kérelmárítási ügyekben igénybe vett besúgók díjazására nézve nem a nyomozó osztály-, hanem az illetékes kerületi nyomozó alosztályparancsnoksághoz kell jelentést tenni, illetve azt kell értesíteni, amely a szükséges összeget illetékes helyen igényli. Kérelmárítási ügyben besúgót mindig csak előzetes jóváhagyás után szabad díjazni.

12. Ezt a rendeletemet, amely 1929. november 1-én lép életbe, szigorúan titkos gyanánt kell kezelni, külön boríték alatt kell tartani és parancsnokváltozás esetén az utódnak külön át kell adni. A kerületi parancsnokságok annyi példányban sokszorosítsák, hogy vele a kerületi parancsnokság törzsét, a nyomozó alosztályt, az osztály, szárny és őrsparancsnokságot elláthassák, a többi parancsnokságok részére nem kell kiadni. A szakaszparancsnokok szükség esetén a helyi őrs vagy szárny parancsnokság példányát vegyék igénybe. Tartalékpéldányokat nem szabad készíteni.

Scitovszky s. k.

A csendőr nyomozó osztályok és alosztályok megszervezésével végérvényesen kialakult a **csendőrség központi nyomozó osztálya**, amely mind módszereivel, mind pedig aktivitásával gyorsan kivívta a felső vezetés elismerését.²² A központi szerv egyik fontos feladatát a csendőr szárny- és kerületparancsnokságok nyomozó munkájának hatékonyabbá tétele jelentette.

²² *Megfigyelés alatt*. i.m. 149. o.

Első vezető állománya a következő volt:

Parancsnok: Tihanyi Ferenc őrnagy;
Segédtiszt: Zsigmond István százados;
Sajtóelőadó: Milviusz Attila százados;
Motortiszt: Kontra Kálmán százados;
Összekötőtiszt: vitéz Náray Jenő százados²³.

A csendőrség nyomozó és információszerző lehetőségeit tovább erősítette, hogy hivatalosan is lehetőséget kaptak besugóhálózat kiépítésére, amelynek központilag fedezték a kiadásait. Az addig is hatékonyan működő besugórendszert azt követően még kiterjedtebb hálózattal tudták működtetni.

A kémelhárítással kapcsolatos ügyekben a besugók díjazását csak utólag engedélyezték.

A csendőrség 1930-ban fennállt kerületi parancsnoki rendszerét ismerhetjük meg a következő táblázatból. Jól látható, hogyan épült fel a szervezet végrehajtó része, és részletesen láthatjuk a kerületek „leágazásait” is. A csendőrkerületek osztályai a kiemelt városokban működtek, míg a szárnyak és szakaszok számából a kerület „erősségére”, illetve létszámadataira is következtethetünk.

A csendőrkerületi parancsnokságok 1930-ban

Csendőrkerületi parancsnokság	Parancsnok	Osztály	Szárny	Szakasz
I. Budapesti Böszörményi u 1.	Zselyonka József ezredes	I. Budapest II. Budapest III. Szolnok IV. Balassagyarmat	14	34
II. Székesfehérvár	Lázsa Jenő ezredes	I. Székesfehérvár II. Veszprém III. Győr	10	24
III. Szombathely	Szopkó Győző ezredes	I. Szombathely II. Sopron III. Zalaegerszeg	8	29
IV. Pécs	Csiba István ezredes	I. Pécs II. Szekszárd III. Kaposvár IV. Kaposvár	11	28
V. Szeged	Vebó János ezredes	I. Kecskemét II. Szentés III. Gyula	10	28
VI. Debrecen	Szlaboy Imre ezredes	I. Debrecen II. Nyíregyháza III. Mátészalka	8	21
VII. Miskolc	Szvoboda Rezső ezredes	I. Miskolc II. Eger III. Sátoraljaújhely	9	23

²³ Uo.

A csendőrség legkisebb szervezeti egysége az **őrs** volt, amely altiszt parancsnoksága alatt állt. Működési területe az **örskörzet** volt. **Felelőségi területe** általában 6–8 község, továbbá az azokhoz tartozó tanyák és földterületek voltak. Általában tízezernél több, akár több felekezethez tartozó lakos élt akkoriban egy ilyen területen. A debreceni kerülethez például 55 gyalog-, 21 lovas- és 10 vegyes őrs tartozott. Az őrsök 12-12 gyalogosból, illetve lovasból álltak, míg a vegyes őrsök 6-6 fővel működtek.²⁴

A szolgálati utasítás az őrsparancsnok kötelességét a következőkben határozta meg:

„Az őrsparancsnok az őrs állapotáért, alárendeltjeinek katonai és hivatásszerű elméleti és gyakorlati kiképzéséért valamint az örskörlet közbiztonsági állapotáért teljes mértékben felelős.”²⁵

Az örskörlet biztonsága azonban számtalan, szerteágazó feladatot jelentett. Nézzünk néhányat a szolgálati feladatok közül, a teljesség igénye nélkül:

„Az államra és a közbiztonságra veszélyes, gyanús vagy rendőri felügyelet alá helyezett egyéneket, a külföldieket és a gyanús idegeneket megfigyeli és ellenőrzi, szükséges esetében velük eljár; gyanús helyiségeket megfigyel és ellenőríz.

Állami és társadalmi rend, vallás elleni, nemzetiségi, munkás- és egyéb társadalmi mozgalmakat figyelemmel kísér, észleleteiről jelentést tesz, sürgős esetekben közbelép.

Nemzetvédelmi szempontból megfigyeléseket végez és észleleteiről az előljáró parancsnokságot és az illetékes közigazgatósági hatóságot tájékoztatja.

Népgyűlések, népcsoportosulások alkalmával a rendet fenntartja, a nem engedélyezett népgyűléseket feloszlatja.

Nyomozott és körözött egyének után puhatol s megtalálás esetében velük a nyomozólevél, lefogató parancs vagy körözés rendelkezése szerint jár el.

Az illetékes katonai és polgári hatóságok és hatósági személyek felhívására vagy megkeresésére karhatalmi segínyt nyújt.

A közbiztonságra vonatkozó minden fontos ügyben az előljáró parancsnokságot és az illetékes hatóságot állandóan tájékoztatja, azokhoz ezzel a szolgálattal kapcsolatosan javaslatot tesz, egyes egyének, egyesületek stb. működéséről és közbiztonsági vagy erkölcsi szempontból való magatartásáról vagy megbízhatóságáról véleményt ad.”²⁶

Az őrsöket **szakaszok** fogták össze, ezeket csendőrtisztek irányították. Több szakasz alkotta a **szárnyparancsnokságokat**, ahol többségében törzstiszt volt a parancsnok. A szárnyak a **kerületekhez**, a kerületek (felosztásuk megegyezett a honvédségével) pedig a **csendőrség felügyelője** alá voltak rendelve.²⁷

²⁴ HL. HM. Vezérkar Főnökség. Mikrofilm 4535/1987. szám.

²⁵ Magyar Katonai Szemle (MKSZ) 1934/3. szám: Beöthy: *A csendőror*s. 562. o.

²⁶ MKSZ. 1934/3. i.m. 563. o.

²⁷ Hollós Ervin: *Rendőrség*. i.m. 90. o.

A rendőri és csendőri szervek fő feladatát a rendszer védelme jelentette. Szervezeti felépítésük, kiképzésük mind-mind ezt a célt szolgálta.

A tábori csendőrség,– amely egyben csendőri és katonai alakulat volt –, szervezetileg szinte teljesen megegyezett a hátszági csendőrséggel. Feladatát azonban a hadművelleti területeken látta el, a magasabb katonai parancsnokságok I. b. osztályának irányítása mellett.

Az Államvédelmi Központ (ÁVK)

Az 1930-as évek elejétől számtalan hatásköri viszály borzolta a Belügyminisztérium vezetését. A csendőrnnyomozók és az államrendőrségi detektívek többször kérték a „másik oldal” félreállítását egy-egy területről, vagy ügyről. Több esetben már-már gátolták, illetve akadályozták egymás hatékony működését ezek a szervek, így többször nemhogy megerősítették egymás nyomozati eredményeit, hanem kioltották azokat. **A kialakult helyzetre megoldást kellett találni.**

Az Államvédelmi Központot az akkori belügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc kezdeményezésére hozták létre. Célja a katonai, rendőri és csendőri nyomozó erők összpontosítása és koordinálása volt. Egyben így próbálták a nyomozó szervek közötti egyre jobban felszínre kerülő ellentéteket tompítani, és a többszöri párhuzamos nyomozásokat megszüntetni.

Az egyre erősödő „ellenséges” mozgalmak is indokolták a rendezett, határozott, gyors és minden területre kiterjedő lépéseket.

1942 júniusában a Belügyminiszter – egyetértésben a honvédelmi miniszterrel és a Vezérkar főnökével –, kiadta erre vonatkozó intézkedését:

„I. A Belügyminisztériumban «Államvédelmi Központ» elnevezés alatt külön szervezet állítatik fel.

II. Az Államvédelmi Központ élén Ujszászy István vezérőrnagy áll. A központ személyzete honvéd-, csendőr- és rendőrtisztekből, polgári tisztviselőkből, csendőr- és katonai nyomozókból, rendőrségi detektívekből és a szükséges egyéb segédmunkaerőkből tevődik össze.

III. Az Államvédelmi Központ kizárólag országos kihatású kérdésekkel foglalkozik. Ügykörébe tartoznak:

1) akár idegen államok által, akár belföldről kezdeményezett olyan mozgalmak és szervezkedések, amelyek az ország belső rendje ellen irányulnak és kihatásukban a honvédelem érdekeit sértik vagy veszélyeztetik;

2) a termelést veszélyeztető sabotage cselekmények;

3) országos jellegű közellátási visszaélések, amelyek a honvédelem érdekeit sértik vagy veszélyeztetik.

Ebben az ügykörben az Államvédelmi Központ tevékenysége a következőképpen alakul:

a) irányítja a bizalmas megfigyeléseket, felderítéseket és nyomozásokat, ennek keretében gondoskodik a polgári közbiztonsági szervek és katonai szervek működésének összehangjáról;

b) összefoglalja és kiértékeli a polgári közbiztonsági és katonai szervek felderítésének eredményeit és a kapott híryananyagot;

c) a rendelkezésre álló adatokból helyzetképeket állít össze és azok alapján javaslatokat tesz a szükséges intézkedésekre.

IV. A Belügyminisztérium közbiztonsági osztályának vezetője a III. alatt körvonalazott ügyekben az Államvédelmi Központ vezetőjének alárendeltetik és közvetlenül neki referál.

V. Az Államvédelmi Központ vezetője mellém vezényeltetik és nekem közvetlenül rendeltetik alá.

Szorosan vett kémkedési ügyektől eltekintve közvetlenül nekem referál és a hatóságok felé rendeletemből intézkedik.

Minden, a honvédelem érdekeit érintő ügyben közvetlenül referál a m. kir. Vezérkar Főnökének is, és egyben tájékoztatja a m. kir. Honvédelmi Minisztert.

A m. kir. Vezérkari Főnök és közötttem netalán felmerülő nézeteltérések személyes tárgyalás útján intéztetnek el.

Az Államvédelmi Központ vezetője szorosan vett kémkedési ügyekben kizárólag a m. kir. Vezérkari Főnöknek marad alárendelve, és ezekben az ügyekben nekem jelentéstétellel tartozik. A Vezérkari Főnök II. osztályának vezetője szorosan vett kémkedési, valamint a II. alatt körvonalazott, katonai vonalon felmerülő valamennyi ügyben az Államvédelmi Központ vezetőjének referál, és a m. kir. Vezérkari Főnök ezekben az ügyekben II. osztályával az Államvédelmi Központ vezetője útján rendelkezik.

VI. Az Államvédelmi Központba beosztott személyzet illetményei továbbra is az illetékes tárcákat terhelik, a dologi kiadásokat a belügyi és a honvédelmi tárca közösen viseli."²⁸

Az Államvédelmi Központ 1942. július 12-én a Belügyminisztérium III. emeletén a 109–125. számú helyiségekben **kezdte meg működését**. A feladatok minél előbbi átvétele és a vidéki nyomozószervek gyors bevonása miatt szeptember 11-én „*Államvédelmi Központ*hoz *jelentések előterjesztése*” tárgyú utasítás látott napvilágot, amiben pontosították a központi hatáskörbe tartozó ügyeket. Lényege a következő volt:

- minden, akár külföldről, akár belföldről indult szervezkedés, amely az ország belrendje és közvetlenül a hadsereg ellen irányul;
- minden szabotázsselekmény;

---

²⁸ *Megfigyelés alatt*. i.m. 377. o.

- minden közellátási visszaélés, amely a honvédelem érdekeit sérti;
- kémelhárítás, nemzetvédelem
  - irányítja a bizalmas megfigyeléseket, összehangolja a polgári és katonai szervek működését;
  - összefoglalja és értékeli a beérkező híryanagyokat;
  - a kialakult „helyzetkép” alapján javaslatokat tesz.

Felhívták a nyomozószervek figyelmét arra is, hogy a kiemelten fontos ügyeket azonnal jelentsék.²⁹

Az Államvédelmi Központ vezetője a komoly tapasztalatokkal rendelkező Ujszászy István vezérőrnagy lett, aki addig a VKF-2 vezetője volt ezredesi rangban.

Ujszászy István rövid életrajza:

1894. augusztus 30-án született. A soproni honvéd főrealiskolát 1909–1912 között végezte, majd a mödlingi Technische Militärakademie után 1914. október 15-től hadnagyként szolgált a cs. és kir. 3. vartüzér zászlóaljnál. 1915. november 1-től főhadnagy. 1919-től a magyar királyi honvédség állományában volt, és a Hadiakadémia elvégzése után vezérkari szolgálatot teljesített. Vezérkari őrnagyként 1931–1934 között varsói, majd 1938-ig prágai katonai attasé. 1935-től vezérkari alezredes. Hazatérése után a Vezérkar 2. osztályának alosztályvezetője. 1939. május 1-től ezredes és a VKF-2 főnöke. 1940-ben mint katonai szakértő részt vett a turnu-severini magyar–román tárgyalásokon.

1942 áprilisában vezérőrnagy, majd július 1-től az Államvédelmi Központ vezetője lett. 1944-ben a Gestapo letartóztatta. Miután kiengedték, a svéd követségre menekült. Budapest eleste után szovjet hadifogságba került. A Moszkvában tett vallomását a nürnbergi per során bizonyító anyagként használták fel. Halálának időpontja és körülményei ismeretlenek.

Helyettese Kudar Lajos alezredes lett, aki addig a csendőrség központi nyomozóparancsnoksága államrendészeti előadócsoportjának volt a vezetője, őrnagy rangban.

A Központot belpolitikai ügyekben a Belügyminisztériumnak, kémelhárítás szempontjából a Vezérkar főnökének rendelték alá. A Belügyminisztérium osztályait kötelezték arra, hogy folyamatosan jelentéseket juttassanak el a Központhoz.

Az Államvédelmi Központban a különböző szervektől nyomozókat vezényeltek ki. A csendőrségtől átvett tisztok a baloldali ügyekért, a rendőrségiek pedig a szélsőjobb oldali politikai ügyekért voltak felelősek. A nemzetiségi mozgalmakkal szintén a csendőrség foglalkozott, míg a kémelhárítás a csendőr- és katonatisztek feladata volt. Ezen belül egyik részleg a nemzetvédelmi ügyeket felügyelte, míg a másik a köz- és honvédségi szállításokért volt felelős.³⁰

²⁹ HL: HM. 1942. Eln. o. 52.161. *Államvédelmi Központban jelentések előterjesztése.*

³⁰ Hollós Ervin: *Rendőrség.* i.m. 223–224. o.

Az Államvédelmi Központ tehát a nyomozóapparátusok munkájának összehangolására, feladataik koordinálására jött létre. Nyilvántartásuk sokkal precízebb és pontosabb volt minden addigi nyilvántartásnál, hiszen az összes szervezet adatait megkaphatta és rendszerezte. Sokkal nagyobb és hozzáértőbb apparátussal rendelkezett, így az „ügyek” legnagyobb részét lefedhette.

BEFEJEZÉS

Az 1918-1919-ben bekövetkezett társadalmi és politikai változások után az újjáalakuló régi-új rendszer erőteljes lépéseket tett a belső rend megszilárdítására. Rövid időn belül megerősítette azokat az erőszakszervezeteket, amelyek hivatva voltak ezen feladatok megoldására. Mindehhez felkészült „emberanyag” is a rendelkezésre állt, mivel a trianoni döntések következtében tisztek ezrei váltak feleslegessé, akiket egy későbbi „felhasználás” szándékával el kellett rejtetni.

A baloldali mozgalmak és a kommunista veszély elleni harc végigkísérte a Horthy Miklós nevével fémjelzett időszakot. Ennek során igyekeztek a fegyveres szervezetekből kiszűrni minden gyanús elemet (priorálás), és mindent megtettek, hogy megbízhatatlan személyek ne kerülhessenek a gazdasági élet vezető beosztásaiba. A fegyveres- és polgári szervek teljesen behálózták az országot, minden rendszerellenes megmozdulás ellen gyorsan és határozottan léptek föl.

1920-1921-ben még a stabilitást, a társadalmi rend biztosítását, a veszélyes elemek kiszűrését helyezték előtérbe, de 1922-től már erőteljesen fel kellett lépni a különböző egyéb áramlatok ellen is.

Nem volt újdonság az sem, hogy a szomszédos „kisantant” országok területéről indított fellazító akciók ellen kellett a törvény teljes szigorával fellépni. A társadalmi-politikai rendszer természetéből fakadóan folyamatos feladatot jelentett a belső kommunista szervezetek és személyek figyelése, valamint szükség szerinti kiemelése. Emellett azonban nem hanyagolták el a Magyarországról távozott, külföldön működő szociáldemokrata és kommunista vezetők figyelését sem, akik nagyon aktív tevékenységet folytattak az ország irányában. Igyekeztek már csírájában elfojtani a kísérleteket, a kapcsolatfelvételeket, amelynek legegyszerűbb megoldása a folyamatos levélcenzúra volt.

A tisztikar „átmentésére” irányuló szándék eredményesnek bizonyult, s így a „háttérintézmények”, vagyis a rendőrség és a csendőrség már a rejtés időszakában „együttműködött” a honvédséggel, majd a későbbiek folyamán még szélesebb teret kapott. Együttes nyomozások, akciók, letartóztatások jellemezték a „jó” kapcsolatot. Az együttműködés csúcspontját az Államvédelmi Központ megalakítása jelentette, amely biztosította a koncentráltabb nyomozómunkát, s egyben ésszerűbb személyi megoldásokat eredményezett. Összefogott nyilvántartási rendszerük kitűnően működött, mind az országon belüli, mind pedig a külföldről érkező „veszélyes” személyek tekintetében. Ezt az átgondoltan kiépített külföldi kapcsolatrendszer is segítette.

A honvédség, a rendőrség, a csendőrség és a civil szervezetek együttműködése a háború utolsó pillanatáig működött.

E SZÁMUNK TARTALMA *

MADARÁSZ KÁROLY MK. VEZÉRŐRNAGY

A 60. ÉVFORDULÓ ALKALMÁBÓL

A magyar katonai rádióelektronikai felderítés jeles évforduló megünneplésére készül: 60 esztendővel ezelőtt – 1947. augusztus 1-jén, Budapesten – kezdték meg az 1. Önálló Honvéd Rádiófelderítő Század felállítását. Ettől az időponttól datálódik a mai legfelső vezető–irányító szerv első jogelőd szervezetének létrehozása.

A szerző – a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal főigazgató műveleti helyettese, jelenleg megbízott főigazgató –, e jeles alkalomból ajánlja az eseményt a Tisztelt Olvasó figyelmébe. 32 évvel ezelőtt avatták rádiófelderítő tisztté, majd éveken keresztül szakbeosztásokban teljesített szolgálatot, ezért ilyen értelemben is tevékenyen élte meg a rádióelektronikai felderítő szakma fejlődését, a hadászati–hadműveleti rendeltetésű feladatok állandó, folyamatos és eredményes végrehajtását.

Az MK KFH és integráns szerve, a Rádióelektronikai Felderítő Igazgatóság – mint a jelenlegi legmagasabb szintű szakmai vezető szerv – méltó módon emlékezik meg az év második felében e kiemelkedő évfordulóról. A Hivatal Tudományos Tanácsa pedig a Felderítő Szemle jubileumi különszámának kiadásával tiszteleg a rádiófelderítők ünnepe, helytállása előtt, melyben megelevenednek mindazok a nagyszerű tettek, amelyek mindvégig jellemezték a magyar katonai rádió- és rádióelektronikai felderítést.

DR. DEÁK JÁNOS VEZÉREZREDES –
DR. SZTERNÁK GYÖRGY EZREDES

AZ OROSZ GEOPOLITIKAI GONDOLKODÁS MEGVÁLTOZÁSÁNAK TÜKRÖZŐDÉSE AZ ÚJ KATONAI DOKTRÍNA TERVEZETÉBEN

A tanulmány szerzői napjaink fontos, érdekes és igen aktuális kérdéskörét dolgozták fel írásukban, többoldalúan megvilágítva az orosz geopolitikai gondolkodásban az utóbbi néhány évben bekövetkezett változások lényegét.

A tanulmány elkészítése során a legismertebb orosz biztonságpolitikai, illetve magyar és nyugati Oroszország-szakértők munkáit használták fel forrásként. Mivel a témakörbe tartozó kérdésekkel már hosszú évek óta foglalkoznak, elemzéseik és következtetéseik jól tükrözik az Oroszország nagyhatalmi státuszának helyreállítása érdekében tett erőfeszítéseket, amelyek különösen a Vlagyimir Putyin elnök nevével fémjelzett időszak éveiben erősödtek fel.

---

* A recenziókat Vass Jenő ezredes, a Felderítő Szemle felelős szerkesztője készítette, a „Lektorai vélemény”-ek tartalmának felhasználásával.

Az angol nyelvű fordítás Szabó Mihály ezredes munkája. Szaklektor: Lakatos Zsolt alezredes.

CONTENTS*

MAJOR-GENERAL ENG. KÁROLY MADARÁSZ

ON THE OCCASION OF THE 60th ANNIVERSARY

The Hungarian military signals intelligence – SIGINT – is making arrangements for celebrating a particular anniversary. It was sixty years ago – on the 1st August 1947 in Budapest – when the military leadership began the establishment of the 1st Independent Radio-Reconnaissance Company, which constituted the predecessor of our SIGINT organization.

The author – as Deputy of the Director General of the Military Intelligence Office, and Acting Director General, seizes the opportunity to draw the Honoured Readers' attention to this special anniversary. He graduated from the Military Officer School as a SIGINT-officer 32 years ago and he used to serve for years in several SIGINT-related posts, thus he could closely follow the development of our SIGINT, meanwhile actively participating in the successful execution of strategic–operational tasks.

Our SIGINT Directorate – as an integral part of MIO, and the highest professional commanding organization – is going to commemorate in a dignified manner (in the second half of this year) the prominent anniversary. Also the MIO's Academic Committee wishes to pay homage to the celebrating SIGINT-officers, to their commitment and courage, revivifying all those magnificent deeds that have always characterized the Hungarian military SIGINT.

COLONEL-GENERAL JÁNOS DEÁK, PhD –
COLONEL GYÖRGY SZTERNÁK, PhD

CHANGES IN THE RUSSIAN GEOPOLITICAL THINKING AND
THEIR REFLECTION IN THE DRAFT MILITARY DOCTRINE

The authors have elaborated a very actual and interesting topic, shading light on the main aspects of the changes occurred during recent years in the Russian geopolitical thinking.

Preparing their study, they made use of sources deriving from the best-known Hungarian and Russian security policy experts in this subject. They have been dealing for long years with this topic, thus their assessments and conclusions well-reflect Russia's efforts to restore its superpower status, which have become especially intensive during the period hall-marked by the name of President Putin.

---

* The recessions have been prepared by Col. Jenő Vass, responsible redactor of the Review, by making use of the advisers' assessments.
The English translation has been made by Col. Mihály Szabó. Lector: Lt.-Col. Zsolt Lakatos.

A szerzők munkájukban bemutatják Oroszország geopolitikai–geostratégiai helyzetét, gazdasági és külkapcsolati törekvéseit. Kiemelten foglalkoznak Oroszország és az Amerikai Egyesült Államok viszonyának alakulásával, az orosz terrorizmusellenes lépésekkel, kihangsúlyozva az érdemi tevékenységet.

A tanulmány legmarkánsabban az új orosz katonai doktrínában bekövetkezett változásokkal és azok hatásaival foglalkozik, Jurij Balujevszkij hadseregtábornok, vezérkari főnöknek az orosz hadtudományi akadémia éves közgyűlésén elhangzott előadását elemezve.

A beszéd végkövetkeztetése egyértelmű: Oroszország ma teljes mértékben vissza akarja állítani nagyhatalmi státuszát. Ebben a folyamatban jelentős az új orosz politikai, gazdasági és katonai elit szerepe, akik alapjaiban változtatták meg az orosz állami politika irányvonalát, s amely minden bizonnyal hatással lesz Oroszországra, az Európai Unió és a NATO kapcsolatrendszerére, és természetesen a magyar–orosz kapcsolatok alakulására is.

A tanulmányt elsősorban a biztonságpolitikával foglalkozó szakembereknek ajánljuk, de hasznos olvasmány a politikai események iránt érdeklődők számára is.

BÉRES JÁNOS EZREDES – SPINDLER ZSOLT FŐHADNAGY

AZ ISZLÁM ERKÖLCSISÉGE ÉS MEGNYILVÁNULÁSA NAPJAINKBAN

A szerzők egyértelműen a jelenkori globális terrorizmus társadalmi–vallási gyökereit vették górcső alá, és elsősorban a megértés igényével dolgozták fel tanulmányukban az iszlám erkölcs alapvető elveit és összefüggéseit.

A bevezető részben röviden jellemzik az iszlám erkölcsiségének mai értelmezéseit, majd vázolják az értelmezésbeli eltéréseket és a kutatás velejáró korlátait.

A tanulmány igazi értékét az „*Erkölc az iszlámban*” című fejezetben leírtak adják, amelyben egyértelműen megvilágítják (többek között) az iszlám erkölcs viszonyulását a gyilkosságokhoz, az öngyilkos merényletekhez, a gazdasághoz; általában a vallásos emberek cselekedeteit mozgató alappillérekhez. Az összefüggések bemutatásával, azok értelmezésével közelebb juthatunk a szinte folyamatosan ránk zúduló információk megértéséhez.

A tanulmány befejező része összefoglaló gondolatokat, következtetéseket, szakmai hasznosításra és továbbgondolásra vonatkozó ajánlásokat tartalmaz.

A szerzők összességében minden vonatkozásban színvonalas munkát végeztek a témával összefüggő magyar és külföldi történelmi, vallási és biztonságpolitikai szakirodalom körültekintő, széles körű feldolgozásával. Kezdeményezésüket továbbfejlesztésre érdemesnek, egyfajta „vitaindítónak” is tartjuk, mert munkájukkal elősegítik az iszlámról alkotott, alakulófélben lévő összképünk, felfogásunk gazdagítását, színesítését.

The authors assess Russia's geopolitical situation and its efforts made in the field of economy and foreign relations. They prominently deal with the relationship between Russia and the United States, the Russian anti-terrorist actions, emphasizing those ones that merit our attention.

The study is focusing most markedly on the changes evolved in the Russian military doctrine and their impacts, analysing the statement of Army-General Chief of Staff Yuriy Baluyevsky delivered at the annual general assembly of the Russian Military Science Academy.

His final conclusion was clear-cut: Russia is firmly resolved to fully restore its superpower status. In this process, the new Russian political, economic and military elites have been playing a significant role, since they have fundamentally changed the political direction followed by the Russian State, which will – in all certainty – influence the relation between Russia, the EU and NATO, including the Hungarian-Russian relations as well.

We recommend the study first of all to experts, but it represents a useful writing also for those who are interested to read about political events.

COLONEL JÁNOS BÉRES – LIEUTENANT ZSOLT SPINDLER

ISLAM MORALITY AND ITS RECENT MANIFESTATIONS

The authors have definitely concentrated on the assessment of the social and religious roots from which global terrorism has grown. Their primary intention was to make the readers understand the Islam's basic principles and aspects.

In the introduction, they briefly characterize the recent, various interpretations of Islam ethics, outline the differences among them and the obstacles encountered during the relevant research work.

The study's real value can be found in the chapter entitled "Morality in the Islam". In this chapter they clearly describe (among others) the connections of Islam ethics with assassinations, suicide attacks, economy; and the essential pillars on which the religious people's deeds are based. By reading these connections we can better comprehend the persistent flood of information on this issue.

The concluding part summarizes the findings and makes recommendations for how to use and elaborate further this interesting topic.

In sum, the authors have made – in every respect – an excellent work by making use, in a comprehensive way, of the relevant Hungarian and foreign historical, religious and security policy literature. Their work is worthy of further elaboration. It is suitable also for opening debates and it contributes to widen and make more colourful our evolving perception and picture about Islam.

A tanulmányt elsősorban a terrorizmus témakörével foglalkozóknak ajánljuk ismeretbővítés céljából, de nagyon praktikusán használható az oktatás–felkészítés folyamatában; a missziós feladatokra készülőknek akár kötelező olvasmányként is szolgálhat.

KEMÉNY JÁNOS

AZ ISZLÁM HARCIS MOZGALOM KORTÁRS TEORETIKUSAI

A szerző az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar hallgatója, aki tanulmányában – a világhálón elérhető széles körű külföldi forrásbázisra támaszkodva – részletesen bemutatja, elemzi az iszlám szélsőséges mozgalom, a „szent háború” (dzsihád) kialakulásában és lassú térnyerésében szerepet játszó muzulmán ideológusok és harcosok „munkásságát”.

A tanulmányból megtudhatjuk, hogy kik azok a személyek, akiket napjainkban a dzsihádi mozgalom legjelentősebb ideológusaiként és műveleti vezetőiként tartanak számon, s akiknek a tevékenységét elemezve megismerhetjük az iszlámisták ideológiájának módosulásait, mai meghatározó tételeit. S bár a terrorszervezetek elvi felépítését taglaló rész nem igazán illik a tanulmányba, a gyakorlati értelmezéshez megfelelő segítséget jelenthet. Mint a szerző rámutat, a dzsihádot napjainkban legmarkánsabban az al-Kaida nemzetközi terrorszervezet jelképezi, de számos más, az al-Kaidához nem köthető terrorszervezet is magáénak vallja a „szent háború” ideológiai téziseit.

A tanulmányt főként a témával foglalkozó kutatóknak és gyakorlati szakembereknek javasoljuk, de hasznos eleme lehet a speciális felkészítési tematikáknak is.

DR. LITS GÁBOR ALEZREDES

A FELDERÍTÉS KORSZERŰ, BIZTONSÁGOS ESZKÖZEI – A PILÓTA NÉLKÜLI LÉGI JÁRMŰVEK (UAV)

A szerző tanulmányának első része a Felderítő Szemle 2006/4. számában jelent meg, amelyben a pilóta nélküli légi járművekről rendelkezésre álló általános ismereteket, jelentőségüket, valamint polgári és katonai alkalmazásuk lehetőségeit tekintette át.

A tanulmánynak most a folytatását adjuk közre, amelyben a szerző elsősorban a német hadiipar által kifejlesztett, illetőleg a kifejlesztés alatt álló pilóta nélküli felderítő eszközöket mutatja be, általános jellemzéssel, harcászati–technikai jellemzőkkel és képi szemléltetéssel, egyidejűleg kitekint az olaszok által kifejlesztett eszközökre is.

A tanulmány gerincét az UAV-ok gyártásában vezető szerepet betöltő német vállalatok és az általuk kifejlesztett nyolcféle pilóta nélküli légi jármű részletes bemutatása adja, nevezetesen: CL–289, Euro Hawk, Tracker, KZO, TARES, Carolo, LUNA, ALADIN, amelyhez az olasz Falco társul.

We recommend the study mainly to experts with a view to refining their knowledge, but it can be practical in peacekeeping trainings; and it may also serve for peacekeepers as a compulsory reading.

JÁNOS KEMÉNY

CONTEMPORARY THEORISTS OF ISLAM MILITANT MOVEMENT

The author is a student at the Social Science Faculty of the Eötvös Lóránd University of Arts and Science. Relying on the wide-ranging foreign sources on the Internet, he describes and analyses in detail the activity pursued by Islam ideologists and operatives who have been playing significant role in the emergence and slow gaining ground of extremists Islam movement, in the “Holy War” (Jihad).

We can get acquainted with the persons who are considered to be the most important ideologists and leading operatives in the Jihad movement; and through the assessment of their activities we can see the modifications of Islam ideology and its main theories. Although the chapter describing the general structure of terrorist organizations does not fit well in this study, it can help us to better understand the topic. As the author has pointed out, the Jihad is most markedly represented by the al-Qaeda international terrorist organization, but there are many other terrorist groups (not affiliated with al-Qaeda) that adopted the Holy War’s thesis.

The writing is certainly useful for researchers and experts, but it can be successfully used in special trainings as well.

LIEUTENANT-COLONEL GÁBOR LITS, PhD

UP-TO-DATE AND SAFE RECONNAISSANCE DEVICES – UNMANNED AERIAL VEHICLES (UAVs)

The first part of this study appeared in the Intelligence Review No. 2006/4., providing a survey on the UAVs’ general features, their role as well as their civil and military applications.

In this part, the author shows us first of all the UAVs produced or kept under further improvement by the German military industry, displaying their general characteristics, their tactical and technical parameters as well as their pictures. In addition, he deals, to some extent, also with the UAVs developed by Italy.

The essential part of this article includes those German companies that play a leading role in the production and it provides a detailed description of the following eight UAVs: CL-289, Euro Hawk, Tracker, KZO, TARES, Carolo, LUNA and ALADIN, accompanied by the Italian Falco.

A szerző – mind a hadművészet, mind a katonai felderítés perspektivikus technológiai–technikai korszerűsítése szempontjából – igen aktuális témakört feszeget, közel sem a teljesség igényével. A téma folytatását, részletesebb kimunkálását a Szerkesztőbizottság további munkára ajánlja azoknak a szakembereknek, akiknek feladatai közé tartozik a pilóta nélküli felderítő és harci eszközök alkalmazási változatainak teljes körű kidolgozása, illetve az oktatási tematikákba történő beillesztése.

DR. SZILVÁGYI TIBOR MK. ŐRNAGY

AZ ALBÁN KÉRDÉS BIZTONSÁGI KOCKÁZATAI ÉS MEGOLDÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

A Szerkesztőbizottság folytatja a PhD fokozatot szerzett kollégáink doktori értekezéseinek közlését. A „*Summa cum laude*” minősítéssel a szerző alapos felkészültségét és a munka komoly tudományos értékeit egyaránt elismerték. S hogy témaválasztása előremutató volt, azt napjaink albán-érintettségű eseményei is tükrözik, ezért felértékelődik aktualitása is.

Az értekezést három részben, szerkesztett formában adjuk közre. Ebben a részben három fejezet tartalmával ismerkedhetünk meg. Az első fejezet egy történelmi áttekintés, amely bemutatja az albán nemzetállam létrejöttének folyamatát, az albán nép útkeresését. A második fejezet az albánok jellemrajzával, kultúrájával, vallási hovatartozásával foglalkozik. A harmadik fejezet Albánia legutóbbi két évtizedének történetét dolgozza fel, összefoglalva a demokratikus értékrend átvételére irányuló törekvéseket.

Az értekezést olvasva talán érthetőbbé válnak számunkra a Koszovó sorsáról folyó politikai alkudozások és csetepaték, azon belül a koszovói albánság növekvő türelmetlensége és Albánia viszonyulása a kérdéshez.

A közreadott anyagot mindenekelőtt a témával foglalkozó szakembereknek és az oktatásban dolgozóknak javasoljuk hasznosítani, de a „csak” érdeklődők számára is élvezetes és tanulságos olvasmány.

PROF. DR. KŐSZEGVÁRI TIBOR VEZÉRŐRNAGY

A HADTUDOMÁNY FEJLŐDÉSE AZ ÓKORTÓL A 21. SZÁZADIG

A szerző ismert és elismert személyiség hadtudományi berkekben. Ezzel a tanulmányával érdekes és újszerű feladatra vállalkozott, mert nagy jelentőségű témát, a hadtudomány eddigi fejlődésének rövid áttekintését tűzte ki célul. A munkában ezért csak a hadtudomány alakulásának leglényegesebb mondanivalóit kísérli meg bemutatni, éspedig az egymást követő történelmi korszakok legjelentősebbnek számító hadtörténeti eseményeinek tükrében.

The author – both from the standpoint of the art of war and the future technological modernization of military intelligence – has looked into a very actual topic, without any intention to analyse the issue in its entirety. According to the Editorial Board, this topic is worthy of further, detailed analysis by those experts who are entrusted with the task to review and plan all possible applications of the UAVs and other aerial reconnaissance instruments, and also to introduce this subject into the training curriculum.

MAJOR ENG. TIBOR SZILVÁGYI, PhD

SECURITY POLICY RISKS INHERENT IN THE ALBANIAN QUESTION AND THE POSSIBILITIES TO SOLVE IT

The Editorial Board continues to publish the PhD dissertations of our intelligence officers. The author's preparedness and the academic value of his work have been highly appreciated. His choosing this theme has proved to be foresighted which is underlined by recent Albanian happenings, and thus the actuality of his work has become even more valid.

We publish his dissertation in three edited parts. In this one we can read three chapters. The first provides a historical survey on the process leading to the national state's creation, and moreover, it outlines the Albanian national aspirations. The second chapter displays the Albanian human profile, culture and religion. The third chapter assesses the history of Albania's last two decades, summarizing its endeavours to adopt democratic values.

Perhaps, reading this dissertation we can better understand the haggling and wrangling over Kosovo's future, including the increasing impatience of Kosovar Albanians and Albania's policy to this effect.

The dissertation is recommended mainly to experts, it may serve as educational material as well, but it may offer an enjoyable and instructive reading for those who are "merely" interested in this issue.

MAJOR-GENERAL TIBOR KŐSZEGVÁRI, PhD Prof.

DEVELOPMENT OF MILITARY SCIENCE FROM ANCIENT TIMES TO 21st CENTURY

The author is a well-known and acknowledged, prominent figure in the circles of military science. With this study he has undertaken an interesting and novel task by shortly analysing this significant topic: the development of military science. He tries to assess only the main features of this development in the mirror of the most important military historical events occurred in the consecutive eras.

A tanulmány első részében lényegében az ókortól a hidegháború felszámolásáig tartó évszázadok meghatározó eseményeit taglalja, értékes történelmi példákkal illusztrálva a hadtudomány fejlődésének időterminusait, amit a sok pontos adat is segít tényszerűen megalapozni.

A tanulmány második, érdekfeszítőbb része a második világháborút követő évtizedek bemutatása, az Amerikai Egyesült Államok, illetve a Szovjetunió vezette katonai szövetségek – a NATO, illetve a Varsói Szerződés – stratégiai elgondolásain – doktrínáin, koncepcióin – keresztül.

Az egymásnak feszülő katonai nagyhatalmak – politikai és gazdasági szövetségeikkel egyetemben – évtizedekig „működtették” a hidegháború gépezetét. Paradox módon cselekedeteikkel a hadtudomány addig soha nem látott mérvű fejlődését „idézték elő”, melynek feldolgozása épp csak elkezdődött.

A szerző tanulmánya hozzásegít bennünket ahhoz, hogy megértsük a világban napjainkban történő események eredőit, mozgatórugóit, mert tudjuk, hogy azok a múltban, de leginkább a közelmúltban gyökereznek.

Hasznos és érdekes olvasmány, szakembernek és érdeklődőnek egyaránt.

AMACZI VIKTOR MK. ALEZREDES

A KÓDNYELV AZ ANYANYELV

A tapasztalt szerző munkáival már évtizedek óta lehet találkozni a különböző katonai és tudományos szakfolyóiratokban. A Felderítő Szemle hasábjain első ízben jelentkezik, és mindjárt egy érdekfeszítő cikkel.

A szerző éveket töltött az Amerikai Egyesült Államokban, ahol érdeklődési körének megfelelően előszeretettel látogatta a hadtörténeti eseményeknek emléket állító múzeumokat, kiállításokat. Az egykoron híradó tiszt, ma tudós mérnök ember emlékeiben mély nyomot hagyott a második világháború egyik olyan eseménysorozata, amely a mai napig példa nélküli és egyedülálló: hadművelet kódolt híradását úgy biztosítani, hogy arról sem felderítők, sem hírszerzők nem szereztek tudomást, és nem akadt rejtjelző sem, aki a kódolást megfejtette volna.

Az amerikai hadvezetés a világháború befejeződése után még évtizedekig nem hozta nyilvánosságra, hogy az akkor alkalmazott kódnyelv a navajo indiánok anyanyelve volt, amivel a kiváló kódfejtők hírében álló japánok sem boldogultak. A navajo katonák japán hadszíntéren tanúsított hősi helytállását elismerve, 2000. július 26-án George W. Bush elnök a Kongresszus Arany Érdemérmével tüntette ki a még élő 29 navajo indián kódbeszélőt.

A szerző cikke érdekfeszítő olvasmány, továbbgondolásra és kutatásra is érdemes. A szakemberek kiképzése–felkészítése során mint pozitív példát lehetne felhasználni. A hírszerzés–felderítés történelmében külön fejezetet érdemelne, bizonyosságául annak, hogyan lehet eredményesen védekezni a szemben álló fél felderítése ellen.

In essence, in the first part of his article, he expounds the determining events taking place from the ancient times to the end of Cold War, providing valuable historical examples for the stages and timeframes of the military science's development, supporting all this by precise data.

The second part – which is more exciting – relates to the post-Second World War decades, evaluating the strategic thinking (military doctrines and concepts) pursued by the military alliances, NATO and Warsaw Pact, led by the US and the Soviet Union.

The opposing military great powers, together with their political and economic allies, had been “maintaining in motion” for decades the Cold War's machinery. By this way, they brought about – in a very paradoxical manner – an unprecedented development in military science, the thorough analysis of which has just nowadays begun.

The study helps us to understand today's happenings in the world, since we are well aware that they are rooted in the past, but mostly in the recent past.

The article is a useful reading for expert as well as for other interested readers.

LIEUTENANT-COLONEL ENG. VIKTOR AMACZI

MOTHER TONGUE SERVED AS CODE-LANGUAGE

Several military and academic periodicals have been publishing for decades the articles of the seasoned author. It is the first time that he has written for the Intelligence Review, but he has done it with a very interesting article.

He spent years in the United States, where – in conformity with his sphere of interest – preferred to visit the museums and exhibitions dedicated to military history. As an ex-signal officer and acting researcher-engineer has been deeply impressed by a sequence of Second World War events that has been even until now unique and unprecedented: that is, pursuing operational coded communication in such a way that it remained unnoticed by intelligence and counter-intelligence officers, and there was no one cipher officer who could crack the code.

After the war, the American military leadership had been unwilling to make public that it was the Navajo mother tongue that served as code-language. This coding was too hard to crack even for the Japanese cipher officers who were famous for their expertise. On 26th July 2000, President George W. Bush awarded Gold Medal-for-Merit to the still living 29 Navajo Indian code-speakers, acknowledging the Navajo soldiers' heroism demonstrated on the Japanese theatre of war.

The article offers a delightful reading which is worthy of further elaboration as well. It may represent a positive example in the instruction and training of cipher officers. This topic may merit a particular chapter in the history of reconnaissance and intelligence, because it provides clear evidence that it is possible to successfully avert the enemy's intelligence activity.

DR. HORVÁTH CSABA ALEZREDES

A MAGYAR KATONAI HÍRSZERZÉS ÉS FELDERÍTÉS
„HÁTTÉRINTÉZMÉNYEI” 1919 ÉS 1944 KÖZÖTT

A szerző jól felkészült és ismert hadtörténész, aki nem először jelentkezik írásával folyóiratunk hasábjain. Ebben a tanulmányában egy máig sokat vitatott, de érdeklődésre a jövőben is számot tartó időszak hírszerző–felderítő szempontból fontosnak ítélt eseményeit mutatja be.

A trianoni békediktátum következtében az újonnan meghúzott határok között létezni kényszerülő magyar politikai és katonai felső vezetés mindent elkövetett, hogy a „szilenciumra ítélt” haderő tisztikarának legképzettebb hányadát átmentsék, megőrizték jövőbeni, már akkor tervezett tevékenységükhöz.

A „rejtés” időszakában – a szoros katonai létszámkeretek miatt – szó szerint el kellett rejtteni őket a „háttérintézményekben”: a rendőrség, a csendőrség, a határőrség, a vámőrség és a folyamőrség állományában. S mindezt úgy, hogy a katonai hírszerzés és felderítés profitálni tudjon a folyamatból, ám végső soron mindezt a politika szolgálatába állították.

A kialakított „rejtett” rendszer fokozatos átalakításának folyamata törvényszerűen vezetett el az Államvédelmi Központ 65 évvel ezelőtt (1942 júniusában) történt létrehozásához, amelynek fő feladata az egyes szervek nyomozó apparátusai tevékenységének összehangolása, koordinálása volt, Ujszászy István vezérőrnagy vezetésével. (Életrajzát a „*Vallomások a holtak házából*” című, közelmúltban megjelent könyv dolgozza fel.)

A tanulmányban közölt tények és információk fontos adalékul szolgálnak a tárgyalt korszak jobb megértéséhez. Jó szívvel ajánljuk minden érdeklődő Olvasónak, a szakembereknek pedig mélyebb feldolgozásra javasoljuk.

LIEUTENANT-COLONEL CSABA HORVÁTH, PhD

“BACKGROUND INSTITUTIONS” OF THE HUNGARIAN
MILITARY INTELLIGENCE AND RECONNAISSANCE
BETWEEN 1919 AND 1944

The author is a well-versed and known military historian who has already written for our review. On this occasion, he evaluates the happenings of a very contentious period – that are considered from the intelligence and reconnaissance standpoint as important – which will certainly attract attention also in the future.

After the dictated peace of the Treaty of Trianon, the Hungarian military leadership that was squeezed inside the newly demarcated frontiers, has made its best to save and preserve for the future – but already envisaged – military activity, the most qualified military officers who were “doomed to complete silence”.

During the “concealment period” these officers had to be hidden, in the strict sense of the word, in the “background institutions”: in the staff of the police, gendarmerie, custom guard and river forces. All this had to be done in such a manner that the military intelligence and reconnaissance had to be able of making use of this concealing process, but ultimately the whole procedure served political purposes.

The gradual transformation process led automatically to the establishment (65 years ago, in July 1942) of the State Security Centre, whose task was to coordinate the activities of investigative sections from the various organizations. Major-General István Ujszászy headed the centre. Ujszászy’s life story can be found in the book “Confessions from the house of the dead”.

The facts and the pieces of information help, to a great extent, to better understand that era. We recommend the study to all readers and also to experts who might wish to work on this topic in more detail.

CONTENTS

FOR READERS

MAJOR- GENERAL ENG. KÁROLY MADARÁSZ
ON THE OCCASION OF THE 60th ANNIVERSARY

SECURITY POLICY

COLONEL-GENERAL JÁNOS DEÁK, PhD –
COLONEL GYÖRGY SZTERNÁK, PhD

**CHANGES IN THE RUSSIAN GEOPOLITICAL THINKING AND
THEIR REFLECTION IN THE DRAFT MILITARY DOCTRINE**

INTELLIGENCE – RECONNAISSANCE

COLONEL JÁNOS BÉRES – LIEUTENANT ZSOLT SPINDLER
ISLAM MORALITY AND ITS RECENT MANIFESTATIONS

JÁNOS KEMÉNY
**CONTEMPORARY THEORISTS
OF ISLAM MILITANT MOVEMENT**

R & D

LIEUTENANT-COLONEL GÁBOR LITS, PhD
**UP-TO-DATE AND SAFE RECONNAISSANCE DEVICES –
UNMANNED AERIAL VEHICLES (UAVs)**

FACTS ABOUT COUNTRIES

MAJOR ENG. TIBOR SZILVÁGYI, PhD

**SECURITY POLICY RISKS INHERENT IN THE ALBANIAN
QUESTION AND THE POSSIBILITIES TO SOLVE IT**

FORUM

MAJOR-GENERAL TIBOR KŐSZEGVÁRI, PhD Prof.

**DEVELOPMENT OF MILITARY SCIENCE
FROM ANCIENT TIMES TO 21st CENTURY**

LIEUTENANT-COLONEL ENG. VIKTOR AMACZI

MOTHER TONGUE SERVED AS CODE-LANGUAGE

LIEUTENANT-COLONEL CSABA HORVÁTH, PhD

**“BACKGROUND INSTITUTIONS” OF THE HUNGARIAN
MILITARY INTELLIGENCE AND RECONNAISSANCE
BETWEEN 1919 AND 1944**

FOR READERS

COLONEL (RET.) JENŐ VASS – COLONEL (RET.) MIHÁLY SZABÓ
CONTENTS

Tisztelt Olvasó!

A FELDERÍTŐ SZEMLE a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal által kiadott szakfolyóirat, amely negyedévente jelenik meg.

A Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztálya keretében működő Hadtudományi Bizottság a kiadványt „*a hadtudomány egyes szakterületeire kiterjedő tartalmú hazai folyóiratok*” között tartja nyilván, és „*az MTA doktori eljárás során felhasználandó, mértékadó folyóiratok jegyzéké*”-ben szerepel.

A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal a honvédelmi miniszter 2002-ben tudományos kutatóhellyé minősítette. A Hivatal Tudományos Tanácsa feladatai közé tartozik a kiadvány gondozása és szakmai felügyelete, melynek első száma 2002 szeptemberében jelent meg.

A Tudományos Tanács elnöke dr. Tömösváry Zsigmond dandártábornok, főtanácsos, a Tanács titkára dr. Sallai Imre ezredes. A kiadvány Szerkesztőbizottságának tagjai közül többen tagjai a Tudományos Tanácsnak is.

A kiadványban történő publikálás feltételei:

- Jellegével összhangban a honvédelemmel, azon belül elsősorban a nemzetbiztonsággal összefüggő témákat, kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és más anyagokat – várunk megjelentetésre. A főbb rovatok címei – Biztonságpolitika, Hírszerzés – Felderítés, Kutatás – Fejlesztés, Országismertető, Kiképzés – Felkészítés, Fórum, Tudományszervezés – egyben orientálják is a szerzőket.
- A szerzői kéziratok megküldhetők a Tudományos Tanács elnökéhez és titkárához, a Szerkesztőbizottság elnökéhez, valamint a felelős szerkesztőhöz. A kéziratához kérjük olvashatóan mellékelni a szerző, vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását, állandó lakcímét és telefonon történő elérhetőségét.
- A szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, illetve 20-21 gépelt oldal). A kéziratot 12 pontos betűvel, másfeles sortávolsággal gépelve, lehetőség szerint elektronikus formában, valamilyen adathordozón, és egy kinyomtatott példányban kérjük megküldeni. Előzetes egyeztetés után lehetőség van a kézirat interneten történő fogadására is.
- A közlésre elfogadott írásokért megbízási szerződés alapján – a honvédelmi tárcánál érvényben lévő szabályzóknak megfelelően –, szerzői honoráriumot fizetünk. A kéziratokat a Szerkesztőbizottság lektoráltatja.
- A megjelentetett írások szerzőit és lektorait tiszteletpéldány illeti meg. A közlésre nem került kéziratokat csak az adott naptári év végéig őrizzük, de a szerző kérésére azt visszaadjuk.

Tisztelt Olvasó!

A FELDERÍTŐ SZEMLE a honvédelemmel, a biztonságpolitikával és a nemzetbiztonsággal összefüggő kérdések felvetésének és megválaszolásának fóruma. A kiadványban közzétett tanulmányokban megjelenő vélemények nem feltétlenül azonosak a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal és a Tudományos Tanács hivatalos álláspontjával.

Elérhetőségeink

Postacím: MK Katonai Felderítő Hivatal Tudományos Tanácsa
1111 Budapest, Bartók Béla u. 24-26.

MK Katonai Felderítő Hivatal Tudományos Tanácsa
1502 Budapest, Pf. 117

Telefon: Dr. Tömösváry Zsigmond dandártábornok, főtanácsos,
a Tudományos Tanács elnöke
06(1) 386-9344/1300, HM 02/61-300
e-mail: zsig07@t-online.hu

Tóth András mk. dandártábornok,
a Szerkesztőbizottság elnöke
06(1) 386-9344/1005, HM 02/61-005

Dr. Sallai Imre ezredes, tanácsos,
a Tudományos Tanács titkára
06(1) 386-9344/1332, HM 02/61-332

Vass Jenő ezredes,
felelős szerkesztő
06(1) 386-9344/1306, HM 02/61-306
telefax: 06(1)372-1842, HM 02/61-842

Tóth Krisztina főtörzsőrmester,
általános ügyintéző
06(1) 386-9344/5401, HM 02/65-401
e-mail: mkkfh_szemle@freemail.hu

Várjuk jelentkezését és írásait!

A Szerkesztőbizottság